

KOLPINGO KOLEGIJA

KOLPING UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

**IŠŠŪKIAI IR SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ
VERSLE**

*CHALLENGES AND SOCIAL RESPONSIBILITY
IN BUSINESS*

Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų medžiaga
International Applied Research Conference Proceedings

Kaunas, 2015

UDK 334(474.5)(06)

Sm47

KONFERENCIJOS MOKSLINIS KOMITETAS

Pirmininkas

Dr. Prof. Josef Sebastian Paul, Kolpingo kolegijos Akademinės tarybos pirmininkas, Vokietija

Nariai:

Prof. habil. dr. Vilija Aleknevičienė, Aleksandro Stulginskio universitetas

Prof. dr. Hermann Knoedler, Ekonomikos, technologijų ir kultūros taikomųjų mokslų universitetas, Vokietija

Prof. dr. Edverdas Vaclovas Bartkus, Kauno technologijos universitetas

Doc. dr. Aušra Kargaudienė, Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Nijolė Čiučiulkienė, Kauno technologijos universitetas

Doc. dr. Algė Šuliakaitė, Kolpingo kolegija

Doc. dr. Rūta Meištė, Utenos kolegija

Doc. dr. Sandra Jakštienė, Utenos kolegija

CONFERENCE SCIENTIFIC COMMITTEE

Chairman

Prof. dr. Josef Sebastian Paul, Head of the Kolping University of Applied Sciences Academic Council, Germany

Members:

Prof. habil. dr. Vilija Aleknevičienė, Aleksandras Stulginskis University

Prof. dr. Hermann Knoedler, HWTK University of Applied Sciences, Germany

Prof. dr. Edverdas Vaclovas Bartkus, Kaunas University of Technology

Assoc. prof. dr. Aušra Kargaudienė, Vytautas Magnus University

Assoc. prof. dr. Nijolė Čiučiulkienė, Kaunas University of Technology

Assoc. prof. dr. Algė Šuliakaitė, Kolping University of Applied Sciences

Assoc. prof. dr. Rūta Meištė, Utena University of Applied Sciences

Assoc. prof. dr. Sandra Jakštienė, Utena University of Applied Sciences

KONFERENCIJOS ORGANIZACINIS KOMITETAS

Pirmininkė

Lina Kalibataitė, Kolpingo kolegijos direktorė

Vice pirmininkė

Rasa Didžiulienė, l.e.p. Direktorės pavaduotoja plėtrai ir komunikacijai, Kolpingo kolegija

Nariai:

Raimund Egger, Ingolstadt Kolpingo akademijos vadovas, Vokietija

Paulius Šatūnas, Ryšių su visuomene specialistas, Kolpingo kolegija

Vytautė Eismontaitė, Erasmus programų koordinatorė / Projektų vadybininkė, Kolpingo kolegija

Vitalija Vanagienė, Ekonomikos ir vadybos centro vadovė, Kolpingo kolegija

Evelina Darulienė, l.e.p. Socialinės gerovės centro vadovė, Kolpingo kolegija

Vaida Vėdarienė, Direktorės pavaduotoja infrastruktūrai, Kolpingo kolegija

Asta Kalibatienė, Ūkio dalies vadovė, Kolpingo kolegija

Renata Butkutė, Direktorės padėjėja (sekretorė), Kolpingo kolegija

Juozas Stoškus, Kompiuterių tinklo administratorius, Kolpingo kolegija

THE ORGANIZING COMMITTEE

Chairman

Lina Kalibataitė, Director of Kolping University of Applied Sciences

Vice Chairman

Rasa Didžiulienė, Acting Deputy Director of Department of Development and Communication

Members:

Raimund Egger, Head of Ingolstadt Kolping Academy (Germany)

Paulius Šatūnas, Public Relations Specialist, Kolping University of Applied Sciences

Vytautė Eismontaitė, Projects Manager and Erasmus Institutional Coordinator, Kolping University of Applied Sciences

Vitalija Vanagienė, Head of Centre of Business and Economics, Kolping University of Applied Sciences

Evelina Darulienė, Acting Head of Centre of Social Welfare, Kolping University of Applied Sciences

Vaida Vėdarienė, Deputy Director of Infrastructure, Kolping University of Applied Sciences

Asta Kalibatienė, Head of Facilities Management Office, Kolping University of Applied Sciences

Renata Butkutė, Assistant Director (Secretary), Kolping University of Applied Sciences

Juozas Stoškus, IT Administrator, Kolping University of Applied Sciences

*Straipsniai įvertinti mokslinio komiteto narių. Autorių tekstų kalba ir stilius neredaguoti.
Papers were selected and reviewed by the members of Conference Scientific Committee*

IŽANGA

2015-ieji yra paskelbti Europos vystymosi metais, tai tarsi galimybė mums apžvelgti, ką Europa nuveikė tarptautinio vystomojo bendradarbiavimo srityje, ir, ką kiekvienas iš mūsų gali padaryti, kad prisidėtų prie teisingesnio pasaulio kūrimo. Taip pat tai metai, kurių metu tarptautinė bendruomenė pradeda įgyvendinti naują darnaus vystymosi programą - Darnaus Vystymosi Tikslus, kuriuos pasiekti tikimasi iki 2030.

Švietimas yra labai svarbi darnaus vystymosi dalis. Jo tikslas – suteikti asmeniui žinių, padėti ugdytis gebėjimus bei vertybines nuostatas ir motyvaciją demokratiškai ir atsakingai veikti, prisidėti prie darnaus vystymosi siekių įgyvendinimo. Asmens kompetencijoms ugdyti svarbu atskleisti ir panaudoti žinių ir gebėjimų taikymo praktikoje galimybes, išsamiai nagrinėti problemų sprendimų alternatyvas, įvertinti laukiamus rezultatus ir ilgalaikes pasekmes.

Kolpingo kolegijos tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos „Darnaus vystymosi iššūkiai švietimui“ leidinyje aptariamos temos iš darnaus vystymosi ekonomikos ir socialinės sričių. Ypatingas dėmesys skiriamas darnios asmenybės ugdymosi bei darnaus vystymosi aspektų aukštajame moksle analizei. Straipsniuose aptariama problematika – daugeliu atveju mums kaip rekomendacija ką galėtume patobulinti, kame pastiprinti savo žinias ir įsipareigojimus, kad atsakingai prisidėtume prie darnios ateities kūrimo.

*Lina Kalibataitė,
Kolpingo kolegijos direktorė*

INTRODUCTION

The year 2015 is the year of European development, therefore it is a good opportunity for us to review what Europe has done in the field of international development cooperation and what each of us can do to contribute to the creation of a fairer world. Also this year is the time, during which the international community is launching a new sustainable development program - the Goals of Sustainable Development, which is expected to achieve until 2030.

Education is a very important part of sustainable development. Its goal is to provide knowledge, to help develop the skills and attitudes and motivation to act responsibly and democratically, to contribute to the sustainable development efforts. In order to develop personal competencies it is very important to identify and implement the knowledge and skills to the practical application possibilities, to deal with the issues of alternative solutions, to evaluate the expected results and long-term consequences.

In the conference proceedings "Sustainable Development Challenges for Education", organised by Kolping University of Applied Sciences, the topics of sustainable development in economics and social fields have been discussed. Particular attention is paid to the analysis of the balanced personality development and sustainable development aspects in higher education. The articles discuss the issues - in most cases as a guide for us what we can improve, reinforce our knowledge and commitment in order to responsibly contribute to a sustainable future.

*Lina Kalibataitė,
Director
of Kolping University of Applied Sciences*

TURINYS / CONTENTS

1.	Bernardas Toluba, Indrė Šikšnelytė <i>DARNUS ŠALIES AUKŠTOJO MOKSLO ĮVAIZDŽIO FORMAVIMAS</i> <i>SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF COUNTRY HIGHER EDUCATION IMAGE</i>	6
2.	Audronė Minelgaitė, Renata Dagiliūtė <i>DARNAUS VYSTYMOŠI ASPEKTAI LIETUVOS UNIVERSITETŲ STRATEGINIULOSE</i> <i>DOKUMENTULOSE</i> <i>ASPECTS OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE STRATEGICAL DOCUMENTS</i> <i>OF THE LITHUANIAN UNIVERSITIES</i>	15
3.	Gintarė Valinevičienė, Skaistė Verkytė <i>KOLEKTYVINIS STUDENTŲ MOKYMASIS DARNAUS VYSTYMOŠI SPRENDIMŲ</i> <i>PRIĖMIMO EDUKACINĖSE APLINKOSE</i> <i>STUDENT COLLECTIVE LEARNING FOR SUSTAINABLE DEVELOPEMENT IN</i> <i>UNIVERSITY EDUCATIONAL ENVIRONMENTS</i>	25
4.	Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė <i>SOCIALINIO DARBO STUDENTO DARNIOS ASMENYBĖS UGDYMAS(IS) BAIGIAMOJOJE</i> <i>PRAKTIKOJE</i> <i>(SELF)DEVELOPMENT OF HARMONIOUS PERSONALITY OF SOCIAL WORK STUDENTS</i> <i>IN THE FINAL PRACTICE</i>	35
5.	Bernardas Toluba, Indrė Šikšnelytė <i>DARNAUS ŠALIES ĮVAIZDŽIO KONCEPTAS</i> <i>THE CONCEPT OF SUSTAINABLE COUNTRY IMAGE</i>	41
6.	Vitalija Vanagienė <i>LIETUVOS EKOLOGIŠKŲ KAIMO TURIZMO SODYBŲ PRIPAŽINIMO PROBLEMŲ</i> <i>SPRENDIMAS: PREKĖS ŽENKLO VERTĖS NACIONALINIU, TARPTAUTINIU LYGIU</i> <i>KILIMAS</i> <i>LITHUANIA AGRO-ECO TOURISM HOMESTEAD RECOGNITION OF TROUBLE: BRAND</i> <i>EQUITY AT NATIONAL, INTERNATIONAL LEVEL RISE</i>	52
7.	Sigita Šimbelytė <i>FUNDAMENTALIŲ ŽMOGAUS TEISIŲ VYSTYMOŠI PERSPEKTYVOS MODERNIOJE</i> <i>VISUOMENĖJE</i> <i>DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS IN MODERN</i> <i>SOCIETY</i>	58
8.	Sandra Jakštienė, Rūta Meištė, Goda Jakštaitė, Ieva Šteinienė <i>MIKROEKONOMINIŲ IR MAKROEKONOMINIŲ VEIKSNIŲ POVEIKIO JAUNIMO</i> <i>UŽIMTUMUI LIETUVOJE VERTINIMAS</i> <i>ASSESSMENT OF IMPACT OF MICROECONOMIC AND MACROECONOMIC FACTORS</i> <i>ON YOUTH EMPLOYMENT IN LITHUANIA</i>	65
9.	Nijolė Čiučiulkienė, Rasa Didžiulienė <i>DARNAUS VYSTYMOŠI IŠŠŪKIAI ŠVIETIMUI: PROBLEMINIS MOKYMASIS KAIP</i> <i>UŽSIENIO MOKYMAŠI OPTIMIZUOJANTIS PROCESAS</i> <i>FACING THE CHALLENGES OF SUSTAINABLE EDUCATION: PROBLEM-BASED</i> <i>LEARNING AS AN OPTIMIZING PROCESS OF LEARNING ENGLISH IN A</i> <i>MULTIDISCIPLINARY GROUP</i>	77
10.	Vida Lukamskienė, Auksė Grižaitė <i>TARPINSTITUCINIO BENDRADARBIAVIMO YPATUMAI VAIKO GEROVĖS SRITYJE</i> <i>PECULIARITIES OF THE INTER-INSTITUTIONAL COOPERATION IN CHILD WELFARE</i>	87
11.	Dalia Perkumienė, Rokas Jankauskas <i>AUTORINIŲ SUTARČIŲ TEISINIS REGULIAVIMAS</i> <i>LEGAL REGULATION OF COPYRIGHT CONTRACTS</i>	98
12.	Ermina Čižienė, Vytautas Paliukas <i>TEISĖS SPECIALISTŲ SU KOLEGINIU IŠSILAVINIMU POREIKIO PANEVĖŽIO REGIONE</i> <i>TYRIMAS</i> <i>DEMAND FOR LAW SPECIALISTS WITH COLLEGE EDUCATION IN PANEVĖŽYS REGION</i> <i>SURVEY</i>	104

13.	Vida Rainienė
<i>BAUSMĖS TIKSLAI IR JŲ REIKŠMĖ TEISINGUMO PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMUI
PUNISHMENT AIMS AND THEIR IMPORTANCE TO THE IMPLEMENTATION OF THE
PRINCIPLE OF JUSTICE</i>	112
14.	Simona Dementavičienė
<i>KONSTITUCINĖS NUTEISTOJO TEISĖS Į NELIEČIAMYBĘ UŽTIKRINAMAS
PENITENCINĖSE ĮSTAIGOSE
CONVICT CONSTITUTIONAL RIGHT TO ENSURING THE INTEGRITY PENAL
INSTITUTIONS</i>	122
15.	Jurgita Baltrūnienė, Rokas Jankauskas
<i>SIENOS APSAUGOS IR POLICIJOS INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMO TEISINIAI
ASPEKTAI
THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF COOPERATION BETWEEN BORDER
GUARD AND POLICE INSTITUTIONS IN THE SCHENGEN AREA</i>	137
16.	Marius Akulavičius
<i>SKAITMENINIO PIRATAVIMO VALDYMO MUZIKOS ĮRAŠŲ INDUSTRIJOJE VERSLO
MODELIŲ FORMAVIMASIS
THE FORMATION OF BUSINESS MODELS IN DIGITAL PIRACY MANAGEMENT OF
MUSIC RECORDS INDUSTRY</i>	142
17.	Aurelija Kustienė
<i>STATISTINIŲ ATRANKOS METODŲ PRAKTINIS TAIKYMAS AUDITO PROCESSE
PRACTICAL APPLICATION OF STATISTICAL SAMPLING METHODS IN THE AUDIT
PROCESS</i>	150

DARNUS ŠALIES AUKŠTOJO MOKSLO ĮVAIZDŽIO FORMAVIMAS

BERNARDAS TOLUBA

Vilniaus universitetas,

INDRĖ ŠIKŠNELYTĖ

Kauno kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama aukštojo mokslo, kaip industrijos, įvaizdžio samprata ir suformuotas jo struktūros interpretavimas iš požiūrio teorijos perspektyvos. Siekiant darniai kurti ir vertinti šalies įvaizdį aukštojo mokslo kontekste, aukštojo mokslo įvaizdžio emociniam komponentui apibūdinti adaptuotos šalies įvaizdžio emocinį komponentą apibūdinančios dimensijos, kognityviniam komponentui apibūdinti sudarytas dimensijų rinkinys, integruojantis bendruosius aukštųjų mokyklų ir jų teikiamų paslaugų kognityvinius aspektus. Sudarytas hipotetinis šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste struktūrinis modelis, kuris gali būti laikomas pagrindu, siekiant darniai formuoti aukštojo mokslo įvaizdį.

IVADAS

Išnagrinėjus skirtingų mokslininkų, tokių kaip Nebenzahl ir kt. (2003), Dinnie (2008), Anholt (2007), Morgan, Pritchard ir Pride (2002) nuomonę apie šalies įvaizdį, pastebima, jog akcentuojama mokslo reikšmė. Šalies įvaizdžio efektą studentų užsienio universitetų pasirinkimui tyrė Srikatanyoo, Gnoth (2002), Bourke (2000) ir kt. Galima išvelgti mokslo, ugdymo sistemos, jų siūlomų paslaugų tiesiogines ar netiesiogines sąsajas su atskiromis šalies įvaizdžio dimensijomis, be to, šalies įvaizdis turi įtakos mokslui. Deja, nėra detalesnių teorinių įžvalgų ar bent pirminių empirinių tyrimų, kurie leistų identifikuoti ir pagrįsti šalies įvaizdžio bei jos aukštojo mokslo įvaizdžio tarpusavio įtakos ryšių buvimą, taip pat pasigendama šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste koncepcijos ir tyrimo iniciatyvų. Šalies įvaizdžio raiška aukštojo mokslo kontekste yra svarbi plėtojant įvaizdžio konceptą, todėl didėja mokslinių studijų, padėsiančių apibrėžti bei pagrįsti ir šalies, ir aukštojo mokslo įvaizdžių sudėtį, identifikuoti ir patikrinti šių dviejų įvaizdžių tarpusavio įtakos ryšių buvimą, išskirti šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste galimybes.

Pirmoji probleminė sritis, reikalaujanti išsamesnių mokslinių tyrimų, yra aukštojo mokslo įvaizdžio apibrėžtis bei dimensijos. Nors yra nemažai atskirų universitetų įvaizdžių tyrimų, tačiau jie yra fragmentuoti ir atlikti konkrečios mokslinės problemos kontekste, pvz., studentų išlaikymo, pasitenkinimo ar paslaugų kokybės atvejais. Deja, stokojama tyrimų, kurių rezultatas būtų bendras aukštojo mokslo, kaip industrijos, įvaizdžio komponentų apibrėžimas ir juos apibūdinančių dimensijų išskyrimas.

Pažymėtina, kad nėra tyrimų, kuriais būtų sprendžiamas šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste klausimas. Taigi **antroji probleminė sritis** yra šalies ir aukštojo mokslo įvaizdžių, kaip sudėtinių konstruktyvų, tarpusavio įtakos ryšių nustatymas. **Straipsnio objektas** – aukštojo mokslo įvaizdis. **Straipsnio tikslas** – atlikti aukštojo mokslo įvaizdžio koncepcijos ir struktūros teorinę analizę. Siekiant užsibrėžto tikslo, keliami **uždaviniai**: 1) pateikti aukštojo mokslo įvaizdžio sampratą; 2) suformuoti darnaus aukštojo mokslo įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijų rinkinį; 3) suformuoti darnaus aukštojo mokslo įvaizdžio emocinio komponento dimensijų rinkinį; 4) sudaryti šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste hipotetinį modelį.

Aukštojo mokslo įvaizdžio konceptualizacija

Aukštąjį mokslą galima apibrėžti kaip industriją, kurią sudarančios organizacijos veikia pagal tuos pačius principus, reglamentavimą, panašias technologijas ir siūlo panašias paslaugas panašius poreikius turintiems vartotojams, todėl pirmiausia reikia išnagrinėti organizacijos ir industrijos įvaizdžių konceptus.

Kaip ir prekės ženklo įvaizdžio atveju, esama įvairių organizacijos įvaizdžio interpretacijų, skirtingi autoriai savaip apibrėžia jo esmę ir akcentuoja skirtingus aspektus. Apibendrintai organizacijos ar įmonės įvaizdis suvokiamas kaip visuomenės požiūris į organizaciją ar visuomenės

suvokimų apie organizacijos asmenybę visuma. Tai yra individo jutiminių įspūdžių apibendrinimas, kurį skirtingos visuomenės grupės (akcininkai, darbuotojai, vartotojai, tiekėjai, potencialūs investuotojai) suvokia savaip. Organizacijos įvaizdis turi kokybinę prigimtį, kuri remiasi bendru įspūdžiu, suvokimu arba organizacijos reputacija. Organizacijos įvaizdis susijęs su lūkesčiais, požiūriais, emocijomis, vartotojų siejamais su organizacijos prigimtimi ir realiai parodančiais ją tokią, kokią norėta apibūdinti organizacijos identitetu. Organizacijos įvaizdis apibrėžiamas visuma reikšmių, dėl kurių ji yra žinoma, žmonių apibūdinama ir kurios su ja siejamos, tai individų įsitikinimų, idėjų, emocijų ir įspūdžių apie organizaciją sąveikos rezultatas.

Organizacijos įvaizdį galima apibrėžti dviem komponentais: kognityviniu, turinčiu funkcinį požymį (pvz., tokių apčiuopiamų savybių, kaip kokybė, patikimumas, aptarnavimas, kaina ir t. t.), ir emociniu komponentu, kurį sudaro subjektyvios kliento emocijos. Kiekvienas segmentas, priklausomai nuo ryšio su organizacija ir informacijos apie ją prieinamumo, įvaizdį suvokia savaip, todėl įvaizdis yra daugiadimensinis konstruktas.

Burman, Schaefer, Maloney (2008) industriją apibrėžia specifiskai, nes pagrindas yra orientavimasis į vartotojų grupę, vartotojams atliekamas prekių ir paslaugų funkcijas bei priėjimo prie šių funkcijų technologijas. Taigi, industriją galima apibrėžti kaip grupę kompanijų, kurios, individo nuomone, toms pačioms vartotojų grupėms teikia tas pačias technologijas atlikti toms pačioms vartotojų funkcijoms. Industrijos įvaizdis - bendras koncentruotas asociacijų rinkinys, leidžiantis vartotojams įvertinti tam tikrą grupę kompanijų, kurios, individo požiūriu, toms pačioms vartotojų grupėms teikia tas pačias technologijas tiems patiems vartotojų poreikiams patenkinti.

Kadangi įvaizdis yra išorinis identiteto suvokimas, siekiant geriau suvokti industrijos įvaizdį reikia apibrėžti jos identitetą. Industrijos identitetas / industrijos šakos identitetas suprantamas kaip bendri tam tikros industrijos organizacijų identiteto veiksniai. Stiprus industrijos identitetas skatina jai priklausančių kompanijų strategijų ir misijų panašumą, apibrėžia prekės ženklų identitetus, o tai lemia bendrą kompanijų panašumą. Vartotojai turi specifinius lūkesčius iš konkrečios industrijos ir jai priklausančių kompanijų. Tie lūkesčiai lemia, kad kompanijos yra priverstos vystyti panašias kompetencijas, produktus, procesus ir tapti kiek įmanoma panašesnėmis. Industrijos identitetas turi įtakos jos kompanijų identitetams, todėl industrijos įvaizdis stipriai susijęs su jos kompanijų įvaizdžiais. Pažymėtina, kad industrijos įvaizdžio įtaka įmonių įvaizdžiams yra panašumo tarp industrijos identiteto ir kompanijų prekių ženklų identitetų rezultatas.

Kaip teigia „Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas“ (2009), aukštojo mokslo uždavinys – ugdyti išsilavinusią, mokslui ir naujausioms technologijoms bei kultūros vertybėms imlią asmenybę ir visuomenę, kurti, kaupti ir skleisti mokslo žinias bei kultūros vertybes, įtvirtinti nacionalinės kultūros savitumą. Kaip esminė šalies ateities dvasinio ir materialiojo klestėjimo sąlyga, aukštasis mokslas studijomis, moksliniais tyrimais ar menine kūryba skatina naujų žinių ir kultūros vertybių kūrimą. Darni mokslo ir studijų sistema:

- grindžia žinių visuomenės plėtotę, žiniomis grįstos ekonomikos stiprėjimą ir darnų šalies vystymąsi;
- lemia dinamišką ir konkurencingą šalies ūkio gyvenimą, socialinę ir ekonominę gerovę;
- ugdo kūrybingą, išsilavinusią, orią, etiškai atsakingą, pilietišką, savarankišką ir verslią asmenybę;
- puoselėja civilizacinę Lietuvos tapatybę, palaiko, plėtoja, kuria šalies ir pasaulio kultūros tradicijas (Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2009).

Pagal „Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymą“ (2009), aukštosios mokyklos yra dviejų tipų – universitetai ir kolegijos, jos gali būti valstybinės ir nevalstybinės. Straipsnyje laikomasi nuostatos, kad aukštąjį mokslą galima apibrėžti kaip industriją, kurią sudarančios organizacijos veikia pagal tuos pačius principus, reglamentavimą, panašias technologijas ir siūlo panašias paslaugas panašius poreikius turintiems vartotojams, o aukštojo mokslo esminės paslaugos yra tai, kas susiję su pagrindine aukštosios mokyklos veikla:

- studijų organizavimas, vykdymas, įstatyme numatytų aukštojo mokslo kvalifikacijų teikimas;

- mokslinių tyrimų, eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir/ar meno veiklos vykdymas;
- mokslinių tyrimų, eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros rezultatų taikymas;
- mokslo žinių kaupimas, kūrybinės veiklos ir kultūros plėtojimas;
- akademinės bendruomenės vertybių ir tradicijų puoselėjimas.

Aukštojo mokslo ženklodaroje galima išskirti šiuos specifinius aspektus:

1) remiantis Kantanen (2007), aukštojo mokslo atveju dažnai vartojama „reputacijos“ sąvoka – tai yra per tam tikrą laiką natūraliai susiformavęs įvaizdžių apie instituciją rinkinys, jo nederėtų painioti su įvaizdžio sąvoka, kuri siejama su momentiniu asociacijų apie organizaciją kompleksu;

2) įprastoje verslo praktikoje ženklodara dažniausiai susijusi su įvaizdžiu, kurių tikslas yra pardavimų padidinimas, kūrimu. Pasak Bulotaitės (2003), aukštojo mokslo atveju prekės ženklo vystymo tikslas yra ne parduoti prekes ar paslaugas, o komunikuoti organizacijos identitetą, siekiant sukurti patrauklumą ir išugdyti konkrečių poreikių vartotojus. Universitetai, kaip organizacijos, turi dvilybę prigimtį, paremtą ideologiniu požiūriu, t. y. mokymo įstaigai būdingu tradiciniu požiūriu, ir komerciniu požiūriu, įprastu verslo organizacijose. Hemsley-Brown, Goonawardana (2007) pažymi, kad aukštojo mokslo atveju institucijos įvaizdis ir reputacija turėtų būti suvokiama kitaip nei kituose sektoriuose, kur gera reputacija susijusi su padidėjusiais pardavimais. Aukštojo mokslo atveju, kuo universitetas labiau prestižinis, tuo sunkiau į jį patekti, mažiau studentų priima į konkrečią siūlomą programą;

3) kaip teigia Temple ir Shattock (2007), aukštojo mokslo industrija pasižymi vienodumu, todėl sunku diferencijuoti ir sukurti unikalius skirtingų institucijų įvaizdžius;

4) aukštasis mokslas susijęs su daug suinteresuotų pusių, todėl tuo pat metu esama įvairių įvaizdžių;

5) pasak Chapleo (2004), nepaisant aukštojo mokslo paslaugų panašumo, universitetus galima pozicionuoti remiantis tokiais jų prigimtį nusakančiais kriterijais, kaip mokymo orientacija ar tyrimų orientacija, veiklos pagrindas yra mokslas ar menai, mokymas, orientuotas į bazinį lygį ar į aukštesnį lygį.

Laikantis nuostatos, kad aukštąjį mokslą galima apibrėžti kaip industriją, kurią sudarančios organizacijos veikia pagal tuos pačius principus, reglamentavimą, panašias technologijas ir siūlo panašias paslaugas panašius poreikius turintiems vartotojams, o aukštojo mokslo esminiai produktai yra tai, kas susiję su pagrindine aukštosios mokyklos veikla, aukštojo mokslo įvaizdis suprantamas kaip aukštojo mokslo industrijos įvaizdis, kurį sudaro aukštojo mokslo organizacijų ir aukštojo mokslo paslaugų įvaizdžiai. Ir aukštojo mokslo organizacijos įvaizdžio, ir aukštojo mokslo paslaugos įvaizdžio pagrindas yra kognityvinis ir emocinis komponentai.

Galima teigti, kad šalies įvaizdis, aukštojo mokslo įvaizdis, aukštojo mokslo organizacijos įvaizdis ir aukštojo mokslo paslaugos įvaizdis yra susiję ir vieni kitus veikia.

Aukštojo mokslo industrijos (toliau vadinama aukštuoju mokslu), kaip ir bet kurios kitos industrijos, įvaizdį sudaro kognityvinis ir emocinis komponentai. Laikantis prielaidos, kad aukštojo mokslo įvaizdis, kaip ir šalies įvaizdis, yra kompleksinis darinys, galima teigti, kad jį sudaro aukštojo mokslo organizacijų bei aukštojo mokslo paslaugų įvaizdžiai. Nors aukštojo mokslo įvaizdis skirtingų tikslinių grupių suvokiamas savaip, tačiau reikia išskirti pagrindines kognityvinio komponento dimensijas, kuriomis būtų galima jį įvertinti. Remiantis anksčiau pateiktomis disertacijos apribojimais ir laikantis nuostatos, kad aukštojo mokslo industrijos pagrindas yra universitetai, pirmiausia sudarant aukštojo mokslo įvaizdžio iš organizacijų (universitetų) perspektyvos kognityvinio komponento dimensijų skalę remiamasi kai kuriomis Palacio, Meneses, Perez (2002) pasiūlytomis universiteto įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijomis. Į aukštojo mokslo įvaizdžio kognityvinį komponentą siūloma integruoti dimensijas, leidžiančias įvertinti disertacijoje apibrėžtas aukštojo mokslo paslaugas. Aukštojo mokslo įvaizdžio emocinio komponento sudėtį siūloma apibrėžti šalies įvaizdžio emocinio komponento tyrimui tinkamomis dimensijomis.

1 lentelėje pateikiamos 38 aukštojo mokslo įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijos:

Darnaus aukštojo mokslo įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijų rinkinys

(Šaltinis: sudaryta autorių pagal Dowling (2001); Burman, Schaefer, Maloney (2008); Palacio, Meneses, Perez (2002); Chapleo (2004); Temple, Shattock (2007); Hemsley-Brown, Goonawardana (2007); Kantanen (2007); Nebenzahl ir kt. (2003); Dinnie (2008); Anholt (2007); Morgan, Pritchard, Pride (2002); Lawley (1998); Peng ir kt. (2000); Srikatanyoo, Gnoth (2002); Bourke (2000).)

Siūlomos aukštojo mokslo įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijos
Universitetų įrengimo lygis, universitetuose siūlomas kursų pasirinkimas, universitetų atmosfera, įstojimo į universitetus sunkumas, studijų universitetuose brangumas / pigumas, universitetų akademinio personalo gerumas / blogumas, universitetų mokymo proceso kokybė, studentų parengimo universitetuose gerumas / blogumas, universitetų kryptis: praktinė / teorinė, universitetų paklausumas: menkas / aukštas, universitetų orientacija į studentus: į studentus neorientuoti, mažai jais besirūpinantys / į studentus orientuoti, daug jais besirūpinantys, universitetų atitolimas / artumas studentams, universitetų atitolimas / artumas organizacijoms, universitetų atitolimas / artumas visuomenei, universitetų užpildymo lygis, universitetų populiarumas / elitiškumas, universitetų tradiciškumas / elitiškumas, universitetų senumas / jaunumas, universitetų senamadiškumas / modernumas, universitetų prestižiškumas, universitetų reputacija, universitetų vystymosi tempas, universitetų tarptautinio bendradarbiavimo lygis, universitetų pažangos galimybės, universitetų socialinė atsakomybė, universitetuose mokamo atlyginimo dydis, universitetų patikimumas, universitetų įprastumas / išskirtinumas, universitetų entuziastiškumas, universitetuose puoselėjamos akademinės bendruomenės vertybės ir tradicijos, universitetų mokslo žinių kaupimo, kūrybinės veiklos ir kultūros plėtojimo lygis, universitetų mokslinių tyrimų, eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros rezultatų taikymas, universitetų lyderiavimas / atsilikimas, universitetų moralė, universitetuose atliekamų mokslinių tyrimų mastas, aukštojo mokslo industrijos veiklos skaidrumas, aukštojo mokslo finansavimas, aukštojo mokslo administravimo efektyvumas.

Šalies įvaizdžio emociniam komponentui apibūdinti teigiamų ir neigiamų emocijų bei subjektyvių būsenų dimensijų rinkinys sudarytas atlikus empirinių studijų ir mokslinės literatūros analizę:

Darnaus aukštojo mokslo įvaizdžio emocinio komponento dimensijų rinkinys

(Šaltinis: sudaryta autorių pagal Malhotra (1981); Watson, Lee, Tellegen (1988); Mano, Oliver (1993); Echtner, Ritchie (1993); Derbaix (1995); Richins (1997); Baloglu, Brinberg (1997); Caprara, Barbaranelli, Guido (2001); Brijs (2006); White, Yu (2005); Hosany ir kt. (2006); Schoefer, Diamantopoulos (2007); Johnson, Stewart (2005); Holbrook, Batra (1987); Watson, Clark, Tellegen (1988); Roth, Diamantopoulos (2009); D'Astous, Boujbel (2007); Netemeyer, Bearden, Sharma (2003).)

Teigiamas emocijas ir subjektyvias būsenas apibūdinančios dimensijos, kurios žmogui leidžia pasijausti:	Neigiamas emocijas ir subjektyvias būsenas apibūdinančios dimensijos, kurios žmogui leidžia pasijausti:
pradžiugintu, ryžtingu, stipriu, susidomėjusiu, atsargiu, susijaudinusi, entuziastišku, aktyviu, madingu, įkvėptu, pozityviu, patogiai, susižavėjusiu, pasitikinčiu, linksmu, šiuolaikišku, optimistišku, šaltakraujišku / ramiu, liberaliu, atsipalaidavusiu, patenkintu, laimingu, sentimentaliu, geros nuotaikos, išdidžiu / besididžiuojančiu, pakylėtu, rūpestingu, sužadintu, tolerantišku, dėmesingu.	nepatenkintu, įsitempusiu, liūdnu, nervingu, susirūpinusiu, prislėgtu, susigėdusiu, kalnu, nemadingu, sunerimusiu, susierzinusiu, piktu, abejingu, sumišusiu, nuobodžiaujančiu, nusivylusiu, nepasitikinčiu, nebūti vertinamu, konservatyviu, suvaržytu, pasibjaurėjusiu, nelaimingu, bejausmiu, blogos nuotaikos, priešišku, pažemintu, nerūpestingu, užslopintu, nepatogiai, išsigandusiu.

Šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste hipotetinis modelis

Pasak Banytės (2000), mokslinėje literatūroje modelis apibūdinamas kaip fizinis, matematinis ar loginis tam tikro fenomeno, sistemos, jos sudedamųjų dalių ar procesų supaprastintas reprezentavimas. Modeliai skirti tam tikram reiškiniui, sudedamosioms dalims, procesams formalizuoti, neretai vadinami tiesiog formalizuota interpretacija, apimančia tam tikra tvarka išsidėsčiusius kintamuosius. Modelio sudarymas susijęs su conceptualia tam tikro konstrukto, reiškinių ar proceso reprezentacija. Modeliai grindžiami skirtingais kintamaisiais, nevienodomis jų tarpusavio sąveikomis. Pažymėtina, kad netgi du to paties koncepto modeliai skirtingų tyrėjų

darbuose gali įgauti visiškai skirtingus pavidalus, nes tai priklauso nuo galutinio modelio „vartotojo“, nuo modeliavimo procese tyrėjo priimtų konceptualių ar vizualizavimo sprendimų.

Svarbu pastebėti, kad atlikta mokslinės literatūros analizė atskleidė daug mokslinių spragų, nes pasigendama aukštojo mokslo įvaizdžio struktūros apibrėžimo, bendro ir patikimo šalies įvaizdžio komponentus apibūdinančių dimensijų identifikavimo, konatyvinių aspektų interpretavimo. Šalies įvaizdis yra kompleksinis konstruktas, kurį sudaro emocinis ir kognityvinis komponentai. Jis yra plačiausias, aukščiausio lygmens įvaizdžio konstruktas, apimantis šalies prekių, organizacijų, industrijų ir vietovių įvaizdžius. Šalies įvaizdis yra laikomas hipotetinio modelio pagrindu, jo raiška yra nagrinėjama aukštojo mokslo kontekste, o konatyviniai aspektai sujungia ir šalies įvaizdžio, ir aukštojo mokslo įvaizdžio konstruktų poveikio rezultatus.

Egzistuoja stipri priklausomybė tarp šalies įvaizdžio ir nacionalinių organizacijų, pagrindinių industrijos šakų bei prekės ženklų įvaizdžių. Ši koceptija yra esminė, ja pagrindžiamas galimas šalies įvaizdžio ir aukštojo mokslo įvaizdžio tarpusavio įtakos ryšius, kurie yra empirinio tyrimo pagrindas, buvimas. Šalies įvaizdis gali būti paaiškintas remiantis aureolės arba reziუმė principu. Kai vartotojai nežino tam tikros šalies prekių, šalies įvaizdis pasireiškia kaip aureolės vaizdinys, kuris veikia vartotojų įsitikinimus apie prekės dimensijas, o šie veikia vartotojų požiūrį į prekės ženklą. Kai vartotojai turi daugiau patirties arba yra susipažinę su konkrečios šalies prekėmis, šalies įvaizdis veikia kaip reziუმė vaizdinys, kur vartotojų įsitikinimai apie prekių dimensijas daro įtaką šalies įvaizdziui. Taigi šalies įvaizdis tiesiogiai veikia požiūrį į prekės ženklą. Šalies įvaizdis vartotojo apsisprendimo procese yra svarbesnis aukšto įsitraukimo / aktyvaus dalyvavimo nei žemo įsitraukimo / pasyvaus dalyvavimo prekių atveju.

Pasak Srikatanyoo, Gnoth (2002), aukštasis mokslas yra aukšto įsitraukimo / aktyvaus dalyvavimo paslauga, kuri tapo orientuota ne į nacionalinį, o į tarptautinį lygmenį, ir dėl jo neapčiuopamumo potencialiems klientams (studentams, mokslininkams) sunku įvertinti jo kokybę. Kai esminės dimensijos (skonis, dizainas, veikimo principai) yra nežinomos ar neprieinamos, vartotojai vis dažniau prekes vertina pagal išorines (angl. *extrinsic*) dimensijas (kilmės šalį, prekės ženklą). Daugelis tyrimų parodė, kad kilmės šalis yra svarbi išorinė savybė vartotojams suvokti ir prekės kokybei įvertinti.

Išnagrinėjus su šalies prekės ženklu ir įvaizdžiu susijusią mokslinę literatūrą pastebima, jog Bourke (2000), Jaffe, Nebenzahl (2006), Srikatanyoo, Gnoth (2002), Lodge (2004), Cubillo, Sanchez, Cervino (2005), Anholt (2007), Morgan, Pritchard, Pride (2007), Dinnie (2008), Estevao ir Ferreira (2009) akcentuoja mokslo svarbą. Galima išvelgti mokslo, ugdymo sistemos, siūlomų paslaugų ir jų lygio tiesiogines ar netiesiogines sąsajas su atskiromis šalies įvaizdžio dimensijomis, be to, šalies įvaizdis turi įtakos mokslui. Toliau pateikiamos galimų sąsajų tarp aukštojo mokslo ir pagrindinių šalies įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijų prielaidos.

Aukštasis mokslas – prekės. Galima daryti prielaidą, kad jei šalis yra novatoriška mokslo ir technologijų srityse, ji sėkmingai diegia inovacijas, jos įmonės yra žinomos, ji gamina pripažintų prekės ženklų prekes ir teikia paklausias paslaugas. Mokslinių tyrimų plėtra, pažangių idėjų generavimas ir realizavimas, aukštos kvalifikacijos darbuotojai yra neatskirama aukštojo mokslo indėlio sritis. Šalies universitetų gebėjimas parduoti savo paslaugas užsienio studentams, universitetams ir kitoms organizacijoms yra viena iš šalies eksporto sričių. Silpnas šalies įvaizdis gali sukelti neigiamus įsitikinimus apie aukštojo mokslo institucijas ir jų programas. Šalies įvaizdis vaidina svarbų vaidmenį studentams pasirenkant aukštąjį išsilavinimą tarptautiniu mastu. Būsiami studentai tarptautinį aukštąjį mokslą gali suvokti ir vertinti pagal kilmės šalį, o institucijų kokybę pagal šalių, kuriose jos yra, įvaizdį.

Šalies, jos institucijų įvaizdis yra svarbūs veiksniai studentams pasirenkant tarptautinio aukštojo mokslo vietovę. Srikatanyoo, Gnoth (2002) teigia, kad šalies aukštojo mokslo reputacija yra lemiantis veiksnys studentų pasirinkimui. Studentai, pasirinkdami aukštojo mokslo studijas užsienyje, pirmiausia pasirenka šalį, paskui pasirenka instituciją. Pasak Aaker, įvaizdis ir pripažinimas yra svarbūs konkurencinio pranašumo šaltiniai. Šalies įvaizdis yra tiesiogiai susijęs su prekės ženklu, turi įtakos vartotojų požiūriui į prekės ženklą. Tarptautinio aukštojo mokslo srityje šalies įvaizdis tiesiogiai daro įtaką studentų požiūriui į mokslo institucijas. Palankus (nepalankus)

šalies įvaizdis gali sukurti teigiamus (neigiamus) įsitikinimus apie konkrečias institucijas ir jų programas, taip pat pastarosios gali turėti įtakos šalies įvaizdžiui.

Aktyviai taikant marketingo veiksmus pasiekta individualių prekių ženklų sėkmė ir pažangus jų valdymas gali pakeisti vartotojų suvokimą apie šalį. Studentų teigiami (neigiami) įsitikinimai apie aukštojo mokslo institucijas ir jų programas gali sustiprinti (susilpninti) šalies įvaizdį, vadinasi, institucijų įvaizdis taip pat gali veikti šalies įvaizdį. Aukštojo mokslo kokybė skiriasi ne tik tarp šalių, bet ir tarp institucijų, tai reiškia, kad šalies įvaizdis ir institucijų įvaizdis turi įtakos nuomonei apie programų kokybę. Cubillo, Sanchez, Cervino (2005) išanalizavę išorės veiksnius, kurie daro įtaką studentų tarptautinio mokslo vietovės pasirinkimui, nustatė, kad egzistuoja teigiamas ryšys tarp mokymo programų, šalies ir institucijos įvaizdžio, taip pat tarp šalies įvaizdžio ir institucijos įvaizdžio. Daugumos aukštojo mokslo kokybę nusakančių kriterijų neįmanoma įvertinti iš anksto, todėl neapčiuopiamumo savybė apsunkina vartotojui siūlomos paslaugos vertinimą. Potencialūs studentai linkę vertinti vietovių alternatyvas vadovaudamiesi turimu šalies įvaizdžiu, institucijos įvaizdžiu ir mokymo programos įvaizdžiu (Cubillo, Sanchez, Cervino, 2005). Šiuo atveju vartotojai analizuoja netiesioginius aspektus ir susiformuoja nuomonę turimo įvaizdžio pagrindu. Sprendimas įsigyti prekę arba paslaugą gali būti teigiamai paveiktas šalies įvaizdžio.

Geras kai kurių šalių įvaizdis studentams asocijuojasi su gera aukštojo mokslo kokybe.

Aukštasis mokslas – ekonomika. Galima daryti prielaidą, kad esant išvystytai aukštojo mokslo industrijai, šalies gebėjimas pritraukti investicijas, darbo ir protinį potencialą yra didesnis, o tai prisideda prie ekonomikos augimo ir šalies patrauklumo įspūdžio sukūrimo. Tos šalies vietovės, kuriose yra universitetų, daug patrauklesnės verslo ir kitų sričių atstovams, eiliniams gyventojams.

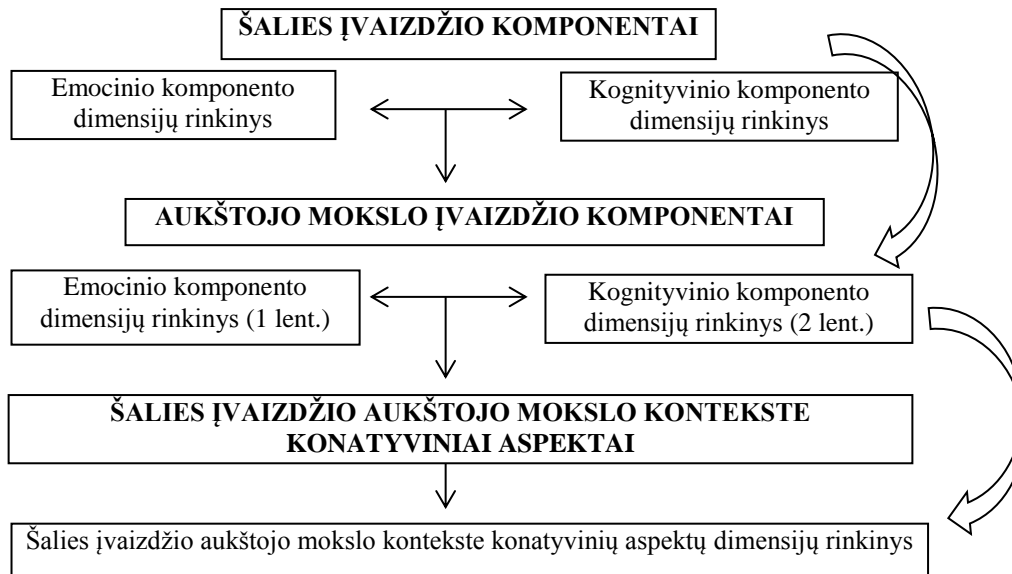
Aukštasis mokslas – vidaus ir užsienio politika. Nuo šalies užsienio ir vidaus politikos priklauso atskirų jos sričių vystymosi kryptys, taip pat aukštojo mokslo industrijos reglamentavimas, jos tikslinių grupių interesų atstovavimas ir derinimas šalies viduje bei užsienyje. Taip pat galima daryti prielaidą, kad užsienio ir vidaus politikos formuotojai ir vykdytojai įgijo kvalifikaciją šalies universitetuose.

Aukštasis mokslas – istorija ir paveldas. Gilias tradicijas turintys universitetai yra neatskiriama šalies istorijos ir paveldo dalis, todėl vietovės, kuriose esama tokių objektų, yra daug patrauklesnės įvairių tikslinių grupių atstovams. Kai kurie gilias tradicijas turintys universitetai žymūs savo istorija, indėliu į šalies vystymąsi, architektūriniu ir kultūriniu paveldu, todėl dažnai įtraukiami į turistų lankytinų vietų sąrašą. Aukštojo mokslo ir turizmo sąsajų galima išvelgti ir konkrečios tikslinės grupės – dėstytojų, studentų, mokslo darbuotojų – atvykime į vietoves, kuriose yra universitetai, mokslo ir tyrimų centrai, nes jų veikla neatskiriama nuo žinių sklaidos, konferencijų organizavimo ir kitos su mokslu susijusios veiklos. Taip pat galima daryti prielaidą, kad turizmo industrijos lygis, teikiamų paslaugų spektras ir kokybė, toje srityje dirbančių žmonių kompetencija yra susijusi su kokybišku šalies aukštuoju mokslu.

Aukštasis mokslas – kultūrinis identitetas. Kultūra, kaip ir paveldas, yra labai svarbus kriterijus, užsienyje suteikiantis valstybėms turtingumo, orumo, pasitikėjimo ir pagarbos, o šalies viduje užtikrinantis gyvenimo kokybę.

Aukštasis mokslas – žmonės. Žmonės bene geriausiai perduoda šalies savitumą ir yra pagrindinis veiksnys visuose kituose įvaizdžio elementuose. Būtent šis šalies įvaizdžio elementas geriausiai atspindi tautos kultūrą, charakterį, papročius, etiketą, moralę, kitas esmines savybes ir vertybes. Žmonių išsilavinimas, gebėjimai ir noras nuolat tobulėti yra šalies ekonomikos ir vystymosi pažangos pagrindas. Universitetai yra būtent tos organizacijos, kurios suteikia žmonėms pačias naujausias žinias, ugdo reikalingus gebėjimus, lemia kultūrinį ir dvasinį tobulėjimą, skatina nuolat progresuoti.

Apibendrinant išnagrinėtą mokslinę literatūrą, galima daryti prielaidą, kad šalies įvaizdis aukštojo mokslo kontekste susiformuoja šalies įvaizdžio ir aukštojo mokslo įvaizdžio ryšių bei ryšių tarp kiekvieno iš šių įvaizdžių komponentų procese, kuriame kartu išaiškėja ir konatyviniai aspektai, t. y. su šalimi ir su jos aukštuoju mokslu susiję žmonių ketinimai ar galima elgsena. Paveiksle pateikiama šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste struktūrinio modelio hipotetinė versija, atspindinti teorinės analizės rezultatus ir loginę formavimo seką.

Pav. Šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste hipotetinis modelis
(Šaltinis: sukurta autorių)

Pirmasis pateikto hipotetinio šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste modelio konstruktas yra šalies įvaizdis, kurį sudaro emocinis ir kognityvinis komponentas. Iš mokslinės literatūros analizės matoma didelė mokslinė spraga apibrėžiant šalies įvaizdžio emocinio komponento dimensijas, todėl pirmiausia iš įvairių sričių mokslinės literatūros svarbu sudaryti preliminarų šių dimensijų rinkinį, kuris turi būti atidžiai patikrintas su tiriamąja sritimi susijusių žmonių. Antrasis hipotetinio šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste modelio konstruktas yra aukštojo mokslo įvaizdis, kurį taip pat sudaro emocinis ir kognityvinis komponentai. Trečiasis hipotetinio šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste modelio konstruktas yra šalies įvaizdžio aukštojo mokslo kontekste konatyviniai aspektai, kurie ir atspindi šalies ir aukštojo mokslo darnumą.

IŠVADOS

1. Aukštojo mokslo įvaizdis suprantamas kaip aukštojo mokslo industrijos įvaizdis, kurį sudaro aukštojo mokslo organizacijų ir aukštojo mokslo paslaugų įvaizdžių visuma. Vadovaujantis dviejų komponentų požiūrio teorija, darnaus aukštojo mokslo formavimo pagrindas yra kognityvinis ir emocinis komponentai.
2. Aukštojo mokslo įvaizdžio emociniam komponentui apibūdinti adaptuotos šalies įvaizdžio emocinį komponentą apibūdinančios dimensijos. Aukštojo mokslo įvaizdžio kognityviniam komponentui apibūdinti sudarytas dimensijų rinkinys, integruojantis bendruosius industrijos, aukštųjų mokyklų ir jų teikiamų paslaugų kognityvinius aspektus.
3. Iš požiūrio teorijos perspektyvos atlikus aukštojo mokslo įvaizdžio koncepcijos ir struktūros teorinę analizę, sudarytas originalus hipotetinis šalies įvaizdžio raiškos aukštojo mokslo kontekste modelis, kurio kintamųjų dydis ir varijavimas apribojamas esminių, probleminių klausimų apimančių konstruktu.

LITERATŪRA

1. Anholt, S. (2007) *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Palgrave MacMillan. ISBN 10: 0-230-50028-5.
2. Baloglu, S.; Brinberg, D. (1997) *Affective images of tourism destinations*. Journal of Travel Research, 35(14), p. 11–15.
3. Bourke, A. (2000) *A model of determinants of international trade in higher education*. The Service Industries Journal, 20(1), p. 110–138.

4. Brijs, K. (2006) *Unravelling country-of-origin: semiotics as a theoretical basis for a meaning-centered approach towards country-of-origin effects*. Doctoral Dissertation.
5. Bulotaitė, N. (2003) *University Heritage - an Institutional Tool for Branding and Marketing*. Higher Education in Europe, XXVIII, 4, p. 449–454.
6. Burman, C.; Schaefer, K.; Maloney, P. (2008) *Industry image: its impact on the brand image of potential employees*. Brand Management, 15(3), p. 157–176.
7. Caprara, G. V.; Barbaranelli, C.; Guido, G. (2001) *Brand personality: how to make the metaphor fit?* Journal of Economic Psychology, 22, p. 377–395.
8. Chapleo, C. (2004) *Interpretation and implementation of reputation/brand management by UK university leaders*. International Journal of Educational Advancement, 5(1), p. 7–23.
9. Cubillo, J. M.; Sanchez, J.; Cervino, J. (2005) *Modelling international students' intention of destination*. ANZMAC Conference: Marketing Education, p. 58–65.
10. D'Astous, A.; Boujbel, L. (2007) *Positioning countries on personality dimensions: scale development and implications for country marketing*. Journal of Business Research, 60(3), p. 231–239.
11. Derbaix, C. M. (1995) *The impact of affective reactions on attitudes toward the advertisement and the brand*. Journal of Marketing Research, 32(4), p. 470–479.
12. Dinnie, K. (2008) *Nation Branding: concepts, issues, practice*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
13. Echtner, C. M.; Ritchie, B. (1993) *The Measurement of Destination Image: An Empirical Assessment*. Journal of Travel Research, 31(4), p. 3–13.
14. Estevao, C. M. S.; Ferreira, J. J. (2009) *The Tourism Clusters Role in Regional Development: Presenting a Competitiveness Conceptual model*. Tourism Destination Development and Branding, Eilat, Conference Proceedings, p. 127–138.
15. Hemsley-Brown, J.; Goonawardana, S. (2007) *Brand harmonization in the international higher education market*. Journal of Business Research, 60, p. 942–948.
16. Holbrook, M. B.; Batra, R. (1987) *Assessing the role of emotions as mediators of consumer responses to advertising*. Journal of Consumer Research, 14(3), p. 404–420.
17. Hosany, S.; Ekinci, Y.; Uysal, M. (2006) *Destination image and destination personality: an application of branding theories to tourism places*. Journal of Business Research, 59(638), 642 p.
18. Jaffe, E. D.; Nebenzahl, I. D. (2006) *National image and competitive advantage*. 2-nd ed. Denmark: Copenhagen Business School Press.
19. Johnson, A. R.; Stewart, D. W. (2005) *A reappraisal of the role of emotion in consumer behavior*. In Review of Marketing Research, Malhotra N. K., p. 3–33.
20. Kantanen, H. (2007) *Do we live up to our brand propositions? Organizational identity, university image and stakeholders perspectives* in Stensaker B. and D'Andrea V.(eds.) *Branding in Higher Education. Exploring an Emerging Phenomenon*, EAIR Series Research, Policy and Practice in Higher Education, p. 56–72.
21. *Lietuvos Respublikos Mokslo ir Studijų Įstatymas*. Nr. XI-242, 2009-04-30.
22. Lodge, C. (2004) *Opinion pieces: Where is place branding heading*. Place Branding, 1(1), p. 12–35.
23. Malhotra, N. K. (1981) *A scale to measure self-concepts, person concepts and product concepts*. Journal of Marketing, 18(4), p. 456–464.
24. Mano, H.; Oliver, R. L. (1993) *Assessing the dimensionality and structure of the consumption experience: evaluation, feeling and satisfaction*. Journal of Consumer Research, 20(3), p. 451–466.
25. Morgan, N.; Pritchard, A.; Piggot, R. (2002) *New Zealand, 100% pure: the creation of a powerful niche destination brand*. Journal of Brand Management, 9(4/5), p. 335–354.
26. Nebenzahl, I. D.; Jaffe, E. D.; Usunier, J. C. (2003) *Personifying country of origin research*. Management International Review, 43(4), p. 383–406.
27. Netemeyer, R. G.; Bearden, W. O.; Sharma, S. (2003) *Scaling procedures*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
28. Palacio, A. B.; Meneses, G. D.; Perez, P. J. P. (2002) *The configuration of the university image and its relationship with the satisfaction of students*. Journal of Educational Administration, 40(5), p. 486–505.
29. Richins, M. L. *Measuring emotions in the consumption experience*. (1997) *Journal of Consumer Research*, 24(2), p. 127–146.
30. Roth, K. P.; Diamantopoulos, A. (2009) *Advancing the country image construct*. Journal of Business Research, 62, p. 726–740.
31. Schoefer, K.; Diamantopoulos, A. (2007) *Measuring experienced emotions during service recovery encounters: construction and assessment of the ESRE scale*. Service Business, 2(2), p. 65–81.

32. Srikatanyoo, N.; Gnoth, J. (2002) *Country image and international tertiary education*. Journal of Brand Management, 10(2), p. 139–146.
33. Temple, P.; Shattock, M. (2007) *What does „Branding“ mean in higher education?* Stensaker B. and D'Andrea V. (eds.) *Branding in Higher Education. Exploring an Emerging Phenomenon*, EAIR Series Research, Policy and Practice in Higher Education, p. 77–82.
34. Watson, D.; Clark, L. A.; Tellegen, A. (1988) *Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS scale*. Journal of Personality and Social Psychology, 54(6), p. 1063–1070.
35. Watson, D.; Clark, L. A.; Tellegen, A. (1988) *Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS scale*. Journal of Personality and Social Psychology, 54(6), p. 1063–1070.
36. White, C.; Yu, Y. T. (2005) *Satisfaction emotions and consumer behavioural intentions*. Journal of Services Marketing, 19(6/7), p. 411–420.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF COUNTRY HIGHER EDUCATION IMAGE

Bernardas Toluba

Vilnius University,

Indre Šikšnelytė

Kauno kolegija / University of Applied Sciences

SUMMARY

Article includes the analysis of higher education image which is considered as a specific industry case. The object of article is higher education manifestation. The aim of the article is to fulfil the theoretical analysis of higher education image concept and its structure. There is also presented structure of higher education image according to attitude theory in the article. To endeavour at perfection in sustainable creation and evaluation of country image in higher education context for higher education image emotional component it is fitted a set of country image emotional dimensions.

For higher education image cognitive component description it is composed a set of dimensions, which integrates general cognitive aspects of higher education institutions and their provided services. It is also composed hypothetical structural model of country image manifestation in higher education context which could be substantially considered as a base of a sustainable formation of higher education image.

DARNAUS VYSTYMO SI ASPEKTAI LIETUVOS UNIVERSITETŲ STRATEGINIUIOSE DOKUMENTUOSE

AUDRONĖ MINELGAITĖ, RENATA DAGILIŪTĖ

Vytauto Didžiojo Universitetas

ANOTACIJA

Universitetai, kaip organizacijos, dėl savo dydžio, veiklos, sunaudojamos energijos ir medžiagų, gali daryti neigiamą poveikį aplinkai. Jį būtų galima žymiai sumažinti, jei organizuojant universiteto veiklą, būtų siekiama integruoti aplinkos vadybos sistemas, užtikrinti visuomenės dalyvavimą ir socialinę atsakomybę, įgyvendinti darnumo skatinimui skirtus mokymus ir mokslinius tyrimus. Dėl universitetų specifikos, jų veikla peržengia universiteto kaip organizacijos ribas ir turi įtakos bendram darnumo idėjų įgyvendinimui. Šio darbo tikslas buvo atlikti Lietuvos universitetų strategijų analizę darnaus vystymosi atžvilgiu. Vertinimas atliktas pagal raktinius žodžius, susijusius su darnumu strateginiuose dokumentuose. Nustatyta, kad daugumos universitetų strategijos apie darnumą kalba palyginti mažai. Daugiausiai dėmesio darnumui skiria Edukologijos ir Lietuvos sveikatos mokslų universitetai. Mažiausiai apie darnų vystymąsi kalba Lietuvos sporto universitetas.

IVADAS

Universitetas - tai ne tik mokymo įstaiga, jo veiklos apima daug sričių. Dėl savo dydžio, populiacijos ir įvairių sudėtingų vykdomų veiklų universitete ir jo teritorijoje, kai kurie universitetai gali būti laikomi mažais miestais arba gamybos įmonėmis (Christensen et al., 2009), kurios gali daryti rimtą tiesioginį ir netiesioginį poveikį aplinkai. Be to, universitetas aktyviai dalyvauja visuomeniniame gyvenime, todėl priimdamas tam tikrus sprendimus ir juos įgyvendindamas, gali būti pavyzdžiu kitoms visuomeninėms organizacijoms ir visai visuomenei. Universitetas formuoja asmens tapatumą, lemia studento pasaulėžiūrą ir vertybes, todėl sudarinėdamas ir atitinkamai formuodamas mokymo programas ir kursų planus, gali atitinkamai formuoti ir asmenybę su tam tikromis nuostatomis (Cortese 2003; Tilbury, Mula, 2011).

Nors pagrindinė universiteto funkcija yra švietimas ir moksliniai tyrimai, jau 1987 m. Brundtlant ataskaitoje pabrėžiama, kad labai svarbu įvesti pakeitimus į švietimo sistemą ir įtraukti į ją darnų vystymąsi. JT Generalinė Asamblėja priėmė JT dešimtmečio rezoliuciją skirtą darnaus vystymosi švietimui ir apimančią 2005 - 2014 m. laikotarpį, per kurį buvo imtasi pertvarkyti tradicinį aplinkos švietimą į darnaus vystymosi švietimo koncepciją (Jickling and Wals, 2008). Nuo 2002 m. šis procesas, plečiantis darnumo principus, suvienijo daugelį aukštojo mokslo institucijų. Bendradarbiaujant keliems prestižiniams universitetams, prasidėjo keletas iniciatyvų dėl darnios mokslo raidos, pavyzdžiui, aljansas dėl pasaulinio tvarumo ir integruotų mokslinių tyrimų (Yarime et al., 2012).

Švietimas yra labai svarbus skatinant darnų vystymąsi ir gerinant žmonių gebėjimą spręsti aplinkos klausimus. Universitetai turi apimti platesnę darnaus vystymosi švietimo sąvoką ir turi siekti tvarumo ne tik visuose universiteto patalpų ir universiteto operacijų valdymo procesuose, bet ir savo politikoje, mokymo programose, mokymo metoduose ir tiriamojoje veikloje.

Aplinkos tarša ir degradacija dėl universitetų sunaudojamos energijos ir medžiagų per visus veiklos procesus gali būti žymiai sumažinta, taikant veiksmingas ir tinkamai pasirinktas organizacines ir technines priemones. Tinkamiausias metodas pasiekti, kad universitetas darytų mažesnę poveikį aplinkai, anot Alshuwaikhat ir Abubakar (2008), būtų organizuojant universiteto veiklą ir procesus, apimti tris strategijas, t.y. integruoti į aukštąjį mokslą aplinkos vadybos sistemas (AVS), užtikrinti visuomenės dalyvavimą ir socialinę universiteto atsakomybę bei įgyvendinti darnaus vystymosi skatinimui skirtus mokymus ir mokslinius tyrimus. Universitetų apsisprendimas veikti šia kryptimi yra labai svarbus ir turi atsispindėti strateginiuose universiteto dokumentuose.

Todėl, šiame darbe siekiama išanalizuoti Lietuvos universitetų pagrindinius strateginius dokumentus darnaus vystymosi atžvilgiu ir įvertinti, kiek darnaus vystymosi aspektų apima Lietuvos universitetų strateginiuose plėtros dokumentuose suformuoti universitetų siekiai.

1. Tyrimų apie universiteto vaidmenį ir galimybes darniam vystymuisi apžvalga

Kaip mokslinių tyrimų ir mokslo žinių „gamintojo“, universiteto vaidmuo yra glaudžiai susijęs su žmogaus ir intelektinių išteklių (socialinio kapitalo) formavimu. Tačiau ši naujų žinių ir absolventų „gamyba“ taip pat tiesiogiai veikia kitas dvi sritis – natūralų (gamtinį) kapitalą ir gamybos (ekonominį) kapitalą. Universitetai reikalauja žemės ir pastatų. Jie naudoja išteklius, pritraukia studentus, kurie gyvena ir išleidžia savo pinigus į vietos arba regionų ekonomiką. Universitetai taip pat veikia kaip darbdavys ir atlyginimų mokėtojas. Christensen ir kt., (2009) pateikia savo požiūrį į universitetą kaip į gamybos įmonę, naudojančią išteklius, gaminančią produkciją, ko pasekoje susidaro atliekos ir kyla atitinkamas poveikis aplinkai. Universitetas naudoja knygas, straipsnius, personalą ir studentus, kurie, praėję per procesus, vykstančius universitete, į aplinką išleidžiami kaip produktai, knygos, straipsniai, nauji kandidatai ir profesionalai. Taip pat į universitetą nuolat tiekiamos medžiagos, energija, naudojamas transportas ir cheminės medžiagos. Visa tai virsta emisijomis ir patenka į aplinką kaip oro teršalai, nuotekos, kietos atliekos. Todėl, universitetai turi padaryti darnų vystymąsi neatsiejama įstaigos kasdienės veiklos dalimi ir taip bandyti sumažinti savo ekologinį pėdsaką ir neigiamą poveikį aplinkai.

Aukštojo mokslo institucijos, skatina darnų vystymąsi, keisdamos savo misijas, restruktūrizuodamos savo mokymo programas, keisdamos savo mokslinių tyrimų programas, diegdamos naujus būdus, kaip valdyti savo veiklą ir kaip gyventi jų miestelyje, skatindamos bendruomenės dalyvavimą ir informavimą, galiausiai, įvertindamos ir pranešdamos apie šią veiklą suinteresuotoms šalimis (Wright, 2004; Wals, 2014). Siekiant pokyčių link darnesnės įstaigos, universitetai turėtų permąstyti savo mokymo programas, institucines operacijas ir mokslinių tyrimų kryptis (Tilbury and Mula, 2011).

Aplinkos vadybos tobulinimas universitete ir kitose institucijose apima daug sričių - neigiamo poveikio aplinkai mažinimą, taršos prevenciją, energijos ir vandens išteklių sunaudojimo mažinimą, atliekų susidarymo mažinimą bei perdirbimą ir kt. Vienas pagrindinių darnaus vystymosi siekių yra pasiekti nepriklausomybę nuo iškastinio kuro. Norėdami parodyti pavyzdį, universitetai turi stengtis atsikratyti šios priklausomybės ir pradėti naudoti ekologišką, gautą iš atsinaujinančių energijos šaltinių (vandens, vėjo, saulės, geoterminė) energiją. Pavyzdžiui, valstybinis Bufalo universitetas Niujorke (SUNY) sumažino energijos suvartojimą 20-čia milijonų kilovatų savo miestelyje per 1982 - 1999 m. laikotarpį, modifikavus žibintus, pastato išorės izoliaciją ir patobulinus langus bei modernizavus šildymo ir aušinimo sistemas (<http://wings.buffalo.edu/ubgreen/index.htm>).

Vandens išteklių apsauga ir didėjančio atliekų kiekio prevencija - taip pat vienas iš darnaus vystymosi prioritetų. Pavyzdžiui, Pensilvanijos universitetas apskaičiavo, kad nuo 1999 m. jis sunaudodavo apie 4 mlrd. litrų vandens per metus, o patenkinti metinius vieno studento popieriaus poreikius reikėjo apie 288 m² miško ploto (<http://www.cardiff.ac.uk/about/facts/index.html>).

Darniam universiteto miesteliui aktualus klausimas yra pastatai. Dideli kiekiai medžiagų ir energijos sunaudojami ne tik jų statybai, bet ir eksploatacijai. Pastatai sunaudoja didžiulius energijos kiekius šildymui ir aušinimui bei medžiagų kiekius juos statant (plieno, betono, stiklo, plastiko, aliuminio). Tačiau naudojant šiuolaikinius "žaliojo dizaino" metodus ir "žaliąsias medžiagas", universiteto reikmėms statomi pastatai gali būti efektyvesni, energijos ir išteklių atžvilgiu, nei praeities pastatai. Jau yra nemažai miestelių, klestinčių žaliosios inžinerijos ir žaliosios architektūros srityse. Pavyzdžiui, Oberlino kolegija Ohajuje pasistatė žaliąją aplinkos mokslų pastatą, kuris dėl savo efektyvaus dizaino ir atsinaujinančių išteklių varomos fotovoltinės sistemos, yra natūralus energijos gamintojas, o Viskonsino koledžas turi gyvenamųjų namų rajoną su 110 vietų studentams, bendruomenėms ir klasės erdvės funkcijoms atlikti, kuriuose naudojama saulės ir vėjo energija, du šiltnamiai, kompostavimo tualetai, nedidelės apimties dušai ir energiją taupantys prietaisai bei apšvietimas (Orr, 1994). Apibendrinant galima teigti, kad nemažai universitetų jau įgyvendino novatoriškus miestelių valdymo projektus, skirtus sumažinti jų ekologiniam pėdsakui (Barnes and Jerman, 2002; Shriberg, 2002; Viebahn, 2002; Müller, 2005; Savely et al., 2007).

Įgyvendinant šiuos pasiekimus, universitetai gali prisidėti prie vietos ir regiono plėtros bei propaguoti darnų vystymąsi. Be vidinio gyvenimo organizavimo, universitetas gali daryti didelį

poveikį ir bendruomenei, ruošdamas kompetentingus, darnaus vystymosi temomis išprususius naujos kartos vadovus, specialistus ir mokslininkus. Tačiau Lozano ir Peattie (2011), Lozano (2009) atlikta universitetų programų analizė parodė, kad dauguma jų neapima visų darnaus vystymosi aspektų (aplinkos, ekonomikos ir socialinių), o dažniausiai susikoncentruoja ties tais darnaus vystymosi aspektais, kurie yra tiesiogiai susiję su pagrindinėmis universitetuose dėstomomis disciplinomis. Mokymo programos buvo įvertintos kaip per siauros darnaus vystymosi atžvilgiu ir joms trūksta platesnių darnaus vystymosi kontekstų ir kitų darnaus vystymosi klausimų. Panašias išvadas gavo Lambrechts ir kt. (2013).

Taigi, svarbu, kad darnaus vystymosi klausimai būtų aptariamai ir plačiai taikomi kursuose ir programose, kas padėtų užtikrinti, kad studentai supras ir galės taikyti darnumą savo profesiniame gyvenime ir baigę universitetą. Geru pavyzdžiu gali būti laikomas Floridos įlankos universitetas, kuris įvedė kursą vadinamą "Kolokviumas: Subalansuota ateitis" (Hamburg and Ask, 1992). Šis kolokviumas yra universiteto baigimo reikalavimas visiems studentams, kuris turi formuoti visų absolventų ekologinį raštingumą.

Be formalaus švietimo, kitos mokymo ir mokymosi formos taip pat yra svarbios ugdant aktyvų, dalyvaujantį pilietį (Čiegis ir Gineitienė, 2006). Taip pat universitetai gali veikti bendruomenę per specialius darnaus vystymosi tematikai skirtus kursus, viešas paskaitas, konferencijas, dalyvaudami bendruomeninėje veikloje ir renginiuose, palaikydami ryšius ir dalindamiesi naujausia darnaus vystymosi tematikos informacija su absolventais. Įvairių dalyvių įsitraukimas ir sėkmingas jų bendradarbiavimas yra svarbus veiksnys siekiant darnaus vystymosi tikslų. Šiais dalyviais gali būti vidaus sprendimų priėmėjai ir kitos suinteresuotosios šalys (dėstytojai, kiti darbuotojai, studentai, jų tėvai, absolventai, vietos ir regioninės bendruomenės, būsimi darbdaviai, švietimo ir mokslinių tyrimų finansuotojai, akreditavimo organizacijos). Socialinė atsakomybė padeda sustiprinti universiteto reikšmę visai bendruomenei. Alshuwaikhat ir Abubakar (2008) atkreipia dėmesį į tai, kad teisingumo/lygybės aspekto universitetams siekti reikėtų ne vien administracine teise, bet taip pat skatinant žmogaus orumą, lygybę, svarbą, taiką ir teisingumą, žmogaus ir piliečio teises, sveikatos ir saugos problemų sprendimą. Socialinis teisingumas taip pat apima vietos bendruomenių kultūrinių aspektų supratimą, kurio reikia priimant sprendimus dėl naujų idėjų, technologijų ir įgūdžių įvedimo. Socialinis teisingumas skatina lyties ir rasinę lygybę priėmimo į universitetą ir mokymo metu. Taip pat paramą, paslaugas, specialios priežiūros teikimą ir pagalbą studentams su negalia ir specialiais poreikiais. Bendraudamas ir dalindamasis savo žiniomis su vietos bendruomenės verslu ir gamintojais, universitetas gali įtraukti darnų vystymąsi ir į vietos ekonomiką bei darbo rinką.

Mokslo tiriamoji veikla taip pat turi padėti diegti darnaus vystymosi principus į visas universiteto veiklos sritis: tiek užtikrinant racionalų išteklių panaudojimą, tiek integruojant darniojo vystymosi vertybes į mokymo turinį ir procesą (Čiegis ir Gineitienė, 2006). Be to, universitetų mokslinių tyrimų rezultatai prisideda prie visuomenės švietimo ir gerovės augimo. Kaip kultūros centras universitetas privalo keistis žiniomis ir kompetencijomis su plačiąja visuomene ir skatinti darbuotojus dalyvauti viešose diskusijose.

Yra daug universitetų, pripažįstamų visame pasaulyje, dėl savo mokslinių tyrimų kiekybės ir kokybės, tačiau dauguma jų turi mažai žinių apie tai kaip jų moksliniai tyrimai veikia darnų vystymąsi. Žinoma, tyrimai, kurie ieško būdų, kaip panaudoti atsinaujinančios energijos šaltinius, gerinti dirvožemio kokybę arba pagerinti aplinkos būklę, tiesiogiai prisideda prie tvarumo. Tačiau žinių apie daugelio kitų darnaus vystymosi aspektų (socialinis ir ekonomikos faktorius) tyrimus universitetuose yra nedaug. Kai kurie universitetų atliekami tyrimai gali ne tik nepersidėti prie darnumo, bet netgi kenkti darnumui.

Pavyzdžiui, geologijos universitetų atliekami žemės gelmių tyrimai dėl naftos žvalgybos, sunaikina jautrias ekologines sistemas, kelia pavojų vietos bendruomenėms ir nepaisant institucinių, socialinių tvarus vystymosi dimensijų, nėra tvarūs (Waas et al., 2010). Todėl, norint pakeisti neigiamo poveikio aplinkai tendencijas, universitetai turėtų sutelkti savo mokslinių tyrimų dėmesį į darnų vystymąsi. Waas ir kt. (2010) identifiko darnių mokslinių tyrimų principus: skirtinga laiko perspektyva (trumpas, vidutinės trukmės ir ilgalaikis), paskirstymo aspektai, kompleksiskumas,

šiaurės-pietų perspektyvos, atsargumas, tęstinumas, aplinkos sauga ir saugumo valdymas, nepriklausomumas, žinių perdavimas, iniciatyvumas, viešasis interesas, visuomenės tarpusavio peržiūros, poveikio stebėseną, skaidrumas. Šių principų laikymasis, anot autorių, užtikrintų universiteto atliekamų tyrimų darnumą ne tik nacionaliniu, bet ir pasauliniu lygiu.

Taigi, moksliniai tyrimai ir mokymas universitete turėtų būti atliekami taip, kad būtų išsaugota aplinkos sveikata ir saugi universiteto bendruomenė, stengiantis išsaugoti gamtinius išteklius ir skatinti darnų jų naudojimą. Universitetas, remdamasis pasiektais tyrimų rezultatais, turėtų siekti pagerinti savo aplinkosaugos priemonių veiksmingumą, dalintis tyrimų rezultatais ir rodyti pavyzdį kitiems universitetams ir institucijoms, tiek vietiniu, tiek pasauliniu lygiu.

2. Tyrimo metodika

Tyrime vertinti darnaus vystymosi aspektai Lietuvos universitetų strateginių plėtros dokumentų vizijose, misijose, vertybėse, principuose, tiksluose ir uždaviniuose. Vertinimas atliktas atliekant turinio analizę, pagal darnumo tematiką išplėtojančias sąvokas.

Šiame tyrime vertinimui pasirinkti 14-likos Lietuvos universitetų strateginiai veiklos dokumentai. Daugumos universitetų strateginiais dokumentai suformuoti laikotarpiui iki 2020 m. Kitų universitetų buvo vertinami naujausi skelbiami dokumentai (trumpesniai nei iki 2020 m. laikotarpiui). Visi dokumentai buvo paimti iš oficialių kiekvieno universiteto internetinių svetainių.

Tyrimo darbe buvo vertinti šie Lietuvos universitetų strateginiai dokumentai:

1. Lietuvos Muzikos ir Teatro Akademijos strategija „Akademija 2020“. Vilnius, 2013 (LMTA)
2. Kauno Technologijos Universiteto 2014-2016 m. strateginis veiklos planas. Kaunas, 2014 (KTU)
3. Vilniaus Universiteto 2014-2016 m. strateginis veiklos planas (kodas:90.900.1581). Vilnius, 2014 (VU)
4. Aleksandro Stulginskio Universiteto strategija 2020. Akademija, 2012 (ASU)
5. Vilniaus Dailės Akademijos 2012-2020 m. integruota plėtros strategija. (VDA)
6. Klaipėdos Universiteto plėtros strateginis planas 2012m.–2020m. Klaipėda, 2011. (KU)
7. Lietuvos Edukologijos Universiteto 2012–2020 m. strateginis planas. Vilnius, 2012 (LEU)
8. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos Karo Akademija strategija 2013-2018 m. (LKA)
9. Lietuvos Sporto Universitetas. Strateginis veiklos planas 20015-2017 m. Kaunas, 2014 (LSU)
10. Lietuvos Sveikatos Mokslų Universiteto strateginės plėtros gairės 2011-2016 m. Dėl Lietuvos Sveikatos Mokslo Universiteto strateginės plėtros gairių 2011-2016 m. m. ir jų įgyvendinimo plano patvirtinimo. Nutarimas. 1 priedas. Kaunas, 2011 (LSMU)
11. Mykolo Riomerio Universiteto 2010-2020 m. strateginis veiklos planas. Vilnius, 2010 (MRU)
12. Šiaulių Universiteto (kodas 90 900 1594) 2013-2015 m. strateginio veiklos plano projektas. (ŠU)
13. Vytauto Didžiojo Universiteto 2012-2020 m. strategija. Kaunas, 2012 (VDU)
14. Vilniaus Gedimino Technikos Universiteto plėtros strategija 2014-2020 m. Vilnius, 2013. (VGTU)

Šio darbo tekste, lentelėse ir paveiksluose naudojami universitetų trumpiniai, pateikti šiame strategijų sąrašė.

Pirminis visų universitetų strateginių dokumentų vertinimas buvo atliktas įvertinant jas balais (1 - yra raktinis žodis arba 0 - nėra raktinio žodžio) pagal raktinių žodžių naudojimą strategijose suformuluotuose misijoje / vizijoje, tiksluose, uždaviniuose, vertybėse / principuose / prioritetuose. Į analizę įtraukti raktiniai žodžiai: darnumas (apima ir darni plėtra / vystymasis, subalansuota plėtra / vystymasis), tvarumas.

Vėliau buvo atliktas išsamesnis kiekvieno strateginio veiklos plano vertinimas, ieškant ne tik šių raktinių žodžių, bet ir po darnaus vystymosi koncepcija patenkančių rodiklių, sąveikų, veiklos būdų, aplinkai daromo poveikio mažinimo priemonių įvardijimo, mokslinių tyrimų tematikos ir kt.

Čia strategijoms duotas balas (1- minima arba 0 - neminama) jei jose minimos šios darniam universiteto vystymuisi svarbios siekiamybės:

- Lyties, rasės, religinė lygybė, tolerancija.
- Neįgaliųjų studentų poreikių patenkinimas.
- Bendradarbiavimas su Lietuvos ir tarptautiniais partneriais.
- Efektyvus išteklių valdymas ir kontrolė.
- Ūkinės veiklos ir infrastruktūros optimizavimas (įskaitant pastatų renovaciją).
- Kokybės vadybos sistema.
- „Žalioji universitetas“ / aplinkai draugiškas universitetas.
- Holistinis požiūris (visapusiška asmenybė), tarpkryptiškumas.
- Verslo ir mokslo bendradarbiavimas.
- Jungtinės studijų programos.
- Mokymasis visą gyvenimą.
- Bendradarbiavimas su visuomene, socialinis aktyvumas.
- Mokslo centrai, technologiniai parkai, studijų slėniai.
- Moksliniai tyrimai aplinkos, darnumo tematika.
- Bendradarbiavimas su absolventais, ALUMNI.

Šios siekiamybės strategijų vertinimui buvo pasirinktos, atlikus literatūrinę analizę darnaus, žaliojo universiteto tematika. Alshuwaikhat ir Abubakar (2008) bei Lozano ir Peattie (2011) darbuose daugelis šių siekiamybių taip pat įvardijamos kaip universiteto darnumo, palankumo aplinkai vertinimo rodmuo. Jos visos patenka į tris vadinamuosius darnumo „ramsčius“, t.y., socialinę, ekonominę geroves bei aplinką. Kadangi daugelį šių aspektų galima vadinti apimančiais tiek socialinės, tiek ekonominės, tiek aplinkos raidos tematikas, sunku tiksliai įvertinti kurios krypties aspektas kiekvieno universiteto strategijoje svarbiausias. Todėl šis darbas apsiriboja tik jų indentifikavimu / neidentifikavimu strategijoje.

Apibendrintas Lietuvos universitetų strateginių dokumentų turinio vertinimas darnumo tematika, atliktas susumavus pirminio ir antrinio vertinimo balus.

3. Darbo rezultatai ir jų aptarimas

Pirminis strategijų vertinimas (1 lentelė) parodė, kad - pagal darnumo / tvarumo sąvokos minėjimą strategijose suformuluotose misijose/ vizijose, vertybėse / principuose / prioritetuose, tiksluose bei uždaviniuose, Lietuvoje pirmąją KTU ir LEU. Tuo tarpu LSU vertinamose strategijos dalyse nė karto nebuvo įvardintos ieškomos sąvokos. Tik penki iš keturiolikos Lietuvos universitetų mini darnumą / tvarumą savo vizijoje ar misijoje ir tik keturi universitetai šią sąvoką įvardija kaip vertybę, principą ar prioritetą. Tarp strateginių tikslų darnumo terminas minėtas penkių universitetų strategijose. Tik du universitetai šią sąvoką mini ir tiksluose, ir uždaviniuose.

1 lentelė

Universitetų strategijų vertinimas pagal raktinių žodžių naudojimą
(Sudaryta autorių)

	VG TU	VU	VDU	KTU	KU	ŠU	LKA	LSMU	LSU	ASU	MRU	LEU	LMTA	VDA
sąvoka „darnumas/ tvarumas“ minima universiteto vizijoje/misijoje	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0
tarp vertybių/principų/prioritetų minimas tvarumas/ darnumas	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
tarp strateginių tikslų minimas tvarumas, darnumas	1	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
tarp uždavinių, tikslams pasiekti, minimas tvarumas, darnumas	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	0	1
balų suma:	1	1	1	3	1	1	1	2	0	1	1	3	2	2

1 lentelėje matyti, kad net jei universitetas ir neįvardija darnumo sąvokos strateginiame tikslu, ji atsiranda uždaviniuose (uždaviniuose, skirtuose strateginiams tikslams pasiekti, darnumo terminas minėtas šešių universitetų strategijose), kurių įvykdymas ir padeda įgyvendinti strateginius tikslus, t.y., darnumo siekimas yra uždavinys, padedantis pasiekti tikslą. Tačiau ne visur naudojami terminai atitiko darnumo (darna vystymosi) sąvoką tiesiogiai.

Pavyzdžiui, LKA strateginiam tikslui – siekti geriausio universitetinių studijų, karinio rengimo ir lyderio ugdymo derinio, kuris leistų parengti atviros mąstysenos, patriotiškus, kūrybingus ir iššūkių bei atsakomybės nevengiančius vadus – pasiekti, suformuotas uždavinys – užtikrinti Karo akademijos **darnią** raidą skatinant veiklos kokybę ir didinant veiklos efektyvumą, taip pat nuolat atnaujinti mokymo ir tyrimų priemonės ir gerinti Karo akademijos infrastruktūrą bei tobulinti Karo akademijos veiklos valdymo ir kokybės vadybos sistemas, grįstas strateginio valdymo principais (Generolo Jono Žemaičio LKA strategija 2013–2018 m., Vilnius).

Pirminio vertinimo metu buvo nagrinėtos tik strategijose suformuotos vizija, misija, vertybės, principai, tikslai ir uždaviniai. Daug universitetų šiose strategijos dalyse neįvardija darnumo sąvokos, tačiau vėliau, aprašant veiklos kryptis, priemones uždaviniams įgyvendinti, minima nemažai su darnumo koncepcija susijusių terminų. Todėl, siekiant kokybiškesnio strategijų įvertinimo, buvo būtina įsigilinti į visą strategijų turinį ir atlikti antrinį vertinimą.

Antrinio strategijų vertinimo metu, buvo vertinami ne tik strategijose suformuluotos misijos, vizijos, vertybės, principai, prioritetai, tikslai ir uždaviniai, bet visas dokumento tekstas. Jame buvo ieškoma po darnaus vystymosi koncepcija patenkančių rodiklių, sąveikų, veiklos būdų, aplinkai daromo poveikio mažinimo priemonių įvardijimo, mokslinių tyrimų tematikos ir kitų, universiteto darnumą padedančių įvertinti siekiamybių, kurių dauguma yra minima ir Alshuwaikhat, Abubakar (2008) bei Lozano ir Peattie (2011) darbuose. Antrinio universitetų strateginių veiklos planų vertinimo rezultatai pateikti 2 lentelėje.

Rezultatai rodo, kad absoliučiai visi šiame darbe vertinti Lietuvos universitetai savo strategijose kalba apie bendradarbiavimą su Lietuvos ir tarptautiniais partneriais, efektyvų išteklių valdymą ir kontrolę, verslo ir mokslo bendradarbiavimą, mokymosi visą gyvenimą galimybes plėtojimą, bendradarbiavimą su visuomene bei socialinį aktyvumą, kas yra labai svarbu siekiant darnesnio universiteto (visi universitetai, atsižvelgiant į šias sąvokas, įvertinti vienodais balais).

Visi universitetai savo strategijose mini, turintys ar ketinantys įdiegti veiklos kokybės vadybos sistemą, kuri padeda efektyviau ir kokybiškiau valdyti universiteto veiklos procesus ir išteklius. ASU strategijoje nurodyti Strateginio veiklos plano – Vidinės kokybės užtikrinimo sistemos tobulinimas ir organizacijos kultūros gerinimas – įgyvendinimo veiklos vertinimo indikatoriai: 2014 m. įdiegti standartus EUA Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo gairės, LST EN ISO 9001-2008, LST EN ISO 14001:2005, BS OHSAS 18001:2007, SA 8000:2008

Tik du Lietuvos universitetai (LEU ir VDU) savo strategijose studentus supažindina su „žaliojo universiteto“ ir „aplinkai draugiško universiteto“ sąvokomis, tuo tarpu KTU, nors strateginiuose dokumentuose aiškiai neidentifikuoja, apie „Žaliąjį universitetą“ labai daug informacijos pateikia savo internetinėje svetainėje.

Beveik pusė universitetų savo strateginiuose planuose mini lyties, rasės, religinę lygybę, toleranciją - be ko neįsivaizduojama šiuolaikinė darni visuomenė - ir tik du universitetai (MRU ir LEU) kalba apie neįgalųjų studentų poreikių patenkinimą. Pusės universitetų strategijose įvardijamas svarbus bendradarbiavimas su universiteto absolventais ir Alumni.

Daugiau kaip pusė Lietuvos universitetų (57 proc.) siekia visapusiškumo, tarpkryptiškumo universiteto studijų ir mokslo veiklose, programose bei ugdyti asmenybes su plačiu akiračiu ir holistiniu požiūriu į aplinką. Taip pat dauguma Lietuvos universitetų (71 proc.) neįsivaizduoja strateginių tikslų įgyvendinimo be ūkinės veiklos ir infrastuktūros optimizavimo (įskaitant ir pastatų renovacijos) bei jungtinių studijų programų.

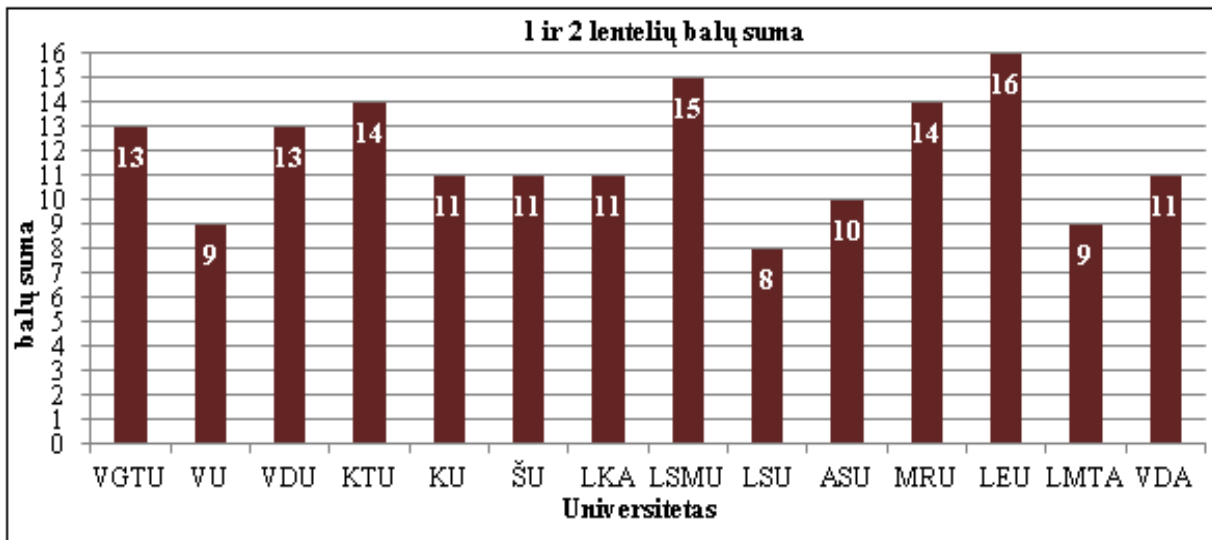
**Strateginių plėtros planų vertinimas,
pagal universiteto darnumui svarbių aspektų minėjimą strategiųjų tekste
(Sudarė autorės)**

	VGTU	VU	VDU	KTU	KU	ŠU	LKA	LSMU	LSU	ASU	MRU	LEU	LMTA	VDA
Lyties, rasės, religinė lygybė, tolerancija	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	1
Neįgalųjų studentų poreikių patenkinimas	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
Bendradarbiavimas su Lietuvos ir tarptautiniais partneriais	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Efektyvus išteklių valdymas ir kontrolė	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ūkinės veiklos ir infrastruktūros optimizavimas, renovacija	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	0	1
Holistinis požiūris, visapusiškumas, tarpkryptiškumas	1	0	1	1	0	1	1	1	0	0	1	1	0	0
Verslo ir mokslo bendradarbiavimas	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Jungtinės studijų programos	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	0
Mokymasis visą gyvenimą	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Bendradarbiavimas su visuomene, socialinis aktyvumas	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Mokslo centrai, technologiniai parkai, studijų slėniai	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0
Kokybės vadybos sistema	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
„Žaliasis universitetas"/„aplinkai draugiškas universitetas"	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Moksliniai tyrimai aplinkos, darnumo tematika	1	0	0	1	1	0	1	1	0	1	1	1	0	0
Bendradarbiavimas su absolventais, ALUMNI	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0	0	0	1	1
Balų suma:	12	8	12	11	10	10	10	13	8	9	13	13	7	9

Taip pat rezultatai parodė, kad aštuoni iš keturiolikos universitetų, t.y daugiau kaip pusė, numato tęsti ar pradėti bendradarbiavimą su mokslo centrais, technologiniais parkais, studijų slėniais bei vykdyti mokslinius tyrimus **aplinkos ir darnumo** tematikomis. Tiesa, likusi mažesnė pusė universitetų – ŠU, LKA, LSU, LEU, VDA ir LMTA – skiriasi nuo pirmosios pusės savo pagrindinėmis kryptimis ir bendradarbiavimas su mokslo centrais, parkais, slėniais, jų plėtrai galbūt nėra labai aktualu. Nepaisant to, LKA ir LEU savo strategiujose įvardija ir mokslinius tyrimus darnumo tematika.

Išsiskyrė VGTU strategija, kurioje pateikiamos ne tik mokslinių tyrimų darnumo srityje temos, bet ir keletas kiekvienos temos potemių. Pavyzdžiui, tema Darnioji statyba išskaidyta į tokias potemes: pažangios statybinės medžiagos, statinių konstrukcijos ir technologijos; energiją tausojančios termoizoliacinės medžiagos ir konstrukcijos; architektūra, urbanistika, kraštovaizdžio architektūra, teritorijų planavimas; tvarus statinių gyvavimo ciklas. Aplinkos ir energijos technologijų tema apima efektyvias išteklių ir energijos vartojimo sistemas bei technologijas; aplinkos sistemas ir aplinkos apsaugos technologijas; pastatų aprūpinimą energija, jos vartojimo būdus, sistemas ir procesus; saugią antropogeninę aplinką (VGTU plėtros strategija 2014–2020, Vilnius, 2013). Toks temų išplėtojimas strategijoje leidžia bet kuriam, ją skaitančiam asmeniui geriau suvokti, kokia plati ir kiek daug gali apimti darnumo sąvoka ir kokie yra universiteto įsipareigojimai.

Galutinis Lietuvos universitetų strateginių plėtros planų vertinimas darnumo tematika buvo atliktas susumavus pirminio ir antrinio vertinimo balus (1 pav.).

1 pav. Galutinė universitetų strateginių plėtros planų vertinimo darnumo tematika, balų suma
(Sudarė autorės)

Rezultatai rodo, kad tarp daugumos universitetų strategijų nėra labai didelių skirtumų ir darnumo tematika jose apima labai panašią dalį. Strategijų vertinimo vidurkis yra 12,5 balo. Daugiausiai balų surinko LEU (16) ir LSMU (15) strateginiai dokumentai. Šie universitetai savo suformuluotose misijose, vizijose, tiksluose ar uždaviniuose mini darnumo, tvarumo terminą ir jų strategijų turinyje rasta daugiausiai sąvokų, sąveikų, veiklos sričių, apimančių darniojo vystymosi, tvarios plėtros temas. Ne daug nuo šių universitetų atsiliko MRU ir KTU (po 14 balų). VDU ir VGTU strategijos taip pat įvertintos daugiau nei vidurkis (po 13 balų).

Siauriausios darnaus vystymosi atžvilgiu yra LMTA, LSU ir VU strategijos (8 - 9 balai). Nors dažniausiai visų universitetų strategijose minimi socialinės gerovės tematikos darnaus vystymosi rodikliai, kadangi daug aspektų galima vadinti apimančiais tiek socialinės, tiek ekonominės, tiek aplinkos raidos temas, tiksliai įvertinti, visgi kurios krypties aspektas kiekvieno universiteto strategijoje sulaukė daugiausia dėmesio, reikėtų atlikti detalesnius tyrimus.

IŠVADOS

1. Lietuvos universitetų strateginių veiklos planų analizė darnumo tematika, parodė, kad daugumoje jų ši tema plėtojama labai panašia apimtimi. Tik keturi iš keturiolikos vertintų Lietuvos universitetų savo strateginiuose dokumentuose skyrė daugiau vietos darnumo tematikai - Lietuvos edukologijos, Lietuvos sveikatos mokslų, Kauno technologijos ir Mykolo Riomerio universitetai. Lietuvos edukologijos universitetas savo strategijoje minėjo daugiausiai darniam universiteto vystymuisi svarbių aspektų, tuo tarpu prasčiausiai įvertintos Lietuvos sporto universiteto, Vilniaus universiteto bei Lietuvos muzikos ir teatro akademijos strategijos.
2. Tik penki iš keturiolikos Lietuvos universitetų mini darnumą / tvarumą savo vizijoje ar misijoje, o keturi universitetai šią sąvoką įvardija kaip vertybę, principą ar prioritetą. Tik du Lietuvos universitetai savo strategijose pristato „žaliojo universiteto“ (LEU) ir „aplinkai draugiško universiteto“ (VDU) sąvokas. Taip pat reikia, atkreipti dėmesį, kad kai kurie universitetai (pvz. KTU) tiesiogiai neįvardindami strateginiuose dokumentuose, aktyviai vykdo su darnumu susijusias iniciatyvas.
3. Daugiausiai visų universitetų strategijose buvo minimi socialinės gerovės raidos krypties rodikliai. Visi universitetai savo strategijose mini bendradarbiavimą su Lietuvos ir tarptautiniais partneriais, efektyvų išteklių valdymą ir kontrolę, verslo ir mokslo bendradarbiavimą, mokymosi visą gyvenimą galimybės plėtojimą, bendradarbiavimą su visuomene bei socialinį aktyvumą.
4. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad naudojami terminai ir sąvokos ne visada atspindi tikrąją jų reikšmę, ir kalbant apie darną / tvarumą / darnumą universitetuose visgi dominuoja ekonominiai ir

socialiniai aspektai. Aplinkos klausimai dažniausiai apsiriboja energijos išteklių taupymu ir pastatų renovavimu.

5. Šis tyrimas rodo, kad daugumoje Lietuvos universitetų darnumo tematika nėra pakankamai išplėtotą ir siekiant aplinkai palankesnio universiteto ir darnesnės visuomenės, bent jau kol kas daugumos Lietuvos universitetų indėlis yra palyginus nedidelis ir turėtų būti intensyviau vystomas. Detalesni ne tik deklaruojamų, bet ir vykdomų veiklų tyrimai prisidėtų prie universitetų indelio darniam vystymuisi.

LITERATŪRA

1. Alshuwaikhat, H.M. and Abubakar, I. (2008). An integrated approach to achieving campus sustainability: assessment of the current campus environmental management practices. *Journal of Cleaner Production* 16, p. 1777-1785.
2. Barnes, P. and Jerman, P. (2002). Developing an environmental management system for a multiple-university consortium. *Journal of Cleaner Production* 10, p. 33-39.
3. Cortese, A.D. (2003). The critical role of higher education in creating a sustainable future. *Planning for Higher Education*, 31(3), p. 15-22.
4. Christensen, P., Thrane, M., Jorgensen, T., Lehmann, M. (2009). Sustainable development – assessing the gap between preaching and practice at Aalborg University. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 10(1), p. 4–20.
5. Čiegis, R. ir Gineitienė, D. (2006). The Role of Universities in Promoting Sustainability. ISSN 1392-2785 *Engineering Economics*, 3(48), p. 56-62.
6. Hamburg, S. and Ask, S. (1992). The environmental ombudsman at the University of Kansas. In Eagan DJ, Orr DW, (Eds.). *The Campus and Environmental Responsibility*. San Francisco: Jossey-Bass.
7. Yarime, M., Trencher, G., Mino, T., Scholz, R., Olsson, L., Ness, B., Frantzeskaki, Ni., Rotmans, J. (2012). Establishing sustainability science in higher education institutions: towards an integration of academic development, institutionalization, and stakeholder collaborations. *Sustainable Science* 7, p. 101-113.
8. Jickling, B. and Wals, A. E. J. (2008). Globalization and environmental education: looking beyond sustainable development. *Journal of Curriculum Studies* 40(1), p. 1-21.
9. Lambrechts, W., Mulà, I., Ceulemans, K., Molderez, I., Gaeremynck, V. (2013). The integration of competences for sustainable development in higher education: an analysis of bachelor programs in management. *Journal of Cleaner Production* 48, p. 65-73.
10. Lozano, R. and Peattie, K. (2011). Assessing Cardiff University's Curricula Contribution to Sustainable Development Using the STAUNCH (RTM) System. *Journal of Education for Sustainable Development* 5(1), p. 115–128.
11. Lozano, R. (2009). Diffusion of sustainable development in universities' curricula: an empirical example from Cardiff University. *Journal of Cleaner Production* 18, p. 637–644.
12. Müller, J. (2005). Environmental management in German institutions of higher education: lessons learnt and steps toward sustainable management. *Conference 'Sustainable Management of Higher Education Institutions'*, Lüneburg (23-24 Juni 2005).
13. Orr, D. (1994). Earth in Mind. Architecture as Pedagogy II. *Conservation Biology* (1997), 3(11), p. 597–600.
14. Pensilvanijos universiteto tinklapis: <http://www.cardiff.ac.uk/about/facts/index.html>
15. Savely, S.M., Carson, A.I., Declos, G.L. (2007). An environmental management system implementation model for U.S. colleges and universities. *Journal of Cleaner Production* 15, p. 660-670.
16. Shriberg, M. (2002). Towards sustainable management: the University of Michigan Housing Division's approach. *Journal of Cleaner Production* 10, p. 41-45.
17. Tilbury, D. and Mula, I. (2011). Review of Education for Sustainable Development (ESD) Strategies from a Cultural Diversity and Intercultural Dialogue Perspective. UNESCO. Paris.
18. Valstybinio Bufalo universiteto tinklapis: <http://wings.buffalo.edu/ubgreen/index.htm>
19. Viebahn, P. (2002). An environmental management model for universities: from environmental guidelines to staff involvement e papers from 1999 environmental management conference on sustainable education. *Journal of Cleaner Production* 10, p. 3-12.
20. Waas, T., Verbruggen, A., Wright, T. (2010). University research for sustainable development: definition and characteristics explored. *Journal of Cleaner Production* 18, p. 629–636.

21. Wals, A. E. J. (2014). Sustainability in higher education in the context of the UN DESD: are view of learning and institutionalization processes. *Journal of Cleaner Production* 62(1), p. 8-15.
22. Wright, T. S. A. (2004). The revolution of sustainability declarations in higher education. In: Corcoran, Peter Blaze, Wals, Arjen E.J. (Eds.), *Higher Education and the Challenge of Sustainability: Problematic, Promise and Practice*. Kluwer Academic Publishers, Netherlands, p. 7- 19.

ASPECTS OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE STRATEGICAL DOCUMENTS OF THE LITHUANIAN UNIVERSITIES

Audronė Minelgaitė, Renata Dagiliūtė
Vytautas Magnus University

SUMMARY

Universities, as organizations due to their activities, size, energy and material use can induce environmental and social impacts. Impacts could be significantly reduced if planning the activities of campus involve integration of environmental management systems, public participation and social responsibility and implementation of sustainability related studies and research. Due to the specific mission of universities, their role in sustainability provisions is very important.

The aim of this study was to analyse the strategies of Lithuanian universities considering sustainable development. Assessment was carried out according to the appearance of the sustainability related keywords in the strategic documents. It was found that the majority of universities speak rather limitedly about sustainability in their strategic documents. University of Education and University of the Health sciences most extended include sustainability in their strategic documents. Lithuanian Sports University takes into consideration sustainability the least of all.

KOLEKTYVINIS STUDENTŲ MOKYMASIS DARNAUS VYSTYMOŠI SPRENDIMŲ PRIĖMIMO EDUKACINĖSE APLINKOSE

GINTARĖ VALINEVIČIENĖ, SKAISTĖ VERKYTĖ

Kauno Technologijos Universitetas

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje siekiama atskleisti studentų kolektyvinio mokymosi universiteto darnaus vystymosi sprendimų priėmimo edukacinėse aplinkose aspektus. Atskleidžiama kaip darnaus vystymosi sprendimai priimami organizacijose, akcentuojama kolektyvinio mokymosi svarba darnaus vystymosi sprendimų priėmimui ir numatomos galimybės vystyti studentų darnaus vystymosi kolektyvinių sprendimų priėmimo gebėjimus universiteto edukacinėse aplinkose. Straipsnis parengtas remiantis mokslinės literatūros analize.

ĮVADAS

Darnus vystymasis tampa gyvybiškai svarbus siekiant išgyventi nuolat besikeičiančiose šiuolaikinio pasaulio situacijose. Pasak Burkšienės (2012), darnaus vystymosi koncepcija reikalauja holistiško požiūrio į ekonomines, socialines ir aplinkosaugos problemas bei jų sprendimus (Porter, Kordoba, 2008; Williams, 2008), taip pat sisteminio mąstymo (Meynell, 2004; Porter et al., 2008). Pastaruoju metu pastebimas išaugęs mokslinių tyrimų, nagrinėjančių darnų vystymąsi organizacijų veikloje, skaičius. Žinios ir mokymasis yra dvi pagrindinės koncepcijos, išskiriamos literatūroje apie darnaus vystymosi valdymą valdžios sektoriuje (Folke et al. 2002; Armitage et al., 2008; Lundholm, Plummer, 2010; Shultz, Lundholm, 2010). Tuo tarpu edukacinė literatūra apie aplinkosaugą (ir darnų vystymąsi) verslo organizacijose (Scott, Gough, 2003; Sauvė, 2005) labiausiai susitelkusi į mokymąsi, kuris keičia žmonių (vartotojų, darbuotojų ir kitų suinteresuotų asmenų) žinias, vertybes, požiūrį ir elgseną, neišskirdama jo įtakos organizaciniam sprendimams.

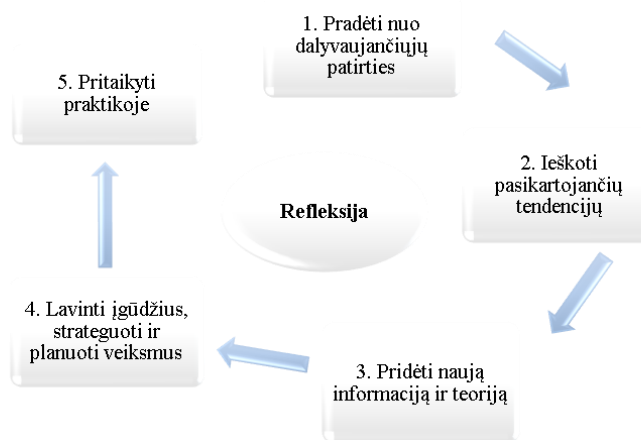
Pripažįstama, kad organizacinė veikla yra įsitvirtinusi sudėtingose sistemose, kurios yra stipriai integruotos visuomenėje ir aplinkoje. Dėl to visi organizacijų priimami sprendimai reikalauja kompleksinio ir atsakingo požiūrio į organizacijų daromą įtaką aplinkai (ekologinei, ekonominei ir socialinei). Tačiau, vienas žmogus nepajėgus pilnai suvokti visų veiksmų, kurie turi būti apsvarstomi sprendžiant darnaus vystymosi problemas. Pasak Carpenter ir kt. (2009), naviguojant socialinėse-ekologinėse-ekonominėse sistemose būtina suderinti skirtingus informacijos šaltinius ir integruoti skirtingų mokslinių sričių žinias. Kita vertus, besikeičianti aplinkos prigimtis reikalauja, kad nuolatos būtų tikrinama, ar pritaikomos žinios atitinka realybę, ir būtų pasitelkiamas kritinis mąstymas. Todėl, įvairiuose sektoriuose mokymasis yra išskiriamas, kaip geriausias būdas sujungti mokslines ir empirines žinias. Pasak Blewitt (2010), pavieniai vadybininkai, taip pat organizacijos ir institucijos, turi pasižymėti pakankamu lankstumu ir pastabumu, kad galėtų prisitaikyti prie lėtų ar sparčių pasikeitimų, vykstančių praktiško mokymosi procese. Vadybininkams reikia turėti bendrą supratimą apie darnų vystymąsi. Taip pat pastebima neabejotina paklausa žmonių, turinčių platų žinių spektrą darnaus vystymosi srityje, galinčių palaikyti ryšį ir palengvinti tarpprofesinę ir tarpdalykinę veiklą. Tuo tarpu, Tarptautinė Universitetų Asociacija (IAU, 2006) pripažįsta, kad universitetai iki šiol neparuošdavo absolventų, pasižyminčių įgūdžiais, motyvacija ir žiniomis, kurios reikalingos darniam vystymuisi skatinti. Taigi, galima išskirti šią **problema**: nėra aiškios pozicijos dėl to, kaip studentai turi būti mokomi universitetuose, kad skatintų kolektyvinį mokymąsi priimant darnaus vystymosi sprendimus ateities organizacijose.

Šio mokslinio straipsnio **tikslas** atskleisti kolektyvinio studentų mokymosi svarbą priimant darnaus vystymosi sprendimus universitetų edukacinėse aplinkose. Šis tikslas bus įgyvendintas pasitelkus tris uždavinius: 1) atskleisti, kaip priimami darnaus vystymosi sprendimai organizacijose; 2) atskleisti kolektyvinio mokymosi svarbą priimant darnaus vystymosi sprendimus; 3) parodyti, kokios galimybės egzistuoja ugdyti studentų kolektyvinį mokymąsi priimant darnaus vystymosi sprendimus universitetų edukacinėse aplinkose.

Šiame straipsnyje buvo pritaikyti mokslinės literatūros ir dokumentų analizės metodai, kad suteiktų teorinį loginį pagrindą darnaus vystymosi kolektyvinio mokymosi struktūrai organizacijose ir aukštosiose švietimo institucijose.

Darnaus vystymosi sprendimų priėmimas organizacijose

Spartūs socialiniai ir technologiniai pokyčiai, didėjanti konkurencija ir visuomenės spaudimas, kad produkcija ir paslaugos būtų vystomos tausojant aplinką ir darbuotojų sveikatą, skatina organizacijas ypač kompleksiskai pažvelgti į savo vykdomą veiklą ir išorės iššūkius. Pagal Blewitt (2010), dėl šios priežasties, pinigai turi būti uždirbami saugant, o ne teršiant aplinką, ir daugelis naujų technologijų ir techninių įgūdžių, įskaitant tuos, kurie susiję su informacijos ir komunikacijų technologija, pradeda iš naujo humanizuoti darbo jėgos vystymą. Naujo tipo mokymasis ir vystymasis, kurie yra esminiai žaliųjų žinių ekonomikoje, reikalauja žymaus dalyvavimo ir išitraukimo laipsnio, kooperavimo ir kolaboravimo tarp profesijų, prekybos ir akademinų disciplinų ir įvairia veikla užsiimančių bendruomenių. Akivaizdu, kad atskiros tyrinėjimų, inovacijų, kontrolės ir vertinimo pastangos gali prisidėti prie darnaus vystymosi įgyvendinimo. Tačiau, pasak Cash ir kt. (2003), didžiausia šių nepriklausomų pastangų nauda priklauso nuo integruotų žinių sistemų vystymo. Pamoka jau išmokta agrokultūroje, krašto apsaugos ir sveikatos sektoriuose, gali būti sėkmingai pritaikyta kitose srityse. Bell ir Morse (2003) (cituoja Burkšienė, Jucevičienė, 2010) pastebi, kad kai kurie tyrinėtojai išskiria išorinių ekspertų (tų, kurie turi reikiamas žinias), galinčių padėti organizacijai atsigręžti į darnaus vystymosi elgseną, vaidmenį. Burkšienė ir Jucevičienė (2010) pažymi, kad darnus vystymasis privalo būti integralus procesas horizontaliuose ir vertikaliniuose lygmenyse, apimantis ne tik visas plėtros sritis, bet ir įvairius politinius lygmenis (lokalųjį, regioninį, nacionalinį ir globalųjį), įvairių subjektų dalyvavimą ir skirtingus susijusius procesus. Taigi, darnaus vystymosi sprendimų priėmimo organizacijose procesas atliekamas sąveikaujant įvairių daugiadalykių ekspertų komandoms, vadybininkams ar specialistams ir politikams. Whelan (2005) siūlo, kad darnaus vystymosi sprendimai būtų peržiūrėti ir įvertinami įvairių interesų grupių. Pasak Whelan (ibid), darnaus vystymosi sprendimai turėtų būti paremti „spiraliniu“ veiksmų planavimo modeliu (žr. 1 pav.).

1 pav. „Spiralinis“ veiksmų planavimo modelis
(Šaltinis: Whelan, 2005, adaptuota iš Arnold et al., 1991)

Darnaus vystymosi sprendimų priėmimas turėtų prasidėti nuo komandinio darbo ir dalijimosi patirtimi, įtraukiant tuos, kurie priima sprendimus ir patyrusius ekspertus, pasižyminčius specifinėmis žiniomis ir praktine patirtimi. Organizatoriai turėtų išskirti tam tikrus veiksmų modelius ir tada dar kartą tai apsvarstyti diskusijoje su ekspertais. Gali būti, kad nauja informacija ar žinios gali pakeisti ar patvirtinti buvusius modelius ir planavimas tęsis, laikantis detalesnio veiksmų plano. Kai viskas suplanuota ir sutarta, plano realizavimo fazė užbaigia planavimo procesą.

Taigi, priimant darnaus vystymosi sprendimus įvairios interesų grupės ir veikėjai turėtų bendradarbiauti ir dalintis patirtimi. Dėl šios priežasties, pasak Cash ir kt. (2003), būtina palengvinti informacijos tėkmę tarp ekspertų ir tų, kurie priima sprendimus, kai, kaip dažnai

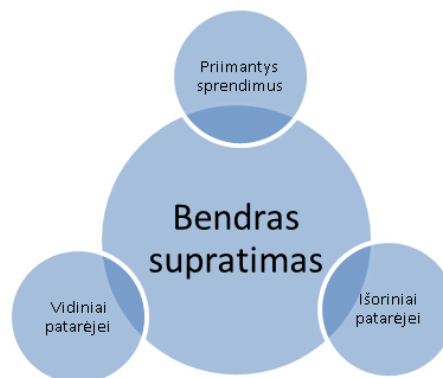
pasitaiko, jie išsiskiria savo kalba, papročiais, istorijomis ir kilme. Mokslinėje literatūroje išskiriami trys pagrindiniai vaidmenys organizacijų sprendimų priėmimo procese (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Darnaus vystymosi sprendimo priėmimo proceso vaidmenys
(Sudaryta pagal Bell ir Morse, 2003; Burkšienė, Jucevičienė, 2010)

Vaidmuo	Pavyzdys	Funkcija
Išoriniai patarėjai	Mokslininkai, ekspertai ir kt.	Konsultavimas, kompetencija, kolegų tarpusavio įvertinimas prieš ir per sprendimo priėmimą, atliekama situacijos analizė, numatomos pasekmės.
Vidiniai patarėjai	Tyrinėtojai, vidiniai ekspertai su patirtimi	Konsultuoti ir laiku suteikti informaciją įgyvendinant informacija paremtus sprendimus, pritaikyti žinias organizacijų veikloje.
Priimantys sprendimus	Vadybininkai, politikai, valdininkai	Priimti sprendimus, remiantis kitų suteikta informacija ir žiniomis.

Galima daryti prielaidą, kad skirtingi vaidmenys provokuoja skirtingus požiūrius ir tai lemia išsiskiriančias žinias priimant darnaus vystymosi sprendimus. Pasak Cash ir kt. (2003), didelis skaičius mokslinių darbų identifikavo efektyvios „ribojančios veiklos“, įgyvendinamos sąveikaujant ekspertų bendruomenėms ir sprendimus priimančių asmenų bendruomenėms, svarbą. Šie moksliniai darbai išryškina „išsiskiriančių normų ir lūkesčių skirtingose bendruomenėse paplitimą, kai kalbama apie tokias svarbias sąvokas kaip tai, kas sudaro patikimus parodumus, įtikinamus argumentus, procedūrinį teisingumą ir dramą neaiškumų charakterizavimą.“ (Cash ir kt., 2003, p. 8086). Tokia įvairovė sukuria sąlygas daugiadimensinių sprendimų argumentavimui ir užtikrina platesnę situacijos ir galimų pasekmių analizę. Plass ir Kaltenecker (2007) įsitikinę, kad darniam vystymuisi, kaip kompleksiniam pokyčių procesui, būtinas integralių sprendimų priėmimas. Cash ir kt. (2003) nurodo daugiau nei dešimt tyrimų atvejų, nagrinėjančių, kaip darnaus vystymosi sprendimai buvo priimti pasitelkus kolektyvinį mokymąsi tarp įvairių dalykų profesionalų: meteorologų, hidrologų, agronomų, programuotojų, ar netgi žvejų. Skirtingos interesų grupės turėjo bendradarbiauti ir mokytis dėl vienos vienintelės priežasties: sustiprinti savo veiklą ir priimti darnaus vystymosi sprendimus. Skirtingų požiūrių konflikto atveju, kai vyksta darnaus vystymosi problemų diskusija, dalijamasi žiniomis ir kuriamas bendras darnaus vystymosi suvokimas. Cash ir kt. (2003) atkreipia dėmesį į efektyvios komunikacijos tarp skirtingų vaidmenų ir bendro savitarpio supratimo svarbą (žr. 2 pav.).

2 pav. **Bendras supratimas priimant darnaus vystymosi sprendimus**
(Sudaryta pagal Cash ir kt., 2003; Burkšienė, 2012)

Mokslininkai (Kearins, Springett, 2003; Burkšienė, Jucevičienė, 2010; Burkšienė, 2012) įrodė, kad bendras supratimas kyla iš sąveikos tarp proceso subjektų, o tai skatina kolektyvinį mokymąsi. Darnaus vystymosi sprendimų priėmimo procese kiekvienas asmuo yra kūrėjas, todėl,

darnaus vystymosi turi būti siekiama ir mokomasi, o kolektyvinio mokymosi proceso metu privaloma gebėti palaikyti mąstymą, apimančią ne tik asmenines, bet ir visuomenines vertybes ir etikos normas. Todėl, darnaus vystymosi sprendimų priėmimo procesas vykdomas tik tada, kai visi subjektai supranta ir įsitraukia į problemų sprendimų įgyvendinimą ir vertybių palaikymą. Toliau pateikiama kolektyvinio mokymosi, priimant darnaus vystymosi sprendimus, koncepcija.

Kolektyvinis mokymasis priimant darnaus vystymosi sprendimus

Yra žinoma, kad mokslas, švietimas ir mokymasis atlieka ypatingai svarbų vaidmenį, kuriant tvarumą ir darnų vystymąsi. „Akademiniėje literatūroje darnus vystymasis yra suvokiamas kaip visuotinė inovacija, kuri gali būti veiksmingai įgyvendinta per mokymąsi“ (Shultz, Lundholm, 2010, p. 646). Pasak Burkšienės (2012), kuri remiasi Pasteur, Pettit ir van Schagen (2006), Epstein (2008) ir Williams (2008), organizacinis mokymasis yra veiksmingas procesas tada, kai ne tik darnaus vystymosi principai yra integruoti į organizacijos gyvenimo ciklą ir jos veiklą, bet taip pat vyksta adaptacija į naują, orientuotą tvarumą, aplinką. Taigi, organizacinis mokymasis yra pripažįstamas kaip labai tinkamas būdas ar procesas spręsti problemas, susijusias su kolektyvine darnaus vystymosi kompetencija ir organizacijos išgyvenimu globalinių pokyčių veikiamoje aplinkoje.

Shultz ir Lundholm (2010) pastebi, kad dabartinė literatūra apie edukacinę aplinkosaugą, pabrėžia mokymosi, orientuoto giliau negu į paprasčiausią nuostatą, pataisyti rutinines klaidas, svarbą. Autoriai išskiria tris mokymosi tipus reikalingus įgyvendinti darnų vystymąsi.

1. Tradiciškai, aplinkosauginis švietimas darė prielaidą ir pabrėžė, kad fundamentalios žmonijos problemos yra aplinkosauginės, ir kad mokymasis apie aplinką prives prie elgsenos pokyčių, kai tik faktai bus nustatyti ir perduoti komunikacijos būdu (1-asis mokymosi tipas). Tačiau, per pastaruosius dešimt metų pastebimas augantis pripažinimas, kad toks požiūris yra supaprastintas, o ši linijinė prielaida, kad žinios veda link veiksmo, sulaukia kritikos.
2. Su aplinka susijusios problemos, gali būti traktuojamos kaip politinės ir socialinės, tuomet mokymasis tampa įrankiu, palengvinančiu pasirinkimą tarp alternatyvių ateities scenarijų, kurie gali būti apibrėžti remiantis tuo, kas žinoma dabartyje (2 mokymosi tipas).
3. Naujesni požiūriai daro prielaidą, kad norimi galutiniai rezultatai negali būti apibrėžti, nes dabartinės žinios nėra ir negali būti adekvačios (3 mokymosi tipas). Šiame kontekste, mokymasis privalo būti atviras ir negalutinis, sukonzentruotas į kritinį mąstymą. Taigi, socialinio mokymosi poreikis tampa gyvybiškai svarbus ne tik tam, kad būtų taisomos klaidos nusistovėjusioje tvarkoje ir praktikoje, bet ir tam, kad būtų kvestionuojama pati nusistovėjusi tvarka, koncepcijos ir požiūriai, formuojantys tą praktiką.

Pasak Whelan (2005), vyraujanti edukacinė filosofija ir veikla linkusi skatinti asmenines žinias ir augimą, tuo tarpu, visuotinis švietimas sustiprina kolektyvinius ir emancipacinius veiksmus. „Sugebėjimas susidoroti, adaptuotis ir formuoti darnaus vystymosi pokyčius gali būti pasiektas tik per praktinio mokymosi ir socialinio mokymosi procesus, vykstančius įvairiose žinių sistemose ir priimant skirtingų lygių sprendimus“ (Shultz, Lundholm, 2010, p. 646). Todėl, pasak Bell ir Morse (2003) (cituoja Burkšienė, 2012), kai kurie tyrinėtojai mato tvarumo planavimą, kaip organizacinio mokymosi koncepciją, ir pabrėžia šiuos svarbius elementus: dalyvavimo procesas, susitarimo siekimas ir diskusijos, kurių metu dalinamasi idėjomis ir apsvarstomas kolektyvinis suvokimas. Per šią sąveiką, į pagalbą pasitelkus kolektyvinių aiškių ir numanomų žinių apmąstymą, formuojamas toks žinojimas, kuris yra labai reikšmingas organizacijai priimant darnaus vystymosi sprendimus.

Pagal de Laat ir Simons (2002), refleksija yra kertinis akmuo kuriant bendrą savitarpio supratimą, kuris savo ruožtu yra kolektyvinio mokymosi proceso pasekmė. Mokslininkai nustatė, kad labai naudinga išskirti skirtingus kolektyvinio mokymosi variantus, nes pastaruosius žmonėms yra ypač sunku suvokti. Pavyzdžiui, jie mano, kad dalyvauja kolektyvinio mokymosi procese, kai yra įsitraukę į komandinį darbą arba tam tikrą ryšių tinklą. Kai taip nutinka, žmonėms nepavyksta suorganizuoti visų įmanomų, arba tikslesnių kolektyvinio darbo baigčių. Pavyzdžiui, darnaus

vystymosi problemos yra sprendžiamos vykstant komandiniam darbui, tačiau nėra aiškaus suvokimo dėl to, kas turi būti daroma ir sprendimai nėra integruojami į visas interesų sritis. Kartais mokymosi procesas yra kolektyvinis, tačiau mokymosi rezultatai tėra individualūs. Tačiau kitais atvejais, faktiniai ar numatomi mokymosi rezultatai (turint omeny mokymąsi ir/ar pokyčius, vykstančius darbo procesuose ar rezultatuose) yra kolektyviniai (žr. 3 pav.)

Rezultatas / Procesas	Individualios	Kolektyvinės
Individualios	Individualus mokymasis	Individualaus mokymosi procesai su kolektyvinėmis baigtimis
Kolektyvinės	Mokymasis vykstant socialinei sąveikai	Kolektyvinis mokymasis

3 pav. **Skirtingi kolektyvinio mokymosi tipai**
(Šaltinis: Laa, Simons, 2002, p. 16)

3 paveikslėlyje matyti keturios mokymosi proceso ir jo baigčių galimybės. Pasak de Laa ir Simons (2002), individualios baigtys gali tapti kolektyvinėmis baigtimis tam tikrų veiksmų metu:

- kai grupės ar organizacijos apsparsto bendras numanomas mokymosi baigtis;
- kai jos apsparsto ar planuoja bendras tikslas mokymosi baigtis;
- kai jos apibūdina bendrus eksternalizacijos planus toje grupėje ar organizacijoje.

Taigi, labai svarbu, kad priimantys darnaus vystymosi sprendimus turėtų pakankamai kompetencijos organizuoti sprendimų priėmimo procesą taip, kad būtų pasiektas kolektyvinio mokymosi rezultatas – bendras supratimas. Šios kompetencijos gali būti įgaunamos universitetuose, ugdant studentus (kaip būsimus specialistus) kolektyviniam mokymuisi priimant darnaus vystymosi sprendimus edukacinėje universiteto aplinkoje. Toliau pateikiama universiteto edukacinės aplinkos koncepcija, kuri sudaro sąlygas ugdyti studentų kolektyvinį mokymąsi priimant darnaus vystymosi sprendimus.

Kolektyvinis studentų mokymasis priimant darnaus vystymosi sprendimus edukacinėje universiteto aplinkoje

Darnaus vystymosi mokymasis nėra naujas fenomenas. UNESCO pabrėžė mokymosi, kaip pagrindinės darnaus vystymosi varomosios jėgos, svarbą. 2005-aisiais UNESCO identifikavo tam tikrą skaičių, svarbiausių darnaus vystymosi švietime (DVŠ) bruožų. DVŠ:

- Pparemtas darnaus vystymosi principais ir vertybėmis.
- Skirtas visų trijų tvarumo sričių gerovei palaikyti – aplinkos, visuomenės ir ekonomikos.
- Veikia mokymosi visą gyvenimą principu.
- Lokaliai ir kultūriškai aktualus;
- Paremtas tam tikros vietos poreikiais, sąlygomis, bet pripažįsta, kad lokalių poreikų įgyvendinimas dažnai turi tarptautinių padarinių ir pasekmių.
- Aprėpia formalųjį, neformalųjį ir informalią ugdymą.
- Pasitarnauja evoliucionuojančiai tvarumo koncepcijos prigimčiai.
- Apeliuoja į turinį, kontekstą, globalines problemas ir vietos prioritetus;
- Ugdo pilietinę nuostatą priimant bendruomeninius sprendimus, socialinei tolerancijai, aplinkosaugos valdymui, prisitaikančiai darbo jėgai ir gyvenimo kokybei kurti.
- Tarpdalykinis, nes nei viena disciplina negali pasisavinti DVŠ sau, bet visos disciplinos gali prisidėti prie DVŠ;
- Skatina aktyvųjį mokymąsi ir aukštesnės pakopos mąstymo įgūdžius.

Kaip galima pastebėti, UNESCO pabrėžia turinio ir metodų svarbą darnaus vystymosi ugdymui. Auganti mokslinės literatūros apimtis darnaus vystymosi tema, aukštojo lavinimo įstaigose, įvairiuose regionuose: (Japonijoje (Kitamura, Hoshii, 2010), Europoje ir Pietų Amerikoje

(Ciurana, Filho, 2006), Azijos ir Ramiojo vandenyno regionuose (Ryan et al., 2010; Naeem, Peach, 2011), Australijoje (Kelly et al., 2007) rodo šios temos svarbą ir aktualumą.

Pagal Blewitt (2010), jau kelerius metus, bendromis aukštojo mokslo įstaigų ir privataus sektoriaus institucijų pastangomis, aukštasis mokslas buvo reformuojamas remiantis verslo modeliu, o tai pasireiškė augančiu dėmesiu žinių apskaitimui, naujų žinių perdavimui ir partnerystei. Įvairios partnerystės, profesinių ryšių tinklai, ugdymas ir apmokymai yra keletas pagrindinių tokios raidos priemonių. Kita vertus, universitetai turi įgyvendinti savo misiją – paruošti specialistus sudėtingam darnaus vystymosi sprendimų priėmimo procesui. Ir ši užduotis nėra lengva, nes darnaus vystymosi sprendimai reikalauja, kad specialistai pasižymėtų plačiu tvarumo koncepcijos supratimu. Universitetų absolventams, kaip būsimiesiems specialistams, reikia atitinkamos disciplininių žinių ir įgūdžių. Egzistuoja neabejotina paklausa žmonių, turinčių platų žinių spektrą darnaus vystymosi srityje ir galinčių palaikyti ryšį ir palengvinti tarpprofesinę ir tarpdalykinę veiklą. Pasak Blewitt (ibid), universitetų absolventai turi išskirti veiksmus, suderinti aplinkosauginius socialinius ir ekonominius kaštus ir naudą, suvokti kitų žmonių poreikius ir požiūrius, ir pasitelkdami bendrą darnaus vystymosi koncepcijos supratimą, ir jų pačių disciplinos žinias ir ekspertizę, mokėti dirbti, naudojantis tarpprofesiniais ir tarpkultūriniais metodais.

Mokslininkai diskutuoja, kaip aukštojo mokslo studijos gali paruošti būsimus darnaus vystymosi specialistus. Whelan (2005), pasitelkęs Clover (1995), Foley (1998) idėjas, padarė išvadą, kad darnaus vystymosi klausimai gali būti integruojami į aukštojo mokslo studijų programas šiais trimis būdais:

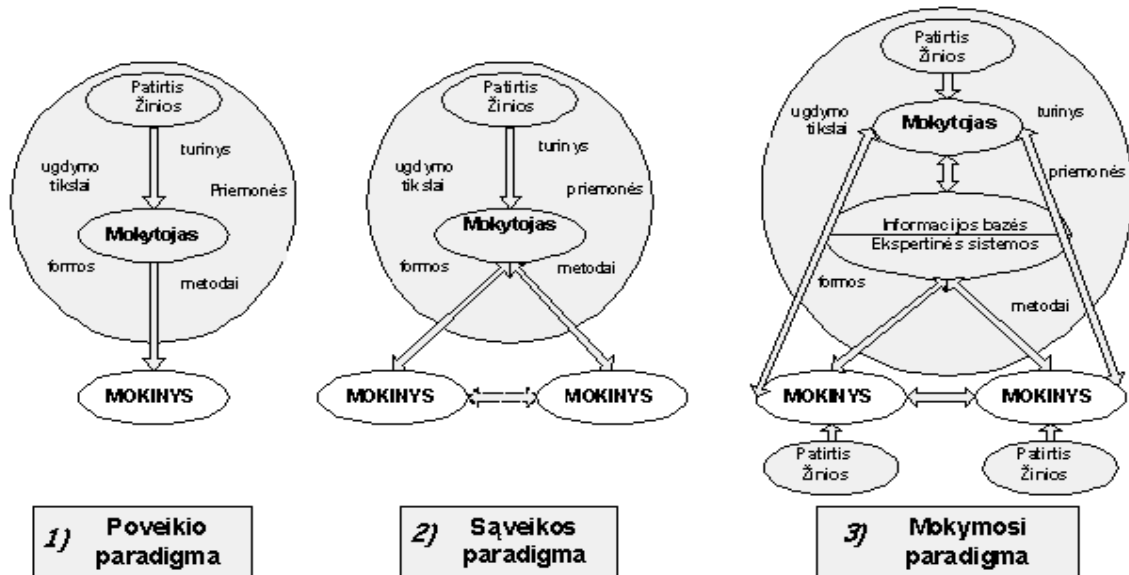
1. Integruojant darnaus vystymosi mokymo programą arba turinį, kuris tiesiogiai siejasi su kasdieniu dalyvių gyvenimu ir interesais;
2. Skatinant viešą domėjimąsi pažangiais socialiniais, politiniais bei struktūriniais pokyčiais ir stiprinant atsparumą ir vertybes;
3. Pritaikant kolektyvinį, o ne individualųjį, mokymąsi ir vystymąsi skatinančią pedagogiką bei metodologiją.

Analizuojant visus tris būdus per kolektyvinio mokymosi perspektyvą, kuri kaip įrodyta, yra svarbi darnaus vystymosi sprendimų priėmimo proceso dalis, svarbu akcentuoti, kad kiekvienas iš pateiktų būdų yra būtinas siekiant bendro supratimo. Neįmanoma sukurti bendro supratimo apie darnaus vystymosi problemas, jeigu studentai neturi pakankamai žinių (ar neįsisavinę turinio). Pasak Stubbs ir Schapper (2011), literatūroje vyksta diskusija dėl to, ar darnus vystymasis turėtų būti įtrauktas į siūlomų verslo kursų programų branduolį, ar turėtų būti mokomas kaip atskira disciplina. Kita vertus, autoriai pripažįsta, kad nors atskira darnaus vystymosi disciplina suteikia galimybę studentams iš esmės įsigilinti į kertines tvarumo koncepcijas, principus ir žinias, gali atsirasti nenumatytas tokio mokymo rezultatas, kai studentai darnų vystymąsi mato, kaip atskirą problemą, atsiskyrusią nuo verslo strategijos, teisinės aplinkos, marketingo ir tarptautinio verslo – visų šių dalykų, kurie paprastai yra pagrindiniai mokomieji verslo disciplinos dalykai.

Tačiau, pasak Wals ir Jickling (2002, p. 228), „darnaus vystymosi požiūrio integravimas, negali būti realizuotas be kritiško didaktinių planų restruktūrizavimo vertinimo“. Svarbų vaidmenį universiteto edukacinėje aplinkoje atlieka studento motyvacija ir vertybės. Taigi, taip pat labai svarbu skatinti studentų domėjimąsi, nes socialinio mokymosi veiksmingumas priklauso nuo socialinio konteksto ir jo vyksmo. Pasak Blewitt (2010, p. 483) „įvairiarūšė kūrybingumo išraiška laisvoje ir įgalinančioje aplinkoje yra svarbus sėkmės aspektas“. Dėl šios priežasties, daug kas priklausys nuo kultūrinių, emocinių ir, žinoma, fizinių ar virtualių erdvių, kuriose vedamas socialinis mokymasis. Visa tai vyksta socialinėje aplinkoje, kuri tampa vis labiau susijusi įvairiais ryšiais ir bendradarbiaujanti.

Pasak Vizgirdaitės ir Frydrikaitės (2012), bendradarbiavimą skatinanti mokymosi aplinka turėtų būti konceptualizuota kaip „bendrojo asmeninio mokymosi aplinkos, kuri taip pat sutampa su mokytojo kuriama edukacine aplinka, rezultatas“. Autoriai, pasak Jucevičienės et al. (2010), taip pat tvirtina, kad ‘galios su’ perspektyva naudojama kaip būtinas pagrindas norint sukurti tinkamas sąlygas bendradarbiavimą skatinančiai mokymosi aplinkai, kuri savo ruožtu turėtų būti suprasta

kaip aplinka, kurioje egzistuoja lygiateisiai santykiai ir dalinamasis galia. Edukologijos mokslas vadina šį procesą „studentų įgalinimu“ (Jucevičienė et al., 2010), kai studentams suteikiamos teisės priimti daugiau sprendimų mokymosi-mokymo procese. Akivaizdu, kad tokio tipo mokymasis reikalauja pokyčių tradiciniuose universitetuose. Stubbs ir Schapper (2011), darnaus vystymosi švietimui būtinus pokyčius apibūdina, kaip „transformaciniai pokyčiai“ arba „paradigmų kaita“. Jucevičienė ir Petkūnas (2006) modifikavo Branson (1990) pedagoginių pokyčių modelį, pavaizduodami, kaip galia ir santykiai tarp mokytojų ir studentų keičiasi skirtingose paradigmose.

4 pav. Pedagoginės sistemos ir ugdymo modelio pokyčiai
(Šaltinis: Branson, 1990, modifikavo Jucevičienė, 2002; Jucevičienė, Petkūnas, 2006)

Pagal Jucevičienę ir Petkūną (2006), kiekviena paradigma apibūdina tam tikrą pedagoginės praktikos modelį, kuris savo ruožtu gali būti apibūdinamas tam tikru skaičiumi pačių svarbiausių bruožų: a) studentų ir mokytojų sąveika; b) mokytojų vaidmeniu pamokoje ir mokymo procese; c) galimybe studentams laisvai pasirinkti mokymosi programą.

1) *Poveikio (tradicinė) pedagoginė paradigma*, charakterizuojama, kaip į mokytoją orientuota pedagoginė praktika, kai edukacija suprantama, kaip žinių ir įgūdžių perdavimas. Pagrindiniai į mokytoją orientuotos pedagoginės praktikos bruožai gali būti apibūdinami taip:

- Mokytojas turi nuspręsti, koks turi būti mokymosi turinys tam tikru laikotarpio momentu.
- Vadovėliai turi būti pagrindinė žinių perdavimo proceso priemonė.
- Turinys turi būti padalintas į mažas dalis, kurias studentai turėtų mokytis vieną po kitos.
- Studentai turėtų ruošti jiems paskirtas užduotis individualiai.

2) *Interaktyvioji (šiuolaikinė) pedagoginė sistema* apibūdina integruotos pedagoginės praktikos, atspindinčios interaktyvumą, pritaikymą. Šiuo atveju ‚mokymosi programa‘ reiškia ne tik kruopščiai parengtą šviečiamąjį turinį, susidedantį iš žinių ir įgūdžių, bet ir iškelia tam tikrą skaičių temų, problemų ir/ar užduočių, susijusių su kasdienio gyvenimo konteksto problemomis. Atsakomybė už mokymo ir mokymosi procesą pasiskirsčiusi tarp mokytojo ir studento. Išskiriami šie pagrindiniai interaktyvios paradigmos bruožai:

- Studentams leidžiama rinktis, kaip pasiekti ugdymo tikslus, numatytus standartuose, ir derėtis su mokytoju dėl to, kaip jie bus mokomi;
- Studentai privalo atlikti užduotis, kurios yra glaudžiai susijusios su jų kasdienes veikla;
- Studentai mokosi dalyvaudami projektuose.
- Mokymosi procesas yra toks pats svarbus, kaip ir jo rezultatai.

- Studentai turėtų būti skatinami atlikti užduotis bendradarbiaudami vienas su kitu ir naudodamiesi draugų, interneto, elektroninio pašto ir mokytojo pagalba.

3) *Mokymosi paradigma* reikalauja visiškai naujos, į studentą orientuotos pedagoginės praktikos, kai edukacinis procesas tampa konstruktyviu. Konstruktyvus ugdymas išsiskiria tuo, kad besimokantysis užima centrinę poziciją mokymosi procese. Jis renkasi ugdymo tikslus ir užduotis ir numato jų siekimo ir įgyvendinimo būdus. Pagrindiniai pedagoginės praktikos, paremtos mokymosi (ateities) edukacinės paradigmos, bruožai, yra tokie:

- Studentai patys renkasi mokymosi turinį, tačiau suderina jį su švietimo standartais ir nustatytais ('minimaliais') edukaciniais tikslais;
- Studentai turėtų nuspręsti, kurią mokymosi veiklą pasirinkti.
- Studentai įvaldo išsamų suvokimą, o ne įgija paviršutinišką žinojimą;
- Konstruktyvus mokymasis apibūdinamas reikšminiais žodžiais: aktyvus, prasmingas, kontekstinis, bendras, patenkinantis asmeninius poreikius ir atspindintis.

Suprantama, konstruktyvaus švietimo atveju studentai, kurie konstruoja žinias, turi atsižvelgti į kitus informacijos šaltinius, nes mokytojai (ir vadovėliai) nėra vieninteliai informacijos šaltiniai, arba jie daugiau nebeatlieka informacijos teikėjų vaidmens. Tuomet, vyksta kolektyvinis studentų mokymasis, kur studentai dalinasi mokymosi patirtimi ir kuria kolektyvines baigtis.

Taigi, ruošiant studentus kolektyviniam mokymuisi priimant darnaus vystymosi sprendimus edukacinėje universiteto aplinkose, būtina pabrėžti pedagoginės orientacijos svarbą. Į studentą orientuota pedagogika sudaro sąlygas integruoti darnaus vystymosi mokymo programą į įvairias disciplinas, kaip holistinį būdą spręsti aplinkosaugos, socialines ir ekonomines problemas. Tuo tarpu, kolektyvinis mokymasis yra esminis kruiant bendrą savitarpio supratimą, todėl edukacinė aplinka turi būti parengta kolektyviniam sprendimų priėmimo įgūdžių vystymui. Šie įgūdžiai yra gyvybiškai svarbūs būsimų specialistų darbui įvairiose organizacijose. Veiksminga, į studentą orientuota edukacinė aplinka turėtų sustiprinti studentų motyvaciją; mokymosi programos turėtų būti kuriamos atsižvelgiant į realiam gyvenime iškilančių problemų sprendimo situacijas ir studentų dalinimosi patirtimi metodus.

IŠVADOS

1. Darnaus vystymosi sprendimų priėmimo procesas organizacijose privalo būti integralus procesas ir horizontaliuose, ir vertikaliniuose lygmenyse, apimantis įvairių subjektų dalyvavimą ir skirtingus susijusius procesus. Darnaus vystymosi sprendimai priimami įvairiose organizacijose siekiant atlaikyti ekologinių, ekonominių ir socialinių problemų pasekmes, kurios gali atsirasti įgyvendinant įvairius sprendimus. Norint priimti kompetentingus ir tvarius sprendimus, gyvybiškai svarbu įsisąmoninti visus galimus atvejus ir žinias, kurie buvo anksčiau atrasti kitose srityse. Taigi, reikia turėti įvairių disciplinų, kvalifikacijų ir kompetencijų žinių. Dėl šios priežasties, priimant darnaus vystymosi sprendimus, įvairios interesų grupės ir atskiri subjektai turėtų bendradarbiauti ir dalintis patirtimi. Ir visgi, kolektyvinėje veikloje neužtenka tiesiog dalintis žiniomis. Labai svarbu kurti bendrą supratimą, kuris turėtų būti kolektyvinio mokymosi proceso rezultatas. Kadangi labai svarbu koordinuoti tam tikro sprendimo įgyvendinimą, visi dalyviai privalo turėti vienodą suvokimą ir žinias apie įgyvendinamą sprendimą. Tačiau mūsų laikais priimantiems sprendimus kliūna labai sunki užduotis suorganizuoti sprendimų priėmimo procesą, kuris veda į bendrą supratimą. Verslui ir valstybiniam sektoriui labai reikia specialistų, turinčių platų žinių spektrą darnaus vystymosi srityje ir galinčių palaikyti ryšį ir palengvinti tarp profesinę ir tarpdalykinę veiklą. Dėl šios priežasties, universitetai ir studentai, kaip būsimų specialistų lopšys, turi siekti įgyvendinti savo misiją priimant sudėtingus darnaus vystymosi įgyvendinimo proceso sprendimus. Universitetų absolventai turi prioretizuoti veiksmus, suderinti aplinkosauginius, socialinius ir ekonominius kaštus ir naudą, suvokti kitų žmonių poreikius ir požiūrius, ir pasitelkdami bendrą darnaus vystymosi koncepcijos supratimą, ir jų

pačių disciplinos žinias ir ekspertizę, mokėti dirbti, naudojantis tarpprofesiniais ir tarpkultūriniais metodais.

2. Ruošiant studentus kolektyviniam mokymuisi priimant darnaus vystymosi sprendimus edukacinėse universiteto aplinkose, būtina pabrėžti pedagoginės orientacijos svarbą. Studentai turi turėti galią dirbti vykstant socialiniai sąveikai, paremtai partneryste ir bendrų žinių kūrimu. Į studentą orientuota pedagogika sudaro sąlygas integruoti darnaus vystymosi mokymo programą į įvairias disciplinas, kaip holistinį būdą spręsti aplinkosaugos, socialines ir ekonomines problemas. Tuo tarpu, kolektyvinis mokymasis yra esminis kuriant bendrą savitarpio supratimą, todėl edukacinė aplinka turi būti parengta kolektyviniam sprendimų priėmimo įgūdžių vystymui. Šie įgūdžiai yra gyvybiškai svarbūs būsimų specialistų darbui įvairiose organizacijose. Veiksminga, į studentą orientuota edukacinė aplinka turėtų sustiprinti studentų motyvaciją; mokymosi programos turėtų būti kuriamos atsižvelgiant į realiam gyvenime išskylančių problemų sprendimo situacijas ir studentų dalinimosi patirtimi metodus.

LITERATŪRA

1. Armitage, D., Marschke, M., Plummer, R. (2008). Adaptive co-management and the paradox of learning. *Global Environmental Change. Human and Policy Dimensions*, 18 (1), p. 86–98.
2. Blewitt, J. (2010). Higher Education for a Sustainable World. *Education & Training*, 52(6-7), p. 477-488.
3. Burksiene, V., Juceviciene, P. (2010). Sustainable Development: from Ideology to Practice. *Social Sciences*, 4 (70), p. 20-30.
4. Burksiene, V. (2012). *Organizational Learning for Sustainable Development: Summary of the Doctoral Dissertation: Social Sciences, Management and Administration (03 S)*. Kaunas: Technologija.
5. Carpenter, S.R., Folke, C., Scheffer, M. et al. (2009). Resilience – Accounting for the non-computable. *Ecology and Society* 14 (1), p. 13-22.
6. Cash, D., Clark, W., Alcock, F., Dickson, N., Eckley, N., Guston, D., Mitchell, R. (2002). Knowledge systems for sustainable development. *PNAS*, 100 (14), p. 8086-8091.
7. Ciurana, A., Filho, W. (2006). Education for sustainability in university studies: Experiences from a project involving European and Latin American universities. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 7 (1), p. 81 – 93.
8. Folke, C., Carpenter, S., Elmqvist, T. et al. (2002). Resilience and sustainable development: Building adaptive capacity in a world of transformations. *Ambio A Journal of the Human Environment* 31(5), p. 437–440.
9. IAU (2006). IAU conference: education for a sustainable future. Conference General Report, International Association of Universities.
10. Jucevičienė, P., Gudaitytė, D., Karenauskaitė, V. et al. (2010). *Universiteto edukacinė galia. Monografija*. Kaunas: Technologija.
11. Juceviciene, P., Petkunas, V. (2006). The Change of Educational Paradigm under the Influence of ICT Implementation: Criteria of Evaluating the Teacher and Student's Roles. *Social Sciences*, 2 (52), p. 79-91
12. Kelly, G. J., Blackstock, K. L., & Horsey, B. L. (2007). Limits to learning for developing a sustainable region: lessons from north-east Queensland. *Australasian Journal Of Environmental Management*, 14(4), 231-242.
13. Kitamura, Y., Hoshii, N. (2010). Education for sustainable development at Universities in Japan. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 11 (3), p. 202 – 216.
14. Laat, M., Simons, R. (2002). Collective learning: Theoretical perspectives and ways to support networked learning. *Vocational training*, 27, p. 13-24.
15. Lundholm, C., Plummer, R. (2010). Resilience and learning: A conspectus for environmental education. *Environmental Education Research*, 16 (5–6), p. 475–491.
16. Naeem, M., Neal, M. (2012). Sustainability in business education in the Asia Pacific region: a snapshot of the situation. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 13 (1), p. 60 – 71.
17. Plass, N., Kaltenecker, I. (2007). Strategic and practical implications in decision making and planning for sustainability. *Journal of Indoor and Built Environment*, 3, p. 204-215.
18. Ryan, A., Tilbury, D., Corcoran, P. et al. (2010). Sustainability in higher education in the Asia-Pacific: developments, challenges, and prospects. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 11(2), p. 106-119.
19. Scott, W., Gough, S. (2003). *Sustainable development and learning: Framing the issues*. London: Routledge

20. Sauv , L. (2005). Currents in environmental education: Mapping a complex and evolving pedagogical field. *Canadian Journal of Environmental Education*, 10, p. 11–37.
21. Schultz, L., Lundholm, C. (2010). Learning for resilience? Exploring learning opportunities in biosphere reserves. *Environmental Education Research*, 16 (5/6), p. 645-663.
22. Stubbs, W., Schapper, J. (2011). Two approaches to curriculum development for educating for sustainability and CSR. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 12 (3), p. 259 – 268.
23. UNESCO (2005). *United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014)*. Paris: United Nations Educational, Cultural and Scientific Organisation.
24. Vizgirdaite, J., Frydrikaite, L. (2012). Managerial Factors Conditioning the Collaborative Learning Environment in the University Studies. *Social Sciences*, 2 (76), p. 61-73.
25. Wals, A.E.J., ed. (2007). *Social learning: Towards a sustainable world*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
26. Wals, A.E.J., der Hoeven, N., Blanken, H. (2009). *The Acoustics of Social Learning: Designing Learning Processes that Contribute to a More Sustainable World*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
27. Whelan, J. (2005). Popular Education for the Environment: Building Interest in the Educational Dimension of Social Action. *Australian Journal Of Environmental Education*, 15, p. 21117-128.

STUDENT COLLECTIVE LEARNING FOR SUSTAINABLE DEVELOPEMENT IN UNIVERSITY EDUCATIONAL ENVIRONMENTS

Gintarė Valinevičienė, Skaistė Verkytė
Kaunas University of Technology

SUMMARY

This article aims to reveal students' collective learning for sustainable development in university educational environments. This aim is fulfilled in three goals: 1) to reveal how sustainable development decisions are made in organizations; 2) to expose the importance of collective learning in sustainable development decision-making; 3) to disclose possibilities for developing students' collective learning for sustainable development decision-making in university educational environments. Methods of analysis of research literature and document analysis were applied.

SOCIALINIO DARBO STUDENTO DARNIOS ASMENYBĖS UGDYMAS(IS) BAIGIAMOJOJE PRAKTIKOJE

RAMUNĖ BAGDONAITĖ-STELMOKIENĖ

Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariama socialinio darbo studentų profesinės praktikos reikšmė jų darnios asmenybės ugdymui(si). Pristatomi kokybinio tyrimo rezultatai. Tyrime dalyvavo 36 vienos Lietuvos aukštosios mokyklos paskutinių socialinio darbo studijų metų studentai, atlikę ilgalaikę (3 mėn. trukmės) profesinę praktiką 2014 m. Rezultatai atskleidė, kad profesinė praktika veikia socialinio darbo studentų darnios asmenybės vystymąsi. Praktikoje vyksta studentų asmeninė kaita, pasižyminti vertybių, požiūrių, nuostatų kitimu, savo stipriųjų ir silpnųjų profesinių pusių įvertinimu, geresniu savęs kaip asmenybės ir būsimo socialinio darbo specialisto pažinimu. Gauti tyrimo rezultatai naudingi tobulinant socialinio darbo praktikos organizavimą. Pabrėžiama refleksijų nauda bei studentų praktikos stebėjimo, analizavimo, vertinimo, praktikos vadovų grįžtamojo ryšio suteikimo būtinybė.

IVADAS

Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatyme (2009) aukštosioms mokykloms iškeliamas labai svarbus uždavinys - „ugdyti visapusiškai išsilavinusią, etiškai atsakingą, kūrybingą ir verslią asmenybę“ (8 str.). Socialinio darbo studijų krypties apraše (2012) pabrėžiama, kad svarbu parengti socialinius darbuotojus, „gebančius skatinti teigiamus socialinius pokyčius, įgalinti žmones ir didinti žmonių bei visuomenės institucijų socialinę atsakomybę“ (1.15 str.). Socialinis darbuotojas prisideda prie pilietinio dalyvavimo skatinimo, visuomenės gerovės kūrimo, žmogaus teisių užtikrinimo. Tad būsimam socialinio darbo specialistui keliami labai dideli reikalavimai. Siekiant juos atliepti, labai svarbi yra kokybiška studijų programa, integruojanti teorinių ir praktinių žinių bei gebėjimų ugdymą, atsižvelgiant į studento asmenybės profesinės veiklos aspektus.

Tiek užsienio, tiek Lietuvos tyrėjai sutartinai pabrėžia, kad socialinio darbuotojo asmenybė yra svarbi jo profesiniam efektyvumui. Jo vertybės, humaniškumo nuostatos kliento atžvilgiu yra subjektyvusis socialinio darbo pamatas (Neuman ir Friedman, 1997; Heydt ir Sherman, 2005; Raudeliūnaitė, 2010; Urdang, 2010; Lepeškienė ir Žuromskaja, 2012). Tad socialinės pagalbos procese socialinis darbuotojas yra pagrindinis instrumentas. Kuriant pozityvius profesinius santykius su klientais bei su bendradarbiais, ir siekiant teigiamų praktikos rezultatų, pabrėžiamas socialinio darbuotojo (socialinio darbo studento) savęs suvokimo ir sąmoningo savęs naudojimo (angl. *conscious use of self*) svarbumas (Neuman ir Friedman, 1997; Heydt ir Sherman, 2005).

Socialinio darbo studentai praktikos metu ne tik ugdo savo profesines kompetencijas, tačiau jie vystosi, keičiasi ir auga kaip darnios asmenybės. Praktikoje studentai patiria įvairius emocinius išgyvenimus, formuoja naujas tarpasmeninių santykių patirtis, permąsto savo pamatines vertybes, atpažįsta ir geriau suvokia savo silpnąsias ir stipriąsias puses bei geriau pažįsta save (Litvack ir kt., 2010; Raudeliūnaitė, 2010). Praktikos metu vyksta studentų asmeninė kaita: keičiasi jų vertybės, nuostatos, įsitikinimai, permąstomi ateities tikslai. Taip ugdoma darni asmenybė, galinti efektyviai prisidėti prie klientų gerovės kūrimo.

Atskleista, kad studentai praktikos metu išgyvendami įvairias emocijas, kylančias santykyje su klientais ir praktikos vadovais, geriau pažįsta save (Barlow ir Hall, 2007; Litvack ir kt., 2010), kad formuojama santykių su įvairiais praktikos dalyviais patirtis, kuri veikia studento asmeninę ir profesinę savęs suvokimą (Fortune ir kt., 2001; Raudeliūnaitė, 2010). Tačiau neaišku, kaip vyksta darnios asmenybės ugdymas(is) praktikos metu, kaip jį suvokia patys studentai ir kaip darnios asmenybės ugdymą(si) veikia skirtinga studento santykių su klientais ir darbuotojais patirtis.

Tyrimo tikslas - apibūdinti socialinio darbo studentų darnios asmenybės ugdymo(si) vyksmą, atskleidžiant subjektyvias studentų patirtis profesinėje praktikoje.

Metodai. Darnios asmenybės ugdymo(si) koncepcijai apibūdinti naudota mokslinės literatūros analizė. Tyrimo duomenys rinkti taikant nestruktūruotos refleksijos metodą. Duomenys analizuoti taikant induktyvią kokybinę turinio analizę (Elo ir Kyngäs, 2008).

Darnios asmenybės ugdymas(is)

Darnią asmenybę galima apibūdinti kaip harmoningą, nuolat siekiančią save realizuoti ir aktualizuoti visuomenės gyvenime, trokštančią augti ir tobulėti (Rogers, 2005; Bieliauskienė, 2013). Socialinio darbo praktikos metu studentai ne tik įgyja teorinių žinių, ugdo praktinius gebėjimus, bet praktikoje jiems sudaromos galimybės atrasti naujas savo savasties gelmes, ugdyti darnią asmenybę. Tai padeda savęs reflektavimas, savęs įprasminimas ir savęs suvokimas.

Darnios asmenybės ugdymui(si) svarbus yra studento sąmoningumas, tam tikras disciplinuotas įsipareigojimas reflektuoti save ir įgytą mokymosi patirtį, permąstyti savo gyvenimo tikslus ir vertybes, atpažinti ir suprasti savo ir socialinės aplinkos santykius (Chawane ir kt., 2003). Tad darnios asmenybės ugdymas(is) vyksta remiantis savęs ir įgytos patirties reflektavimu, perkeliant ir pritaikant naują patirtį į savo asmeninį ar profesinį gyvenimą (Young, 2013). Studentams reflektuojant tai, kas įgyta, einama link jų asmeninės kaitos (Neuman ir Friedman, 1997). Asmeninė kaita suvokiama kaip požiūrių, nuostatų, vertybių ir įsitikinimų perorientavimas. Raudeliūnaitės (2010) teigimu, socialinio darbo studentų asmeninė kaita profesinės praktikos metu vyksta per savęs kaip asmenybės ir būsimo socialinio darbuotojo pervertinimą. Studentai geriau pažįsta save, turėdami galimybes išbandyti save naujose socialinėse situacijose.

Darnios asmenybės ugdymas(is) yra kontekstualus. Sociokultūriniame kontekste individai nuolat sąveikauja tarpusavyje (Jarvis, 2012; Young, 2013). Socialinio darbo praktikoje vykstančios įvairios socialinės sąveikos veikia studentų asmenybės augimą, jų asmeninę kaitą. Praktikos metu studentai susiduria su skirtingais praktikos socialiniais dalyviais, o tai veikia jų darnios asmenybės ugdymą(si) (Litvack ir kt., 2010). Praktikoje veikianti organizacinė kultūra, bendravimas su klientais, praktikos vadovais ir kitais darbuotojais skatina studentus atpažinti ir suvokti savo stipriąsias ir silpnąsias profesines bei asmenines puses (Raudeliūnaitė, 2010). Tad praktikos organizacijoje turi būti sudaromos tokios psichologinės sąlygos, kad studentai galėtų jaustis saugiai.

Socialiniai darbo studentai yra kaip instrumentai socialinės pagalbos procese, tad svarbu gerai save pažinti, kad būtų formuojami tinkami ir efektyvūs socialinės pagalbos santykiai su klientais. Asmeninės studento vertybės, nuostatos, įsitikinimai tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai veikia tai, kaip galima padėti klientams (Heydt ir Sherman, 2005). Tad socialinės pagalbos procese vertinamas socialinio darbuotojo (tame tarpe ir socialinio darbo studento) sąmoningas savęs naudojimas. Savo jausmų, motyvų ir įgūdžių pažinimas bei puikus išmanymas yra esminis efektyviam savęs naudojimui pagalbos teikime. Geras savęs pažinimas leidžia kurti veiksmingus tarpusavio santykius tarp socialinio darbuotojo (ar socialinio darbo studento) ir kliento (Neuman ir Friedman, 1997). Studentai turi mokėti atpažinti ir suvokti savo jausmus, nuostatas ir santykius su klientais, siekiant jiems suteikti efektyvią pagalbą (Urdang, 2010). Bendravime su klientais svarbūs ne tik profesiniai studento įgūdžiai ir žinios, bet ir studento savęs pažinimas bei savęs priėmimas (Reupert, 2009).

Socialinio darbo studentų darnios asmenybės ugdymas(is) vyksta reflektuojant savo patirtis, permąstant savo tikslus ir vertybes, įsisąmoninant, kas patirta, atpažįstant savo asmeninį ir profesinį tobulėjimą. Visa tai veda prie efektyvesnio pagalbos klientui organizavimo ir teikimo (Urdang, 2010). Darnios asmenybės ugdymui(si) labai svarbios praktikos vadovo konsultacijos ir supervizija. Praktikos vadovas matomas studentams kaip veidrodis, įgalinantis juos reflektuoti savo santykius su klientais, darbuotojais, savo emocijas ir išgyvenimus (Urdang, 2010). Įgytos patirties reflektavimas ir įsisąmoninimas veda studentus link savęs augimo ir naujo savęs atradimo. Savęs tyrinėjimas ir savęs reflektavimas, bendraujant su žmonėmis, leidžia suvokti skirtingus asmenų pasaulius, o kartu keičia studentų įsitikinimus, požiūrius ir vertybes, leidžia jiems tobulėti ir augti.

Tyrimo metodika

Siekiant suvokti, kaip vyksta socialinio darbo studentų darnios asmenybės ugdymas(is) baigiamojoje praktikoje, atskleidžiant subjektyvias studentų patirtis, taikytas *kokybinis tyrimo dizainas* (Creswell, 2003).

Taikyta tikslinė, patogioji tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 36 vienos Lietuvos aukštosios mokyklos socialinio darbo paskutinių studijų metų studentai, atlikę ilgalaikę (3 mėn. trukmės) profesinę praktiką 2014 metais. Duomenims rinkti buvo taikyta *nestruktūruota refleksija* raštu.

Refleksijos buvo rašomos studentams sugrįžus iš baigiamosios praktikos, kurios metu jie dirbo su konkrečiais socialinio darbo atvejais. Duomenims analizuoti buvo taikoma *induktyvi kokybinė turinio analizė* (angl. *inductive qualitative content analysis*) (Elo ir Kyngäs, 2008), atliekant atvirą kodavimą, išskiriant tyrinėjamo fenomeno kategorijas ir subkategorijas.

Tyrime buvo laikomasi pagrindinių tyrimo etikos principų (Orb ir kt., 2001): autonomiškumo - tyrimo dalyviai galėjo laisvai apsispręsti dėl dalyvavimo tyrime; naudingumo - tyrimo tikslas bei paskirtis buvo pristatyta tyrimo dalyviams, pateikti duomenys nedaro jiems jokios žalos; konfidencialumo – siekiant apsaugoti tyrimo dalyvių tapatybę, jiems suteikti tam tikri kodai; teisingumo - tyrimu nesiekta asmeninės naudos, remtasi sąžiningumo principu.

Tyrimo rezultatai

Analizuojant socialinio darbo studentų patirtis baigiamojoje praktikoje, išskirta pagrindinė tema – socialinio darbo studentų asmeninė kaita praktikos metu, kuri veda link darnios studentų asmenybės augimo. Temą sudaro 3 kategorijos: profesinė savipažina, savęs įprasminimas praktikos metu, geresnis savęs kaip asmenybės pažinimas. Kategorijos suskaidytos į 5-7 subkategorijas.

Pirmoji kategorija „Profesinė savipažina“. Ši kategorija apibūdina socialinio darbo studentų pasirinktos profesijos geresnį suvokimą per praktinės veiklos įgijimą, savęs, kaip būsimo socialinio darbo specialisto, išsilinimą, susitaikymą su savo profesiniu ribotumu bei profesinį apsisprendimą (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Profesinė savipažina
(Sudaryta autorės)

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Socialinio darbo pajautimas	Praktikos vietoje turėjau galimybę pajusti socialinį darbą su klientais gyvai. Džiaugiausi galėdama įprasminti teorines žinias, pritaikyti mokytas socialinio darbo teorijas, pajusti socialinį darbą gyvai (S8).
Profesinės patirties įgijimas	Šia praktika labai džiaugiuosi, ji man paliko gilų prisiminimą, įgavau labai daug patirties dirbant su nepilnamečiais asmenimis. Taigi galiu teigti, kad praktika buvo tikrai vykusi ir sėkminga (S11).
Išsilinimas į save kaip į profesionalą	Praktikos metu turėjau galimybę išsilinti į save kaip į besivystančią profesionalę (S23).
Susitaikymas su savo profesiniu ribotumu	Bet paskui susiėmiau, susitaikiau su tuo, kad aš ne visagalė – negaliu visiems padėti. Nusprendžiau, kad, kol atlikinėju praktiką, galiu, padedant praktikos vadovei, sugalvojant įvairiausių naujų užsiėmimų, praskaidrinti jiems dienas (S6).
Profesinis apsisprendimas	<...> bet ir supratau, kad socialinis darbas yra sritis, kurioje noriu dirbti ateityje (S12). Tikriausiai svarbiausia patirtis, kurią įgijau, tai supratimas, kad ši specialybė nėra tinkama man <...> (S21).

Praktikos metu studentai turi puikią galimybę pajauti tikrąjį socialinį darbą, dirbdami su konkrečiais klientais, analizuodami konkrečius atvejus. Taip jie įgyja profesinės patirties. Visa praktika jiems leidžia išsilinti į save kaip į būsimą socialinio darbo specialistą. O susidūrimas su profesiniais sunkumais moko praktikantus susitaikyti su savo profesiniu ribotumu: „...*susitaikiau su tuo, kad aš ne visagalė – negaliu visiems padėti...*“ (S6). Studentai gali išsilinti į save kaip į besivystančią profesionalą ir ši patirtis jiems leidžia apsispręsti dėl savo profesijos, jie tarsi pasitikrina, ar socialinis darbas yra ta sritis, kurioje jie nori ir gali dirbti ateityje:

„...*tikriausiai svarbiausia patirtis, kurią įgijau, tai supratimas, kad ši specialybė nėra tinkama man. Norėtuši prisidėti prie pasaulio gražinimo, tačiau tikiu, jog sugebėsiu surasti kitokių būdų tam padaryti...*“ (S21).

Antroji kategorija „Savęs įprasminimas praktikos metu“. Ši kategorija apibūdina studentų darnių asmenybių vystymąsi per savęs išbandymą praktikos metu, vidinį sustiprėjimą, mokymąsi iš klaidų, darbą su savimi ir asmeninį tobulėjimą praktikoje (žr. 2 lentelę).

Savęs įprasminimas praktikos metu
(Sudaryta autorės)

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Savęs išbandymas	Buvo labai įdomu save išbandyti niekad neliestoje srityje (S20).
Vidinis sustiprėjimas	<...> ši praktika mane sustiprino iš vidaus (S6).
Mokymasis iš savo ir kitų klaidų	Ši praktika suteikė galimybę pasimokyti iš savo ir kitų klaidų (S21).
Asmeninis tobulėjimas	Visos praktikos metu aš tik tobulėjau <...> (S3).
Darbas su savimi	Ir kažkada atėjo toks supratimas, kad būnant praktikoje ne tiek buvo darbas su tais globotiniais, bet darbas su pačiu savimi (S22).

Visos praktikos metu, kuomet studentai praeina tam tikrus etapus, patiria įvairius išgyvenimus, įvairias santykių su klientais ir darbuotojais patirtis, vyksta jų asmeninė kaita, vedanti prie studentų darnios asmenybės ugdymo(si). Studentai suvokia praktikos laiką kaip savęs įprasminimo laiką, kurio metu ugdo save „...kaip asmenybę ir būsimą socialinę darbuotoją...“ (S32). Studentams praktika – savęs išbandymo laikas, per kurį jie sustiprėja savo vidumi:

„...anksčiau labai jautriai reaguodavau į vaikus, kurių gyvenimas yra nenusisekęs (geriantys tėvai, nesirūpinantys vaikais, netvarkingi – iš socialinės rizikos grupės vaikai), bet ši praktika mane sustiprino iš vidaus...“ (S6).

Į patirtas nesėkmes ar padarytas klaidas studentai taip pat žvelgia pozityviai, tikėdami, kad tai juos ugdo ir augina, kad jie gali mokytis tiek iš savo, tiek iš kitų klaidų. Tai veda studentus link suvokimo, kad praktikoje vyksta darbas „su pačiu savimi“:

„...nepavyko išvengti ir klaidų, tačiau tvirtai tikiu, kad jos tik sustiprino mane kaip asmenybę ir dar aiškiau parodė, kad tobulybei nėra galo ir pirmiausia, norint dirbti su klientais, reikia išmokti dirbti su savimi...“ (S29).

Trečioji kategorija „Geresnis savęs kaip asmenybės pažinimas“. Ši kategorija apibūdina studentų asmenybės ugdymą(si) praktikos metu per savo vertybių permąstymą, tikslų ir norų geresnį supratimą, savo asmeninių ir profesinių stipriųjų bei silpnųjų pusių atpažinimą, savęs atskleidimą ir asmeninį tobulėjimą praktikoje bei naujo savęs atradimą (žr. 3 lentelę).

Geresnis savęs kaip asmenybės pažinimas
(Sudaryta autorės)

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Žmogiškųjų vertybių permąstymas	Paskatino dar kartą permąstyti žmogiškąsias vertybes, atsigręžti į socialinio darbo esmę – pagalbą tam, kuriam ji būtina (S24).
Išmoktos žmogiškumo pamokos	<...> išmokau daug žmogiškųjų pamokų – pasitikėjimo, atlaidumo ir visiškai kitokio požiūrio į gyvenimą – lengvesnio, tačiau tuo pačiu ir be galo gilaus (S24).
Savo norų ir tikslų supratimas	Visa šita praktika yra pati vertingiausia patirtis, nes sužinojau daugiau apie save, man tai leido suprasti savo norus ir tikslus (S30).
Savo stipriųjų ir silpnųjų pusių pažinimas	Šis laikas praleistas dienos centre leido sužinoti daugiau apie save, bei įžvelgti stipriųjų bei silpnųjų savybių, kurių iki šiol nepastebėjau turinti (S21).
Savęs kaip asmenybės atskleidimas	Šios praktikos dėka atsiskleidžiau kaip asmenybė (S25).
Asmeninių savybių atskleidimas	Taip pat labai džiaugiuosi, kad pavyko atskleisti tokias savo savybes kaip: lankstumas, kruopštumas, atkaklumas bei greitas orientavimasis (S31).
Naujo savęs atradimas	Laikas, praleistas profesinėje mokykloje, padėjo man atrasti naują save. Pradėjau į gyvenimą žiūrėti nebe studento, bet suaugusio žmogaus akimis (S12).

Praktikos metu studentai ne tik įgyja teorinių žinių, ugdo praktinius gebėjimus, bet jie permąsto savo vertybes, mokosi žmogiškumo pamokų, keičia savo požiūrį į gyvenimą:

„...manau, kad, atliekant praktiką, praturtėjau ne tik žiniomis – išmokau daug žmogiškųjų pamokų – pasitikėjimo, atlaidumo ir visiškai kitokio požiūrio į gyvenimą – lengvesnio, tačiau tuo pačiu ir be galo gilaus...“ (S24).

Studentai permašto savo turimas vertybes. Praktika paskatina juos „...atsigręžti į socialinio darbo esmę – pagalbą tam, kuriam ji būtina...“ (S24). Studentai praktikoje geriau pažįsta save: „...sužinojau daugiau apie save, man tai leido suprasti savo norus ir tikslus...“ (S30), „...įžvelgti stipriųjų bei silpnųjų savybių, kurių iki šiol nepastebėjau turinti...“ (S21).

Visos praktikos metu studentai tobulėja, nes jie turi daug galimybių „...nuolatos bendrauti su žmonėmis, būti apsupta žmonių, įvairaus amžiaus ir pažiūrų...“ (S3). Jie gali atskleisti ir ugdyti savo asmenines savybes, „...tokias savo savybes kaip: lankstumas, kruopštumas, atkaklumas bei greitas orientavimasis...“ (S31). Ir visa ši asmeninė kaita praktikos metu veda studentus link naujo savęs atradimo, praktika jiems leidžia „...atrasti naują save...“ (S12), pradėti „...į gyvenimą žiūrėti nebe studento, bet suaugusio žmogaus akimis...“ (S12).

Apibendrinant galima teigti, kad socialinio darbo studentų darnios asmenybės ugdymas(sis) baigiamojoje praktikoje vyksta per studentų asmeninę kaitą: profesinę savipažiną, savęs įprasminimą praktikos metu bei geresnį savęs kaip asmenybės pažinimą.

IŠVADOS

1. Socialinio darbo praktikoje ugdomos ne tik studentų teorinės žinios, praktiniai gebėjimai, bet ir darni jų asmenybė. Praktikoje vyksta asmeninė studentų kaita. Tai nuolat besitęsiantis procesas, kuris prisideda prie studentų, kaip asmenybių ir būsimų socialinio darbo specialistų, tobulėjimo.
2. Praktikos metu vykstanti studentų asmeninė kaita charakterizuojama per profesinę savipažiną, savęs įprasminimą praktikoje ir geresnį savęs kaip asmenybės pažinimą. Visa tai veda link darnios studentų asmenybės vystymosi praktikos metu. O tai lemia efektyvesnę socialinės pagalbos teikimo klientui organizavimą ir atlikimą, kokybišką socialinių paslaugų teikimą.
3. Siekiant ugdyti darnią socialinio darbo studentų asmenybę profesinės praktikos metu, labai svarbi yra jų savirefleksija, sąmoningas savęs analizavimas. Taip pat matoma studentų praktikos stebėjimo, analizavimo, vertinimo, praktikos vadovų grįžtamojo ryšio suteikimo studentams būtinybė.

LITERATŪRA

1. Aleknaitė-Bieliauskienė, R. (2013). Visybiška asmenybė ir jos vieta sociume. *Logos*, 77, 147-158.
2. Barlow, C., Hall, B. L. (2007). “What about Feelings?”: A Study of Emotion and Tension in Social Work Field Education. *Social Work Education*, 26(4), 399-413.
3. Chawane, T., Vuuren, L., Roodt, G. (2003). Personal Change as a Key Determinant of The Outcomes of Organisational Transformation Interventions. *A Journal of Human Resource Management*, 1(3), 62-76.
4. Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Method Approaches*. (2nd Ed.). Thousand Oaks, California: Sage Publications.
5. Elo, S., Kyngäs, H. (2008). The Qualitative Content Analysis Process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115.
6. Fortune, A. E., McCarthy, M., Abramson, J. S. (2001). Student Learning Processes in Field Education: Relationship of Learning Activities to Quality of Field Instruction, Satisfaction, and Performance Among MSW Students. *Journal of Social Work Education*, 37(1), 111-124.
7. Heydt, M. J., Sherman, N. E. (2005). Conscious Use of Self: Tuning the Instrument of Social Work Practice with Cultural Competence. *The Journal of Baccalaureate Social Work*, 10(2), 25-40.
8. Young, J. C. (2013). Understanding Transfer as Personal Change: Concerns, Intentions, and Resistance. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 137, 71-82.
9. Jarvis, P. (2012). Learning from Everyday Life. *HSSRP. Human & Social Studies. Research and Practice*, 1(1), 1-20.
10. Lepešinskienė, V., Žuromskaja, J. (2012). Socialinio darbo studentų savo asmenybės savybių vertinimas ir jų sąsajos su pasirinkimo studijuoti socialinį darbą motyvais ir ketinimu jį dirbti. *STEPP. Socialinė teorija, empirija, praktika ir politika*, 6, 33-44.
11. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (2009). Valstybės žinios, Nr. 54-2140.

12. Litvack, A., Mishna, F., Bogo, M. (2010). Emotional Reactions of Students in Field Education: an Exploratory Study. *Journal of Social Work Education*, 46(2), 227-243.
13. Neuman, K. M., Friedman, B. D. (1997). Process Recordings: Fine-Tuning an Old Instrument. *Journal of Social Work Education*, 33(2), 237-244.
14. Orb, A., Eisenhauer, L., Wynaden, D. (2001). Ethics in Qualitative Research. *Journal of Nursing Scholarship*, 33(1), 93-96.
15. Raudeliūnaitė, R. (2010). Socialinio darbo studentų patirtis studijų praktikoje: rašytinių refleksijų analizė. *Socialinis darbas. Mokslo darbai*, 9(2), 48-55.
16. Reupert, A. (2009). Students' Use of Self: Teaching Implications. *Social Work Education*, 28(7), 765-777.
17. Rogers, C. R. (2005). *Apie tapimą asmeniu: psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją*. Vilnius: VIA RECTA.
18. Urdang, E. (2010). Awareness of Self-A Critical Tool. *Social Work Education*, 29(5), 523-538.

**(SELF)DEVELOPMENT OF HARMONIOUS PERSONALITY
OF SOCIAL WORK STUDENTS IN THE FINAL PRACTICE**

Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė
Kolping University of Applied Sciences

SUMMARY

The article addresses the importance of the final practice of social work students for the (self)development of their harmonious personality. It presents the results of a qualitative research. Research participants comprised 36 final-year social-work students from one Lithuanian School of Higher Education upon completion of their long-term (3-month) professional practice in 2014. The results revealed that the professional practice influences the development of harmonious personality of social work students. Students' personal change characterized by the change of values, worldviews and attitudes, the evaluation of one's professional strengths and weaknesses, better awareness of oneself as a personality and as a future professional of social work takes place in the course of the practice. The research results are useful for the improvement of organization of social work practice. They highlight the benefit of reflections and the necessity of observation, analysis and evaluation of students' practice as well as the feedback from practice supervisors.

DARNAUS ŠALIES ĮVAIZDŽIO KONCEPTAS

BERNARDAS TOLUBA

Vilniaus universitetas,

INDRĖ ŠIKŠNELYTĖ

Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamos šalies įvaizdžio koncepto traktuotės, apibrėžiamas jo turinys ir atskiri lygiai. Atlikus šalies įvaizdžio koncepto ir skirtingų nuomonių analizę, iš požiūrio teorijos perspektyvos išgryninta šalies įvaizdžio struktūra. Į šalies įvaizdį žiūrima per dviejų komponentų požiūrio teorijos prizmę ir jis interpretuojamas kaip kompleksinis darinys, sudarytas iš tos šalies kilusių prekių, organizacijų, industrijų, atskirų vietovių įvaizdžių, kurių pagrindas yra emociniai ir kognityviniai įvaizdžių komponentai. Suformuotas šalies įvaizdžio emocinį komponentą (60 dimensijų) ir kognityvinį komponentą (7 dimensijos) apibūdinančių dimensijų rinkinys, kuris apima visus komponentus, siekiant darniai kurti ir visapusiškai vertinti šalies įvaizdį.

ĮVADAS

Visas pasaulis yra tarsi viena rinka, kur šalys turi varžytis dėl investuotojų, turistų, vartotojų, studentų, verslių ir kūrybingų žmonių, tarptautinių sporto ir kultūros renginių, tarptautinės žiniasklaidos, kitų šalių gyventojų bei valdžios dėmesio ir pagarbos. Dauguma žmonių ir organizacijų neturi pakankamai laiko susipažinti, kokia iš tikrųjų yra tam tikra šalis, todėl savo nuomonę ir sprendimus grindžia egzistuojančiu šalies įvaizdžiu. Darniai kuriamas šalies įvaizdis padeda įgyti kitų valstybių palankumą, daryti įtaką tarptautinei bendrijai, siekti savo interesų, sukuria pridėtinę vertę šalies prekėms, paslaugoms, žmonėms, verslo aplinkai, suteikia strateginį pranašumą pasaulinės šalių konkurencijos aplinkoje, veikia nacionalinio identiteto raidą – padeda diegti naujas, pozityvias vertybes, sudaro sąlygas pažangesnei ir patrauklesnei tikrovei. Menkas šalies žinomumas tarptautinėje erdvėje lemia vangų užsienio valstybių domėjimąsi šalimi, silpnina galimybę konkuruoti tarptautiniu mastu, neleidžia išnaudoti įvairių palankių galimybių. Pasak Verlegh ir Steenkamp (1999), šalies įvaizdį galima apibrėžti kaip konkrečios šalies žmonių, prekių, kultūros ir nacionalinių simbolių įsivaizdavimą, kurio pagrindas yra emociniai ir kognityviniai komponentai. Dinnie (2008) teigia, kad pasauliniu konkurencingumo indeksu matuojant nacionalinį konkurencingumą įvertinami institucijų, infrastruktūros, makroekonomikos, sveikatos, pirminio ugdymo, aukštojo mokslo ir mokymo, rinkos patrauklumo, technologinės pažangos, verslo būklės ir inovacijų rodikliai.

Roth ir Diamantopoulou (2009) teigia, kad požiūrio teorija tinkamiausia paaiškinti palankų arba nepalankų šalies įvertinimą. Paminėti argumentai įrodo šalies įvaizdžio teorijos ir požiūrio teorijos sąsajas, o pastaroji geriausiai tinka apibūdinti šalies įvaizdį. Zajonc ir Markus (1982) į šalies įvaizdį žvelgia iš dviejų komponentų požiūrio perspektyvos ir teigia, kad jį sudaro kognityvinis komponentas (įsitikinimai) ir emocinis komponentas (emocijos). Kadangi konatyvinis (ketinimai/ konkreti elgsena) šalies įvaizdžio komponentas kognityvinio ir emocinio komponentų pasekmė, jis yra atskirtinas. Šia teorija vadovaujamosi Ekincy ir Hosany (2006) tyrime, kur kelionės tikslo vietovės įvaizdis įvardijamas kaip susidedantis iš emocinio ir kognityvinio komponentų. Pasak Papadopoulou, Heslop, Bamossy (1990), Parameswaran, Pisharodi (1994) ir Laroche, Papadopoulou, Heslop, Murali (2005), šalies įvaizdį sudaro:

- 1) kognityvinis komponentas, apimantis vartotojų įsitikinimus apie konkrečią šalį;
- 2) emocinis komponentas, išreiškiantis vartotojui teikiamą šalies emocinę vertę;
- 3) konatyvinis komponentas, įvardijantis su konkrečia šalimi susijusius ketinimus bei elgseną.

Probleminė sritis, reikalaujanti išsamesnių mokslinių tyrimų, yra šalies įvaizdžio konstrukto sudėtis, kadangi tik tiksliai identifikavus sudedamąsias dalis, galima kurti ir vertinti visus darnumo aspektus apimančių šalies įvaizdį. Nors šalies įvaizdis yra aktualus mokslinių tyrimų objektas ir per pastaruosius metus daugėja su šalies įvaizdžiu susijusių tyrimų, tačiau pasigendama mokslininkų

sutarimo ir dėl bendro šalies įvaizdžio apibrėžimo, ir dėl jo sudėties. Pasak Lu, Heslop ir Thomas (2008), iki šiol esantys bandymai sukurti šalies įvaizdžio dimensijų skalę turi tokius apribojimus:

1. naudojamos dedukcinės, į autorių orientuotos dimensijos, neatsižvelgiama į vartotojus orientuotas dimensijas. Dauguma skalių dimensijų yra paimamos iš kitų autorių anksčiau naudotų, tačiau formaliai nepatvirtintų, skalių arba tiesiog kyla iš mokslininkų svarstymų apie sąsajas su šalies įvaizdžiu. Pažymėtina, kad tyrėjų ir vartotojų šalies įvaizdžio suvokimas gali būti skirtingas;
2. tyrimai atliekami ribotame šalių skaičiuje;
3. tyrimo imtį dažniausiai sudaro studentai;
4. šalies įvaizdis tiriamas specifinių prekių kategorijų arba prekių ženklų kontekste;
5. daugiausia koncentruojamasi į respondentų, kaip vartotojų, nuomonę ir atsiribojama nuo turistų, imigrantų, investuotojų ir t. t.;
6. ribotas skalių psichometrinių savybių ištyrimas;
7. ribotas tarpkultūrinių matavimų lygiavertiškumas (atsakymų stilius, veiksniai, dydžiai).

Mokslinė problema yra tai, kad dauguma mokslininkų daugiausia dėmesio skiria šalies įvaizdžio kognityviniam komponentui, o emocinis komponentas yra ignoruojamas arba netiksliai apibrėžtas ir jam nepagrįstai priskiriamos kognityvinį komponentą apibūdinančios dimensijos. Tik detalai išnagrinėjus šalies įvaizdžio konstrukciją, galima kurti darnų, efektyvų ir kryptingą šalies įvaizdį. **Straipsnio objektas** – šalies įvaizdžio raiška. **Straipsnio tikslas** – atlikti šalies įvaizdžio koncepcijos ir struktūros teorinę analizę. **Darbo metodas** – mokslinės literatūros ir empirinių studijų analizė. Siekiant užsibrėžto tikslo, keliami **uždaviniai**: 1) pateikti šalies prekės ženklo sampratą ir skirtingas interpretacijas; 2) Suformuoti darnaus šalies įvaizdžio emocinio komponento dimensijų rinkinį; 3) Suformuoti darnaus šalies įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijų rinkinį; 4) Suformuoti darnaus šalies įvaizdžio konatyvinių aspektų dimensijų rinkinį.

Šalies prekės ženklo apibrėžtis

Šalies prekės ženklas nėra apčiuopiama prekė ar paslauga, jis labiau sietinas su veiksniais bei asociacijomis apie vietovę, gamtos išteklius, vietines prekes, žmones, istoriją, kultūrą, kalbą, politines, ekonomines sistemas, socialines institucijas, infrastruktūrą, iškilias asmenybes ir t. t. Šalies prekės ženklo sąvoka nenusako specifinių prekių, paslaugų ar procesų, kurie gali būti reklamuojami tiesiogiai vartotojui. Šalies prekės ženklas nepateikia konkretaus apčiuopiamo pasiūlymo, jo savybes apibūdinti ar apibrėžti yra labai sudėtinga. Nauda, kurią šalies prekės ženklas, dar vadinamas nacionaliniu ženklu, gali duoti savo auditorijai, yra daugiau emocinio negu funkcinio pobūdžio. Šalies prekės ženklo vadyba susijusi su visos šalies įvaizdžiu, ji integruoja politinius, ekonominius, istorinius ir kultūrinius aspektus.

Šalies prekės ženklą galima apibrėžti skirtingais aspektais. Van Ham (2001) teigia, kad šalies prekės ženklas susideda iš išorinio pasaulio idėjų apie tam tikrą šalį. Allan (2004) tvirtina, kad šalies prekės ženklas akcentuoja įsimintinas, patrauklias, unikalias, aktualias ir pastovias tautos stiprybes. Anholt (2005) šalies prekės ženklą apibrėžia kaip žmonių suvokimo apie šalį visumą, apimančią kultūrinius, politinius, komercinius, turistų traukos, investavimo galimybių ir žmogiškuosius nacionalinės kompetencijos aspektus. Šalies prekės ženklo paskirtis yra identifikuoti šalį, padėti išsiskirti iš kitų šalių. Pasak Delorie (2004), šalies prekės ženklas yra nacionalinis identitetas, kuris tarptautiniu mastu interpretuojamas ir projektuojamas siekiant įgyti tarptautinį pripažinimą ir sukurti atitinkamą šalies įvaizdį. Šalies prekės ženklą, kaip ir įprastą prekės ženklą, sudaro du aspektai – identitetas ir įvaizdis. Prekės ženklo identitetas yra unikalių prekės ženklo asociacijų, reprezentuojančių tai, ką prekės ženklas reiškia ir žada vartotojams, visuma (Mihalache, Vukman, 2005, 19). Florek (2005) teigia, kad šalies prekės ženklo identiteto šaltinis yra idėjų, vertybių, bruožų, kultūros, žodžių, įvaizdžių ir kitų dalykų visuma, kuri gavėjui sužadina apibrėžtas asociacijas apie tam tikrą šalį. Prekės ženkliui identitetas suteikia kryptį, tikslą ir prasmę. Anholt (2007) prekės ženklo įvaizdį apibrėžia kaip žmonių sąmonėje esantį prekės ženklo suvokimą, įvaizdis gali atitikti arba neatitikti prekės ženklo identiteto.

Remiantis Fan (2006), galima išskirti kriterijus, pagal kuriuos palyginami šalies prekės ženklas, prekės ženklas ir organizacijos prekės ženklas:

- *pasiūlą*. Šalies prekės ženklu gali būti tik kas nors abstraktaus (idėja, filosofija, koncepcija), prekės ženklu esanti prekė ar paslauga, organizacijos prekės ženklas yra susijęs konkrečia preke ar sektoriumi;
- *dimensijas*. Šalies prekės ženklo atveju jos sunkiai apibrėžiamos, nes jų yra daug ir įvairių. Organizacijos prekės ženklo atveju dimensijos yra gerai apibrėžiamos, o prekės atveju tai galima atlikti aiškiausiai;
- *naudą*. Šalies prekės ženklas siūlo emocinę naudą, prekės ženklas – funkcinę ir emocinę, o organizacijos prekės ženklas – daugiausiai emocinę;
- *įvaizdį*. Šalies prekės ženklo įvaizdis – painus, įvairus, neaiškus, prekės ženklo įvaizdis – paprastas ir aiškus, o organizacijos įvaizdis gali būti paprastas, matomas arba paslėptas;
- *asociacijas*. Šalies prekės ženklas pasižymi antrinėmis, gausiomis ir įvairiapusėmis asociacijomis. Prekės ženklo asociacijos yra pirminės, antrinės, jų palyginti yra mažiau ir jos specifinės. Organizacijos prekės ženklo asociacijų taip pat yra mažiau nei šalies prekės ženklo atveju, jos dažniausiai yra antrinės ir specifinės;
- *tikslą*. Šalies prekės ženklo tikslas yra reklamuoti šalies įvaizdį. Prekės ženklo atveju yra pozicionuojama, siekiama išsiskirti, skatinami pardavimai, plėtojami tarpusavio ryšiai. Organizacijos prekės ženklas prisideda prie reputacijos gerinimo, tarpusavio ryšių plėtotės;
- *mastą*. Šalies prekės ženklas apima daugiausia sričių: politinę, ekonominę, socialinę ir kultūrinę. Organizacijos prekės ženklas apsiriboja ekonomine ir socialine sritimi, o prekės ženklas dažniausiai orientuotas į ekonominę sritį;
- *nuosavybę*. Šalies prekės ženklo atveju nėra aiškios nuosavybės, nes yra daug suinteresuotų pusių. Šalies prekės ženklo išskirtinumą ir unikalumą apsaugoti sudėtinga, nes tauta neturi natūralios monopolijos. Ir prekės, ir organizacijos prekės ženklo atveju yra aiškus savininkas, kurio teises gina įstatymai;
- *auditoriją*. Šalies prekės ženklo atveju auditorija yra įvairi, prekės ženklo auditorija apibrėžiama tiksliniu segmentu, o organizacijos atveju – visa arba tikslinė auditorija.

Šalies prekės ženklo valdymo koncepcijos skeptikas Buhalis (2000) teigia, kad šalies prekės ženklo valdymas sudėtingas dėl to, jog šalis yra kompleksiška, turi daug skirtingų prekių, įvairių interesų grupių ir tikslinių tautų. Morgan, Pritchard, Piggot (2002) akcentuoja, jog šalis turi per daug atstovų, per mažą valdymo kontrolę, neišvystytą identitetą, be to, nėra visuomenės, suvokiamos kaip prekės ženklas.

Mokslininkai ir praktikai pripažįsta, jog šalys yra labai sudėtingi ir įvairiapusiai prekės ženklai, naudojami įvairiems tikslams bei tuo pat metu skirti įvairioms tikslinėms grupėms ir individams, o tai reiškia, kad šalies prekės ženklą valdyti gerokai sunkiau nei įprastą prekės ženklą (Kavaratzis, 2004). Šalies prekės ženklo vadyba yra labai specifinė sritis, nes šalį sudaro kompleksiški, sudėtingi elementai.

Savo įvaizdį kuriančias šalis Martinovic (2002) suskirsto į tris identifikavimo kategorijas:

1. inovatyvios / poindustrinės šalys, kurios remdamosi prekės ženklo identitetu, kurdamos ir palaikydamos apčiuopiamą ir neapčiuopiamą vertę jau yra pasaulio lyderės;
2. technologiškai išsivysčiusios / pramoninės šalys, kurios remdamosi technologine kompetencija didina pridėtinę vertę eksportuojamoms prekėms ir pritraukia užsienio investicijas;
3. šalys, kurios kurdamos savo prekės ženklą akcentuoja gamtinius išteklius.

Anholt (2007) pateikia šalies prekės ženklo „šešiakampį“, kuriame išskiria 6 pagrindines šalies prekės ženklo dimensijas:

1) *turizmą*. Turizmas - viena palankiausių sričių pristatant šalį, tačiau turi būti griežtai apibrėžti tiksliniai segmentai, parengti originalūs pasiūlymai ir tinkamos komunikacijos priemonės. Prie teigiamo įvaizdžio prisideda turizmo skatinimas ir teigiami žmonių, kaip turistų ir užsienio verslo atstovų, atsiliepimai apie šalį. Pažymėtina, jog turizmas neatsiejamas nuo kitų šalies prekės ženklo dimensijų, be to, įgyvendinant su turizmu susijusius tikslus svarbu įvertinti grįžtamąjį ryšį;

2) *eksportuojamus prekių ženklus*. Unikalus ir pripažinti nacionaliniai prekių ženklai stipriai prisideda prie sėkmingo eksporto ir yra vienas svarbiausių būdų kurti ir palaikyti šalies įvaizdį. Stiprus, savitas ir plačiai taikytinas prekės ženklas gali būti puikus atstovas už šalies ribų ir puiki priemonė įsitvirtinti globalioje rinkoje;

3) *užsienio ir vidaus politiką*. Racionali šalies vidaus ir užsienio politika, aiškiai apibrėžti prioritetai ir tikslai sudaro sinergiją su kitomis šalies prekės ženklo dimensijomis ir lemia tikslinių grupių simpatijas;

4) *investicijas ir imigraciją*. Šalies gebėjimas pritraukti investicijas, darbo ir protinį potencialą prisideda prie ekonomikos augimo ir šalies patrauklumo išpūdzio sukūrimo;

5) *kultūrą ir paveldą*. Šalis neturėtų apsiriboti vien ekonominiais augimo ir pažangos kriterijais, nes tokiu atveju būtų suformuotas jos įvaizdis, įdomus tik investuotojams, žmonėms, ieškantiems mažesnių mokesčių ir spekuliuojantiems valiuta. Kultūra, paveldas ir sportas yra labai svarbūs kriterijai, užsienyje suteikiantys šaliai turtingumo, orumo, pasitikėjimo ir pagarbos, o šalies viduje užtikrinantys gyvenimo kokybę;

6) *žmones*. Tam tikroje šalyje gyvenantys žmonės ir į kitas šalis vykstantieji yra svarbūs nuomonės apie konkrečią šalį formuotojai. Ypač svarbu yra šalies gyventojų išsilavinimas, mentalitetas, elgesys užsienyje ir atvykusių svečių priėmimo kokybė. Pirmiausia šalies įvaizdis turėtų būti kuriamas jos viduje, t. y. įvairiose organizacijose. Tai paveiktų darbuotojų aukštą moralę, motyvaciją, o šie dalykai yra pirminis šalies įvaizdžio veiksnys, skatinantis žmonių patriotiškumą ir nacionalinį pasididžiavimą.

Kaip teigia Anholt (2005), remiantis naujausiais marketingo mokslininkų pastebėjimais, prie pagrindinių šešių šalies ženklo šešiakampio dimensijų reikia pridėti dar penkias specifines dimensijas, kurios lemia stipraus ir palankaus šalies prekės ženklo sukūrimą. Naujosios dimensijos identifikuojamos atsakius į šiuos klausimus:

- ar šalis pasižymi sporte?
- ar šalis yra novatoriška mokslo ir technologijų srityse?
- kokia yra mokslo ir studijų kokybė šalyje?
- ar šalis gerbia savo piliečių žmogaus teises?
- ar šalis prisideda prie ekologijos ir pasaulinio skurdo mažinimo?

Pastebėtina, kad mokslas ir su juo susijusios sritys bei veiklos yra taip pat svarbios šalies prekės ženklo dimensijos, tačiau pasigendama detalesnių teorinių šio reiškinio įžvalgų ir empirinių tyrimų iniciatyvų. Olins (2002) išskiria 4 dimensijas, kurios svarbios vykdant kryptingą šalies prekės ženklo kūrimo kampaniją:

- 1) *turizmą*. Olins, kaip ir kiti autoriai, šią dimensiją dažniausiai išskiria kaip stipriausią šalies prekės ženklo kanalą. Šalies prekės ženklą per turizmą formuoja ne tik vyriausybė, jai pavaldžios turizmo institucijos, bet ir privačios kompanijos, ypač tiesiogiai su turizmo industrija susijusios kelionių agentūros;
- 2) *eksportą*. Tai privačių kompanijų, kurios realizuoja savo produkciją užsienio rinkose, plėtojama sritis. Tačiau vyriausybės politika gali turėti įtakos šio sektoriaus plėtrai. Kadangi prekės kilmės šalis pirkėjus dažnai veikia kaip savaiminis prekės ženklas, todėl tinkamai ir sėkmingai sukurtas šalies prekės ženklas gali sukurti pridėtinę vertę eksportuojamoms šalies prekėms;
- 3) *tiesiogines užsienio investicijas*. Tai ypač svarbus šalies prekės ženklo panaudojimas užsienio investicijoms pritraukti, kurios neabejotinai susijusios su šalies įvaizdžio, palankios erdvės investavimui kūrimu. Siekiant pritraukti užsienio investicijas neužtenka vien įvaizdžio veiksnio, turėtų būti palanki įstatymų statuso bazė, suteikiama išsami informacija potencialiems investuotojams, panaikintos biurokratinės kliūtys ir kiti nepagrįsti suvaržymai;
- 4) *viešąją diplomatiją*. Ji apima tarptautinių santykių dimensijas, esančias virš tradicinės diplomatijos: viešosios nuomonės apie vyriausybes vystymą kitose šalyse, privačių grupių ir interesų sąveiką šalies viduje bei su kitomis šalimis, užsienio reikalų ir poveikio politikai stebėseną, komunikaciją tarp diplomatų bei užsienio korespondentų, vidinės kultūros komunikacijos procesą;

Gudjonsson (2005) pateikia išplėstinį šalies prekės ženklo įtakų žemėlapiu modelį, kuriame išskiria 4 pagrindines dimensijas (Gudjonsson, 2005):

1. *Ekonomiką*. Ši dimensija turi sukurti ir užtikrinti priimtinus šalies gyventojų pragyvenimo standartus, lemia tautos konkurencinį pranašumą;
2. *Geografiją*. Gamta, klimatas, ir vietovės yra reikšmingi tautos požymiai, kuriais remiantis suvokiama tauta;
3. *Žmones*. Ši dimensija bene geriausiai perduoda šalies savitumą, todėl būtina akcentuoti tautos kultūrą, charakterį, papročius, etiketą, kad būtų galima identifikuoti šalies išteklius ir surasti būdą, kaip jie galėtų būti panaudoti kuriant šalies prekės ženklą;
4. *Politiką*. Ši dimensija yra labai svarbi, nes turi įtakos kiekvienam šalies įvaizdžio aspektui.

Įvertinus Anholt (2007), Olins (2002), Gudjonsson (2005) išskiriamas šalies prekės ženklo dimensijas matyti, kad šalies prekės ženklas yra daugialypis. Ir Olins (2002), ir Anholt (2007) išskiria tris pagrindines dimensijas: tiesiogines užsienio investicijas, turizmą ir eksportą. Olins (2002) įvardija ketvirtąją dimensiją - viešąją diplomatiją. Gudjonsson (2005) akcentuoja ekonomikos svarbą. Galima išvelgti dalinių Olins (2002) išskiriamos viešosios diplomatijos dimensijos atitikimų su Anholt (2007) užsienio ir vidaus politikos dimensija bei Gudjonsson (2005) politikos dimensija. Gudjonsson (2005) pabrėžia politikos, kaip komunikacijos srities, galią, kuri turi įtakos visiems šalies įvaizdžio aspektams. Anholt (2007) ir Gudjonsson (2005) papildomai išskiria „žmonių“ ir „kultūros“ dimensijas, tačiau Gudjonsson (2005) kultūros dimensijos neįvardija kaip pagrindinės, ją pamini kaip šalutinę kitų dimensijų kontekste. Gudjonsson (2005) akcentuoja geografiją, kaip vieną iš svarbiausių dimensijų, tačiau nei Anholt (2007), nei Olins (2002) modeliuose tai nesureikšminama.

Šalies prekės ženklo identitetas ir jo komponentai

Koncentruojantis į šalies įvaizdį svarbu akcentuoti šalies prekės ženklo identiteto svarbą. Prekės ženklo identitetas yra pagrindinis organizacijos ar šalies prekės ženklo kūrimo komponentas. Bet kuriuo atveju, ir norint sukurti šalies prekės ženklą, ir siekiant jį pakeisti, pirminis atspirties taškas yra šalies identiteto suvokimas. Identitetas turi tapti šalies prekės ženklo formavimo ašimi, nes kai parengiama išsami pageidaujamo šalies identiteto koncepcija, sudaromos sąlygos pirminiam šalies įvaizdžiui. Identitetas yra aktyvioji dalis, kuriai šalis gali daryti įtaką, sąmoningai valdyti, apgalvotai kurti, o įvaizdis yra pasyvus marketingo komunikacijos proceso ar netgi atsitiktinių procesų rezultatas. Identitetas yra suplanuotų ir šalies marketingo projekte numatytų veiksmų rezultatas, todėl tai objektyvi būseną, nors įvaizdis yra subjektyvus. Šalies įvaizdžiui galima daryti įtaką valdant jos prekės ženklo identitetą. Šalies prekės ženklo valdytojai turi stengtis panaikinti atotrūkį tarp šalies prekės ženklo identiteto ir įvaizdžio. Kuriant šalies prekės ženklą labai svarbu tinkamai parinkti prekės ženklo identiteto elementus, jiems turėtų pritarti nuomonių lyderiai bei visuomenė ir tada atitinkamai suprojektuoti prekės ženklo poziciją, kuri sukurtų šalies įvaizdį, kuo artimesnį jos prekės ženklo identitetui. Šalies marketingo praktikoje šalies identitetą ir įvaizdį galima susieti pasitelkus įvairias marketingo komunikacijos priemones.

Mokslininkai įvardija skirtingus šalies prekės ženklo identiteto šaltinius:

1. patrauklias esmines paslaugas, jas palaikančią pirminę ir antrinę industriją, visas eksportuojamas prekes (Gnoth, 2002);
2. istorinius ir politinius įvykius, konkrečius asmenis, fizines struktūras (Gilmore, 2002);
3. pagrindinę gyventojų ekonominę, socialinę ir kultūrinę veiklą (Martinovic, 2002);
4. esmines kompetencijas ir prekių linijas (Papadopoulous, Heslop, 2002);
5. šalies žmones, įsitikinimus, istoriją, inovacijas, kvalifikaciją, patirtį (Jaworsky, Fosher, 2003);
6. unikalų vietovės ir gamtos centrą turizmo atveju; fizinį ir ekonominį centrą, stabilią makroekonominę aplinką, žmonių savybes tiesioginių investicijų atveju; žmones, kaip puikius industrijos aprūpintojus ir prekybos partnerius eksporto atveju; esminį partnerį politinės įtakos atveju (Frasher, Hall, Hildreth, Sorgi, 2003);
7. unikalią vietovės patirtį ir išteklius (Rainisto, 2003);

8. funkcinės, simbolinės ir patirties savybės (Hankinson, 2004);
9. idėjų, vertybių, bruožų, kultūros, žodžių, įvaizdžių ir t. t. rinkinį, kuris gavėjui sukelia su šalimi susijusias asociacijas (Florek, 2005);
10. kultūrinę ir politinę tikrovę (Skinner, Kubacki, 2007).

Apibrėžus šalies prekės ženklo esmę, sudaromos galimybės efektyviai kurti identitetą. Siekiant suformuoti sėkmingą šalies prekės ženklą būtina užtikrinti glaudų ryšį tarp šalies identiteto ir numatyto / siekiamo įvaizdžio.

Šalys, kurdamos ir vystydamos savo prekių ženklus, priklausomai nuo siekiamų tikslų pasirenka tinkamiausias šalies prekės ženklo identiteto sudedamąsias dalis ir komunikatorius. Pvz., vienos šalys pagrindinį dėmesį skiria žinomiams eksportuojamų prekių ženkams, kitos akcentuoja sporto pasiekimus ir išskirtinius turizmo pasiūlymus, dar kitos palaiko itin aktyvius ir rezultatyvius ryšius su svetur paplitusiais tautiečiais. Pabrėžtina, jog Dinnie (2008) pateiktame konceptualaus šalies prekės ženklo identiteto ir įvaizdžio modelyje tarp nacionalinio identiteto sudedamųjų dalių išskiriama mokslo sistema, o tarp šalies įvaizdžio auditorijos išorės vartotojų kategorijoje – studentai. Taigi mokslas tiesiogiai ar per kitas sritis bei veiklas turi įtakos šalies įvaizdžiui, deja, pasigendama gilesnio šio reiškinio teorinio interpretavimo ir empirinių tyrimų iniciatyvų.

Šalies įvaizdžio kūrimo aspektai, palyginus su prekių ar organizacijų įvaizdžio formavimu, turi išskirtines savybes:

- sunku suteikti tautai atitinkamą prekės ženklo individualybę, nes tautos įvaizdis susideda iš daugybės įvaizdžių visumos;
- šalies įvaizdis orientuotas į didelį skaičių vartotojų, turinčių skirtingus poreikius;
- šalis jau turi savo identitetą ir įvaizdį dar prieš imantis marketingo veiksmų, o prekė ar organizacija iš pradžių neturi jokio įvaizdžio;
- vieningumą ir unikalumą prekei suteikti lengviau nei tautai.

Vieni mokslininkai šalies įvaizdį suvokia labai ribotai ir sieja su tokiais prekių bruožais, kaip kaina, patikimumas, technologija, reputacija, stilius, dizainas, formuojami visų suvokiamų apie tos šalies prekes pagrindų, kiti mato apibendrintą įvaizdį, sudarytą iš tokių įvaizdžio kognityvinių komponentų apibūdinančių dimensijų, kaip šalies prekės, ekonominė ir politinė branda, istoriniai įvykiai ir ryšiai, tradicijos, pramonės ir technologinis išsivystymas, dar kiti labiau akcentuoja su šalimi susijusius įvaizdžio emocinio komponento aspektus. Esama įvairių šalies įvaizdžio apibrėžimų, tačiau visuose išlieka esminė idėja – tai yra suvokimas, įspūdis, įsitikinimai ir asociacijos. 1 lentelėje pateikiamos šalies įvaizdžio interpretacijos.

1 lentelė

Šalies įvaizdžio interpretacijos
(Šaltinis: sudaryta autorių)

Autorius/- iai, metai	Interpretavimas
N. Papadopoulos, L. Heslop, G. Bammosy, 1990	Šalies įvaizdis yra dinamiškas, nuolat kinta, dažniausiai kuo geriau pažįstama šalis, tuo geresnis jos įvaizdis. Žmonės iš nuogirdų, mitų ar patirties susiformuoja konkrečių šalių stereotipus. Skirtingose pasaulio dalyse šalys suvokiamos skirtingai.
R.D. Desborde, 1990	Šalies įvaizdis – tai bendrasis apie konkrečią šalį vartotojų mintyse esantis įspūdis, kurį lemia tos šalies kultūra, politinė sistema, ekonominio bei technologinio išsivystymo lygis.
I. M. Martin, S. Eroglu, 1993	Šalies įvaizdis yra apibūdinančių, apibendrinančių ir informacinių įsitikinimų visuma ir sudarytas iš politinių, ekonominių ir technologinių dimensijų.
P. Kotler ir kt., 1993	Šalies įvaizdis – tai žmonių įsitikinimų ir įspūdžių apie konkrečias vietas visuma. Jis yra didelio kiekio su konkrečia vieta susijusių asociacijų ir informacijos supaprastinimas.
S. Askegaard, G. Ger, 1998	Šalies įvaizdis – tai schema arba sistema susijusių šalių apibūdinančių elementų, žinių sistema, lemianti tai, ką mes žinome apie šalį.
J.B.E.M. Steenkamp P.W.J. Verlegh, 1999	Šalies įvaizdis – tai šalies žmonių, prekių, kultūros, nacionalinių simbolių reprezentavimas mintyse.
P.W.J. Verlegh, 2007	Šalies įvaizdis – visuma emocinių ir kognityvinių asociacijų, susijusių su konkrečia šalimi.

Daugelis tyrimų rodo, kad šalies įvaizdžio dimensijos atskiru atveju priklauso nuo tiriamosios šalies bruožų, demografinių skirtumų ir tyrimo konteksto. Skirtingos socialinės grupės susikuria skirtingus tam tikros šalies įvaizdžius. Įvaizdis apima ne tik objekto dabartinį suvokimą, bet taip pat įvairius praeities ir ateities lūkesčių aspektus. Šalies įvaizdis rodo tai, ką asmuo mano apie tam tikrą šalį. Stereotipai yra suvokiami kaip įsitikinimai apie žmonių grupės charakteristikas. Schemas, kita įvaizdžio apibrėžimuose vartota sąvoka, suprantama kaip kognityvinė struktūra, suformuota ankstesnių žinių ir konkrečių aplinkybių patirties. Remiantis socialinės psichologijos mokslu, stereotipai ir schemas priskiriamos požiūrio kognityviniam aspektui. Požiūrio įsitikinimų sudedamąją dalį galima skaidyti į stereotipus – įsitikinimus apie socialinės grupės narių charakteristikas ir esminius įsitikinimus, apimančius simbolinius įsitikinimus apie socialinę grupę (Roth, Diamantopoulos, 2009). Taigi stereotipai ir schemas yra šalies įvaizdžio apibūdinimui vertingi kognityviniai aspektai, tačiau nereikia pamiršti ir šalies įvaizdžio emocinio komponento, kuris pastaruosius papildo. Požiūrius sudaro ne tik kognityviniai, bet ir emociniai bei konatyviniai (pvz., numanoma elgsena) aspektai. Požiūrio teorija naudinga, nes:

- leidžia ištirti, kaip šalis mato vartotojai, t. y. jų įsitikinimus (taip pat stereotipus, schemas) ir emocijas;
- leidžia ištirti vartotojų reakciją į konkrečią šalį arba konatyvinius aspektus, t. y. jų ketinimus / galimą elgseną konkrečios šalies atžvilgiu (angl. *country conations*);
- leidžia ištirti, kaip šalies įvaizdžio elementai skiriasi ir sąveikauja su tokiais kilmės šalies elementais, kaip vartotojų etnocentrizmas, vartotojų priešiškus ir kosmopolitizmas.

Šalies įvaizdžio emocinis komponentas

Nors ir esama nemažai šalies įvaizdį nagrinėjančių mokslinių darbų, tačiau jie koncentruojasi ties kognityviniu šalies įvaizdžio komponentu, o emocinis komponentas yra ignoruojamas arba netiksliai apibrėžiamas, be to, nėra bendros ir tinkamai apibrėžtos šalies įvaizdžio emocinį komponentą apibūdinančių dimensijų skalės.

Netemeyer, Bearden, Sharma (2003) teigia, kad reikia išskirti kuo daugiau su tiriamąja sritimi susijusių dimensijų. 2 lentelėje pateikiamas emocijų dimensijų rinkinys, kur išskirta 30 teigiamų ir neigiamų emocijų bei subjektyvių būsenų dimensijų.

2 lentelė

Darnaus šalies įvaizdžio emocinio komponento dimensijų rinkinys

(Šaltinis: sudaryta autorių pagal Malhotra (1981); Watson, Lee, Tellegen (1988); Mano, Oliver (1993); Echtner, Ritchie (1993); Derbaix (1995); Richins (1997); Baloglu, Brinberg (1997); Caprara, Barbaranelli, Guido (2001); Brijs (2006); White, Yu (2005); Hosany ir kt. (2006); Schoefer, Diamantopoulos (2007); Johnson, Stewart (2005); Holbrook, Batra (1987); Watson, Clark, Tellegen (1988); Roth, Diamantopoulos (2009); D'Astous, Boujbel (2007); Netemeyer, Bearden, Sharma (2003))

Teigiamas emocijas ir subjektyvias būsenas apibūdinančios dimensijos, kurios žmogui leidžia pasijausti:	Neigiamas emocijas ir subjektyvias būsenas apibūdinančios dimensijos, kurios žmogui leidžia pasijausti:
pradžiugintu, ryžtingu, stipriu, susidomėjusiu, atsargiu, susijaudinusi, entuziastišku, aktyviu, madingu, įkvėptu, pozityviu, patogiai, susižavėjusiu, pasitikinčiu, linksmu, šiuolaikišku, optimistišku, šaltakraujišku / ramiu, liberaliu, atsipalaidavusiu, patenkintu, laimingu, sentimentaliu, geros nuotaikos, išdidžiu / besididžiuojančiu, pakylėtu, rūpestingu, sužadintu, tolerantišku, dėmesingu.	nepatenkintu, įsitempusiu, liūdnu, nervingu, susirūpinusiu, prislėgtu, susigėdusiu, kalnu, nemadingu, sunerimusiu, susierzinusiu, piktu, abejingu, sumišusiu, nuobodžiaujančiu, nusivylusiu, nepasitikinčiu, nebūti vertinamu, konservatyviu, suvaržytu, pasibjaurėjusiu, nelaimingu, bejausmiu, blogos nuotaikos, priešišku, pažemintu, nerūpestingu, užslopintu, nepatogiai, išsigandusiu.

Šalies įvaizdžio kognityvinis komponentas

Remiantis Roth ir Diamantopoulos (2009), šalies įvaizdžio kognityvinį komponentą (įsitikinimus / nuomonę apie šalį) sudaro šalies ir žmonių aspektas. Šalies aspektas dažniausiai apima tokias dimensijas, kaip ekonomika, politika, klimatas, technologija, kultūra, aplinka, o žmonių aspekto pagrindas yra gyvenimo standartas, išsilavinimas, užimtumas / darbas, kompetencija ir kūrybiškumas. Ankstesniuose šalies įvaizdžio kognityvinį komponentą tyrusių

mokslininkų darbuose esama trūkumų, nes tyrimuose dažniausiai taikoma skirtingų dimensijų ir jų kiekio struktūra. Skirtingi autoriai šalies įvaizdį ir ypač jo kognityvinį komponentą dažniausiai tiria fragmentuotai, dimensijų parinkimas priklauso nuo tiriamojo konteksto:

1. ekonomika yra akcentuojama Martin ir kt. (1993) bei Gudjonsson (2005);
2. politika yra minima Martin ir kt. (1993), Gudjonsson (2005) bei Anholt (2007) tyrimuose;
3. kultūrą į tiriamąjį kontekstą įtraukia Brijs (2006), Anholt (2007) šią dimensiją praplečia istorijos, paveldo sritimi;
4. technologija yra svarbus Martin ir kt. (1993) tyrimų akcentas;
5. landšaftas / aplinka yra svarbus Ittersum ir kt. (2003) bei Gudjonsson (2005) tyrimuose;
6. klimata savo tyrimuose akcentuoja Ittersum ir kt. (2003);
7. šalies asmenybė yra Chao ir kt. (1993), Nebenzahl ir kt. (2003) bei D'Astous ir kt. (2007) tyrimų pagrindas;
8. žmonių dimensijos svarbą šalies įvaizdžio tyrimuose pabrėžia Parameswaran ir kt. (1994), Gudjonsson (2005) ir Anholt (2007).

Atsižvelgiant į skirtingų mokslininkų šalies įvaizdžio kognityvinio komponento pagrindinius tyrimų atvejus ir juos apibūdinančių dimensijų interpretavimą, 3 lentelėje pateikiamas šalies įvaizdžio kognityvinio komponento tiriamųjų dimensijų rinkinys.

3 lentelė

Darnaus šalies įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijų rinkinys

(Šaltinis: sudaryta autorių pagal Roth, Diamantopoulos (2009); D'Astous ir Boujbel (2007); Martin ir kt. (1993); Gudjonsson (2005); Knight ir kt. (2003); Anholt (2007); Ittersum ir kt. (2003); Chao ir kt. (1993), Nebenzahl ir kt. (2003); D'Astous ir kt. (2007); Parameswaran ir kt. (1994))

Šalies įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijų rinkinys
Ekonomika, politika, kultūra, technologija, landšaftas / aplinka, klimatas, šalies asmenybė, žmonės, turizmas, prekės (paslaugos), investicijos ir imigracija, istorija ir paveldas.

Skirtingame tyrimo kontekste šalies įvaizdžio kognityvinio komponento dimensijų svarba yra skirtinga. Pvz., tokios šalies kognityvinio komponento dimensijos, kaip klimatas ar landšaftas yra svarbios vertinant šalis iš maisto prekių tiekėjos ar turizmo perspektyvos, tačiau netinkamos vertinti pramonės gaminius, kur daug svarbiau yra žmonių kompetencija ir politinė aplinka.

Šalies įvaizdžio konatyvinis komponentas

Su šalimi susiję ketinimai / galima elgsena gali būti apibrėžti kaip šalies įvaizdžio emocinio ir kognityvinio komponentų paveiktos elgsenos pasekmės. Nors Laroche, Papadopoulos, Heslop, Mourali (2005) ir daug kitų mokslininkų apsiriboja prekės vertinimu ar prioritetiškumo jam teikimu, tačiau, pasak Kotler, Gertner (2002) ir Roth, Diamantopoulos (2009), labai svarbūs ir tokie pasekmės konkrečios šalies atžvilgiu kintamieji, kaip prekės, turizmas (Um, Crompton, 1990), tiesioginės užsienio investicijos, gebėjimas į konkrečią šalį pritraukti darbo jėgą, gyventojus ir t. t.

4 lentelė

Darnaus šalies įvaizdžio konatyvinių aspektų dimensijų rinkinys

(Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Laroche, Papadopoulos, Heslop, Mourali (2005); Kotler, Gertner (2002); Roth, Diamantopoulos (2009); Um, Crompton (1990))

Su šalimi susijusių konatyvinių aspektų dimensijų rinkinys
Ketinimai / galima elgsena, susijusi su konkrečios šalies prekėmis, turizmu, investicijomis, galimybe dirbti bei gyventi konkrečioje šalyje ir t. t. (kiti, priklausomai nuo mokslininkų atliekamo tyrimo srities, išskirti su konkrečia šalimi susiję konatyviniai aspektai).

Atlikus šalies įvaizdžio koncepto teorinę analizę, galima patvirtinti neabejotiną šalies įvaizdžio svarbą ir sąsajas su tos šalies prekėmis, organizacijomis, industrijomis, vietovėmis bei darnaus jo formavimo būtinybe. Nors požiūrio teorija tinkamiausia apibūdinti šalies įvaizdį, tačiau moksliniuose darbuose pastebima įvairių, kartais ir prieštaraujančių šio koncepto vertinimo atvejų.

IŠVADOS

1. Skirtingi mokslininkai šalies įvaizdį apibrėžia panašiai, tačiau komponentus ir juos apibūdinančias dimensijas dažniausiai įvardija skirtingas, priklausomai nuo tiriamojo konteksto. Ypač pastebimos mokslinės spragos šalies įvaizdžio emocinio komponento interpretavime bei sutarimo nebuvimas dėl ši komponentų apibūdinančių dimensijų turinio ir skaičiaus.
2. Efektyvus įvaizdžio kūrimas vienoje dimensijoje gali teigiamai paveikti įvaizdį ir kitose dimensijose, visos įvaizdžio dimensijos yra glaudžiai susijusios. Šalies įvaizdis – tai socialinis-psichologinis dinamiškas reiškinys, mintyse susidaręs šalies paveikslas, žmonių vietovės žinojimo ir įsivaizdavimo visuma, kintanti priklausomai nuo objekto arba žmonių grupės sąmonės pokyčių. Galima teigti, kad šalies įvaizdis yra sudėtinis konstruktas, kuris apima ir su šalimi susijusius įsitikinimus, ir emocinius aspektus bei gali būti apibrėžtas kaip požiūris į šalį, nes būtent požiūriai yra palankaus arba nepalankaus atsako nuostata tam tikro objekto atžvilgiu.
3. Mokslinėje literatūroje šalies įvaizdžio kognityvinis komponentas dažniausiai tiriamas fragmentuotai, dimensijų parinkimas priklauso nuo tiriamojo konteksto, todėl atlikus mokslinių darbų analizę identifikuota dvylika tokių šalies įvaizdžio kognityviniui komponentui apibūdinti naudojamų dimensijų, kaip ekonomika, politika, kultūra, technologija, landšaftas / aplinka, klimatas, šalies asmenybė, žmonės, turizmas, prekės (paslaugos), investicijos ir imigracija bei istorija ir paveldas.
4. Atsižvelgiant į šalies įvaizdžio emocinio komponento interpretavimo mokslines spragas, identifikuotos metodologiškai svarbios šalies įvaizdžio emociniam komponentui apibūdinti naudotinos teigiamų arba neigiamų emocijų arba subjektyvių būsenų dimensijos, kurias individas jaučia konkrečios šalies atžvilgiu ir kurios lemia tam tikras jo veiksmų tendencijas ar akivaizdžius veiksmus.
5. Iš požiūrio teorijos perspektyvos atlikus šalies įvaizdžio koncepto teorinę analizę suformuoti atskirus šalies įvaizdžio komponentus apibūdinančių dimensijų rinkiniai.

LITERATŪRA

1. Allan, M. (2004) *Why brand places?* Paimta 2008 m. rugsėjo 10 d. iš tinklapio: http://www.beyond-branding.com/Agenda_MSA_Article_Feb2004.pdf
2. Anholt, S. (2005) *Nation brand as context and reputation*. Journal of Place Branding, 1, p. 224–228.
3. Anholt, S. (2007) *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Palgrave MacMillan. ISBN 10: 0-230-50028-5.
4. Askegaard, S.; Ger, G. (1998) *Product-country images: towards a contextualized approach*. Englis B., Olofsson A., editors. European advances in consumer research, p. 50–58.
5. Baloglu, S.; Brinberg, D. (1997) *Affective images of tourism destinations*. Journal of Travel Research, 35(14), p. 11–15.
6. Brijs, K. (2006) *Unravelling country-of-origin: semiotics as a theoretical basis for a meaning-centered approach towards country-of-origin effects*. Doctoral Dissertation.
7. Buhalis, D. (2000) *Marketing the competitive destination of the future*. Tourism Management, 21(1), p. 97–116.
8. Caprara, G. V.; Barbaranelli, C.; Guido, G. (2001) *Brand personality: how to make the metaphor fit?* Journal of Economic Psychology, 22, p. 377–395.
9. Caprara, G. V.; Barbaranelli, C.; Guido, G. (2001) *Brand personality: how to make the metaphor fit?* Journal of Economic Psychology, 22, p. 377–395.
10. Chao, P.; Rajendran, K. N. (1993) *Consumer profiles and perceptions: country-of-origin effects*. International Marketing Review, 10(2), p. 22–39.
11. D'Astous, A.; Boujbel, L. (2007) *Positioning countries on personality dimensions: scale development and implications for country marketing*. Journal of Business Research, 60(3), p. 231–239.
12. Delorie, J. (2004) *Moulding our National Identity*. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.msk.co.ke>.
13. Derbaix, C. M. (1995) *The impact of affective reactions on attitudes toward the advertisement and the brand*. Journal of Marketing Research, 32(4), p. 470–479.
14. Desborde, R. D. (1990) *Development and testing of a psychometric scale to measure country-of-origin image*. Florida State University.
15. Dinnie, K. (2008) *Nation Branding: concepts, issues, practice*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

16. Echtner, C. M.; Ritchie, B. (1993) *The Measurement of Destination Image: An Empirical Assessment*. Journal of Travel Research, 31(4), p. 3–13.
17. Fan, Y. (2005) *Branding a nation: what is being branded?* Journal of Vacation Marketing, 12(1), p.1-14.
18. Florek, M. (2005) *The country brand as a new challenge for Poland*. Place Branding, 1(2), p. 205–214.
19. Frasher, S.; Hall, M.; Hildreth, J.; Sorgi, M. (2003) *A brand for the nation of Latvia*. Oxford: Oxford Said Business School.
20. Gilmore, F. (2002) *A country - can it be repositioned? Spain - the success story of country branding*. Journal of Brand Management, 9(4/5), p. 281–293.
21. Gnoth, J. (2002) *Leveraging export brands through a tourism destination brand*. Journal of Brand Management, 9(4/5), p. 262–280.
22. Gudjonsson, H. (2005) *Nation branding*. Journal of Place Branding, 1(3), p. 283–298.
23. Hankinson, G. (2004) *Relational network brands: towards a conceptual model of place brands*. Journal of Vacation Marketing, 10(2), p. 109–121.
24. Holbrook, M. B.; Batra, R. (1987) *Assessing the role of emotions as mediators of consumer responses to advertising*. Journal of Consumer Research, 14(3), p. 404–420.
25. Hosany, S.; Ekincy, Y.; Uysal, M. (2006) *Destination image and destination personality: an application of branding theories to tourism places*. Journal of Business Research, 59(638), 642 p.
26. Hosany, S.; Ekincy, Y.; Uysal, M. (2006) *Destination image and destination personality: an application of branding theories to tourism places*. Journal of Business Research, 59(638), 642 p.
27. Ittersum, K. V.; Candel, M. J.; Meulenberg, M. T. G. (2003) *The influence of the image of a product's region of origin on product evaluation*. Journal of Business Research, 56(3), p. 215–226.
28. Jaworski, S. P.; Fosher, D. (2003) *National brand identity and its effect on corporate brands: the nation brand effect (NBE)*. Multinational Business Review, 11(2), p. 99–108.
29. Johnson, A. R.; Stewart, D. W. (2005) *A reappraisal of the role of emotion in consumer behavior*. In Review of Marketing Research, Malhotra N. K., p. 3–33.
30. Kavaratzis, M. (2004) *From city marketing to city branding: towards a theoretical framework for developing city brands*. Journal of Place Branding, 1, p. 58–73.
31. Kotler, P.; Gertner, D. (2002) *Country as brand, product, and beyond: a place marketing and place management perspective*. Journal of Brand Management, 9(4/5), p. 249–261.
32. Kotler, P.; Haider, D. H.; Rein, I. (1993) *Marketing places: attracting investment, industry and tourism to cities, states and nations*. New York: Free Press.
33. Laroche, M., Papadopoulos, N., Heslop, L., Mourali, M. (2005) *The influence of country image structure on consumers evaluations of foreign products*. International Marketing Review, 22(1), p. 96–115
34. Lu, I. R. R.; Heslop, L. A.; Thomas, D. R. (2008) *Measuring country image: a research proposal*. ASAC, Halifax, Nova Scotia, p. 290–303.
35. Malhotra, N. K. (1981) *A scale to measure self-concepts, person concepts and product concepts*. Journal of Marketing, 18(4), p. 456–464.
36. Mano, H.; Oliver, R. L. (1993) *Assessing the dimensionality and structure of the consumption experience: evaluation, feeling and satisfaction*. Journal of Consumer Research, 20(3), p. 451–466.
37. Martin, I. M.; Eroglu, S. (1993) *Measuring a multi-dimensional construct: country image*. Journal of Business Research, 28(3), p. 191–210.
38. Martinovic, S. (2002) *Branding Hrvatska - a mixed blessing that might succeed: the advantage of being unrecognizable*. Journal of Brand Management, 9(4/5), p. 315–322.
39. Mihalache, S.; Vukman, P. (2005) *Composition with Country and Corporate Brands. Capitalising on the country brand value*. Paimta 2008 m. rugsėjo 16 d. iš tinklapio: www.diva-portal.org/diva/getDocument?urn_nbn_se_liu_diva-2744-1_fulltext.pdf.
40. Morgan, N.; Pritchard, A.; Piggot, R. (2002) *New Zealand, 100% pure: the creation of a powerful niche destination brand*. Journal of Brand Management, 9(4/5), p. 335–354.
41. Nebenzahl, I. D.; Jaffe, E. D.; Usunier, J. C. (2003) *Personifying country of origin research*. Management International Review, 43(4), p. 383–406.
42. Netemeyer, R. G.; Bearden, W. O.; Sharma, S. (2003) *Scaling procedures*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
43. Olins, W. (2002) *Branding the nation state – The historical context*. Journal of Brand Management, 9(4/5), p. 241–248.
44. Papadopoulos, N.; Heslop, L. (2002) *Country equity and country branding: problems and prospects*. Journal of Brand Management, 9(4/5), p. 294–314.

45. Papadopoulos, N.; Heslop, L.; Bamossy, G. (1990) *A comparative image analysis of domestic versus imported products*. *International Journal of Research in Marketing*, 16(7), p. 283–294.
46. Parameswaran, R.; Pisharodi, R. M. (1994) *Facets of country of origin image: an empirical assessment*. *Journal of Advertising*, 23(1), p. 43–61.
47. Parameswaran, R.; Pisharodi, R. M. (1994) *Facets of country of origin image: an empirical assessment*. *Journal of Advertising*, 23(1), p. 43–61.
48. Rainisto, S. K. (2003) *Success factors of place marketing: a study of place marketing practices in Northern Europe and the United States*. Helsinki University of Technology.
49. Richins, M. L. Measuring emotions in the consumption experience. (1997) *Journal of Consumer Research*, 24(2), p. 127–146.
50. Roth, K. P.; Diamantopoulos, A. (2009) *Advancing the country image construct*. *Journal of Business Research*, 62, p. 726–740.
51. Schoefer, K.; Diamantopoulos, A. (2007) *Measuring experienced emotions during service recovery encounters: construction and assessment of the ESRE scale*. *Service Business*, 2(2), p. 65–81.
52. Skinner, H.; Kubacki, K. (2007) *Unravelling the complex relationship between nationhood, national and cultural identity and place branding*. *Place Branding and Public Diplomacy*, 3(4), p. 305–316.
53. Um, S.; Crompton, J. L. (1990) *Attitude determinants in tourism destination choice*. *Annals of Tourism Research*, 17(3), p. 432–448.
54. Vanham, P. (2001) *The rise of the brand state: the postmodern politics of image and reputation*. *Foreign Affairs*, 80(5), p. 2–6.
55. Verlegh, P. W. J. (2007) *Home country bias in product evaluation: the complementary roles of economic and socio-psychological motives*. *Journal of International Business Studies*, 38, p. 361–373.
56. Verlegh, P. W. J.; Steenkamp, J. E. M. (1999) *A review and meta-analysis of country of origin research*. *Journal of Economic Psychology*, 20(5), p. 521–546.
57. Watson, D.; Clark, L. A.; Tellegen, A. (1988) *Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS scale*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), p. 1063–1070.
58. Watson, D.; Clark, L. A.; Tellegen, A. (1988) *Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS scale*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), p. 1063–1070.
59. White, C., Yu, Y. T. (2005) *Satisfaction emotions and consumer behavioural intentions*. *Journal of Services Marketing*, 19(6/7), p. 411–420.
60. Zajonc, R. B.; Markus, H. (1982) *Affective and cognitive factors in preferences*. *Journal of Consumer Research*, 9, p. 123–131.

THE CONCEPT OF SUSTAINABLE COUNTRY IMAGE

Bernardas Toluba

Vilnius University,

Indre Šikšnelytė

Kolping University of Applied Sciences

SUMMARY

The article includes country image concept, country image essence and structure analysis. It is presented clear country image composition according to attitude theory after detailed country image theoretic analysis and evaluation of scientists' various interpretations of this phenomenon in the article. The object of article is country image manifestation. The aim of article is accomplishment of country image conception and fulfilment of country image structure analysis. Country image is interpreted as a concept that could be assessed in two components attitude theory context and described as integrated formation which includes images of particular country products, organizations, industries, localities. The essence of all these dimensions is set of emotional and cognitive image components. There is presented country image construct including a set of emotional and cognitive components, which assists sustainable creation and evaluation of country image in the article.

LIETUVOS EKOLOGIŠKŲ KAIMO TURIZMO SODYBŲ PRIPAŽINIMO PROBLEMŲ SPRENDIMAS: PREKĖS ŽENKLO VERTĖS NACIONALINIU, TARPTAUTINIU LYGIU KILIMAS

VITALIJA VANAGIENĖ

Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Ekoturizmo rinkos plėtimasis visame pasaulyje didėja. Tai vyksti skatina visuomenės susidomėjimas sveikesniu poilsiu, tačiau tuo pačiu atsižvelgiama į globalią tendenciją – klimato kaitą (atšilimą), taršą dėl aplinką netausojančios filosofijos taikymo. Viena iš ekoturizmo krypčių – ekologinis kaimo turizmas, kuris ir Lietuvoje bando įgauti pagreitį, tačiau daugeliui ši poilsio sritis nėra aiškiai identifikuojama ir apibrėžiama. Kyla klausimas kodėl taip yra ar kažko nežinome? Šiuo straipsniu keliamą problema – kokios ekologiškų kaimo turizmo sodybų pripažinimo Lietuvoje problemos? Jai spręsti užsibrėžtas tikslas – identifikuoti ekologiškos kaimo turizmo sodybų pripažinimo Lietuvoje problemas, pateikti diskusines alternatyvas joms spręsti. Tikslui pasiekti remtasi mokslinės literatūros analize ir jos sinteze, tiesioginiu restruktūrizuotu interviu, grafiniu modeliavimu.

IVADAS

Žmonės, dirbantys turizmo srityje yra vis labiau ir labiau įsitraukia į ekologinių problemų diskusiją. Šios problemos yra glaudžiai susijusios su šios veiklos ekonominiais rezultatais, tvaraus turizmo vystymosi kontekste (Stefanova, 2010). Nors ekoturizmas visame pasaulyje, tame tarpe ir Lietuvoje plečiasi, tačiau Turizmo departamento duomenimis, nėra vykdoma šios srities apskaita, taip pat aiški sertifikavimo sistema. Į šią sritį patenka taip pat ekologiškos kaimo turizmo sodybos. Pastarosios sodybos kuria kaimo gyventojų gerovę, užtikrinant pragyvenimo šaltinius, kuriant naujas darbo vietas, stiprinant šalies vietų kultūrinį-pažintinį potencialą, skatina naują verslo rūšį, tad problemos nagrinėjimas tampa aktuali procesu.

Problema. *Kokios ekologiškų kaimo turizmo sodybų pripažinimo Lietuvoje problemos?*

Problemos ištyrimo lygis. Apie turizmą rašė (Cunha, Cunha, 2005; Ramanauskienė, Astromskienė, Andriūnas, 2010; Štoković, Gržinić, 2011; Labanauskaitė, 2011 ir kt.), ekoturizmą (Blamey, 1999; Burneika, Kriaučiūnas, 2007; Neth, 2008; Labanauskaitė, 2011) ir kaimo turizmą paliečia (Dorobantu, Nistoreanu, 2012; Boskovic, Tomić, Tomic, 2010 ir kt.), tačiau situacija Lietuvos požiūriu, nagrinėjant ekoturizmo kaimo sodybas nėra plačiai aptariama.

Tyrimo objektas – ekologiškų kaimo turizmo sodybų pripažinimo Lietuvoje problemos.

Tyrimo tikslas – *identifikuoti ekologiškos kaimo turizmo sodybų pripažinimo Lietuvoje problemas, pateikti diskusines alternatyvas joms spręsti.*

Tyrimo tikslui pasiekti numatomi tokie **uždaviniai**:

1. Apibrėžti kaimo turizmo klasterio, inovatyvaus verslo modelio sąvokų sąveiką.
2. Identifikuoti kaimo turizmo klasterio pagrindinę naudą ir integravimosi kliūtis.

Tyrimo metodika. Tyrimo tikslui pasiekti remtasi mokslinės literatūros analize ir jos sinteze, tiesioginiu restruktūrizuotu interviu (Turizmo departamento atstove, Žaliųjų judėjimo atstovu, Viešbučio „Babilonas“ (ekoturizmo centro) marketingo vadovu), grafiniu modeliavimu.

Ekologiškos kaimo turizmo sodybos sąvokos apibrėžties problematika

Siekiant aptarti ekologiškos kaimo turizmo sodybos sąvokos apibrėžties problemą, pirmiausiai nagrinėjama tradicinio kaimo turizmo koncepcija. Kaimo turizmo paslauga reglamentuojama Turizmo įstatyme (1998) (Nr. VIII-667, 1998-03-19, Aktuali 2014-05-21). Kaimo turizmo paslauga – kaimo gyvenamoje vietovėje ar mieste, kuriame gyvena ne daugiau kaip 3000 gyventojų, ūkininko sodyboje ar individualiame gyvenamajame name teikiama specialaus apgyvendinimo paslauga, kurios tiekėjai privalo:

1. Turėti turistams apgyvendinti pritaikytą sodybą ar atskirus pastatus, kuriuose apgyvendinimui skirtų kambarių (numerių) yra ne daugiau kaip 20;
2. Sudaryti kaimo turizmo paslaugos teikimo reikalavimus atitinkančias sąlygas.

Kaimo turizmas laikomas vienu iš sparčiausiai augančių turizmo paslaugų sektoriumi Lietuvoje (Ramanauskienė, Astromskienė, Andriūnas, 2010), kuris lankytojus pasak Štoković, Gržinić, (2011), traukia pagrįdė dėl trijų aspektų:

- paslaugų techninės kokybė, kuri apima pastatų, įrangos ir funkcionalumo estetiką: pastato architektūrą, interjerą, dizainą patalpų dekorą, garso ir šviesos sistemų techninę tvarką ir t.t.;
- funkcinę kokybę, kuri apima: svetingumą, patogumą, supratingumą, informacijos kokybę - jos atnaujinimą, patikimumą, juntamumą ir t.t.;
- aplinką, kurią suformavo gamtos kompleksas – klimatas. Tai aplinkai draugiško turizmo regiono architektūra, vietos gyventojai ir kt.

Pabrėžiama, kad fiziniai asmenys gali teikti kaimo turizmo paslaugas tik turėdami savivaldybės išduotą pažymėjimą, patvirtinantį, kad kaimo turizmo paslaugos teikimo reikalavimai įvykdyti. Fiziniai asmenys besiverčiantys turizmo paslauga, laikomi verslininkais. Verslininko statusas suteikiamas verslo liudijimo pagalba (Sirusienė, 2008).

Lietuvos kaimo turizmo Asociacijos patentuotas ženklas, reprezentuojantis kaimo turizmo paslaugas - tai žaliame fone stovintis baltas gandraus () su užrašu „Poilsis kaime“. Jis žymi poilsio kaime sodybą, kuri yra Asociacijos narė. Šį ženklą naudoja Asociacijos nariai savo reklamos priemonėse. Juo žymimos kaimo turizmo sodybų komforto kategorijos. Jas savo nariams, teikiantiems poilsio kaime ir kaimo turizmo paslaugas, suteikia Asociacijos taryba, įvertinusi sodybos įrengimo ir poilsio kaime paslaugų teikimo lygį. Kiekviena sodyba turi tam tikrą gandrų skaičių (1 lentelė).

1 lentelė

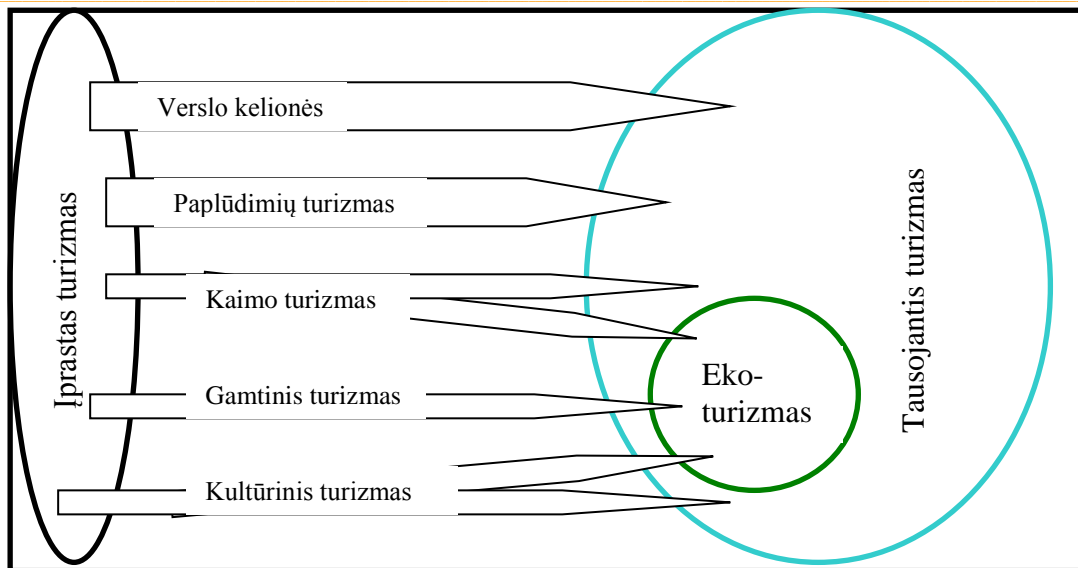
Kaimo turizmo sodybos paslaugų lygiai

(Šaltinis: Atostogos kaime, 2014)

	Nakvynė ant šieno svirne arba kukliai įrengtoje sodyboje. Svečiai gyvena savarankiškai, teikiama nedaug paslaugų.
	Svečiai gyvena sodyboje, vasarnamyje. Sanitariniai mazgai, dušo kabinos bendri visiems poilsiautojams. Svečių būstas tvarkomas, galima tartis dėl maitinimo. Yra pirtis.
	Svečiai gyvena sodyboje atskirai nuo šeiminių. Kambariai dviečiai ir trivečiai. Sanitariniai mazgai, dušo kabinos ne kiekviename kambaryje. Poilsiautojams skirta virtuvė, indai. Yra pirtis, galimos įvairios pirčių rūšys.
	Jaukiai sutvarkyta sodybos aplinka. Vieniečiai ir dviečiai kambariai su visais patogumais, aptarnavimo paslaugos, gausi atrakcijų pasiūla, kulinarinio paveldo tradicijos, švenčių, seminarų, konferencijų organizavimas. Yra pirtis, galimos įvairios pirčių rūšys (lietuviška, rusiška, norvegiška (kubilas).
	Komfortiška sodyba. Labai gerai sutvarkyta infrastruktūra. Puikus aptarnavimas. Sodyboje yra maitinimas, gausu paslaugų ir pramogų.

Kiekviena sodyba turi tam tikrą gandrų skaičių. Sodybos gandrų skaičių nustato Lietuvos kaimo turizmo asociacija, skirstant sodybas pagal kategorijas. Sodyba gali turėti nuo 1 iki 5 gandrų. Gandrų skaičius nurodo sodybos įrengimo ir poilsio kaime paslaugų teikimo lygį. Pagrindinės paslaugos kaimo turizmo sodyboje yra apgyvendinimas ir maitinimas (Atostogos kaime, 2014; Astromskienė, Sirusienė 2002).

Tuo tarpu ekologiškos kaimo turizmo sodybos (1 pav.) sąvoka šiuo metu nėra reglamentuota tiek Turizmo įstatyme, tiek viešojoje erdvėje, nors ji priskiriama ekoturizmui ir yra tausojančio turizmo sudedamoji dalis. Ekoturizmas dažniausia apibūdina keliones į vietas, kur flora, fauna ir kultūros paveldas yra pagrindiniai atramos aspektai, mažai paliešti žmogaus infrastruktūros (Oladeji, Kayode, 2013), tačiau kalbant apie ekologinės kaimo turizmo sąvokos kontekstą priartėjame prie pirminių ir atraminių žodžių trūkumo.

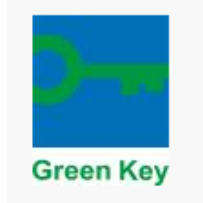

1 pav. **Kaimo turizmas ekoturizmo ir darnaus vystymosi koncepcijoje**
(Šaltinis: *VšĮ Gamtos paveldo fondas, 2008*)

Sąvokos apibrėžties problematiką pagrindžia keletas faktų. Giedraitytės (2013) atliktas tyrimas, straipsnio tyrėjos interviu rezultatai (2015), patikrinti duomenys su Turizmo departamento, Žaliųjų judėjimo, Viešbučio „Babilonas“ atstovais.

Lietuvos kaimo turizmo asociacijos prezidentas Linas Žabaliūnas 2013 m. pabrėžė, kad ekologiško kaimo turizmo šalyje kol kas nėra, tik pavienės iniciatyvos. Nėra ir tokių sodybų sertifikavimo sistemos, neaiškūs kriterijai, kuriuos jos turėtų atitikti. Kaimo turizmo sodybos pačios priskiria save šiam statusui. Niekas netikrina, ar atitinka tikrovę. ES neįteisinti vieningi ekologiško kaimo turizmo kriterijai ir sertifikavimo sistema. Atskiros šalys turi tokios specializacijos kaimo turizmą, tačiau jam taikomi skirtingi reikalavimai. Toliausiai šioje srityje pažengusi Lenkija. Taigi, Lenkijos ir Švedijos turizmo organizacijų iniciatyva planuojama pradėti projektą, kurio tikslas – parengti bendrus ekoturizmo vertinimo kriterijus ir sertifikavimo sistemą Baltijos jūros regiono šalims. Jie galėtų būti taikomi ir kaimo turizmui. Pirmasis partnerių susitikimas, kuriame dalyvavo ir Lietuvos atstovai, 2013 m. birželio 18 – 19 d. vyko Rygoje (Giedraitytė, 2013).

Svarbu pabrėžti, jog viena artimiausių ekologiško turizmo sodybos pagrindimų būtų „Žaliojo rakto“ sertifikavimo sistema (2 pav.), kuri apima tris pagrindines sritis: aplinkosauginio valdymo, komunikacijos ir mokymų bei techninių reikalavimų. Aplinkosauginio valdymo kriterijais reikalaujama turėti paruoštą aplinkosauginę politiką, aplinkosauginių tikslų bei veiksmų planą. Komunikacijos ir mokymų kriterijų tikslas – įtraukti svečius, darbuotojus, prekių tiekėjus į aplinkosauginę veiklą. Žaliojo rakto programos dalyvis turi įgyvendinti ir eilę techninių kriterijų atliekų tvarkymo, vandens ir energijos sąnaudų mažinimo, tinkamų valymo ir plovimo priemonių naudojimo kategorijose. Žaliojo rakto programos kriterijai skirstomi į privalomuosius bei rekomenduotinus kriterijus. Programos dalyviai, siekdami gauti Žaliojo rakto programos diplomą, turi įgyvendinti visus privalomuosius kriterijus. Kai kurių kriterijų įgyvendinimui yra skiriamas laiko terminas: t.y. šie kriterijai turi būti įgyvendinti per tam tikrą laikotarpį jau apdovanojus Žaliojo rakto diplomu. Be privalomųjų kriterijų, „Žaliojo rakto“ statuso siekiantys dalyviai turi įgyvendinti ir nustatytą skaičių rekomenduotinių kriterijų (tik viešbučiams) (Žaliasis raktas, 2015).

2 pav. „Žaliojo rakto“ programos suteikiamas sertifikavimo ženklas
(Šaltinis: *Žaliasis raktas, 2015*)

Šiuo metu nei viena Lietuvos kaimo turizmo sodyba nedalyvauja aplinkosauginėje „Žaliojo rakto“ (2 pav.) programoje, skirtoje apgyvendinimo paslaugas teikiančioms įstaigoms, kurios savo veikloje vadovaujasi pagarbos aplinkai filosofija ir laikosi nustatytų aplinkosauginių reikalavimų. Kitose ES šalyse jų yra nemažai. Programą koordinuojančio Lietuvos žaliųjų judėjimo atstovo Renaldo Rimavičiaus teigimu, prieš keletą metų 4 Lietuvos kaimo turizmo sodybos buvo gavusios „Žaliojo rakto“ sertifikatus, tačiau šiuo metu jie suteikti (Giedraitytė, 2013) tik 6 viešbučiams.

Viena iš priežasčių – griežti reikalavimai, juos įgyvendinti sunku. Trūksta supratimo, kas yra ekologiška kaimo turizmo sodyba. VŠĮ „Baltijos aplinkos forumas“ ekspertas K.Navickas pabrėžia, jog dalis darnaus vystymosi kriterijų sutampa su ekologiniais (atliekų mažinimas, išteklių taupymas, energetinis efektyvumas), tačiau šios sodybos neatitinka ekologinio turizmo apibrėžimo. Turinčių atskirų ekologinių komponentų sodybų, Lietuvoje yra daug (Giedraitytė, 2013).

Siūlomi ekologiškos kaimo turizmo sodybos pripažinimo aspektai

Remiantis šaltiniais, apibrėžiant ir reglamentuojant ekologiškos kaimo turizmo sodybos sąvoka, siūloma remtis ne tik aplinkosauginiais klausimais, tačiau paliesti visą paslaugų kompleksą – 7 P (išryškinant esminius aspektus) + ženklinaimą (2 lentelė).

2 lentelė

Siūloma ekologiškos kaimo turizmo sodybos koncepcija

(Šaltinis: sudaryta pagal Blamey, 1999; Sirusienė, 2005; Burneika, Kriauciūnas, 2007; VŠĮ Gamtos paveldo fondas, 2008; Neth, 2008; Stefanova, 2010; Gültekin, Uzun, 2012; Giedraitytė, 2013; Atostogos kaime, 2014; Vanagienė, 2013; Vanagienė, Kriškėčiukienė, 2013;2014; Žalioji raktas, 2015)

7 P	Charakteristika	Aplinkosauga - ekologiško gyvenimo būdo kaimo turizmo sodyba
Paslauga	<i>Maitinimo paslaugoms</i> – naudojami sertifikuoti ekologiški produktai, racione vyrauja vietiniai produktai <i>Apgyvendinimo paslaugos</i> - iš ekologiškų žaliavų suformuotas interjeras, eksterjeras <i>Pramogų paslaugos</i> – remiasi ekologiška filosofija suformuota infrastruktūra, apima gamtinį-pažintinį komponentą (Trekingas (pėsčiųjų turizmas, agroekoturizmas), kelionė dviračiu ar raitomis, žygiai slidėmis, šunų kinkiniais, turai vidaus vandens telkiniais ir kt.) <i>Sveikatingumo paslaugos</i> – remiasi ekologiškų produktų naudojimu <i>Edukacinės paslaugos</i> orientuotos į ekologiškų produktų pažinimą <i>Turo paslaugos</i> - veda kvalifikuoti gamtos gidai (Kelionė su gamtininku, Gamtos ir kultūros objektų lankymas)	Ekologiškos žaliavos Tausojama ir puoselėjama aplinka, energija Rūpinamasi floros ir faunos gerove Siekiami išsaugoti natūralią gamtą, neteršti jos atliekomis Naudoti gamtos energetinius resursus, atsinaujinančius energijos išteklius Naudoti aplinkai ir žmogui draugišką buitinę chemiją
Vieta	Nuo pagrindinio kelio nutolusi ne mažiau kaip 5 km, vyrauja natūrali gamtinė aplinka (prie miško, vandens telkinių, arti nėra taršos šaltinių)	Naudojama ekologinės daržininkystės koncepcija Formuojami aplinkosauginiai įgūdžiai
Kaina	Kaina, įvertinanti ekologiškų žaliavų ir paslaugų įkainius, turėtų būti aukštesnė nei tradicinių kaimo turizmo paslaugų	Ekologiška šildymo sistema
Žmonės	Pirmenybė teikiama vietinės darbo jėgos panaudojimui, jų ekologiškų darbo sąlygų puoselėjimui	Stengiamasi išsaugoti natūralų kraštovaizdį, bioįvairovę (Sodinami/ auginami tik vietiniai augalai)
Rėmimas/komunikacija	Naudotinos ekologiškos rėmimo priemonės (greitai suyrantis popierius, QR kodas, Facebook ir kt.)	Turistai su pagarba žiūri į vietines tradicijas, papročius, gyvenimą, siekia jas suprasti (kaimo turizmo sodybos paslaugų teikimo taisyklės)
Fizinis akivaizdumas	Klientams viešai matomose vietose, internetinėje svetainėje pozicionuoti ekologinę sodybą patvirtinančius sertifikatus, pažymėjimus ir pan.	
Procesas	Ekologiškos kaimo turizmo sodybos paslaugų teikimas nuo užsakymo gavimo iki baigimo turi remtis ekologiškos kaimo turizmo sodybos koncepcija	
Papildyti „Žaliojo rakto“ koncepciją		
<p>Ženklinaimas - „Žaliojo rakto“/ alternatyvus (vieningas ES, arba Lietuvoje EKO žodeliu/kitas su ekofilosofija suderintas (spalvomis, grafika ir žodžiais)) – ženklintų 3 metams Žaliųjų judėjimas</p> <p>Ekologiškos kaimo turizmo sodybos prekės ženklo vertės didėjimas: vietinis, tarptautinis lygis</p>		

Apibendrinant 2 lentelėje pateiktus argumentus, galima siūlyti ekologišką kaimo turizmo sodybą apibrėžti taip:

Ekologiška kaimo turizmo sodyba, tai sertifikuota, turinti ekologiškos kaimo turizmo sodybos ženklumą, kurios paslaugų kompleksas remiasi ekologijos ir aplinkosaugos koncepcijų suderinamumu ir įgyvendinimu. Sertifikavimo laikotarpiu tikslinga taikyti ne ilgesnį nei 3 metų laikotarpį. Įvedus aiškesnę sertifikavimo sistemą, ekologiškos kaimo turizmo sodybos taps labiau pripažįstamos ir matomos tarptautiniu mastu, todėl tikėtina, jog turėtų didėti užsienio turistų, norinčių ir galinčių naudotis šiomis paslaugomis.

Rekomenduojama diskusija dėl šių pasiūlymų, pasitelkiant šiuos pagrindinius atstovus: Turizmo departamento, Žaliųjų judėjimo, Socialiai atsakingo verslo asociacijos, šiuo metu darnios kaimo turizmo sodybą atitinkančios sodybos, Viešbučio „Babilonas“ (ekoturizmo centro).

IŠVADOS

1. Apibrėžiant ekologiškos kaimo turizmo sąvoką, nustatyta, jog šiuo metu nėra vieningos ir įteisintos ne tik pačios formuluotės, tačiau taip pat sertifikavimo sistemos.
2. Identifikavus kaimo turizmo sodybų pripažinimo Lietuvoje problemas, pateikta siūloma ekologiškos kaimo turizmo sodybos koncepcija. Remiantis ja, ekologiška kaimo turizmo sodyba apibūdinama kaip sertifikuota, turinti ekologiškos kaimo turizmo sodybos ženklumą, kurios paslaugų kompleksas remiasi ekologijos ir aplinkosaugos koncepcijų suderinamumu ir įgyvendinimu.

LITERATŪRA

1. Astromskienė, A.; Sirusienė, R. (2002). Poilsis kaime. Knyga sodybų šeimininkams. Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai.
2. Atostogos kaime. Apie LTKA. Paimta 2013 11 15 iš tinklapio: <http://www.atostogoskaime.lt/lt/lkta/apie-asociacija>
3. Boskovic, T., Tomić, R., Tomic, D. (2010). *The resource for potentials and limitations for a rural tourism development in vojvodina*. Paimta 2015 02 15 iš tinklapio: http://www.aep.wur.nl/NR/...D9AB.../040_Boskovic.doc
4. Blamey, R. K. (1999). Principles of ecotourism. http://books.google.com/books?hl=lt&lr=&id=HhfHmSojJ8QC&oi=fnd&pg=PA5&dq=1999+Tourism+Management.+Ecotourism:+towards+congruence+between+theory+and+practice.&ots=AjTWoKgkMS&sig=AK1-fZufO3jG_gLzJQTwtXGavqI#PPA5,M1
5. Burneika, D., Kriaučiūnas, E. (2007). Some premises for balanced development of ecotourism on the territory of Lithuania. http://images.katalogas.lt/maleidykla/EkoPr72/EkoPr_010_015.pdf
6. Cunha, S.K., Cunha, J.C. (2005). *Tourism Cluster Competitiveness and Sustainability: Proposal for a Systemic Model to Measure the Impact of Tourism on Local Development*. Paimta 2013 11 15 iš tinklapio: <http://www.scielo.br/pdf/bar/v2n2/v2n2a05.pdf>
7. Dorobantu, M. R., Nistoreanu, P. (2012). Rural Tourism and Ecotourism – the Main Priorities in Sustainable Development Orientations of Rural Local Communities in Romania. Paimta 2015 01 23 iš tinklapio: http://mpira.ub.uni-muenchen.de/31480/1/MPRA_paper_31480.pdf
8. Giedraitytė, B. (2013). Lietuvoje – nei vienos ekologiškos kaimo turizmo sodybos. Vilniaus diena. 2015 01 23 iš tinklapio: <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/transportas/lietuvoje-nei-vienos-ekologiskos-kaimo-turizmo-sodybos-402981#ixzz3UFJO7ufH>
9. Gültekin, P., Uzun, O. (2012). Determination of Eco-tourism potential of Düzce Ugursuyu and Aksu Basins and Landscape Management//African Journal of Business Management Vol. 6 (9), 3428-3437 p. Paimta 2015 03 05 iš tinklapio: <http://www.academicjournals.org/ajbm/pdf/pdf2012/7Mar/G%C3%BCltekin%20and%20Uzun.pdf>
10. Labanauskaitė, D. (2011). *Atvykstamojo turizmo įtakos regionų ekonominiam augimui vertinimas*. Paimta 2015 01 23 iš tinklapio: <http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/25/154.pdf>
11. Neth, B. (2008). Ecotourism as a tool for sustainable rural community development and natural resources management in the tonle sap biosphere reserve. Knyga. Paimta 2015 01 23 iš tinklapio: <https://books.google.lt/books?id=6-OQG08L-dUC&pg=PA15&lpg=PA15&dq=RURAL+ecoTOURISM&source=bl&ots=QX9LfFHYB9&sig=33KD0>

- [XGXTouUlpDjddN2cvkWxtiE&hl=lt&sa=X&ei=CgkCVZf9MMfjU-Tfgrgl&ved=0CB8Q6AEwADgK#v=onepage&q=RURAL%20ecoTOURISM&f=false](http://www.jsd-africa.com/Jsda/Vol15No8-Winter2013B/PDF/Ecotourism%20Industry%20A%20Panacea%20For%20Sustainable%20Economic%20Development%20In%20Rural%20Communities%20Case%20Study%20Of%20Osse%20River%20Park%20Ondo%20Stat.pdf)
12. Oladeji, S. Ol., Kayode, O. (2013). Ecotourism industry a panacea for sustainable economic development in rural communities: case study of osse River park, Ondo –state, Nigeria. Paimta 2015 01 23 iš tinklapio: <http://www.jsd-africa.com/Jsda/Vol15No8-Winter2013B/PDF/Ecotourism%20Industry%20A%20Panacea%20For%20Sustainable%20Economic%20Development%20In%20Rural%20Communities%20Case%20Study%20Of%20Osse%20River%20Park%20Ondo%20Stat.pdf>
 13. Ramanuskienė, J., Astromskienė, A., Andriūnas, V. (2010). Lietuvos kaimo turizmo verslo konkurencingumo didinimo priemonės. Paimta 2015 02 21 iš tinklapio: <http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/24/136.pdf>
 14. Turizmo įstatymas (1998). Paimta 2015 02 21 iš tinklapio: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404344
 15. Sirusienė, R. (2008). *Kaimo turizmas*: vadovėlis. Kaunas.
 16. Sirusienė, R. (2005). Ekologinis turizmas: knyga kaimo turizmo organizatoriui. Lietuvos kaimo turizmo asociacija. Kaunas: Judex.
 17. Stefanova, A. (2010). Education in ecological tourism and the use of ecological educational paths// *UTMS Journal of Economics*, Vol. 1, No. 2, 77-83 p.
 18. Štoković, I., Gržinić, J. (2011). Cluster – model of istrian agrotourism destination. Paimta 2015 02 22 iš tinklapio: http://www.bib.irb.hr/datoteka/384521.rad_primorska.doc
 19. Vanagienė, V. (2013). Agricultural and Food Product Quality Label Impact on the Brand Equity //Rural development 2013: the 6th international scientific conference, 28-29 November, 2013, Aleksandras Stulginskis university, Akademija, Kaunas district, Lithuania : proceedings. ISSN 2345-0916. Vol. 6, book 1 (2013), p. 414-420.
 20. Vanagienė, V., Krikščiukienė, B. (2013). The formation of the perception of ecological tourism//Iššūkliai ir socialinė atsakomybė versle. Tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos pranešimų medžiaga. P. 182-187. ISSN 2029-7130.
 21. Vanagienė, V., Krikščiukienė, B. (2014). Kaimo turizmo klasteriai: novatoriško smulkaus ir vidutinio verslo nauda, kliūtys//Iššūkliai ir socialinė atsakomybė versle. Tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos pranešimų medžiaga. International Applied Research Conference Proceedings. P. 168-173. ISSN 2029-7130.
 22. VšĮ Gamtos paveldo fondas. (2008). Taikomasis mokslo tiriamasis darbas „Ekoturizmo metodinės rekomendacijos“. Vilnius.
 23. Žalioji raktas (2015). Paimta 2015 02 21 iš tinklapio: <http://www.zaliojiraktas.lt/kriterijai/>

LITHUANIA AGRO-ECO TOURISM HOMESTEAD RECOGNITION OF TROUBLE: BRAND EQUITY AT NATIONAL, INTERNATIONAL LEVEL RISE

Vitalija Vanagienė

Kolping University of Applied Sciences

SUMMARY

Ecotourism market expansion throughout the world is increasing. It encourages the public interest be healthier rest, but at the same time takes into account the global trend - climate change (warming) on the application of the philosophy of environmentally unsustainable. One of the directions of ecotourism - ecological rural tourism, and Lithuania who are trying to gain momentum, but many of the rest of the area is not clearly identified and defined. The question is why this is so, or do not know something?

This article raises the problem - what organic rural homesteads Lithuania recognition of the problem? To solve the stated aim - identification of green rural tourism Lithuania recognition problems, argumentative present alternatives to address them. Was based on objective analysis of scientific literature and its synthesis has been restructured to direct interviews, graphical modeling.

DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS IN MODERN SOCIETY

SIGITA ŠIMBELYTĖ

Panevėžys College, Turiba University

SUMMARY

Sustainable development concept binds society and it's individuals to change their behaviour adapting to their environment requirements, so more attention is paid to sustainable and responsible society formation. So it necessary to secure effectively individuals in this rapid changes of social conditions and more attention should be paid to catalogue of human rights and freedom development. Legal individual security is also expended into new life areas, influenced by innovative ideas that creates a third generation of human rights group. So the main objective of this research paper is to reveal preconditions of third generation human rights in international documents and to identify the principal third generation human rights, that is already formed or still in development process and also to reveal their content.

INTRODUCTION

During pass few years sustainable development concept becomes one of the most popular and ambitious long-term social development ideology. In 1987 World Commission on Environment and Development provided report with very meaningful topic – “Our common future”, that has a huge impact on that a sustainable development concept has become a basic for discussion about strong ration between environment and development of society. It was highlighted that it is necessary to achieve a sustainable social and economic development, but this needs an extremely new economic development in quality aspect, i.e. rapid and also socially and ecologically sustainable economic development. Summarising various authors' views, we can define sustainable development process as long-term constant society development with purpose to ensure a sufficiently good living conditions not only for present generation, but also and for future generation in all over the world and together in each country separately making a compromise between environmental, economic and social public purposes. So, a sustainable development concept first of all binds society, its communities, regions, organisations and even simple individuals to change their behaviour adapting to their environment well-being. In this aspect more attention is paid not only to financial activity results, but also to sustainable and responsible society formation, security of quality of life conditions. So it necessary to secure effectively individuals in this rapid social conditions development and changes.

The modern concept of human rights and freedoms has formed by the influence of various causes, i.e. the doctrine of natural law, ideas of humanism, philosophical school of utilities, the outcome of revolutionary and wars, but today their concept and content is formed by innovative mind-sets or just by a simple objective to “live better”, one of which is sustainable development concept. As of today, the principal human rights are codified in many documents, however it should not be forgotten, that the list of human rights and freedoms is constantly changing – due to constant development processes of society, more and more social life and activity fields are being found, where interests of a person requires legal protection not only on a national level, but also on international level, where minimal standards of human rights and freedoms are being set. Therefore, a special attention should be brought to the newest group – third generation human rights and freedoms, because, as is shown by historical practice (i.e. with the second generation human rights development and its incorporation into national constitutions), the rights and freedoms of this generation in the near future will inevitably broaden not only international human rights and freedoms catalogue, but also catalogues established in documents of individual states.

The object of research – formation and development of third generation human rights and freedoms.

The purpose of research – to reveal preconditions of third generation human rights, freedoms and its modern-day development international documents.

To achieve this aim, these objectives are being raised:

1. To reveal historical development of third generation human rights and freedoms catalogue in international documents.
2. To identify principal third generation human rights, that is already formed and still in development process and also to reveal their content.

Research methods. With the aim to achieve clear and comprehensive analysis of the chosen topic, comparison analysis, analytical, systematic, conclusive, analysis of legal documents and literature research methods are cumulatively applied.

Third generation human rights: formation assumptions

As it is noted by prof. T. Birmontienė, institute of human right is influenced not only by the development of national law, states constitutional political processes, but also international regulation of human rights (Birmontienė et al., 2012). Classical international law essentially encompasses only relations between states, meanwhile status of individuals was essentially not affected. It was commonly considered that human rights falls exceptionally under the internal competence of individual states, therefore international law can't set forth rights and duties of individuals. Essential changes occurred after two world wars, the consequences of which determined formation of an individual branch of international law – international human rights law. Currently international legal acts directly establishes certain human rights and liberties (Vadapalas, 2006).

Even though on international level human right category is firstly established in United Nation Charter, however its 1 article 3 paragraph mentions international cooperation, promoting respect to human rights and liberties, other articles (e.g. articles 13, 56) are also of a promotional nature. In this document human rights are not defined and not listed. Therefore it is considered, that the first time on global level main human rights and liberties are listed in 1948 Universal declaration on human rights.

In most western, up until then, states minimal list of civil and political rights was declared, Eastern bloc supported social, economic and cultural rights, meanwhile Latin American states wanted to establish broad and comprehensive catalogue of human rights and liberties (Craven, 1995). Therefore, in Universal declaration on human rights a compromise was reached and common human rights standards were established without hierarchical order, enlisting civil, political, social, economic and cultural rights. Since this declaration is not legally binding document, catalogue of human rights and liberties formulated within, was transferred into adopted two international treaties in 1966: International Covenant on Civil and Political Rights as well as international Pact of Economic, Social and Cultural Rights. These three legal acts, along with later adopted facultative protocols to these act, constitutes so called International bill of human rights. Catalogue of human rights formed within is reflected in international and regional documents, constitutions of various countries, as well as laws.

It should be noted that that as an example of Universal human rights declaration were formulated regional catalogues of human rights: European Council in 1950 adopted Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, where civil and political rights are listed, as well as 1961 social charter, which stipulates economic, social and cultural rights. Organization of American states in 1948 adopted American Declaration of the Rights and Duties of Man was and in 1969 – American convention on human rights etc. Therefore, universal and regional human rights protection provisions lately are developing rapidly.

Therefore, concluding the development of catalogue if human rights formation, and taking regard to thee fact that with the development of the society, the level of needs grows as well, which were influenced by public economic and social environment as well as the level of technology development and as human rights based on them, we can discern 3 human rights generation according to the period of their formation:

1. First generation of human rights was a result of historical events, which determined weakening of states government autocracy, therefore individual civil and political rights are attributed to this group.

2. Individual social, economic and cultural rights are traditionally attributed to the second generation.
3. The third human rights group is based on a provision that beside the first two groups there should be protection of collective, common rights (Williams, 2005). The development of new generation rights is conditioned by the processes of industrialization and concern regarding global problems of humanity, such as diseases, famine, economic catastrophes, drug addiction, terrorism, international crime and other negative modern phenomena (Maksimaitis, 2002). Since third generation rights are mostly concerned about environment and social values, more attention is being paid regarding such rights as right to peace, right to healthy environment (including the right to clear water and tobacco control), right to development, right to preservation of cultural heritage (Birmontienė et al, 2012).

It should be noted that Lithuanian authors as some collective human rights considers: right of self-determination of nations, the right of nation to freely dispose of its property and resources (Vadapalas, 2006). However, some authors considers, that all collective rights are considered third generation rights (Williams, 2005). For example, Lithuanian authors considers certain collective human rights as second generation rights, in the publication of Lithuanian human rights centre (2005) it is stated that collective rights, sometimes called solidarity rights, are considered as a so called „third generation“ rights, i.e. which historically developed last. Such collective rights, associated with the persons need to survive, and which development started in the end of XX century, as right to peace, right to development, right to healthy environment, right to common heritage of humankind (Pumputis, 2003). Vadapalas (2006) notes that “third generation“ rights doesn't have specific defined and binding content, these rights are not sufficiently researched and are in their early stage of evolution. Therefore there will be short review of principal third generation right groups.

Developed third generation human rights

Firstly, the right to peace should be discussed, which, even though, doesn't look self-explanatory, however in the context of XX century events and conflict which lasts to this day, is hardly applicable. This right is closely related with the principle of peaceful coexistence set forth by international law, and also its content includes the right to self-determination of nations and right to life (Vidrinskaitė, 2006). The first time, as a human right, this right was recognized in the declaration adopted by United Nations General Assembly on the Preparation of Societies for Life in Peace in 1978. In the chapter 1 part 1 of this declaration it is stated that „every nation and every human being, regardless of race, conscience, language or sex, has the inherent right to life in peace“. From this formulation we can conclude, that the right to peace here is considered as collective and as individual right. Meanwhile in UN declaration on right of people to peace, right to peace is only recognized for nations, which shows, that in the sense of convention, this right is collective. And article 3 of the declaration, which foresees the principal obligations of a state when implementing the right of peace to nations, specifies the content of the right: avoidance of military conflict, and especially a threat of nuclear war, prohibition of force in international relations, maintenance of communication with other states by diplomatic and other means.

Another relatively important and independent right of third generation – a right to healthy environment, which in the context of human rights was considered relatively (in comparison to the development of other rights) recently. The first serious steps, which created preconditions for the development and indirectly established human right to healthy environment, are reflected in 1972 United Nations Stockholm conference „on the human environment“. Foreign legal doctrine supports and promotes independent development of this human right and underlines, that health of separate individual and whole community is affected by the level of respect to rights and dignity in the society established in national, regional and international provisions on human rights (Dresler, Marks, 2006).

One of the biggest challenges when seeking to define the right to healthy environment is „appropriate environment“ criteria formulation, because in the opinion of G. Gaidys the term

„healthy environment“ should encompass not only physical and mental well-being of an individual but also his relation with healthy environment (Gaidys, 2007). It is also important to mention 1986 Ottawa Charter adopted in Canada, which significantly broadened the definition of the term „health“, by including promotion of health, noting, that health is not only a matter of individuals and emphasising that basic sources of health are peace, shelter, education, food, income, stable ecosystem, renewable resources, social justice.

Lately, various international conventions, convention projects, declarations rapidly includes rights to healthy environment, for example: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Convention on the Rights of the Child¹, The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women² and others. After assessing legal regulation, we can specify human right to healthy environment and to mention such rights as: right to health, right to have Access to certain natural resources, especially right to water and food, as well as new right are deducted from the before-mentioned ones (right to tobacco control and others). It is foreseen that in the future right to health will encompass the right to refuse to take a job which is detrimental to environment, however currently such aims are utopic (Vidrinskaitė, 2006).

Probably the most important of the mentioned rights to healthy environment is the right to water, even though, due to its rapid development and importance, certain trends are forming, that this right becomes independent and separate from the right to water (Barendt, 1998). In its general commentary No. 6 (1995) Economic and social committee recognized, that right to water falls under article 11 part 1 of International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and is inseparably related to article 12 part 1, where human right to have good physical and mental health is established.³ The authors of commentary also specifies the content of human right to water, which has to encompass everyone right to sufficient, safe, appropriate to use and accessible water for the personal and domestic use. Since adequate amount of water is necessary and the lack of it creates a potential threat to the most important value – human life, therefore the importance of this right should be equated to such values as right to life and human dignity.

Unconventional, but very relative and therefore rapidly developing and considered as part of right to health, is considered right to protection from smoking or smoke-free environment. Understanding that tobacco production, distribution and consumption goes against human rights has appeared very recently, because smoking was tolerated and common occurrence throughout the world (Dresler, Marks, 2006). This part of health protection requires special attention because World Health Organization has for a long time recognized specific facts and warned that smoking is the biggest factor in avoidable deaths throughout the world⁴. With this problem getting heavier, in 2003 Geneva, World Health Organization adopted Convention on Tobacco control, which became precedent, when whole convention was dedicated to a single risk factor. Article 4 of this Convention establishes such significant rights as right to information on the perils of tobacco affects to health and right to protection from forced smoke inhaling.

With this short review of these most developed third generation rights, it is significant to pay some of our attention to those human rights of this generation, which are yet to have such developed content as before-mentioned rights have, but which have solid basis to form and huge support of international community.

¹ Article 24(1) of Convention provides: States Parties recognize the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health and to facilities for the treatment of illness and rehabilitation of health. States Parties shall strive to ensure that no child is deprived of his or her right of access to such health care services.

² Article 14(2) of Convention provides: States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in rural areas in order to ensure, on a basis of equality of men and women, that they participate in and benefit from rural development and, in particular, shall ensure to such women the right: (b) To have access to adequate health care facilities, including information, counselling and services in family planning;

³ Economic and Social Council E/C.12/2002/11, 20 January 2003 Substantive issues arising in the implementation of the international covenant on economic, social and cultural rights General Comment No. 15 (2002) The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Integral version: [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/\\$FILE/G0340229.pdf](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/$FILE/G0340229.pdf) [05-02-2015].

⁴ World Health Organization, the World Health Report 2003: Shaping The Future 91 (2003). Integral version: http://www.who.int/whr/2003/en/whr03_en.pdf [05-02-2015].

Third generation rights: still in development process

The rest of human rights, which could fall under new, in the end of XX century formed right, founded on basis of adopted declarations, conventions and other international documents, however its content isn't sufficiently extended. One of such rights is considered to be the right to development, according to United Nations right to development declaration, the article 1 of which stipulates that violations of human rights can't be justified by the purposes of economic development. States should take all necessary means to implement right to development and to secure active involvement of individuals in the development processes.

Another significant right if this generation, which got a lot of attention from international community, is right to the protection of cultural and natural heritage. Universal declaration on human rights article 27 part 1 establishes human right to „freely to participate in the cultural life of the community, to enjoy the arts and to share in scientific advancement and its benefits“. 1972 Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage article 4 stipulates an obligation of all members to the Convention to secure preservation of natural and cultural heritage and transference to future generations.

It also should be noted „unconventional“ and currently rapidly developing human rights related to human genome protection, genetic and biomedicine researches. Regarding this question, several very important legal act which gave strong impetus. One of them – 1997 UNESCO Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights, article 2 of which establishes every humans rights to respect of dignity, independently from persons genetic characteristics. EU regulations on this question ins't far behind, therefore we should mention 1997 European Council Convention on Human Rights and Biomedicine, concerning Genetic Testing for Health Purposes, members of which have taken obligations to protect the rights of all people to dignity and identity and to ensure respect to inviolability of every person and to other rights and principal liberties in application of biology and medicine sciences. Very important is article 2 of this Convention, based on which human interests and well-being is prioritized over scientific interests.

In the end, we should mention article 18 of the Constitution of the Republic of Lithuania, which formulates inherent character of human rights and liberties, which forms constitutional basis to consider human rights and liberties as primary and the most important bases, which occupies the higher place in the scale of legal values (Jarašiūnas, 1999). Therefore such nature of human rights and liberties makes doubts only in regard of time, necessary to make these rights objectified and sufficiently developed in Lithuanian constitutional law.

CONCLUSIONS

1. International human rights regulation has changed - in classical international law, which used to encompass only relations between states, while leaving the question of human rights regulation to exceptional jurisdiction of individual states, after world wars, independent international law branch on human rights has been formed which directly established certain human rights in international legal acts.
2. With the development of society and with formation of need of higher level, which are influenced by public economic and social environments as well as level of technological development, and human rights based on them, so three generations of human rights can be distinguished – from individual civil and political human rights to protection of collective (common) rights.
3. Third generation human rights, as a part of development of catalogue of human rights and liberties, are oriented towards environment and social values, and their development is conditioned by the processes of industrialization and concern with relevant global problems of humanity. This catalogue of human rights and liberties of this generation is not sufficiently developed, because most of these rights content doesn't have specified and obligatory legal nature, these rights are not sufficiently researched and are still in the early stage of its legal evolution.

4. Even though some third generation rights a strongly deviates from „traditional“ human rights and liberties, however they grant protection for self-explanatory fundamental value, when they form a strong basis to consider them as inevitable and potential factor of constitutional regulation change.

REFERENCES

Legal acts

1. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972). United Nation Organisation. *Valstybės žinios*, 30-06-2006, No. 73-2766.
2. Declaration on the Right of Peoples to Peace. United Nation Organisation. Taken 05-02-2015 from Integral version: <http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPSen.pdf>.
3. Ottawa Charter for Health Promotion (1986). Taken 05-02-2015 from Integral version: <http://www.phac-aspc.gc.ca/ph-sp/docs/charter-chartre/pdf/charter.pdf>.
4. Framework Convention on Tobacco Control (2003). World Health Organization Taken 05-02-2015 from Integral version: http://www.who.int/tobacco/framework/WHO_FCTC_english.pdf.
5. Declaration on the Right to Development. United Nation Organisation. Taken 05-02-2015 from Integral version: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/Infonote_RtD-25Feb_212011.pdf.
6. The Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997). UNESCO. Taken 05-02-2015 from Integral version: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001102/110220e.pdf#page=47>
7. Convention on the Rights of the Child. United Nation Organisation. Taken 05-02-2015 from Integral version: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.
8. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. United Nation Organisation. Taken 05-02-2015 from Integral version: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>.
9. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (1997). Council of Europe. Taken 05-02-2015 from Integral version: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/164.htm>.

Special literature

10. Barendt, E. (1998). *An Introduction to Constitutional Law*. University College London: Oxford University Press.
11. Birmontienė, T., Bubnys, A., Buišienė, O., Butvilavičius, D., Grigienė, K., Jankauskas, K., Jarašiūnas, E., Kavoliūnienė, I., Kenstavičius, D., Maksimaitis, M., Normantas, A., Pukanasytė, I., Pumputis, A., Sinkevičius, V., Vadapalas, V., Vainiūtė, M., Vaitiekienė, E., Vasarienė, D., Žalimas, D., Žilys, J., Žiobienė, E. (2012). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
12. Craven, M. (1995). *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Perspective on its Development*. Oxford University Press.
13. Dresler, C., Marks, S. (2006). The Emerging Human Right to Tobacco Control. *Human Rights Quarterly*, Vol. 28.
14. Gaidys, G. (2007). Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje. *Jurisprudencija*, T. 3(93), Vilnius.
15. Jarašiūnas, E. (1999). Konstitucijos 18 straipsnis. *Teisės problemos*. Nr. 1-2, Vilnius.
16. Maksimaitis, M. (2002). Užsienio teisės istorija. Vilnius.
17. Pumputis, A. (2002). Žmogaus teisių sistema. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
18. Vadapalas, V. 2006. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas.
19. Vidrinskaitė, S. (2006). Žmogaus teisių katalogas: Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisinės aktualijos. *Jurisprudencija*, Nr. 4(82), Vilnius.
20. Williams, A. (2005). *EU Human Rights Policies. A Study in Irony*. New York: Oxford University Press.

Other references

21. United Nations Stockholm conference „on the human environment“ (1972). Taken 05-02-2015 from Integral version: http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/dunche/dunche_e.pdf.
22. Economic and Social Council E/C.12/2002/11, 20 January 2003 Substantive issues arising in the implementation of the international covenant on economic, social and cultural rights General Comment No. 15 (2002) The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Taken 05-02-2015 from Integral version:

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/\\$FILE/G0340229.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/$FILE/G0340229.pdf) .

23. World Health Organization, the World Health Report 2003: Shaping The Future 91 (2003). Taken 05-02-2015 from Integral version: http://www.who.int/whr/2003/en/whr03_en.pdf.

FUNDAMENTALIŲ ŽMOGAUS TEISIŲ VYSTYMO SI PERSPEKTYVOS MODERNIOJE VISUOMENĖJE

Sigita Šimbelytė

Panevėžio kolegija, Turiba universitetas

ANOTACIJA

Darnaus vystymosi koncepcija įpareigoja visuomenę ar atskiros jos individus keisti savo elgesį prisitaikant prie aplinkos poreikių, todėl daugiau dėmesio yra skiriama darnios ir atsakingos visuomenės formavimuisi. Dėl tokių greitai besikeičiančių socialinio gyvenimo sąlygų yra būtina efektyviai apsaugoti ir patį individą, daugiau dėmesio turi būti skiriama žmogaus teisių ir laisvių katalogo vystymuisi.

Teisinė žmogaus apsauga taip pat plečiasi į naujas gyvenimo sritis, veikiama novatoriškų idėjų, tokiu būdu sudarant prielaidas formuotis trečios kartos žmogaus teisių grupei. Dėl to šio tyrimo tikslas yra atskleisti trečios kartos žmogaus teisių ir laisvių katalogo formavimosi prielaidas tarptautiniuose dokumentuose bei identifikuoti pagrindines susiformavusias ar dar formavimosi procese esančias trečios kartos žmogaus teises bei atskleisti jų turinį.

MIKROEKONOMINIŲ IR MAKROEKONOMINIŲ VEIKSNIŲ POVEIKIO JAUNIMO UŽIMTUMUI LIETUVOJE VERTINIMAS

SANDRA JAKŠTIENĖ, RŪTA MEIŠTĖ, GODA JAKŠTAITĖ, IEVA ŠTEINIENĖ
Kolpingo kolegija, Utenos kolegija, Kauno technologijos universitetas, AB SEB bankas

ANOTACIJA

Straipsnyje gilinamasi į mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui Lietuvoje analizę. Tyrimo mokslinė problema suformuluota, iškeliant probleminį klausimą: kokiais mikroekonomiais ir makroekonomiais veiksniais galima statistiškai reikšmingai prognozuoti jaunimo užimtumą šalyje? Tyrimo tikslas – atlikti mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui Lietuvoje vertinimą. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, daugialypė tiesinė regresinė analizė. Mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui Lietuvoje analizė yra 2013 m. atliktos mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio užimtumui teorinės analizės tęstinis tyrimas. Gauti tyrimo rezultatai reikšmingi tyrinėjant tolesnes jaunimo užimtumo galimybes šalyje. Keičiantis šalies ekonominėms sąlygoms, empirinio tyrimo rezultatai gali kisti, tačiau tyrimas leidžia teigti, kad tyrimų išvados leidžia vertinti ryšius tarp jaunimo užimtumo ir mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių. Todėl nagrinėtos mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui problemos gali padėti priimti praktinius sprendimus, vertinant su užimtumu susijusias problemas šalyje.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Jaunimo užimtumo klausimai svarbūs ne tik Lietuvos, bet ir Europos Sąjungos kontekste. Atsižvelgiant į jaunimo užimtumo didinimo veiksnių galimybes, įgyvendinant strategiją „Europa 2020“, Europos Komisija skiria didelį dėmesį kovai su dideliu nedarbu, socialine atskirtimi ir žemomis žmonių pajamomis. Svarbu paminėti vieną iš konkrečių priemonių, padėsiančių jaunimui užimtumo didinime yra Jaunimo garantijų iniciatyva, pagal kurią būtų užtikrinama, jog jaunimas iki 25 metų turėtų galimybių gauti darbo pasiūlymų, mokytis, atlikti gamybinę praktiką ar stažuotę. „Europos Komisijos komunikato „Judus jaunimas“ vienas iš prioritetinių tikslų yra jaunimo užimtumo didinimas bei karjeros perspektyvų užtikrinimas, siekiant įgyvendinti pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategiją „Europa 2020“, kurioje sėkminga integracija į darbo rinką bei didesnis jaunimo judumas yra įvardijami kaip svarbiausi veiksniai, padėsiantys išlaisvinti jaunimo potencialą“ (Kvedaraitė, Žvirelienė, Repečkienė, Glinskienė, 2013).

Analizuojant skirtingų veiksnių ir užimtumo sąveikos tyrimus, vis dažniau akcentuojama užimtumo ir jo veiksnių (mikroekonominių ir makroekonominių) svarba (Jakštienė, 2013). Su gyventojų užimtumu susiję tyrimai yra aktualūs ir reikalauja nuolat analizuoti užimtumo probleminius klausimus šalyje, o ypatingai jaunimo užimtumo klausimus. Visa tai patvirtina mokslinio tyrimo problematiškumą. Šio tyrimo mokslinę problemą galima suformuluoti, iškeliant tokį probleminį klausimą: *kokiais mikroekonomiais ir makroekonomiais veiksniais galima statistiškai reikšmingai prognozuoti jaunimo užimtumą šalyje?*

Užimtumo klausimai (jaunimo užimtumo) aktualūs tiek Lietuvos (Matiušaitytė, 2001; Okunevičiūtė-Neverauskienė, Pocius, 2008; Morkvėnas, Bivainis, Jaržemskis, 2008; Guščinskienė, Čiburienė, 2008; 2009; Laskienė, 2009; Martinkus, Stoškus, Beržinskienė, 2009; Pocienė, Dvarionas, Tamutienė, 2011; Beržinskienė, Juozaitienė, 2011; Repečkienė, Kvedaraitė, Žvirelienė, Glinskienė, 2012; Brazienė, Merkys, 2012; Jakštienė, 2012; Jakštienė, Purvinis, Susnienė, 2013), tiek užsienio šalių mokslininkų ir tyrėjų (Leaker, 2009; Fields, 2009; Nordman, Rakotomanana, Robilliard, 2009; Nam, 2010; Moscarola, 2010) tarpe.

Remiantis ES šalių patirtimi, atliktais mokslininkų ir tyrėjų tyrimais, kyla poreikis vertinti jaunimo užimtumo galimybes šalyje, kurios darbo rinkos kontekste ribotos, taip pat veiksniai, kurie daro didžiausią poveikį jaunimo užimtumui. Neabejotina, kad jaunimo užimtumo problemoms spręsti reikalingas specialus dėmesys, o tai skatina atlikti naujus mokslinius tyrimus besikeičiančios ekonomikos kontekste. Mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui Lietuvoje analizė – tai atliktos mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio užimtumui teorinės analizės (Jakštienė, 2013) tęstinis tyrimas.

Tyrimo tikslas – atlikti mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui Lietuvoje vertinimą.

Uždaviniai:

1. Išryškinti mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikį užimtumui.
2. Nustatyti mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikį jaunimo užimtumui Lietuvoje 2002-2010 m.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, daugialypė tiesinė regresinė analizė.

Mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikis užimtumui

Jakštienė (2013), atlikusi mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių lemiančių užimtumą teorinius tyrimus, pateikia mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių grupes ir jas sudarančius pagrindinius elementus, kurie daro poveikį užimtumui (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių grupės ir jas sudarantys elementai

(Šaltinis: Jakštienė, 2013, p. 162)

<i>Veiksnių grupės</i>	<i>Veiksnių grupę sudarantys elementai</i>
<i>Mikroekonominiai veiksniai</i>	
<i>Žmogiškieji veiksniai</i>	Kompetencijos (profesinės žinios, įgūdžiai) ir kompetentingumas (įgūdžiai, motyvacija), demografiniai duomenys (išsilavinimas, amžius, lytis).
<i>Technikos ir technologijų veiksniai</i>	Informacinių technologijų diegimas, inovacinė veikla, mokslo pasiekimai arba veiksniai susiję su žmogiškųjų veiksnių panaudojimu inovacinėje veikloje.
<i>Makroekonominiai veiksniai</i>	
<i>Bendraekonominiai veiksniai</i>	Eksporto apimtys, tiesioginės užsienio investicijos, mokesčių sistema, ciklinis ekonomikos svyravimas, bendrasis vidaus produktas, gyventojų perkamoji galia, vidaus vartojimas, ekonomikos struktūros pokyčiai.
<i>Migraciniai veiksniai</i>	Vidinė ir tarptautinė migracija.

Svarbu pabrėžti, kad skirtingose šalyse gali būti taikomi skirtingi veiksniai ir galutinis rezultatas gali skirtis kiekvienu atveju. Atliekant mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui Lietuvoje vertinimą, remiamasi teoriniame lygmenyje nustatytais veiksniais ir šalies oficialios statistikos duomenimis.

Empirinio tyrimo pagrindas

Problema – mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio Lietuvos jaunimo užimtumui nustatymas pagal ekonominės veiklos rūšis.

Empirinio tyrimo tikslas – nustatyti kiekybiškai išmatuojamų veiksnių poveikį Lietuvos jaunimo užimtumui 2002-2010 m. ekonominės veiklos rūšyse.

Tyrimo siekiama kiekybiškai apskaičiuoti veiksnių poveikį jaunimo užimtumui. Naudojama *daugialypė tiesinė regresinė analizė*, kurios metu nustatomi veiksniai, kuriais galima statistiškai reikšmingai prognozuoti jaunimo užimtumą šalyje. Sudarant statistinius modelius, remiamasi teoriniame lygmenyje išskirtais užimtumą lemiančiais ekonominiais veiksniais ir vadovaujamas šiais modelio sudarymo etapais:

1. Modelio specifikuojimas (suformuluojamas maksimalus hipotetinis kintamųjų sąrašas, sudaroma stebinių matrica, atliekama preliminarinė koreliacinės matricos analizė ir nustatomas daugiakolinearumas).
2. Modelio įvertinimas (regresinės lygties koeficientų patikimumo įvertinimas, daugiakolinearių nepriklausomų kintamųjų išėmimas iš modelio, sudaryto modelio ekonominė interpretacija).

Tyrimo dalyviai ir imtis. Kiekybiniam tyrimui pasirinkti ekonomiškai aktyvūs, tačiau pažeidžiami šalies gyventojai – jaunimas. Tyrimo vadovaujamas *kriterine ir teoriškai pagrįsta atranka* (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008), nes tyrimo vienetai atrenkami laikantis tyrėjo nustatytų kriterijų ir tyrėjas tyrimui atrenka laikotarpus, žmones, remdamasis teoriniais

konstruktais. Tyrimo imties sudarymo būdas – *tikslinė tiriamųjų atranka* – Lietuvos jaunimas, kurie analizuojami pagal Lietuvos Statistikos departamento pateiktą oficialią statistinę informaciją:

- *pagal užimtumą ekonominės veiklos rūšyse* – žemės ūkio, pramonės, statybos ir paslaugų sektoriai;
- *pagal užimtumo statusą* – samdomieji ir kiti (savarankiškai, be samdomųjų darbuotojų dirbantys asmenys ir savarankiškai dirbantys ir darbuotojus samdantys asmenys);
- *pagal demografinius duomenis* – amžius (jaunimas 15-24 m.), lytis (vyrai, moterys), išsilavinimas (*aukščiausias, vidutinis, žemesnis*, kur aukščiausias – aukštesnysis, aukštasis (ISCED 5,6); vidutinis – pagrindinis su profesine kvalifikacija, vidurinis, vidurinis su profesine kvalifikacija, specialusis, vidurinis (ISCED 3,4); žemesnis – neturi pradinio, pradinis, pradinis su profesine kvalifikacija, pagrindinis (ISCED 0,1,2).

Tyrimo laikotarpis ir laikas. Lietuvoje iki 2001 m. nedarbo lygis nuolat augo ir 2001 m. sudarė 17,4 proc., o 2002 m. pradėjo mažėti ir užimtumo lygio augimo tendencijos tęsėsi iki 2007 m. Tačiau 2008-ieji sukrėtė Lietuvos darbo rinką dėl spartaus nedarbo lygio augimo šalyje, kuris tęsėsi iki 2010 m. Dėl minėtų priežasčių, 2002 m. pasirinkti kaip pagrindinis atskaitos taškas tyrimui, o 2002-2010 m. laikotarpis pasirinktas kaip geriausiai atspindintis Lietuvos ekonomikos raidą. Kiekybiniam tyrimui naudojami antriniai duomenys, paimti iš Lietuvos Statistikos departamento prie LRV duomenų bazės.

Tyrimo naudojami veiksniai ir jų rodikliai. Siekiant vertinti tam tikrų veiksnių poveikį, reikalinga tuos veiksnius išmatuoti atitinkamais rodikliais. Remiantis mikroekonominiais ir makroekonominiais veiksniais galima darant poveikį užimtumui ir Lietuvos Statistikos departamento prie LRV pateikta oficialiąja informacija (dėl duomenų trūkumo ne visi išskirti veiksniai analizuojami) tyrimo analizuojami kiekybiškai vertinami mikroekonominiai ir makroekonominiai veiksniai ir rodikliai, kuriais jie matuojami. Rodikliai, kuriais kiekybiškai išmatuojami veiksniai, galima darantys poveikį jaunimo užimtumui pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Empiriniame tyrime naudojami kiekybiniai veiksniai ir rodikliai

(Šaltiniai: sudaryta pagal mikroekonominius ir makroekonominius veiksnius, galimai veikiančiais užimtumą bei Lietuvos Statistikos departamento prie LRV informacija)

<i>Veiksnių grupė</i>	<i>Veiksnys</i>	<i>Rodikliai</i>
<i>Mikroekonominiai veiksniai</i>		
<i>Žmogiškieji veiksniai</i>	Išsilavinimas	- Darbo jėga pagal išsilavinimą (15-24 m.) aukščiausias, tūkst.
		- Darbo jėga pagal išsilavinimą (15-24 m.) vidutinis, tūkst.
		- Darbo jėga pagal išsilavinimą (15-24 m.) žemesnis, tūkst.
		- Darbo jėga (moterys) pagal išsilavinimą (15-24 m.) aukščiausias, tūkst.
		- Darbo jėga (moterys) pagal išsilavinimą (15-24 m.) vidutinis, tūkst.
		- Darbo jėga (moterys) pagal išsilavinimą (15-24 m.) žemesnis, tūkst.
		- Darbo jėga pagal išsilavinimą (55-64 m.) aukščiausias, tūkst.
		- Darbo jėga pagal išsilavinimą (55-64 m.) vidutinis, tūkst.
		- Darbo jėga pagal išsilavinimą (55-64 m.) žemesnis, tūkst.
		- Darbo jėga (moterys) pagal išsilavinimą (55-64 m.) aukščiausias, tūkst.
<i>Technikos ir technologijų veiksniai</i>	Inovacinei veiklai skiriami žmogiškieji ištekčiai	-Darbuotojai, dalyvaujantys MTEP verslo sektoriuje iki 25 m., skaičius
		-Darbuotojai, dalyvaujantys MTEP verslo sektoriuje 55-64 m., skaičius
<i>Makroekonominiai veiksniai</i>		
<i>Bendraekonominiai veiksniai</i>	Eksporto apimtys	- Eksportas, tūkst. Lt
	Investicijos	- Tiesioginės užsienio investicijos laikotarpio pabaigoje, mln. Lt.
	Bendrasis vidaus produktas	- Bendrasis vidaus produktas (BVP), tenkantis vienam gyventojui to meto kainomis, mln. Lt. - BVP pokytis, proc.
<i>Migraciniai veiksniai</i>	Vidinė tarptautinė emigracija	- Emigravusių asmenų skaičius, tūkst. - Vidaus emigracija, tūkst.

Tyrimo duomenų apdorojimas. Duomenys apdorojami naudojant *SPSS for Windows 13.0* programinį paketą, taikant daugialypės tiesinės regresijos (DTR) metodą. Daugialypės tiesinės regresijos modelio tinkamumo prielaidos tikrinamos (Čekanavičius, 2011; Janilionis, Morkevičius, Rauleckas, 2012):

- *ANOVA p-reiškė.* Ji parodo, ar modelyje yra su priklausomu kintamuoju susijusių regresorių. Jei p reikšmė didesnė už 0,05, tai regresijos modelio tinkamumas abejotinas (Y nepriklauso nuo X , Z ir W). Jei p reikšmė mažesnė už 0,05, tai gautas patvirtinimas, kad modelį reikia tirti toliau.
- *Standartizuotais beta koeficientais (angl. Standardized Coefficient).* Standartizuotas regresijos koeficientas beta (β) leidžia įvertinti nepriklausomų kintamųjų įtakos reikšmingumą priklausomam kintamajam. Kuo standartizuotojo koeficiento modulis didesnis, tuo ši įtaka reikšmingesnė.
- *Dispersijos mažėjimo daugikliu (VIF, angl. Variance Inflation Factor).* Parodo ar regresoriai stipriai tarpusavyje koreliuoja (yra multikolinearumo problema). VIF skaičiuojamas kiekvienam regresoriui. Multikolinearumas yra, kai $VIF > 4$. Vietoje VIF galima naudoti per jį išsireikšiantį rodiklį – toleranciją. Kintamojo tolerancija (TOL , angl. Tolerance) = $1/VIF$. Tolerancijos reikšmė turi būti $> 0,25$. Multikolinearumo problema sprendžiama, pašalinus vieną iš susijusių kintamųjų
- *Kuko matu (angl. Cook's),* kuris parodo, ar duomenyse yra išskirčių, kurios gali atsirasti dėl pašalinio kintamojo įtakos arba dėl duomenų vedimo klaidų. Kuko mato reikšmė neturi viršyti 1.

Empirinio tyrimo rezultatai

Analizuojant jaunimo užimtumą pagal ekonominės veiklos rūšis, šio segmento *užimtumo žemės ūkyje* 2002-2010 m. laikotarpiu prognozei po atliktos koreliacinės analizės, ir nustčius statistiškai reikšmingus regresorius, turinčius stiprią tiesinę priklausomybę su jaunimo (15-24) užimtumu žemės ūkyje (kintamasis *Užimt_15_24_ZU*), į pradinį modelį įtraukti makroekonominių veiksnių kintamieji (BVP vienam gyventojui, BVP pokytis, eksportas, tiesioginės užsienio investicijos, tarptautinė emigracija, vidinė emigracija) ir mikroekonominių veiksnių kintamieji (darbuotojai MTEP versle iki 25 m., darbo jėga (15-24), turinti aukščiausią išsilavinimą, darbo jėga (15-24), turinti vidutinį išsilavinimą ir darbo jėga (15-24), turinti žemesnį išsilavinimą). Daugialypės regresinės ir koreliacinės analizės eigoje, remiantis statistinio reikšmingumo kriterijumi, nereikšmingi ir multikoreliuojantys kintamieji buvo išimti iš modelio. Galutinėje regresijos versijoje (2 modelis) matyti, kad statistiškai reikšmingai koreliuojantis su kintamuoju *Užimt_15_24_ZU* liko tik vienas kintamasis, t. y. BVP vienam gyventojui (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Jaunimo (15-24) užimtumo žemės ūkyje priklausomybės nuo veiksnių regresiniai modeliai (2002-2010 m.)
(Šaltiniai: sudaryta autorės)

Modelis	Nepriklausomi Kintamieji	R	R ²	Koreguotas R ²	P	Multikolinearumo statistikos		β	Cook's
						VIF	TOL		
1 modelis	BVP_vienam_gyv	0,936	0,875	0,843	0,002	2,845	0,351	0,710	0,418
	DJ_issilav_15_24_zem							0,264	
2 modelis	BVP_vienam_gyv	0,922	0,851	0,830	0,000	1	1	0,922	0,610

Priklausomas kintamasis – *Užimt_15_24_ZU*

Kaip rodo 1 modelio rezultatai, statistiškai reikšmingas nepriklausomas kintamasis buvo ir darbo jėga (15-24), turinti žemesnį išsilavinimą, bet jį teko pašalinti iš modelio multikoreliacijai išvengti. Prognozavimo tikslams pasirinkti 2 modelio duomenys, kurie parodo, kad BVP vienam gyventojui daro didesnę poveikį jaunimo užimtumui žemės ūkyje prognozei.

Nors buvo tirtas daugialypės tiesinės regresijos modelis, tačiau, kaip minėta, galutiniame regresijos modelyje liko tik vienas kintamasis, kadangi tarp kitų kintamųjų buvo multikolinearumo problema ir kintamieji iš modelio išimti. Galutinėje versijoje gauta regresijos lygtis:

$$Uzimt_{15_24_ZU} = 28,654 - 0,001 * BVP_vienam_gyventojui \quad (1)$$

Regresijos lygtis (1) parodo, kad BVP, tenkančio vienam gyventojui, padidėjus 1 proc., jaunimo užimtumas žemės ūkyje sumažėtų 0,001 tūkst. = 1, t. y. vienu asmeniu. Modelio koreguotasis koreliacijos koeficientas rodo, kad BVP vienam gyventojui paaiškina 83 proc. jaunimo (15-24) užimtumą žemės ūkyje variacijos. Tai galima paaiškinti tuo, kad, esant teigiamiems ekonomikos pokyčiams, jaunimas turi tendenciją susirasti darbą kitose ekonominės veiklos rūšyse (pramonėje, statybų ir paslaugų sektoriuose), o ne žemės ūkyje.

Tiriant *jaunimo užimtumą pramonėje* 2002-2010 m. laikotarpiu ir, nustačius reikšmingus makroekonominių veiksnių kintamuosius (BVP pokytis, tiesioginės užsienio investicijos, tarptautinė emigracija) ir mikroekonominių veiksnių kintamuosius (darbuotojai MTEP versle iki 25 m., darbo jėga (15-24 m. moterys), turinti žemesnį išsilavinimą) su priklausomu kintamuoju jaunimo užimtumas pramonėje (*Užimt_15_24_PR*), taip pat remiantis statistinio reikšmingumo kriterijumi, nereikšmingi ir multikoreliuojantys kintamieji buvo išimti iš modelio. Galutinėje regresijos versijoje paliktas vienas statistiškai reikšmingas kintamasis (darbo jėga (15-24 m. moterys), turinti žemesnį išsilavinimą) su kintamuoju *Užimt_15_24_PR* (jaunimo (15-24) užimtumas pramonėje) (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Jaunimo (15-24) užimtumo pramonėje priklausomybės nuo veiksnių regresinis modelis (2002-2010 m.)

(Šaltiniai: sudaryta autorės)

Nepriklausomas kintamasis	R	R ²	Koreguotas R ²	p	Multikolinearumo statistikos		β	Cook's
					VIF	TOL		
<i>DJ_issilav_15_24_mot_zem</i>	0,695	0,482	0,408	0,038	1	1	0,695	0,337

Priklausomas kintamasis – *Užimt_15_24_PR*

Kaip rodo modelio rezultatai, statistiškai reikšmingas kintamasis yra darbo jėga (15-24 m. moterys), turinti žemesnį išsilavinimą su priklausomu kintamuoju *Užimt_15_24_PR*. Kintamasis *DJ_issilav_15_24_mot_zem* paaiškina apie 41 proc. jaunimo (15-24) užimtumą žemės ūkyje variacijos. Nors buvo tirtas daugialypės tiesinės regresijos modelis, galutiniame regresijos modelyje liko tik vienas kintamasis, kadangi tarp kitų kintamųjų buvo multikolinearumo problema.

Atlikus skaičiavimus, regresijos lygtis yra užrašoma taip:

$$Užimt_{15_24_PR} = 18,114 + 0,893 * DJ_{issilav_{15_24_mot_zem}}. \quad (2)$$

Iš gautos lygties duomenų matyti, kad darbo jėgai (15-24 m. moterų) su žemesniu išsilavinimu padidėjus 1 proc., jaunimo užimtumas pramonėje turi tendenciją padidėti 0,893 tūkst. = 893, t. y. 893 asmenimis. Šią situaciją galima interpretuoti taip, kad darbo rinkoje, padidėjus jaunų moterų su žemesniu išsilavinimu skaičiui, yra galimybė jaunimui įsidarbinti pramonės sektoriuje, netgi neįgijus aukštesnio išsilavinimo ir neturint darbo patirties, kadangi šiame sektoriuje yra darbų, kuriuose reikalaujama daugiau nekvalifikuotos darbo jėgos.

Analizuojant *jaunimo užimtumą statybų sektoriuje* 2002-2010 m. laikotarpiu ir atlikus koreliacinę analizę, siekiant identifikuoti reikšmingus regresorius su kintamuoju *Užimt_15_24_ST*, nustatyta, kad tirtieji veiksniai nėra reikšmingi šio segmento užimtumui statybų sektoriuje. Todėl galima daryti prielaidą, kad jaunimo užimtumui statybų sektoriuje poveikį gali daryti kiti veiksniai, kurie nebuvo įtraukti į veiksnių, galimai darančių poveikį užimtumui, hipotetinį sąrašą.

Jaunimo užimtumo paslaugų sektoriuje 2002-2010 m. laikotarpiu prognozei, po atliktos koreliacinės analizės ir nustačius statistiškai reikšmingus regresorius su kintamuoju *Užimt_15_24_PSL*, į pradinį modelį buvo įtraukti makroekonominių veiksnių kintamieji (BVP vienam gyventojui, eksportas) ir mikroekonominių veiksnių kintamieji (darbo jėga (15-24), turinti aukščiausią išsilavinimą, darbo jėga (15-24), turinti vidutinį išsilavinimą). Kolinearūs regresoriai iš modelio išimti ir galutinėje regresijos versijoje paliktas vienas statistiškai reikšmingas kintamasis (darbo jėga (15-24), turinti vidutinį išsilavinimą) su kintamuoju *Užimt_15_24_PSL* (žr. 5 lentelę).

**Jaunimo (15-24) užimtumo paslaugų sektoriuje priklausomybės nuo veiksnių regresinis modelis
(2002-2010 m. duomenys)
(Šaltiniai: sudaryta autorės)**

Nepriklausomas kintamasis	R	R ²	Koreguotas R ²	P	Multikolinearumo statistikos		β	Cook's
					VIF	TOL		
DJ_issilav_15_24_vid	0,742	0,551	0,487	0,022	1	1	0,742	0,847

Priklausomas kintamasis – *Užimt_15_24_PSL*

Kaip rodo modelio rezultatai, statistiškai reikšmingas kintamasis yra ir darbo jėga (15-24), turinti vidutinį išsilavinimą su priklausomu kintamuoju *Užimt_15_24_PSL* (1 modelis), tačiau, remiantis standartizuotu β koeficientu matyti, kad kintamasis *DJ_issilav_15_24_vid* turi didesnę įtakos priklausomam kintamajam *Užimt_15_24_PSL*. Remiantis apskaičiuotu 2 modeliu, galima teigti, kad rastoji regresija paaiškina apie 49 proc. jaunimo (15-24) užimtumą paslaugų sektoriuje variacijos. Nors buvo tirtas daugialypės tiesinės regresijos modelis, galutiniame regresijos modelyje liko tik vienas kintamasis, kadangi tarp kitų kintamųjų buvo multikolinearumo problema. Atlikus skaičiavimus, regresijos lygtis yra:

$$Užimt_{15_24_PSL} = -2,143 + 0,776 * DJ_{issilav_15_24_vid}. \quad (3)$$

Iš (3) lygties duomenų matyti, kad jaunimo užimtumas paslaugų sektoriuje turi tendenciją padidėti 0,776 tūkst. = 776, t. y. 776 asmenimis, darbo jėgai (15-24 m.) su vidutiniu išsilavinimu padidėjus 1 proc. Tai galima paaiškinti tuo, kad, jaunimo, turinčio vidutinį išsilavinimą, skaičiaus padidėjimas sudaro didesnes galimybes jaunimui įsidarbinti paslaugų sektoriuje, kadangi paslaugų sektoriuje dominuoja darbai, nereikalaujantys aukštų kompetencijų bei darbo patirties. Šiame sektoriuje dažniausiai dirba moksleiviai, studentai, siekiantys turėti asmeninių pajamų.

Apibendrinant galima teigti, kad jaunų moterų užimtumui pramonės sektoriuje kintamasis, žymintis išsilavinimą (*DJ_issilav_15_24_mot_zem*) ir paslaugų sektoriuje (*DJ_issilav_15_24_vid*) yra teigiamas ir statistiškai reikšmingas.

Tai leidžia teigti, kad mikroekonominis veiksnys *išsilavinimas* yra svarbus jaunimo užimtumą lemiantis veiksnys skirtingose ekonominės veiklos rūšyse. Tuo tarpu jaunimo užimtumui žemės ūkyje kintamasis, žymintis BVP (*BVP_vienam_gyv*) yra neigiamas ir statistiškai reikšmingas, kas leidžia daryti išvadą, kad makroekonominis veiksnys *BVP* yra taip pat svarbus veiksnys jaunimo užimtumui žemės ūkyje.

Analizuojant *jaunų moterų (15-24) užimtumą* pagal ekonominės veiklos rūšis, segmento užimtumo *žemės ūkyje* 2002-2010 m. laikotarpiu prognozei po atliktos koreliacinės analizės ir, nustatčius statistiškai reikšmingus regresorius, turinčius stiprią tiesinę priklausomybę su kintamuoju *Užimt_15_24_mot_ZU*, į pradinį modelį buvo įtraukti makroekonominių veiksnių kintamieji (BVP vienam gyventojui, eksportas, tiesioginės užsienio investicijos) ir mikroekonominių veiksnių kintamieji (darbuotojai MTEP versle iki 25 m., darbo jėga (15-24), turinti žemesnį išsilavinimą, darbo jėga (15-24 m. moterys), turinti žemesnį išsilavinimą, darbo jėga (55-64), turinti žemesnį išsilavinimą, darbo jėga (55-64), turinti vidutinį išsilavinimą, darbo jėga (55-64), turinti aukščiausią išsilavinimą, darbo jėga (55-64 m. moterys), turinti žemesnį išsilavinimą, darbo jėga (55-64 m. moterys), turinti vidutinį išsilavinimą, darbo jėga (55-64 m. moterys), turinti aukščiausią išsilavinimą) su priklausomu kintamuoju jaunų moterų užimtumas žemės ūkyje (*Užimt_15_24_mot_ZU*), taip pat remiantis statistinio reikšmingumo kriterijumi, nereikšmingi ir multikoreliuojantys kintamieji buvo išimti iš modelio.

Galutinėje regresijos versijoje matyti (4 modelis), kad statistiškai reikšmingas su kintamuoju jaunų moterų užimtumas žemės ūkyje liko tik vienas kintamasis *DJ_issilav_55_64_mot_zem* (žr. 6 lentelę).

Jaunų (15-24) moterų užimtumo žemės ūkyje priklausomybės nuo veiksnių regresiniai modeliai (2002-2010 m. duomenys)
(Šaltiniai: sudaryta autorės)

Modelis	Nepriklausomi kintamieji	R	R ²	Koreguotas R ²	P	Multikolinearumo statistikos		β	Cook's
						VIF	TOL		
1 modelis	BVP_vienam_gyv	0,943	0,889	0,823	0,008	16,133	0,062	0,638	3,171
	Eksport					26,984	0,037	0,142	
	DJ_issilav_55_64_mot_zem					10,753	0,093	0,466	
2 modelis	BVP_vienam_gyv	0,943	0,888	0,851	0,001	6,415	0,156	0,553	1,063
	DJ_issilav_55_64_mot_zem							0,409	
3 modelis	BVP_vienam_gyv	0,929	0,862	0,843	0,000	1	1	0,000	0,897
4 modelis	DJ_issilav_55_64_mot_zem	0,917	0,840	0,818	0,001	1	1	0,917	0,990

Priklausomas kintamasis – *Uzimt_15_24_mot_ZU*

Kaip rodo 4 modelio rezultatai, statistiškai reikšmingas kintamasis yra darbo jėga (55-64 m. moterys), turinti žemesnį išsilavinimą su priklausomu kintamuoju *Uzimt_15_24_mot_ZU*. Remiantis apskaičiuotu modeliu, galima teigti, kad rastoji regresija paaiškina apie 82 proc. jaunų (15-24) moterų užimtumą žemės ūkyje variacijos. Nors buvo tirtas daugialypės tiesinės regresijos modelis, galutiniame regresijos modelyje paliktas tik vienas kintamasis, kadangi tarp kitų kintamųjų buvo multikolinearumo problema ir galutiniame modelyje paliktas didžiausios įtakos turintis kintamasis. Atlikus skaičiavimus, veiksnio *Uzimt_15_24_mot_ZU* regresijos lygtis rašomas:

$$Uzimt_{15_24_mot_ZU} = -1,330 + 0,357 * DJ_{issilav_55_64_mot_zem}. \quad (4)$$

Rastosios lygties (4) teigiamas regresijos koeficientas rodo, kad jaunų moterų užimtumas žemės ūkyje turi tendenciją padidėti 0,357 tūkst. = 357, t. y. 357 jaunomis moterimis, darbo jėgai (55-64 m. moterų) su žemesniu išsilavinimu padidėjus 1 proc. Tai paaiškinama tuo, kad priešpensinio amžiaus moterys su žemesniu išsilavinimu gali dirbti kitose ekonominės veiklos rūšyse, padidindamos laisvų darbo vietų skaičių, kurias gali užimti jaunos moterys, neturinčios kvalifikacijos ir įgūdžių, kas sudaro didesnes galimybes jaunų moterų užimtumui žemės ūkyje.

Tiriant jaunų moterų užimtumą pramonėje 2002-2010 m. laikotarpiu, ir atlikus koreliacinę analizę bei nustatius reikšmingus kintamuosius, turinčius stiprią tiesinę priklausomybę su jaunų (15-24) moterų užimtumu pramonėje (kintamasis *Uzimt_15_24_mot_PR*), į pradinį modelį įtraukti makroekonominiai veiksniai kintamieji (BVP vienam gyventojui, tiesioginės užsienio investicijos) ir mikroekonominiai veiksniai kintamieji (darbuotojai MTEP versle iki 25 m., darbo jėga (55-64), turinti aukščiausią išsilavinimą, darbo jėga (55-64), turinti žemesnį išsilavinimą, darbo jėga (55-64 m. moterys), turinti vidutinį išsilavinimą, darbo jėga (55-64 m. moterys), turinti žemesnį išsilavinimą). Daugialypės regresinės ir koreliacinės analizės eigoje, remiantis statistinio reikšmingumo kriterijumi, nereikšmingi ir kolinearūs regresoriai iš pradinio modelio buvo išimti. Galutinėje regresijos versijoje matyti, kad statistiškai reikšmingas *Uzimt_15_24_mot_PR* liko tik vienas kintamasis, t. y. darbo jėga (55-64), turinti aukščiausią išsilavinimą (žr. 7 lentelę).

Jaunų (15-24) moterų užimtumo pramonėje priklausomybės nuo veiksnių regresinis modelis (2002-2010 m.)
(Šaltiniai: sudaryta autorės)

Nepriklausomas kintamasis	R	R ²	Koreguotas R ²	P	Multikolinearumo statistikos		β	Cook's
					VIF	TOL		
<i>DJ_issilav_55_64_au_ksc</i>	0,879	0,773	0,740	0,02	1	1	0,879	0,302

Priklausomas kintamasis – *Uzimt_15_24_mot_PR*

Kaip rodo modelio rezultatai, statistiškai reikšmingas kintamasis yra darbo jėga (55-64), turinti aukščiausią išsilavinimą su priklausomu kintamuoju *Užimt_15_24_mot_PR*. Remiantis apskaičiuotu modeliu, galima teigti, kad rastoji regresija paaiškina 74 proc. jaunų (15-24) moterų užimtumą pramonės sektoriuje variacijos. Nors buvo tirtas daugialypės tiesinės regresijos modelis, galutiniame regresijos modelyje liko tik vienas kintamasis, kadangi tarp kitų kintamųjų buvo multikolinearumo problema. Atlikus skaičiavimus, regresijos lygtis yra:

$$Uzimt_{15_24_mot_PR}=16,771-0,149*DJ_{issilav_55_64_auksc.} \quad (5)$$

Lygties (5) neigiamas regresijos koeficientas rodo, kad jaunų moterų užimtumas pramonėje turi tendenciją sumažėti 0,149 tūkst. = 149, t. y. 149 jaunomis moterimis, darbo jėgai (55-64) su aukščiausiu išsilavinimu padidėjus 1 proc. Taigi, daroma išvada, kad, padidėjus priešpensinio amžiaus asmenų su aukščiausiu išsilavinimu darbo rinkoje skaičiui, jaunų moterų užimtumas pramonėje statistiškai mažėja. Tai galima būtų paaiškinti tuo, kad priešpensinio amžiaus asmenys su aukščiausiu išsilavinimu yra labiau pageidaujama darbo jėga visose ekonominės veiklos rūšyse, taip pat ir pramonės sektoriuje, nei jaunos moterys, neturinčios reikiamos kvalifikacijos ir įgūdžių.

Analizuojant jaunų moterų užimtumą statybų sektoriuje 2002-2010 m. laikotarpiu, po atliktos koreliacinės analizės nustatyti reikšmingi regresoriai, turintys stiprią tiesinę priklausomybę su kintamuoju *Užimt_15_24_mot_ST*, į pradinį modelį buvo įtraukti makroekonominių veiksnių kintamieji (BVP vienam gyventojui) ir mikroekonominių veiksnių kintamieji (darbuotojai MTEP versle iki 25 m., darbo jėga (55-64), turinti vidutinį išsilavinimą, darbo jėga (55-64 m. moterys), turinti vidutinį išsilavinimą, darbo jėga (15-24 m. moterys), turinti aukščiausią išsilavinimą). Remiantis statistinio reikšmingumo kriterijumi, nereikšmingi ir multikoreliuojantys kintamieji buvo išimti iš pirminio modelio. Galutinėje regresijos versijoje matyti, kad statistiškai reikšmingas su kintamuoju *Užimt_15_24_mot_ST* liko tik vienas kintamasis, t. y. darbuotojai MTEP versle iki 25 m. (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Jaunų (15-24) moterų užimtumo statybų sektoriuje priklausomybės nuo veiksnių regresiniai modeliai (2002-2010 m. duomenys)
(Šaltiniai: sudaryta autorės)

Modelis	Nepriklausomi kintamieji	R	R ²	Koreguotas R ²	P	Multikolinearumo statistikos		β	Cook's
						VIF	TOL		
1 modelis	<i>BVP_vienam_gyv</i>	0,866	0,749	0,666	0,016	4,972	0,201	0351	9,309
	<i>Darb_MTEP_versle_iki_25</i>							1,165	
2 modelis	<i>Darb_MTEP_versle_iki_25</i>	0,851	0,725	0,685	0,04	1	1	0,851	0,955

Priklausomas kintamasis – *Užimt_15_24_mot_ST*

Kaip matyti iš 8 lentelės, 2 modelio rezultatai rodo, kad statistiškai reikšmingas kintamasis yra *Darb_MTEP_versle_iki_25* su priklausomu kintamuoju *Užimt_15_24_mot_ST*. Remiantis apskaičiuotu modeliu, galima teigti, kad rastoji regresija paaiškina apie 69 proc. jaunų (15-24) moterų užimtumą statybų sektoriuje variacijos. Buvo tirtas daugialypės tiesinės regresijos modelis, galutiniame regresijos modelyje liko tik vienas kintamasis, darantis didžiausią poveikį šio segmento užimtumui. Kadangi tarp kitų kintamųjų buvo multikolinearumo problema, kolinearūs regresoriai iš pirminio modelio išimti. Atlikus skaičiavimus, regresijos lygtis yra:

$$Uzimt_{15_24_mot_ST}=-0,101+0,070*Darb_MTEP_versle_iki_25 \quad (6)$$

Teigiamas regresijos koeficientas rodo, kad jaunų moterų užimtumas statybų sektoriuje turi tendenciją padidėti 0,070 tūkst. = 70, t. y. 70 jaunomis moterimis, darbuotojų iki 25 m. skaičiui MTEP versle padidėjus 1 proc. Tai galima paaiškinti tuo, kad statybų versle naudojamos inovacijos

ir šis verslas vystosi lygiagrečiai su mokslo ir technikos pažanga. Todėl ir tarp lygtyje esančių veiksmų egzistuoja priklausomybė, kurią nulemia vienas ar keli latentiniai veiksniai.

Jaunų moterų užimtumo paslaugų sektoriuje 2002-2010 m. laikotarpiu prognozei, po atliktos koreliacinės analizės, ir nustatius statistiškai reikšmingus regresorius, turinčius stiprią tiesinę priklausomybę su kintamuoju *Užimt_15_24_mot_PSL*, į pradinį modelį buvo įtraukti makroekonominių veiksmų kintamasis (BVP vienam gyventojui) ir mikroekonominių veiksmų kintamasis (darbo jėga (15-24), turinti vidutinį išsilavinimą). Daugialypės regresinės ir koreliacinės analizės eigoje, remiantis statistinio reikšmingumo kriterijumi, nereikšmingi ir multikoreliuojantys kintamieji buvo išimti iš modelio. Galutinėje regresijos versijoje buvo paliktas geriausiai tolimesnei prognozei tinkantis kintamasis – *DJ_issilav_15_24_vid* (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Jaunų (15-24) moterų užimtumo paslaugų sektoriuje priklausomybės nuo veiksmų regresinis modelis (2002-2010 m. duomenys)
(Šaltiniai: sudaryta autorės)

Nepriklausomas kintamasis	R	R ²	Koreguotas R ²	P	Multikolinearumo statistikos		β	Cook's
					VIF	TOL		
<i>DJ_issilav_15_24vid</i>	0,843	0,711	0,669	0,004	1	1	0,843	0,447

Priklausomas kintamasis – *Užimt_15_24_mot_PSL*

Kaip rodo modelio rezultatai, statistiškai reikšmingas kintamasis yra darbo jėga (15-24 m. moterys), turinti vidutinį išsilavinimą su priklausomu kintamuoju *Užimt_15_24_mot_PSL*. Rastoji regresija paaiškina apie 67 proc. jaunų (15-24) moterų užimtumą paslaugų sektoriuje variacijos. Nors buvo tirtas daugialypės tiesinės regresijos modelis, galutiniame regresijos modelyje liko tik vienas kintamasis, kadangi tarp kitų kintamųjų buvo multikolinearumo problema. Atlikus skaičiavimus, regresijos lygtis yra:

$$Uzimt_{15_24_mot_PSL} = -16,609 + 0,593 * DJ_{issilav_{15_24_vid}} \quad (7)$$

Rastosios lygties (7) teigiamas regresijos koeficientas rodo, kad jaunų moterų užimtumas paslaugų sektoriuje turi tendenciją padidėti 0,593 tūkst. = 593, t. y. 593 jaunomis moterimis, darbo jėgai (15-24) su vidutiniu išsilavinimu padidėjus 1 proc. Tai galima paaiškinti tuo, kad darbo rinkoje, padidėjus darbo jėgos (jaunimo), turinčios vidutinį išsilavinimą, yra didesnė galimybė jaunoms moterims susirasti darbo paslaugų sektoriuje, kadangi šiame sektoriuje dominuoja paslaugų aptarnavimo darbai (darbai viešbučiuose, kavinėse, mažmeninėje prekyboje), kur dažniausiai dirba jaunos moterys.

Apibendrinant galima teigti, kad jaunų moterų užimtumui žemės ūkyje teigiamą įtaką daro veiksnys žymintis išsilavinimą (*DJ_issilav_55_64_mot_zem*) yra statistiškai reikšmingas, pramonės sektoriuje (*DJ_issilav_55_64_auksc*) yra neigiamas ir statistiškai reikšmingas ir paslaugų sektoriuje (*DJ_issilav_15_24vid*) yra teigiamas ir statistiškai reikšmingas. Tai leidžia teigti, kad mikroekonominis veiksnys – išsilavinimas jaunų moterų užimtumui yra svarbus užimtumą lemiantis veiksnys žemės ūkio, pramonės ir paslaugų sektoriuose. Tuo tarpu jaunų moterų užimtumui statybų sektoriuje kintamasis, žymintis inovacinei veiklai skiriamus žmogiškuosius išteklius (*Darb_MTEP_versle_iki_25*) yra teigiamas ir statistiškai reikšmingas, kas leidžia daryti išvadą, kad mikroekonominis veiksnys – inovacinei veiklai skiriami žmogiškieji ištekliai yra taip pat svarbus veiksnys jaunų moterų užimtumui statybų sektoriuje, kuriame reikalingas mokslo ir technikos įsisavinimas, išradimai, naujovių ir naujų žinių kūrimas.

Remiantis atliktos analizės rezultatais, kaip ir buvo tikėtasi, gautas statistiškai reikšmingas ryšys tarp šalies jaunimo užimtumo skirtingose ekonominės veiklos rūšyse ir išsilavinimo.

Kaip parodė regresijos modelių analizė, kad pagal *išsilavinimą* galima statistiškai reikšmingai prognozuoti, ar jaunimo užimtumo galimybė šalies ekonominėse veiklose bus susijusi su išsilavinimu. Atlikus regresijos modelių vertinimą, galima daryti išvadą, kad išsilavinimas yra

reikšmingas kintamasis. Šie rezultatai patvirtina teorines nuostatas, jog pasireiškiantis išsilavinimo teigiamas poveikis užimtumui išryškėja įsidarbinimo galimybių požiūriu ir atlieka svarbų vaidmenį ekonominiam augimui (Barro, 2001). Išsilavinimas susijęs su įsidarbinimo galimybėmis, o vienas iš lemiamų veiksnių, padedantis garantuoti žmonių gerovę, yra investavimas į išsilavinimą (Schultz, 1998; Babar, Tasneem, Shumaila, 2008), kas kartu didina ir asmenų užimtumo galimybes ir prisideda prie ekonomikos augimo. Tai patvirtinamos žmogiškojo kapitalo teorijos prielaidos.

Empirinio tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad statistiškai reikšmingi, prognozuojant jaunimo užimtumą, veiksniai yra *žmogiškieji veiksniai*, kurie panaudojami *inovacinėje veikloje* – darbuotojai, dalyvaujantys mokslinių tyrimų ir eksperimentinėje plėtroje (MTEP) versle. Šie rezultatai patvirtina teorines prielaidas, kad inovacijų augimas, pramonės augimas pagrįstas moksliniais tyrimais, reikalauja kvalifikuotų ir išsilavinusių darbuotojų, o inovatyvumas, žinios yra konkurencijos skatinimo ir viena svarbiausių šalies ekonominės plėtros ar įmonės sėkmingos veiklos vystymosi veiksnių (Jakubavičius, Jucevičius, Jucevičius, Kriaučionienė, Keršys, 2008; Taneva, Dimov, 2010). Daroma išvada, kad versle naudojamos inovacijos didina ir pažeidžiamų išsilavinusių darbo rinkos segmentų užimtumo galimybes, nes verslas vystosi lygiagrečiai su mokslo ir technikos pažanga. Gauti rezultatai patvirtina darbo ekonomikos teorijos prielaidas, kad techninė pažanga yra susijusi su darbo rinkos segmentų užimtumu.

Tyrimo metu nustatyta, kad pagal *bendrąjį vidaus produktą vienam gyventojui ir bendrojo vidaus produkto pokytį* galima statistiškai reikšmingai prognozuoti šalies jaunimo užimtumą, nes užimtumą galima traktuoti, kaip išvestinę iš bendros ūkio raidos. Tai rodo, kad užimtumo didinimas yra vienas svarbiausių ekonomikos plėtrą lemiančių veiksnių, kurie turi tą pačią kitimo kryptį.

Šiame tyrime gauti rezultatai leidžia kiek papildyti jau esamus svarbių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių, galimai darančių poveikį jaunimo užimtumui, duomenis.

Gauti tyrimo rezultatai gali būti pritaikyti tiek šalies valstybinėse institucijose, tiek mokslinių tyrimų srityje ir verslo sektoriuje, siekiant analizuoti ir spręsti su jaunimo užimtumu susijusias problemas ir vertinti šalies ekonomiškai aktyvių gyventojų situaciją darbo rinkoje bei numatyti užimtumo plėtros priemones, užtikrinančias didesnes užimtumo galimybes.

IŠVADOS

Atlikta mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui Lietuvoje analizė, leidžia formuluoti šias mokslinio tyrimo išvadas:

1. Atsižvelgus į ankstesnio teorinio tyrimo metu išskirtas mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių grupes, atlikta mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui Lietuvoje analizė leido išryškinti skirtingų veiksnių poveikį jaunimo užimtumui skirtingose ekonominės veiklos rūšyse ir nustatyti statistiškai reikšmingus veiksnius.
2. Atliktas mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo užimtumui Lietuvoje empirinis tyrimas, leidžia teigti, kad darbuotojų dalyvavimas MTEP versle turi įtakos ir yra statistiškai reikšmingas veiksnys tik jaunų moterų užimtumui statybų sektoriuje. Regresijos analizės metu gauti duomenys rodo, kad iš bendraekonominių veiksnių, veiksmu BVP vienam gyventojui statistiškai reikšmingai galima prognozuoti jaunimo užimtumą žemės ūkyje.
3. Kaip rodo empirinio tyrimo rezultatai, pagal statistinį reikšmingumą, didžiausią poveikį jaunimo užimtumo galimybei šalyje daro mikroekonominiai veiksniai, tokie kaip *išsilavinimas, žmogiškieji veiksniai panaudojami inovacinėje veikloje* arba dalyvavimas MTEP veikloje. Makroekonominiai veiksniai tokie, kaip *bendrasis vidaus produktas, tenkantis vienam gyventojui* yra statistiškai reikšmingas veiksnys, turintis didžiausios įtakos jaunimo užimtumo prognozei.
4. Apibendrinus empirinius rezultatus, galima teigti, kad gauti tyrimo rezultatai yra reikšmingi tyrinėjant tolesnes jaunimo užimtumo galimybes šalyje. Keičiantis šalies ekonominėms sąlygoms, empirinio tyrimo rezultatai gali kisti, tačiau tyrimas leidžia teigti, kad pateiktos tyrimų išvados leidžia vertinti ryšius tarp jaunimo užimtumo ir mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių. Todėl nagrinėtos mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių poveikio jaunimo

užimtumui problemos gali padėti priimti praktinius sprendimus, vertinant su užimtumu susijusias problemas šalyje.

LITERATŪRA

1. Babar, A.; Tasneem, K.; Shumaila, A. Impact of Higher Education on Economic Growth of Pakistan. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 2008, 2(6), p. 15-29. Paimta 2012 03 17 iš tinklalapio: <http://mpira.ub.uni-muenchen.de>.
2. Barro, R., J. Human Capital and Growth. *American Economic Review*, 2001, vol. 91, no. 2, p. 12-17.
3. Beržinskienė, D.; Juozaitienė, L. Impact of Labour Market Measures on Unemployment. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 2011, 22(2), p. 186-195.
4. Bitinas, B.; Rupšienė, L.; Žydzūnaitė, V. *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokūžio leidykla-spaustuvė, 2008, 303 p. ISBN 978-9986-31-267-3.
5. Brazienė, R., & Merkys, G. (2012). Jaunimo ir jaunų suaugusiųjų socialinė atskirtis ir gyvenimo sąlygos: stebėsenos indikatorių paieškos problema. *Filosofija. Sociologija*, 23(2), p. 119-127.
6. Čekanavičius, V. *Lietuvos HSM duomenų archyvo LiDA plėtra*, 2011. Paimta 2013 02 04 iš tinklalapio: http://www.lidata.eu/files/mokymai/trast/Regresine_Analize_soc_tyrimuose.pdf.
7. *Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas*, 2010. Paimta 2011-10-24 iš Lietuvos Statistikos departamento prie LRV tinklalapio: <http://www.stat.gov.lt/>.
8. Fields, G., S. *Segmented Labor Market Models in Developing Countries*, 2009. Paimta 2011-11-15 iš tinklalapio: <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/articles/162>.
9. Guščinskienė, J.; Čiburienė, J. Darbo rinka Lietuvoje: moterų ir vyrų padėtis. *Verslas, vadyba ir studijos*, 2009, p. 271-284. Paimta 2012-02-12 iš tinklalapio: <http://www.vgtu.lt/leidiniai>.
10. Guščinskienė, J.; Čiburienė, J. Opportunities in the Labour Market: Gender Equality Aspect in Lithuania. *Social Research*, 2008, 4(14), p. 47-55.
11. Jakštienė, S. (2012). Ekonominių veiksnių poveikio darbo rinkos segmentams vertinimo modelio formavimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 17(3), p. 978-988.
12. Jakštienė, S. (2013). Užimtumą lemiančių mikroekonominių ir makroekonominių veiksnių modelis. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 3(31), 160-168.
13. Jakštienė, S., Purvinis, O., & Susnienė, D. (2013). Analysis of the Most Vulnerable Labour Market Segments During the Period of Economic Development in Lithuania. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 24(4), p. 331-342.
14. Jakubavičius, A.; Jucevičius, R.; Jucevičius, G.; Kriaučionienė, M.; Keršys, M. *Inovacijos versle: procesai, parama, tinklaveika*. Vilnius: Lietuvos inovacijų centras, 2008.
15. Janilionis, V.; Morkevičius, V.; Rauleckas, R. *Statistinė kiekybinių duomenų analizė su SPSS ir STATA*, 2012. Paimta 2012-06-15 iš tinklalapio: http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/stat/stat.html&course_
16. Kvedaraitė, N., Žvirelienė, R., Repečkienė, A., & Glinskienė, R. (2013). Akademinio jaunimo judumas darbo tikslais. *Mokslas ir edukaciniai procesai*, Nr.1 (16), p. 38-46.
17. Laskienė, D. Nedarbo lygio ir gamybos augimo ryšys: Lietuvos atvejis. *Ekonomika ir vadyba-Economics & Management*, 2009, 4, p. 857-862. Paimta 2011-01-14 iš tinklalapio: <http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/ekova>.
18. Leaker, D. Unemployment. Trends since the 1970s. *Economic and Labour Market Review*, 2009, vol. 3, no. 2, p. 37-41. Paimta 2011-10-24 iš tinklalapio: www.ons.gov.uk/ons/rel/elmr/economic-and-labour-market-review/no-2-february-2009/economic---labour-market-review.pdf.
19. Martinkus, B.; Stoškus, S.; Beržinskienė, D. Changes of Employment through the Segmentation of Labour Market in the Baltic States. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 2009, 3, p. 41-48.
20. Matiušaitytė, R. *Darbo rinkos probleminės grupės ir jų padėties gerinimas*. Daktaro disertacija. Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
21. Morkvėnas, R.; Bivainis, J.; Jaržemskis, A. Assessment of Employee's Knowledge Potential in Transport Sector. *Transport*, 2008, 23(3), p. 258-265.
22. Moscarola, F., C. Informal Caregiving and Women's Work Choices: Lessons from the Netherlands. *Labour*, 2010, vol. 24, no. 1, p. 93-105.
23. Nam, K. The Effect of Having More Children on Women's Labour Force Participation in Korea: An analysis Using Instrument Variables. *Labour*, 2010, vol. 24, no. 3, p. 333-356.
24. Nordman, Ch., J.; Rakotomanana, F.; Robilliard, A., S. Gender Disparities in the Malagasy Labour Market. *Document de travail*, 2009, vol. 1, no. 8, p. 1-57.

25. Okunevičiūtė-Neveauskienė, L., & Moskvina, J. (2010). Aktyvios darbo rinkos politikos priemonių socialinė nauda. *Filosofija. Sociologija*, (2), p. 101-111.
26. Okunevičiūtė-Neveauskienė, L.; Pocius, A. Jaunimo padėties šalies darbo rinkoje raidos tendencijos ir ją įvertinančių rodiklių metodinės skaičiavimo problemos. *Ekonomika-Economics*, 2008, p. 147-163. Paimta 2012-05-24 iš tinklalapio: <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Ekonomika/82/147-163.pdf>.
27. Pocienė, I., Dvarionas, D., & Tamutienė, I. (2011). *Jaunimo užimtumo politikos priemonių įgyvendinimas Lietuvoje (Kauno miesto savivaldybės atvejis)*. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.
28. Repečkienė, A., Kvedaraitė, N., Žvirelienė, R., & Glinskienė, R. (2012). Measures facilitating reduction of academic youth unemployment and transfer from educational institutions to labour market (Lithuanian case). *Economics and management*, 17(4), p. 1397-1409.
29. Schultz, T., W. *Investavimas į žmones. Gyventojų kokybės ekonomika*. Vilnius: Eugrimas, 1998. 59 p.
30. *Sprendžiant jaunų žmonių užimtumo problemą Lietuva yra teisingame kelyje*. Paimta 2015-03-17 iš tinklalapio: <http://www.eu2013.lt/lt/naujienos/sprendziant-jaunu-zmoniu-uzimtumo-problema-lietuva-yra-teisingame-kelyje>.
31. Taneva, N.; Dimov, D. Technical Universities – Base of the Triangle Knowledge-Education-Business. *Business and Management 2010: the 6th international scientific conference*, May 13-14, 2010, Vilnius, Lithuania: selected papers / International North German Academy of Informatology, Stralsund, Vilnius Gediminas Technical University, Riga Technical University, Tallinn University of Technology, Brno University of Technology, Technical University-Sofia, University of Foggia. 2010, vol. 2, p. 627-634.

ASSESSMENT OF IMPACT OF MICROECONOMIC AND MACROECONOMIC FACTORS ON YOUTH EMPLOYMENT IN LITHUANIA

Sandra Jakštienė, Rūta Meištė, Goda Jakštaitė, Ieva Šteiniienė

Kolping University of Applied Sciences, Utena University of Applied Sciences, Kaunas University of Technologies, SEB bank

SUMMARY

The paper deals with the impact of microeconomic and macroeconomic factors on the youth employment in Lithuania. The research problem could be formulated presenting the following question: what microeconomic and macroeconomic factors may be statistically significant forecasting the youth employment in a country? The research goal is to assess the impact of microeconomic and macroeconomic factors on the youth employment in Lithuania. The research methods – academic literature analysis, multiple linear regression analysis. The analysis of the impact of microeconomic and macroeconomic factors on the youth employment in Lithuania is continuous study of the theoretical analysis of the impact of microeconomic and macroeconomic factors on employment which was carried out in 2013.

The results of analysis are important for the further study of the youth employment opportunities in a country. The changes of the economic conditions in the country can influence and change the empirical results. The results can help to assess the relations between the youth employment and microeconomic and macroeconomic factors.

FACING THE CHALLENGES OF SUSTAINABLE EDUCATION: PROBLEM-BASED LEARNING AS AN OPTIMIZING PROCESS OF LEARNING ENGLISH IN A MULTIDISCIPLINARY GROUP

NIJOLĖ ČIUČIULKIENĖ

Kaunas University of Technology,

RASA DIDŽIULIENĖ

Kolping University of Applied Sciences

SUMMARY

The basic issue of Sustainable Development is the ability of being in harmony with world and nature, meeting the needs of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their own needs. This simple as it may seem issue contains a deep and complex challenge directed towards education: to develop a personality who should possess major competences for sustainable life. Among the wide range of skills and abilities that the education for sustainability declares as necessary ones, there might be highlighted the communicative competence and the ability to analyze scientific data, while revealing their importance to public.

For this reason the research paper “Facing the Challenges of Sustainable Education: Problem-Based Learning as an Optimizing Process of Learning English in a Multidisciplinary Group” strives to analyze how the process of learning English as a foreign Language (EFL) can be made more interesting for the language study group of students from different programmers of studies.

Participants of the research group are the students from the University of Applied Sciences. The students are from different programmers of studies; their foreign language acquisition is of different levels. The pilot survey of the revealed EFL problematic issues pointed out difficulties of vocabulary usage, argumentative reasoning, public speaking, lack of general educating in philology. These problems were tried to be solved with the help of problem-based learning (further PBL). The effectiveness of PBL was researched in the context of qualitative research paradigm, using the phenomenographic analysis of students' attitudes towards learning English.

INTRODUCTION

Sustainable development is described by the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Strategy for Education for Sustainable Development (2011) as being underpinned by an ethic of solidarity, equality and mutual respect among people, countries, cultures and generations. It is development in harmony with nature, meeting the needs of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their own needs. Sustainable development is realized while demonstrating the competences of learning to know, learning to live together, learning to do and learning to be. It is impossible to develop the above-mentioned competences without abilities to analyze one's experience about the surrounding world, scientific relevant information and communicate personal reflection to people, as the present day society, striving to be “smart”, imposes more and more importance on dissemination of latest technological and scientific information. Dissemination of information is one communicative activities which are directly connected with good command of foreign languages and the development of communicative competence

Spread of scientific information, personal and social experience should be argued and discussed among the members of the group or society. Each member should present his/her own original personal solution for the group consideration and evaluation. Such communicatively active learning context points to PBL which opens the wide range of possibilities to develop proficiency in any language. From this context there comes out the key research problem question: does PBL provide the effective EFL learning context facing such issues as variety of learning interests and competencies that are already possessed?

The main task of the research paper is to analyze the students' attitudes towards learning English as a foreign language in the PBL context, stressing the importance of sustainable education. The main task is fulfilled while solving the following objectives:

- To perform the theoretical analysis and interpretation of the main concepts;

- To perform the empirical research, revealing the development of main tendencies of students' attitudes towards learning English in problem – based.

Research **methods**, presented in the article are:

1. *Analysis of scientific literature*. It provides a possibility to analyze the multidisciplinary interpretation of the main concepts; the problem-based learning structure and its elements; the formation of problem-based learning process model, emancipating the verbal communication in English.
2. *Questionnaire survey* of the open-ended questions was performed in order to manifest students attitudes on their primary experience of the problem based learning, their new understanding of their learning process, the development of their new necessary skills, special attention being laid on communicative skills, acquired learning methods and received results.
3. *Phenomenografic quantitative content analysis* of students' presentations was carried out in order to perform the categorization of the expression of students' experience which presents the final result – the emancipation of the oral verbal communication in English.

The paper consists of two parts: the first part presents the theoretical discourse on main theoretical concepts, the second part deals with the analysis of the research results. At the end of the paper the appropriate conclusions are presented.

1. THE CONTEMPORARY THEORETICAL DISCOURSE ON THE CONCEPT OF “PROBLEM-BASED LEARNING”

After entering the multilingual European knowledge society, Lithuanian youth has to face the vitally important needs for the new quality of socialization in English realized for different existential purposes. But as the present day research data show, not all school – leavers or students can demonstrate the successful communication in a foreign language.

The main reason is that the teachers strive to prepare their students for final exams, where writing activities dominate. No wonder, that the foreign language curriculum is organized so that the priorities of communicative grammar and creative writing would be fulfilled, whereas speaking, on its turn, is assessed for five minutes monologue speaking according traditional topics and some minutes of a dialogue roll-play. However, the growing multicultural context points out the vital necessity of the fluent speaking in a foreign language, thus the educators have to form the language learning strategies stressing the priorities not only of written, but also of the oral communication in English.

Viliūnas (1998) points out that it is necessary to prepare students to live in a new culture, with its new value and communicative situation. Here comes the importance of a foreign (in most cases English) language acquisition. Majority of students' abilities and skills, pointed out in modules of foreign languages studies, highlight students' ability to analyze and interpret information, perceive the main moments of its content, ability to put that perception into practice both in native and foreign tongues, ability to gather facts and prepare presentations, using modern technologies, take part in discussions, debates, to prove one's opinion in native and foreign tongues, ability to communicate, percept language culture, ability to use and apply various terms in native and foreign tongues, ability to combine verbal and visual language, ability to adjust to live in new cultural (sustainable) environment and communication situation.

In order to make these criteria function, the educator has to create communication - friendly educational environment encouraging students' sharing their experience and knowledge. As foreign language acquisition and its competent usage is one of European educational priorities, the main stress of the research is laid on foreign language learning/teaching process, highlighting English as one of the most widely used foreign languages in the world.

Dewey (1933), Dunne (1994), Cohen (1986) point out that learning is made especially attractive when students' face problem-based learning (PBL) context and their responsibility is to solve the given problem (usually multidisciplinary one) successfully. The solution of the problem should be argued and discussed among the members of the group. Each member should present his/her own original personal solution for the group consideration and evaluation. Such

communicatively active PBL background opens the wide range of possibilities to develop speaking English competence.

The majority of scientists who researched PBL (Barrows, 1985; Woods, 1985, Boud and Felletti, 1991; Norman and Schmidt, 1992;) emphasized the PBL structure stimulating students' activity and better understanding of their professional mission. Savin – Baden (2002) characterized the problem based learning as the emancipatory process, pointing out the importance of gained experience of reflection, purposeful, flexible communication, creation of one's personal voice in the process of problem based learning. The learning environment to support the development of knowledge, skills and competencies for ESD should be interdisciplinary, contextual, critical, purposive, integrative, holistic, participatory, ethical and lifelong.

Following Vygostky's (1987) theory of the interactive problem solving in collaboration with peers, it is very important to stress the function of PBL, which, being organized and presented in a communicative way, involves the exclusive use of alternative English learning methods and environments, where students from different programmes of studies can cooperate and interact in pairs or larger groups that have not been shaped by teacher centered, non-collaborative classrooms. PBL also stresses the idea that learners need to become aware of and accept responsibility not only for their learning process, but also of their peers making their learning English authentic, meaningful and collaborative.

Thus, PBL may be defined as a pupil-centered, orientated towards the learner's intellect and experience process, during which the student, considering the received information, with the help of verbal communication defines and formulates problems, looks for common decision ways enhancing his/her harmonious development and higher quality of life (Čiučiulkiene, 2004).

It is possible to point out three major characteristics of problem – based learning:

- Curriculum organization around problems rather than disciplines, an integrated curriculum and an emphasis on cognitive skills;
- Activities that facilitated problem-based learning such as small groups, tutorial instruction and active learning;
- Outcomes that were facilitated by problem-based learning such as the development of professional and communicative skills and independent learning motivation, together with the development of the ability to be lifelong learners. (Savin-Baden, 2002, p.19-20).

The above mentioned characteristics may be considered as core of PBL, which is one of the learning strategies used to integrate sustainable development and to address higher education challenges (Caeiro et al, 2013).

Problem based curriculum develops critical thinking skills and is orientated towards the learner's intellect and experience; the small group tutorials, during which students share their knowledge, stress pupil-centeredness of the PBL; the main activity of the small group tutorial-discussion of the problems' solutions-daily drilled usually results in a new level of the usage of the oral verbal communication.

As it was already mentioned, the distinguishing feature of the PBL is its communicative context, providing the great variety of linguistic activities (questioning, replying, activating of the scientific language, argumentative criticism and so on). Thus, it is especially effective in the foreign language (in this case the English language) teaching and learning. For this reason, the second part of the article presents the PBL process model which strives to ensure the proficiency of the oral verbal communication in English.

2. THE ANALYSIS OF STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS LEARNING ENGLISH IN THE PROBLEM-BASED LEARNING PROCESS

2.1 Characteristics of PBL activities in a multidisciplinary group

In order to clarify the prevailing students' attitudes towards learning English, students were asked to write their reflective passages while answering the topic: *“Describe Your experience in learning English, highlighting the most problematic activities”*. Their responses were analyzed

according the rules of qualitative content analysis presented in the following table. The most current and problematic category is mentioned on the list as a top one, the least problematic category is mentioned the last (see Table 1).

Table1

Manifestation of students' attitudes towards their learning English problems
(The authors concluded)

Category	Evidence
Fear to speak before audience	I categorically do not like to speak before audience.
Lack of argumentative competence	I don't like to argue or debate, I hardly see those arguments
Being afraid to make grammar mistakes	The most difficult thing is to speak and manage the grammar
Being afraid to make pronunciation mistakes	When I speak I am worried about my pronunciation;
Text producing problems	I hate writing paragraphs
Difficulties in learning grammar	English grammar is the most difficult thing
Listening comprehension problems	Listening may be also problematic; usually it is too quick

As it is evident from manifestations of qualitative categories presented in Table1, the most problematic activity is speaking for different purposes. For this reason, relying on the analysis of scientific literature, the author of this research paper resorted to apply the PBL for developing better speaking English skills. The PBL process structure and its elements: mutual interaction, problem situation, the small group discussion, individual studies, the problem solving and decision-making directly influence the learner's experience in sharing the attitudes about the problem, which in most cases is the interdisciplinary one (Savin-Baden, 2002).

The first element is the problem situation – the stage during which the main learning goals and curriculum issues are revealed. This stage is very important while creating interdisciplinary, sustainability - based situation, while having in mind that students are from different programmes of studies. This primary element inspires the small group discussion that influences not only the personality development, forming knowledge about sustainability issues, but also his/her speaking English skills while expanding the meaning of linguistic, sociocultural, communicative abilities of information exchange. Individual studies – the stage during which, while collecting information, students develop reading, understanding terms, and usage of modern technologies skills.

After collecting the necessary information students prepare for problem solving discussion. Problem solving discussion is the process, based on close interaction between facilitator and the student, creating new learning enabling environment, which is further developed into the acquisition of the problem curriculum. The student analyses the problem situation, studies individually, brings new knowledge to the group, and participates in problem solving and decision-making.

Decision making – the stage basically devoted to verbal communication and creativity emancipation. The most popular techniques of problem solving are brought to practice. These techniques inspire the discussion, debating, negotiating activities during which the students speak actively, try to reach the consensus, responding to the majority of the group interests.

The high level of interaction and socialization level of the above mentioned activities emancipate the personality and his/her abilities to communicate in the English language. All the time, the student actively speaks, uses all forms of speech acts, and actualizes the “successful ‘real’ talk. It is all brought to action with the help of verbal communication strategies and the prioritizing the contextually important elements of PBL process.

The characteristics of PBL English learning activities in a multidisciplinary class may be organized in several stages:

- The process starts with the introductory phase of the mutual interaction between the student and the educator. The main objectives of the mutual interaction between the student and the

educator are to clarify the specification of the sustainable curriculum and new learning way, to create the motivating atmosphere, to define the nearest and perspective objectives of the learning process. There also created the main rules of further activities. The most successful strategies for language learning are the discussion net, the strategy “Know, want to know more.” Students are involved in an active conversation, dialogic activities, start getting acquainted with specific vocabulary. Alongside with learning activities, as a multidisciplinary group they start learning to communicate, cooperate and collaborate.

- The second element is the problem situation, which reveals the main active new material, based on sustainability issues. The PBL situation content should be true to life, should be flexible, provide the integrative learning conditions. Sustainability issues meet all these requirements. The problem situation according Savin-Baden (2002) is the main factor that builds the frustrative barrier. It happens for several reasons: the first is the new learning experience, which lays more responsibility on the students; the second reason is the lack of social skills, and finally the most important reason for frustrate barrier is the lack of speaking skills, which block the sharing of the knowledge and information process. Thus, for the further learning perspective it is vitally important to clarify as much of the problem situation as possible. This clarification is further carried on during the small group discussion.
- The small group discussion especially activates speaking process. The small amount of group members provides the possibility to speak for every group member, to think critically and to develop not only communicative skills, but also argumentative competence. The students are especially motivated to speak because of the further learning perspective. The larger the amount of the information discussed and clarified in the group, the more effective are the individual studies. Small group discussion is also a starting point for the choice of IT that might be necessary for the problem solution.
- Individual studies encourage the individual learning, provides the great variety of informal learning forms. As it has been stated during the observation, students prefer to discuss the collected material in informal groups. Such meetings are especially effective because students communicate freely without any fear to receive an unsatisfactory evaluation. They also criticize the presented material and in this way prepare to debate and to stand for their own position. Thus, the individual studies may be considered as the starting point in the emancipation of the oral verbal communication in any language. The final decision making process strengthens the experience of the individual studies, because the students repeat their learning experience only with the new experience.
- The problem solving and decision making process enables students to demonstrate their abilities to study independently and to take the responsibility for their final learning results. The final results are presented during the discussion, the quality of which directly affects the evaluation. Students activate their problem solving strategies; actively stand for their decision project.

As it was stated during the observation, the students demonstrate far higher ability to speak as they did during the small group discussion. The significant improvement of the oral verbal communication lets to state that PBL provides positive learning environment for active oral verbal communication.

2.2. The analysis of students' attitudes towards learning English in the problem-based learning process

The problem based learning process was researched according the methodology of phenomenographic categorization. Categories are revealed relying on basic PBL characteristics and the criteria influencing the formation of the categories.

It is possible to point out the curriculum characteristics, activity characteristics and the characteristics of final results.

- **The curriculum characteristics** comprises the specific type of the curriculum organized in true to life problem situations, which mainly influence the introductory and the analytical

parts of the problem based learning process. As the problem situation does not present the direct answers and demands from the learners the intensive thinking, individual work and good command of speaking skills, it is usually connected with primary negative emotions. Thus, **the main criterion of this characteristic is the primary emotional state while striving to break the frustration barrier.** In the flow of the problem based learning process this criterion is explicated by the category of frustration, which is pointed out by Savin-Baden (2002).

- **The speaking activity characteristic** defines the small group discussion, individual studies and problem solving parts of the problem based learning process. As it is characterized by new learning activity expressed by active speaking, **the main criterion of it is the new requirements for the quality of spoken English inspired by the new learning experience defining.** In the problem based learning process it is expressed by the qualitative categories such as naming of the new learning features, the development of necessary skills, and mastery of active learning methods.
- **A characteristic of final results comprises** the last part of the problem based learning-decision making totally based on the oral verbal activity. For this reason **the main criterion of the latter category is the emancipated oral verbal communication,** which in the process of problem based learning may be defined by the category of final results, where the special attention is paid to the quality of the command of the spoken English, expressed by the European language competence portfolio levels.

The activating of the categories, displaying the criteria and characteristics are checked by the phenomenographic analysis.

The PBL model was introduced to the students of the University of Applied Sciences as the strategy for organizing their English classes. 15 students volunteered to participate in PBL process. 587 quotations (n=587) were analyzed according phenomenographic content analysis.

There are five qualitative categories, which express students' attitude towards their learning experience: frustration, the realization of learning dimensions, development of skills and abilities, learning how to learn: the mastering of learning methods, the received results.

Table 1

The Spread of the Numbers of Students' quotations
(The authors concluded)

Main categories	The total
1. Frustration	80
2. The realization of learning dimensions	90
3. Development of skills and abilities	107
4. Learning how to learn: the mastering of learning methods	114
5. The received results	196
The total	587

“Frustration” is the third largest category, which demonstrates how the untraditional problem based learning curriculum influences students' learning experience. The criterion of ‘the primary emotional state while striving to break the frustrate barrier’ is revealed through the display of the subcategories, pointing out the main reasons for frustration. Their content may be presented by the following table (see table 3).

Table 3

The content of “Frustration” category
(The authors concluded)

Category	Subcategory	Examples of quotations	The total
1. Frustration	1.1. Difference between traditional and interpretative pedagogy	From the very beginning it was nonsense no lecturer at all	21
	1.2. The ambiguous problem situation	It was as if the analysis of the creative writing	19
	1.3. Complicated relations among group members	Every one pretended to be the most clever one	16
	1.4. Lack of self – confidence	I was not fond of arguing or quarrels, so I felt depressed	14
	1.5. Lack of abilities for public speaking	I don't know what to say or how to speak	10
The total			80

From the display of subcategories it is clear that the main reason for frustration barrier and dissatisfaction is the total change of the lecture based studies process. Students are not used to be responsible of the quality of their studies, for the planning the classroom activities and public delivery of the results of their individual learning. They define such learning as ‘nonsense’, and this attitude is supported by the second subcategory, stating that curriculum is usually presented in the problem situations, which are difficult to understand, to find the implicit hints for professional studies.

Students also point out complicated relationship among the group members. As it cleared out during the informal conversations among the group members, the main reason for complicated relationship is the different level of motivation to study individually and to present the results of the individual studies to the group. But very soon the aspect of the collective group evaluation eliminates this problem, because the primary anonymous evaluation leaves no space for subjectivity.

The lack of public speaking skills is also important, because it demonstrates the limited oral verbal communication in English, the weakest point of which is the limited usage of the terms and professional active vocabulary.

Table 4

The content of the category “Development of skills and abilities
(The authors concluded)

Category	Subcategory	Examples of quotations	The total
3. Development of skills and abilities	3.1. Development of cooperative skills	I try to understand my friends, especially those who came from another culture	22
	3.2. Development of critical thinking skills	We started to analyze our knowledge, to integrate what we already know, to ask problem questions	41
	3.3. Development of communicative skills	I learned now to listen even the most boring ideas	44
		I think that it is equally important to be a good speaker and a good listener	
The total			107

The manifestation of the skills and abilities development demonstrate the students acquired skills of communication that helped to overcome the frustration barrier and reach better results.

Table 5

The content of “The received results” category
(The authors concluded)

Category	Subcategory	Examples of quotations	The total
5. The received results	5.1. The experience the interdisciplinarity of learning	We've learned to collect different facts from different subject in order to solve the problem	28
	5.2. The experience of the group work	Our group became a team, striving to reach better results	38
	5.3. The experience of information management	I've learned how to distribute the information while forming arguments	40
	5.4. The experience of the participation in the discussion	We usually share the discussion roles, appoint the leader and the secretary	43
		We have learned to listen and to speak in turn	
	5.5. The acquisition of public speaking skills.	We prepare our speaking file in a very detailed way	47
We analyze our argument and counted arguments			
The total			196

While comparing the three categories revealing the learning experience of the initial and final stage it is possible to draw the following comparative parallel: the main reasons for frustration – the new experience of interpretative pedagogy and the ambiguous problem situation – may be juxtaposed by the acquired experience of the interdisciplinary and transdisciplinarity learning, the most valuable element of which is the ability to integrate knowledge of different subjects. This element proves the development of critical thinking, leading the personality towards the argumentative rationality.

The second subcategory of “Frustration” revealing complicated relations among the group members is clashed by the subcategory of the new quality of the group work, which as students pointed out, became collaborative and cooperative. This new quality of the group work, supplemented by the previously mentioned development of critical thinking, leads the group towards the commitment to give, be receptive to arguments and reach the common understanding. The barrier of self-confidence lack is overcome with the help of the good command of working with the information.

Finally, lack of abilities to speak in public is replaced by the experience of participation in the discussion and the acquisition of the public speaking skills. In order to participate fluently in discussion and to make the presentation of the solution project, the student has to demonstrate well organized file, make commentaries, answer questions, and respond to the points of information. Such communicative activity speaks about students' new competences, more proficient usage of the English language.

While summing up the results of students of University of Applied Sciences it is possible to state that the students point out as one of the significant results the acquired proficiency of the English language. They state that PBL developing the ability to learn is attractive, effective and emancipating process.

CONCLUSIONS

After the scientific literature analysis it is possible to state that:

1. As speaking is one of the most problematic aspects of foreign language acquisition PBL was chosen as the means of speaking emancipation for the following reasons:
 - 1.1. PBL is student-centered educational process, and may be defined as the interactive process, based on students' intellect and experience, during which she/he considers the

received information, reveals it with the help of verbal communication, defines and solves problems, makes common decisions influencing not only the quality of his/her competence, but also future development while striving to reach the higher quality of life.

1.2. PBL educational process is liberal, flexible; variable. It may be used in different educational contexts and produce positive results.

1.3. PBL stresses the importance of individual studies, transmission of the new knowledge into real world, operational curriculum, which allows the student to become an active partner of the educational process.

1.4. The effectiveness of the PBL process is demonstrated by the coherence between the main goals and received results. The coherence is stated not only theoretically, but also in the empirical research.

2. After the performance of the empirical research, which aimed to investigate the possibilities to develop the proficient (emancipated) usage of English, it is possible to state that:

2.1. There were revealed five qualitative categories: 1) Frustration; 2) The realization of learning dimensions; 3) Development of skills and abilities; 4) Learning how to learn: the mastering of leaning methods; 5) The received results; the most numerous are categories and subcategories connected with the development of the verbal communication;

2.2. The students evaluating their achievements stress such key words as “I can“, “I am able” etc. These evaluations state that students acquired the high command of foreign language, which provides the fluent demonstration of the vitally important professional knowledge.

REFERENCES

1. Bankauskienė, N. (1999). *Aukštesniųjų klasių moksleivių filologinis išprusimas šiuolaikinio gimtosios kalbos mokymo požiūriu*. Neskelbta daktaro disertacija.
2. Bankauskienė, N., Čiučiulienė, N., Šiaučiukėnienė, L. (2003). Probleminis mokymasis kaip filologinio prusinimo raiška. *Pedagogika*. Nr. 67. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 54-59.
3. Barrows, H.S. (1985) A taxonomy of problem-based learning methods' *Medical Education*, 20, 481-486
4. Boud, D. and Feletti, G. (eds) (1991). *The Challenge of Problem Based Learning*. London: Kogan Page.
5. Boud, K.R., and Walker, D. (eds) (1985) *Reflection: Turning Experience into Learning*. London: Kogan Page
6. Bowden, J., Marton, F. (1998). *The University of Learning: Beyond Quality and Competence*. London: Kogan Page.
7. Cohen, P.R. (1986) The Role of Speech Acts in Natural Language Understanding, Tutorials of the XIth International Conference on Computational Linguistics, Bonn (FR Germany).
8. Dewey, J. (1931) *Context and Thought*. – California: University of California Press.
9. Durie, J. (1996) Emancipatory Education and classroom Practice: A Feminist Post – Structuralist Perspective. In: *Studies in Continuing Education*, 18, p. 35 – 146.
10. Kriščiūnas, K., Lukoševičius, A. (2002) Žinių ekonomikos Lietuvoje link: tyrimų ir technologijų plėtros strategija. K. Kriščiūnas ir kt. (Red. kol.). *Mokslas, technologija ir visuomenė: harmoningos raidos paieškos* (pp.241- 270). Kaunas: Technologija.
11. Memorandum of life-long learning. *Mokymosi visą gyvenimą memorandumas* (2001) LRŠMM, LSŠA. Vilnius.
12. Norman, G.R., & Schmidt, H.G. (1992, September). The psychological basis of problem based learning: A review of the evidence. *Academic Medicine*, 67(9), 557-565.
13. Savin-Baden, M. (2002) *Problem-based Learning in Higher Education: Untold Stories*. Printed in Great Britain by St Edmundsbury Press, Bury St Edmunds, Suffolk.
14. Skersienė, I. (2003) *Filologinis išprusimas kaip technologinio ugdymo prielaida technologinio profilio gimnazijoje*. Daktaro disertacija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
15. Stake, R. (1995) *The art of Case Study research*. Newbury Parke, CA, Sage Publications.
16. Teksto analizė mokykloje / Sud. Viliūnas G. (1998) Vilnius: Alma Littera.
17. Vygotsky, L. M. (1987) *Mind and Society*. The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press.
18. Walton, H. and Mathews, M. (1989) Essentials of problem-based learning. *Medical Education*, 23, 542-558.

19. Woods, D. R. (1994) *Problem – Based Learning: How to Gain the most form PBL*. Ontario, Waterdown.
20. Yin, R. (1994) *Case study research: Design and methods* (2nd ed). Thousand Oaks, CA, SAGE Publishing.

**DARNAUS VYSTYMOŠI IŠŠŪKIAI ŠVIETIMUI:
PROBLEMINIS MOKYMASIS
KAIP UŽSIENIO MOKYMAŠI OPTIMIZUOJANTIS PROCESAS**

Nijolė Čiučiulkienė
Kauno technologijos universitetas,
Rasa Didžiulienė
Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Darnaus vystymosi esmė – žmogaus gebėjimas gyventi, mokytis ir dirbti harmonijoje su jį supančiu pasauliu. Šių gebėjimų plėtojimas yra tiesioginis darnaus ugdymo uždavinys. Siekiant sėkmingai realizuoti šį uždavinį, ugdomos tokios kompetencijos kaip mokymosi gyventi, veikti ir būti kartu. Jų struktūroje išryškėjantys gebėjimai požiūriai ir vertybės implikuoja tarpdisciplininių studijų aktualijas. Kaip teigia mokslininkai, probleminis mokymasis yra viena iš tokių strategijų yra probleminis mokymasis.

Probleminio proceso metu kuriamas darniam ugdymui būdingas tarpdisciplininis turinys, daug dėmesio skiriama besimokančiojo atsakomybei už mokymosi rezultatus, ugdoma komunikacinė kompetencija. Komunikacinės kompetencijos ugdymas yra ypač aktualus užsienio kalbų mokymuisi. Remiantis atliktu tyrimu galima teigti, kad probleminio mokymosi procesas optimizuoja užsienio kalbos mokymosi procesą, nes įgalina studentus aktyviai tyrinėti, rinkti ir domėtis mokslo naujovėmis, konstruoti tarpdisciplinines žinias, argumentuotai kalbėti, aktyviai diskutuoti.

TARPINSTITUCINIO BENDRADARBIAVIMO YPATUMAI VAIKO GEROVĖS SRITYJE

VIDA LUKAMSKIENĖ

Kolpingo kolegija,

AUKSĖ GRIŽAITĖ

Prienu „Revuonos“ pagrindinė mokykla

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama tarpinstitucinio bendradarbiavimo organizavimo problema, kuri aktuali socialinės politikos ir švietimo politikos kontekste, ypatingai kalbant apie vaiko gerovės sritį. Vaiko gerovei užtikrinti būtinas koordinuotas kelių institucijų darbas. Atliktas tyrimas atskleidė, jog bendradarbiavimo vaiko gerovės proceso metu vyksta tarpinstitucinis ir tarpdisciplininis bendradarbiavimas, grindžiami komandiniu darbu. Bendradarbiaujančios organizacijos atpažįsta ir sutinka, jog bendradarbiavimas kaip šių organizacijų veiklos koordinavimo būdas yra tinkamas siekiant pagrindinių tikslų. Apjungiant bendras organizacijų pastangas, galima gauti efektyvesnius rezultatus bei veiksmingiau organizuoti institucijos darbą – teikti reikiamą socialinę pagalbą vaikui, tinkamai reaguoti į susidariusią situaciją.

ĮVADAS

Pastarųjų dešimtmečių socialiniai, ekonominiai, politiniai, kultūriniai procesai bei jų tarpusavio sąveikos šalyje sąlygoja kompleksinių problemų (pvz., skurdas ir socialinė atskirtis, vaikų apleistumas, smurtas) pasireiškimą, kurių sprendimui reikalinga apjungti kelių organizacijų pajėgas. Tai ypatingai svarbu, kai kalbama apie vaiko gerovę. Vaikai yra ypatinga socialinė grupė visuomenėje, kurios gerovė tiesiogiai priklauso nuo šeimos, kurioje auga, gerovės bei gyvenimo sąlygų ar organizuojamų paslaugų kokybės – socialinio darbo ir/ar švietimo. Vaiko gerovė yra tiesiogiai susijusi su valstybėje vykdoma socialine politika, švietimo politika bei sveikatos priežiūros politika, o problemos sprendžiamos rengiant ir įgyvendinant programas vaiko teisių apsaugos, šeimos ir jaunimo politikos srityje.

Vaiko, ypač augančio socialinės rizikos šeimoje, teisės į mokslą įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo tinkamai organizuojamos socialinės pagalbos, socialinių paslaugų prieinamumo bei efektyvaus socialinio darbo su šeima. Statistikos departamento duomenimis, 2012-2013 mokslo metais mokyklos nelankė ir nesimokė apie 14,4 tūkst. vaikų, o dešimtadalis jų nesimokė dėl psichologinių, socialinių priežasčių. Be to, edukologai (Barkauskaitė, Indrašienė, Gaigalienė, Rimkevičienė, Vasiliauskas, 2004; Barkauskaitė, Radzevičiūtė, 2004) tirdami mokyklos nelankymo ir nesimokymo pedagogines ir socialines priežastis pastebi, jog vaiko socialinė aplinka, šeimos socialinis ekonominis statusas yra svarbūs siekiant užtikrinti sėkmingą ugdymo procesą. Socialinės rizikos šeima tyrėjų darbuose nurodoma kaip svarbus veiksnys, sąlygojantis vaiko nepakankamą mokymąsi ar ankstyvą iškritimą iš švietimo sistemos.

Išsilavinimas įvardinamas kaip vienas iš skurdo rizikos veiksnių, o Skurdo mažinimo strategijoje (2000) pernelyg ankstyvas mokymosi nutraukimas, nepažangumas bei pamokų praleidinėjimas yra traktuojami kaip skurdo priežastys. Skurdo ir žmogaus teisių užtikrinimo temos aktualios darnaus vystymosi kontekste. Kaip nurodoma Darnaus vystymosi strategijose (2003, 2005 ir t.t.), socialinis vystymasis aktualizuoja užimtumo, skurdo ir socialinės atskirties, visuomenės sveikatos, švietimo ir mokslo, kultūros savitumo išsaugojimo problemas ir nubrėžia gaires jų sprendimui. Įgyvendinant vaiko teisę į mokymąsi darnaus vystymosi kontekste, Valstybinėje švietimo 2013-2022 m. strategijoje, nurodyta, jog „užtikrinant švietimo prieinamumą ir lygias galimybes, maksimaliai plėtojant vaikų ir jaunimo švietimo aprėptį, suteikti mokiniams, studentams ir jaunimui palankiausias galimybes išskleisti individualius gebėjimus ir tenkinti specialiuosius ugdymosi ir studijų poreikius. Teikti veiksmingą pedagoginę ir psichologinę pagalbą mokiniams, patiriantiems mokymosi sunkumų“. Atsižvelgiant į strategijoje išskeltus tikslus, vaiko gerovės politikos siekius, darnaus vystymosi principus bei socialinį ekonominį šalies kontekstą, manytina, jo būtina plėtoti tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaiko gerovės srityje, apjungiant skirtingų institucijų (Vaiko teisių apsaugos skyriai mokyklos, pedagoginės psichologinės pagalbos tarnybos,

seniūnijų, bendruomenės centrų) bei skirtingų veiklos sričių specialistų (vaiko teisių apsaugos specialistų, socialinių pedagogų, mokytojų, socialinių darbuotojų ir kt.) pastangas ir kompetencijas.

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo problema tyrinėjama siekiant parodyti naudą bendradarbiaujančioms šalims (Weinstein, Wittington, Leiba, 2003; Carnwell, Buchanan, 2009; Loughran, McCann, 2013). Tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarba aptariama vaiko teisių apsaugos kontekste. Bačiulienė, Zaborskis (2004) analizavo vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą bei jų tarpusavio ryšius; Kvieskienė (2003) tarpinstitucinį bendradarbiavimą tyrimuose atskleidžia kaip pagalbos formą vaiko socializacijos procese. Atsižvelgiant į atliktų tyrimų rezultatus, formuluojama mokslinė problema - kaip vyksta tarpinstitucinis bendradarbiavimas tarp organizacijų, teikiančių paslaugas vaiko gerovės srityje?

Darbo objektas – regioninių institucijų, dirbančių vaiko gerovės srityje, tarpinstitucinis bendradarbiavimas.

Darbo tikslas – išanalizuoti tarpinstitucinio bendradarbiavimo organizavimo patirtį vaiko gerovės srityje x savivaldybėje.

Tikslui realizuoti formuluojami šie uždaviniai:

1. Įvardinti vaiko gerovės srityje veikiančias institucijas
2. Apžvelgti bendradarbiavimo sampratą ir procesą vaiko gerovės srityje
3. Ištirti X miesto savivaldybės institucijų, teikiančių paslaugas vaiko gerovės srityje, bendradarbiavimo organizavimą regiono lygmenyje

Tyrimo metodai: literatūros analizės ir apibendrinimo metodai, kokybinis tyrimas.

Vaiko gerovė ir ją įgyvendinančios institucijos

Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (2003), vaiko gerovė suvokiama kaip sąlygų vaikui gyventi visavertį gyvenimą sudarymas, užtikrinant pagrindinių jo teisių įgyvendinimą. Vaiko gerovės institucijas galima skirstyti pagal valstybės vykdomos politikos sritis:

1. *Švietimas.* Formalaus ugdymo institucijos – pradinė mokykla, pagrindinė mokykla, bendrojo lavinimo mokykla, profesinio mokymo institucijos, specialiųjų poreikių vaikų ugdymo institucijos ir t.t. Neformalaus ugdymo institucijos – ikimokyklinio ugdymo institucijos bei kitos ugdymo institucijos, kurių veikla nukreipta į tam tikrų vaiko gebėjimų vystymą, pavyzdžiui dailės, muzikos mokyklos ir t.t.
2. *Sveikatos priežiūra.* Ambulatorinės ir stacionarios sveikatos priežiūros paslaugos vaikui, vaiko ir mamos klinikos, reabilitacinės paslaugos, sveikatos priežiūros specialistų paslaugos ugdymo institucijose.
3. *Vaiko teisių apsauga.* Vaiko teisių apsaugos skyriai, vaikų dienos centrai, krizių centrai, vaiko laikinos ir nuolatinės globos institucijos, socializacijos centrai, seniūnijų socialiniai darbuotojai, savivaldybės policijos nepilnamečių reikalų pareigūnai.
4. *Bendruomeninės ir sociokultūrinės paslaugos.* Bendruomenės centrai.

Manytina, jog toks vaiko gerovės institucijų suskirstymas neatspindi sprendimų priėmimo ir jų įgyvendinimo struktūros. Šis aspektas yra svarbus analizuojant vaiko gerovės srityje veikiančių institucijų bendradarbiavimą bei bendradarbiavimo tinklus. Remiantis Bačiulienės, Zaborskio (2004) aprašyta vaiko teisių apsaugos institucijų sistema, yra išskiriami trys vaiko gerovės institucijų pavaldumo lygmenys.

- 1) valstybinės institucijos;
- 2) vietos savivaldos institucijos;
- 3) nevyriausybinės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga.

Pirmasis lygmuo – aukščiausio valdymo institucijos. Tai valstybės lygmens institucijos: įstatymų leidimo galią turintis Lietuvos respublikos Seimas bei jame veikiančios Šeimos ir vaiko reikalų komisija bei Jaunimo ir sporto reikalų komisija.

Antras lygmuo – vietos savivaldos institucijos. Vaiko teisių apsaugos skyrius yra savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys.

Trečias lygmuo – nevyriausybinių organizacijų. Iš gana didelio nevalstybinių organizacijų skaičiaus tiesiogiai užsiimančių socialine veikla palyginti nėra daug. Nors organizacijų veiklos ir teikiamų paslaugų spektras yra labai platus, daugiausiai organizacijų teikia pagalbą vaikams – našlaičiams, socialinės rizikos šeimų vaikams ir vaikams su negalia. Nevyriausybinių organizacijų, teikiančių paslaugas vaikams, tinklą sudaro: vaikų globos (laikini globos) namai, šeimynos, vaikų dienos centrai, vaikų užimtumo centrai, vaikų klubai bei įvairios kitos programos.

Apibendrinant galima teigti, jog pateikta ir aprašyta vaiko gerovės srityje veikiančių organizacijų struktūra, parodo galimus bendradarbiavimo ryšius. Manytina, jog siekiant efektyviai teikti socialinę pagalbą vaikui, tarpinstitucinis bendradarbiavimas turėtų vykti tarp skirtingo pavaldumo – skirtingo lygmens organizacijų bei to paties pavaldumo organizacijų – vieno lygmens organizacijų.

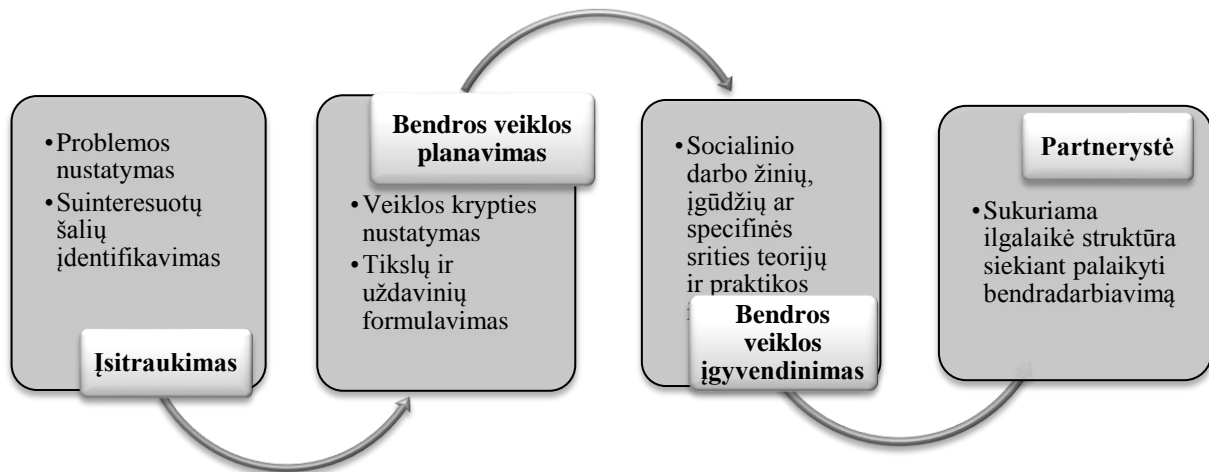
Tarpinstitucinis bendradarbiavimas vaiko gerovės srityje

Socialinio darbo literatūroje (Weinstein, Wittington, Leiba, 2003; Jonynienė, 2005; Carnwell, Buchanan, 2009; Loughran, McCann, 2013) pabrėžiama, jog siekiant efektyviai spręsti socialines problemas bei teikti socialinę pagalbą klientui ar klientų grupėms yra būtinas tarpinstitucinis bendradarbiavimas ir/ar tarpdisciplininis bendradarbiavimas. Įvairių institucijų ir skirtingų sričių specialistų bendradarbiavimas ypatingai svarbus tampa tuomet, kai kliento situacija yra kompleksinė ar sprendžiama problema sudėtinga ir neužtenka vienos, socialinę pagalbą teikiančios, organizacijos pastangų. Pabrėžiama, jog bendradarbiavimo metodas socialinio darbo praktikoje gali būti priemonė, leidžianti suderinti įvairių profesijų skirtumus, atsirandančius pagalbos procese.

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarba, įgyvendinant vaiko teises, užtikrinant reikalingą socialinę pagalbą bei sudarant sąlygas vaiko gerovei laiduoti, pabrėžiama ir teisiniuose dokumentuose. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (2003) nurodoma, jog vaiko gerovės principų įgyvendinimas – vaiko apsauga, vaiko aprūpinimas, vaiko dalyvavimas – vyksta tarpžinybinėje veikloje, kuomet „įvairios institucijos ir žinybos koordinuoja savo veiklą, kurdamos ir įgyvendindamos bendrą vaiko gerovės politikos strategiją“. Raišienė (2006) bendradarbiavimą taip pat apibrėžia kaip procesą, kurio metu organizacijos keičiasi informacija, bendrai atlieka užduotis, dalijasi ištekliais ir ugdo vienos kitų specifinius gebėjimus tam, jog gautų abipusę naudą ir pasiektų bendrus tikslus, pasidalindamos riziką, atsakomybę ir atlygį.

Carnwell, Buchanan (2009), apibendrinami daugelio tyrėjų pateikiamas bendradarbiavimo sąvokos aiškinimus, nurodo šiuos bendradarbiavimo proceso požymius: bendros intelektualinės pastangos, komandinis darbas, žinios ir patirtis svarbesnės nei vaidmuo komandoje, dalyvavimas planuojant ir priimant sprendimus, bendra rizika, pasidalijimas patirtimi, noras dirbti kartu, siekiant bendro tikslo, pagarba ir pasitikėjimas, tarpusavio priklausomybė, veikimas tinkle. Pastebėtina, jog apibūdinant bendradarbiavimą yra pabrėžiamos ne tik bendros pastangos siekiant užsibrėžtų tikslų, tačiau nemažiau svarbiais tampa ir dalyvių tarpusavio santykiai. Kaip nurodo Ranade, Hudson (2003), Carnwell, Buchanan (2009), ryšiai tarp bendradarbiavimo proceso dalyvių nėra hierarchiniai, o Brown., Keast (2003) tarporganizacinius ryšius apibūdina horizontaliaisiais.

Bendradarbiavimo procesas. Ranade, Hudson (2003) nurodo, jog bendradarbiavimas yra procesas, turintis keturis etapus: 1) įtraukimas, 2) bendradarbiavimas, 3) dalyvavimas ir 4) partnerystė. Kiekviename iš šių etapų skirtingai pasireiškia bendradarbiavimo proceso dalyvių dalyvavimas. Įsitraukimo etape vyksta dažnas informacijos keitimasis tarp potencialių bendradarbiavimo proceso dalyvių. Yra paskiriamas atsakingas asmuo už ryšių palaikymą. Antrajame etape nustatomi bendri tikslai, uždaviniai, veiklos kryptys. Vyrauja pasitikėjimas ir pagarba tarp bendradarbiavimo proceso dalyvių. Trečiajame etape, organizuojant nuolatinius komandos susitikimus, vyksta veiklos plano įgyvendinimas, grindžiamas žinių, patirties, išteklių ir rizikos pasidalijimu. Ketvirtajame etape suvokiama, jog tik bendradarbiavimas duoda laukiamų rezultatų ir socialinės naudos. Gali būti svarstoma galimybė sukurti atskirą organizaciją. Graham ir Barter (1999) taip pat pasiūlo bendradarbiavimo procesą analizuoti išskiriant keturis etapus. Autoriai nepateikia bendradarbiavimo proceso etapų pavadinimų, o daugiau apibūdina pagrindines užduotis, kurias atlieka bendradarbiaujančios šalys arba bendradarbiavimo proceso dalyviai.

1 pav. **Bendradarbiavimo procesas socialiniame darbe**

(Šaltinis: sudaryta pagal W. Ranade, B. Hudson, 2003; J. R. Graham, K. Barter, 1999)

Pirmajame etape, pasak Graham ir Barter (1999), vyksta problemos nustatymas, suinteresuotų šalių (dalyvių), atsižvelgiant į jų veiklos sritį, interesų identifikavimą bei bendrų darbinių klausimų formulavimas. Antrajame etape vyksta bendros veiklos krypties nustatymas, kuomet suinteresuotosios šalys išreiškia bendras vertybes, kuriomis vadovaujasi kiekvieno susitikimo metu formuluojant bendro darbo tikslus bei uždavinius. Trečiajame etape yra įgyvendinamas bendros veiklos planas, kuris apima socialinio darbo žinių, įgūdžių ar specifinės srities teorijų ir praktikos integravimą. Ketvirtasis etapas – struktūrizavimas, kuomet sukuriama ilgalaikė struktūra siekiant palaikyti bendradarbiavimą. Palyginus pristatytų mokslininkų požiūrius matyti, jog bendradarbiavimo procesas prasideda nuo informacijos pasidalijimo ir bendradarbiavimo poreikio supratimo, kuris identifikuoja bendradarbiaujančias šalis. Bendradarbiavimo proceso rezultatas yra partnerystė – tai pasidalintas įsipareigojimas, kuomet visi dalyviai (partneriai) turi teisę ir pareigą dalyvauti veikloje bei vienodai turėti naudos ar patirti žalą (Carnwell, Buchanan, 2009).

Apibendrinant galima teigti, jog tarpinstitucinis bendradarbiavimas vaiko gerovės srityje įgalina organizacijas apjungti pastangas, siekiant bendrų tikslų, o ne konkuruoti tarpusavyje. Bendradarbiavimas formuoja tinklus ir sukuria sinergijos efektą. Bendradarbiaujant yra suteikiama daugiau paslaugų ir yra išvengiama jų fragmentiškumo. Be to, yra mažiau dubliuojamos įvairių organizacijų teikiamos paslaugos.

Tyrimo metodologija

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo vaiko gerovės srityje tyrimas grindžiamas idealizmu, kuris palaiko požiūrį, jog socialinė realybė pažįstama tik per žmogaus protą ir per socialiai konstruojamas reikšmes. Be to, idealizmas pabrėžia, jog tikra yra tik tai, kas yra individų prote ir susideda iš „idėjų“ (McLaughlin, 2009). Tarpinstitucinio bendradarbiavimo procesas pasižymi dviem esminiais požymiais: pirma, tai socialinė sąveika, kai žmonės dalindamiesi patirtimi, žiniomis siekia bendrų suvoktų tikslų ir, antra, socialinės sąveikos kontekste kuriami bendradarbiavimo tinklai, kurie grindžiami tarpusavio pasitikėjimu. Analizuojant tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaiko gerovės srityje remiantis idealizmo perspektyva, ši procesą interpretuojame kaip konstruojamą nuolatinėje socialinėje sąveikoje, teigiant jog šis procesas egzistuoja tiek, kiek jis yra suvoktas ir įsisąmonintas bendradarbiavimo proceso dalyvių. Idealizmo filosofinis požiūris leidžia tyrinėti tarpinstitucinio bendradarbiavimo dalyvių suvokiamas šio proceso naudas bei jų panaudojimą praktikoje.

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo vaiko gerovės srityje tyrimas grindžiamas subjektyvistine–interpretatyviąja epistemologija, kuomet socialinė realybė yra suprantama tyrėjui ir tyrimo dalyviui ją interpretuojant. Remiantis tarpinstitucinio bendradarbiavimo dalyvių gerąja patirtimi, tyrime siekiama atskleisti kaip vyksta proceso organizavimas, kaip kuriamos tinklinės struktūros bei kaip jose vyksta išteklių mainai. Reflektuota tyrimo dalyvių patirties analizė gali būti naudinga tobulinant

organizacijų bendradarbiavimą tirtoje savivaldybėje bei panaudota organizuojant tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaiko gerovės srityje bet kurioje kitoje Lietuvos savivaldybėje.

Tyrėjų aptartos tyrimo filosofinės prielaidos numatė būtinybę taikyti kokybinius tyrimo metodus pristatytam reiškiniui tirti. Siekiant iširti tarpinstitucinio bendradarbiavimo organizavimą vaiko gerovės srityje X rajono savivaldybėje pasirinktas atvejo tyrimas, kurio atlikimas vykdytais tokiais etapais (1 lentelė):

1 lentelė

Atvejo analizės atlikimas
(Šaltinis: Sudaryta autorių)

Atvejo analizės etapas	Atlikti veiksmai
Atvejo analizės planas	Aprašyti šie tyrimo plano parametrai: tyrimo paskirtis; tyrimo objektas; tyrimo ribos; periodiškumas; laikotarpis; duomenų rinkimo metodas; imtis; duomenų rinkimo instrumentas; duomenų analizės metodas
Atvejis ir jo ribos	X rajono savivaldybės vaiko gerovės srityje veikiančios organizacijos: savivaldos institucija, vaikų dienos centrai, neįgalių vaikų užimtumo centras
Tyrimo reikalingumas, tyrimo tikslas	Tyrimu siekiama aprašyti tarpinstitucinio bendradarbiavimo vaiko gerovės srityje organizavimo patirtį X rajono savivaldybėje, parodant tarpinstitucinio bendradarbiavimo tobulinimo galimybes ir kliūtis bei, remiantis gautais rezultatais, pritaikyti šią patirtį X rajono savivaldybėje
Tyrimo klausimas	Kaip vyksta X rajono savivaldybės institucijų, teikiančių paslaugas vaiko gerovės srityje, bendradarbiavimo organizavimas?
Duomenų rinkimo instrumentas, duomenų tipas, tyrimo dalyviai	Tyrimo dalyviai atrinkti taikant kriterinę atranką, kai imties vienetai iš populiacijos yra atrenkami laikantis tyrėjo nustatytų kriterijų. Tyrimui duomenys renkami naudojant pusiau struktūruotą interviu metodą.
Duomenų analizės metodas	Temų analizė

Atvejo analizės planas. Kaip nurodo Woodside (2010), duomenų rinkimas atvejo analizės strategijoje apima daugkartinį duomenų rinkimą naudojant įvairius metodus per laiko periodus. Tyrime dalyvavo 5 tyrimo dalyviai; su kiekvienu tyrimo dalyviu buvo susitikta 3 kartus. Siekiant surinkti tyrimo duomenis, buvo numatyta interviu atlikti per ilgesnį laiką. Tarp kiekvieno interviu padaromos 2-5 dienų laiko tarpas, tam kad tyrėjai būtų laiko reflektuoti duomenų rinkimo procesą, peržiūrėti gautus duomenis bei atlikti pirminę analizę, pasiruošiant sekančiam interviu su tyrimo dalyviu. Woodside (2010) nurodo, jog atvejo tyrime yra stebimas tiriamojo elgesys. Šiame tyrime nebuvo svarbu kaip elgiasi tyrimo dalyviai, todėl duomenims rinkti nenaudotas stebėjimo metodas.

*Atvejis ir jo ribos*⁵. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo vaiko gerovės srityje organizavimui tirti pasirinkta X rajono savivaldybė. Ši savivaldybė įsikūrusi Lietuvos viduryje. Statistikos departamento duomenimis (www.stat.gov.lt), 2014 m. savivaldybėje gyveno 44481 gyventojas. Vaikai, nuo 0 iki 18 metų amžiaus sudarė 20,4 proc. gyventojų. Neįgalūs vaikai sudarė 2,9 proc. visų vaikų, o socialinės rizikos šeimose augantys vaikai – 4,2 proc. visų vaikų.

Kaip nurodyta X rajono savivaldybės tarybos sprendime Dėl X rajono savivaldybės 2012 metų socialinių paslaugų plano patvirtinimo, socialines paslaugas vaikams teikia Vaiko globos namai (64 vietos), 1 šeimyna, kurioje globojami 5 vaikai, Neįgaliųjų veiklos centras (29 vietos), Socialinių paslaugų centras, du darželiai-mokyklos, kurias lanko 425 vaikai. Šios organizacijos yra finansuojamos iš savivaldybės biudžeto. X rajone veikia visuomeninės organizacijos ir viešosios įstaigos, kurios teikia socialines paslaugas šeimoms ir vaikams: visuomeninė organizacija (pavadinimas neminimas – aut.pastaba.) organizuoja šventes, vasaros poilsį vaikams iš skurdžiai gyvenančių šeimų; X krašto moterų asociacija organizuoja paskaitas, labdaros renginius vaikams iš skurdžiai gyvenančių šeimų. Caritas bei dviejų parapijų vaikų dienos centrai teikia socialines paslaugas vaikams iš probleminių šeimų. Vaikų dienos centro lankytojai yra ugdomi, organizuojamas darbinis užimtumas ir vaikų maitinimas, vyksta įvairūs renginiai.

⁵ Aprašant atvejį ir jo ribas, naudojamosi X rajono savivaldybės tinklalapyje pateikiama informacija. Laikantis konfidencialumo principo, tinklalapio adresas nenurodomas.

Tyrimo dalyvavo X rajono savivaldybės administracijos atstovas, todėl kad jo kompetencija ir funkcijos socialinių paslaugų srityje tiesiogiai susiję su tarpinstitucinio bendradarbiavimo organizavimu. Į tyrimą įtraukti du vaikų dienos centrai, neįgaliųjų veiklos centras, jaunimo centras.

Duomenų rinkimo instrumentas. Atvejo strategijoje duomenų rinkimui naudojami keli metodai: interviu, stebėjimas, dokumentų analizė (Woodside, 2010). Šiame tyrime naudotai du pagrindiniai metodai: pusiau struktūruotas interviu bei dokumentų analizė. Interviu su tyrimo dalyviais pagrindą sudarė dvi pagrindinės temos:

- *bendradarbiavimo tinklo kūrimas:* kokios institucijos bendradarbiauja? kaip vyksta kontaktų su institucijomis, teikiančiomis paslaugas vaiko gerovės srityje, užmezgimas? Kas yra tinklo koordinatorius? Kokios institucijų funkcijos bendradarbiavimo procese?
- *bendradarbiavimo tinklo palaikymas.* Kokie išteklių ir kaip panaudojami palaikyti tarpinstitucinį bendradarbiavimą? Kokios kliūtys kyla tarpinstituciniame bendradarbiavime?

Duomenims rinkti vykdyta ekspertų apklausa. Ekspertai buvo pasirinkti taikant kriterinės atrankos metodą, kai tiriamieji atrinkami pagal iš anksto tyrėjo nustatytus kriterijus (Silverman, 2005). Ekspertai atrinkti pagal šiuos kriterijus:

- Organizacijos, teikiančios socialines paslaugas šeimai ir vaikams vadovas;
- Organizacijos, teikiančios socialines paslaugas jaunimui vadovas;
- Organizacijos, teikiančios socialines paslaugas neįgaliems vaikams ir jaunimui vadovas;
- Savivaldos institucijos atstovas, tiesiogiai susijęs su socialinių paslaugų šeimai organizavimu.

Tyrimo dalyvių apibūdinimas pateikiamas 2 lentelėje.

2 lentelė

Tyrimo dalyvių apibūdinimas
(Šaltinis: sudaryta autorių)

Tyrimo dalyvio kodas	Atstovaujama organizacija	Organizacijos veiklos sritis/tyrimo dalyvio funkcijos
1 tyrimo dalyvis	Savivaldybės administracija, Taryba	Socialinių paslaugų administravimas
2 tyrimo dalyvis	Jaunimo centras	Telkti ir ugdyti jaunimą, siekiant užtikrinti jo užimtumą bei savirealizaciją, skatinant prasmingas ir visuomenei naudingas veiklas.
3 tyrimo dalyvis	Neįgaliųjų veiklos centras	Teikiamos bendrosios socialinės paslaugos: informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas, maitinimo organizavimas, transporto paslaugos, sociokultūrinės ir vasaros poilsio organizavimas, darbinio užimtumo ir ugdymo paslaugų teikimas
4 tyrimo dalyvis	Vaikų dienos centras	Teikia socialines paslaugas vaikams iš socialinės rizikos šeimų (maitinimo, sociokultūrinės paslaugos, organizuojamas užimtumas).
5 tyrimo dalyvis	Vaikų dienos centras	Organizuojamas maitinimas vaikams, kurių šeimų socialinė padėtis ypač sunki. Sunkiai gyvenantys gyventojai aprūpinami sukauptais labdaros daiktais. Sudaromos sąlygos vaikams paruošti pamokas, praleisti laisvalaikį ir kt.

Pristatant tyrimo dalyvius ir atstovaujama organizacijų funkcijas naudojama X rajono savivaldybės tinklalapyje pateikiama informacija. Laikantis konfidencialumo principo, tinklalapio adresas nenurodomas.

Duomenų analizės metodas. Atlikus duomenų transkribavimą bei pirminę analizę išskirtos tokios duomenų analizės temos:

- Tarpinstitucinio bendradarbiavimo iniciavimas vaiko gerovės srityje;
- Tarpinstitucinio bendradarbiavimo naudos vaiko gerovės srityje;
- Pasitikėjimo problema tarpinstituciniame bendradarbiavime.

Tyrimo etiniai principai. Tyrimas atliktas realizuojant konfidencialumo/privatumo, savanoriškumo, tiriamųjų sutikimo principų.

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo vaiko gerovės srityje iniciavimas

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra procesas, kurio vyksmas susideda iš kelių etapų. Pirmame etape, kuris apibūdinamas kaip įsitraukimas (Renade, Hustle, 2003), vyksta problemos

nustatymas, suinteresuotų šalių (dalyvių), atsižvelgiant į jų veiklos sritį, interesų identifikavimas bei bendrų darbinių klausimų formulavimas. Šiame tyrime reikšminga įvertinti, kokia institucija ar institucijos imasi atsakomybės inicijuoti vaiko gerovės srityje veikiančių organizacijų bendradarbiavimą, siekiant efektyvinti socialinės pagalbos vaikui organizavimą. Kaip parodė tyrimo duomenų analizės rezultatai, iniciatyvos vystyti tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaiko gerovės srityje X rajono savivaldybėje kilo iš vietos savivaldos institucijų pusės, siekiant pagerinti vaiko gerovės srityje veikiančių organizacijų žinomumą, pirmiausiai, pačioje savivaldybėje. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo iniciavimas šiuo atveju tapo priemone įvertinti socialinių paslaugų skirtų šeimoms, auginančioms vaikus, infrastruktūrą:

„Su neįgaliais dirbančios organizacijos, jos kaip ir visada buvo šalia mūsų savivaldybės, socialinės paramos skyriaus, socialinių paslaugų centro. O visos kitos - labdaros fondai, labdara užsiimančios organizacijos turėdavo sąryšį, kontaktą <...> bet jau visos kitos, kurios užsiiminėja menine veikla, su nepasiturinčių šeimų vaikais ar neįgaliaisiais, savanoryste - jos praktiškai net į socialines veiklos ataskaitas, kurias teikia tarybai kartą per metus, jos net nebuvo įtrauktos, jų net nežinodavo“ [1 tyrimo dalyvis].

Nors socialinio darbo teorijoje tarpinstitucinio bendradarbiavimo paskirtis apibūdinama kaip kompleksinės pagalbos vaikui koordinavimo būdas, tačiau X rajono savivaldybės atveju, tarpinstitucinis bendradarbiavimas buvo inicijuotas poreikio gauti informaciją apie institucijas veikiančias vaiko gerovės srityje ir ją skleisti.

Bendradarbiavimas su visuomeninėmis organizacijomis yra savivaldybių savarankiškosios funkcijos. Šios funkcijos atliekamos pagal įstatymų nustatytą kompetenciją ir įsipareigojimus savo bendruomenei ir jos interesams. Taigi, tarpinstitucinis bendradarbiavimas X rajono savivaldybėje vaiko gerovės srityje yra iššauktas Vietos savivaldos įstatyme (2000) apibrėžtų vietos savivaldos institucijų funkcijų įgyvendinimo.

„Ir idėja buvo <...> pagal jaunimo formatą, padaryti kažką panašaus su socialinėm organizacijoms. Mes tą idėją pradėjo gvildinti ir sukviest, pirmiausiai, kurias žinjom organizacijas, į socialinių paslaugų centrą atvykti ir mes su jomis padiskutavom“ [1 tyrimo dalyvis].

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo vaiko gerovės srityje organizavimas rėmėsi jau turima tarpinstitucinio bendradarbiavimo patirtimi Jaunimo organizacijų atveju. Kitaip tariant, kitų socialinių organizacijų tarpinstitucinio bendradarbiavimo patirtis tapo sąlyga sukurti bendradarbiaujančių organizacijų tinklą bei instituciją, atsakingą už organizacijų bendradarbiavimą. Kaip teigia Miginis, Ulozas (2010), konkrečią bendradarbiavimo formą lemia arba problema, tema, kuria bendradarbiaujama, arba į bendradarbiavimą įsitraukusios institucijos, nes dažnai panaudojamos jau egzistuojančios formos:

„Bendradarbiavimo organizavimas įformintas dokumentais jaunimo organizacijų tarpe. Jos turi asociaciją įsikūrusią – Apskritą stalą. Jis vienija jaunimo organizacijas, kurios nori prisijungti prie asociacijos - Apskrito stalo. Prie savivaldybės tarybos sudaryta Jaunimo reikalų taryba. Lygiom dalim sudaro iš Apskrito stalo deleguoti asmenys, iš savivaldybės tarybos skirti. Yra skirtas finansavimas“ [1 tyrimo dalyvis].

Apibendrinant galima teigti, jog tarpinstitucinis bendradarbiavimas X rajono savivaldybėje buvo inspiruotas poreikio atlikti vaiko gerovės srityje veikiančių organizacijų apžvalgą ir tokiu būdu surinkus informaciją išspręsti tokius svarbius uždavinius: įvertinti socialinių paslaugų vaikams infrastruktūrą; padidinti vaiko gerovės srityje veikiančių organizacijų žinomumą savivaldybėje administracijos bei pačių organizacijų atžvilgiu; sudaryti sąlygas tobulinti socialinės pagalbos vaikui organizavimą ir teikimą.

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo vaiko gerovės srityje darbotvarkės sudarymas ir gaunamos naudos

Antrajame tarpinstitucinio bendradarbiavimo etape vyksta bendros veiklos krypties nustatymas, kai suinteresuotosios šalys išreiškia bendras vertybes, kuriomis vadovaujasi kiekvieno susitikimo metu formuluojant bendro darbo tikslus bei uždavinius. Jei pirmajame tarpinstitucinio bendradarbiavimo etape iškeliamas idėja, jog organizacijos, siekdamos geresnių veiklos rezultatų, tai antrajame etape vyksta šios idėjos detalizavimas. Idėjos formulavimas ir veiklų iniciavimas duoda gaires tolimesniems veiksams, kurios vėliau turi virsti bendradarbiaujančių organizacijų bendrais

tikslais ir uždaviniais. Kokybiškas bendrų veiklų įgyvendinimas užtikrinamas per šias priemones: a) įsipareigojimą susitarti dėl bendros vizijos b) sukuriamus naujus komunikacijos kanalus c) įsipareigojimą planuoti ir veikti kartu (Miginis, Ulozas, 2010).

Susitarimas dėl bendros vizijos. Kai dvi ar daugiau bendradarbiavimu suinteresuotų šalių išreiškia savo interesus, lūkesčius, poreikius bei prioritetus, yra ieškoma bendro sutarimo dėl bendradarbiavimo proceso vizijos. Turi būti sutarta dėl sprendimo, kuris tenkintų visų bendradarbiavimo proceso šalių siekius. 1 tyrimo dalyvis teigia:

“Susirenkame vieną kartą per mėnesį, padarėme tokius neformalius susirinkimus. Nusprendėme, kad apskrito stalo kurti nebūtina. Juridinio statuso, turinčios įstaigos nenori. Neformalus pasisėdėjimai turi likti, o taryba, sudaryta iš organizacijų atstovų, yra reikalinga.”

3 tyrimo dalyvis teigia: *„Buvo siūlymas kurti Apskritą stalą. Ar būtina? Mes renkames ir kalbamės rūpimais klausimais“.* X rajono savivaldybės atveju, kuriant tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaiko gerovės srityje, susitarti buvo būtina ne tik dėl veiklos formalizavimo ar neformalizavimo, tačiau ir dėl tikslų. 4 tyrimo dalyvis teigia:

„Tikslas <...> žinoti vieni apie kitus, ką dirbam, kur klientą nusiųsti <...> kad koordinuoti veiklas“.

Komunikacijos kanalai. Kuomet yra apjungiamos kelių organizacijų pastangos bendroms veikloms koordinuoti, turi būti priimtas sprendimas dėl komunikavimo. Komunikacija yra bendradarbiavimo pagrindas, kadangi be informacijos pasikeitimo negali vykti jokia veikla ar būti priimami sprendimai. *„<...> susitikimo metu pasikeitė kontaktiniais duomenimis <...> elektroninio pašto adresai“* [1 tyrimo dalyvis].

Įsipareigojimas planuoti ir veikti kartu. Bendradarbiaujančios organizacijos prisiima įsipareigojimą apjungti pastangas bendro tikslo siekimui. Tikslui pasiekti gali būti panaudojami organizacijų finansiniai, žmogiškieji ir kiti ištekliai. Tyrimo duomenų analizė parodė, jog kuriant sąlygas tarpinstituciniam bendradarbiavimui, tyrimo dalyviai nekalbėjo apie įsipareigojimą veikti kartu, tačiau jie atpažino naudas, kurias gali duoti tarpinstitucinis bendradarbiavimas.

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas naudingas tuo, kad organizacijos randa bendrą sutarimą ir bendrus tikslus, išvengia nereikalingos konkurencijos ar didesnių išteklių naudojimo joms atskirai siekiant užsibrėžtų tikslų. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas išplečia organizacijos veiklos sritis, dėmesį perkeliant nuo paslaugų ir programų įgyvendinimo, nuo vienos organizacijos strategijos, link platesnio rezultato, organizacijos strategijos suderinimo su kitų organizacijų strategijomis; padeda orientuotis į ilgalaikių rezultatų ir politikos pokyčių siekimą, o ne trumpalaikius veiksmus ar pavienės organizacijos prioritetus (Miginis, Ulozas, 2010). Vaiko gerovės srityje veikiančios organizacijos įvardina tokias bendradarbiavimo naudas: efektyvesnis išteklių panaudojimas, veiklų išplėtimas, paslaugų išplėtimas, informacijos sklaida bei organizacijos žinomumo didinimas.

Organizacijos žinomumas. 1 tyrimo dalyvis pastebi, jog tarpinstitucinis bendradarbiavimas ypač naudingas buvo nevyriausybinėms organizacijoms, didinant jų žinomumą, kadangi iki tol: *”jos buvo pavienės <...> šiai dienai mes priskaičiuojam kažkur dvidešimt penkias tokias organizacijas rajone. Į tą pirmą susitikimą susirinko penkiolika“* [1 tyrimo dalyvis].

Nevyriausybinių organizacijų ir jų teikiamos socialinės paslaugos vaikams ir šeimoms daro nemažą indėlį bendroje socialinių paslaugų sistemoje. Nevyriausybinių organizacijų reikšmė socialinių paslaugų sistemoje ypatingai auga pastaraisiais dešimtmečiais, kadangi vykstant viešojo administravimo sistemos pertvarkai, yra siekiama sumažinti valstybės atsakomybės laipsnį už socialinės pagalbos organizavimą.

2 tyrimo dalyvis teigia: *“buvo numatytos lėšos bendrai pagaminti iškasas organizacijoms su pavadinimais, darbo laiku, nes ne visos buvo žinomos. Tai yra nauda”.*

Veiklų išplėtimas ir išteklių apjungimas. 2 tyrimo dalyvė pastebi, jog tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra reikšmingas tuo, kad sudaro galimybes išsakyti idėjas tolimesniems tikslams ir veikloms: *“Aš kai važiuoju į mokymus, visiems sakau, kad pas mus rajone yra labai gerai. Pirmą, jeigu tu turi kažkokią idėją, kuri tikrai yra naudinga rajonui. Yra ne tik inovatyvi, bet gali pagerinti kažkieno gyvenimą arba pačios aplinkos socialinį gerovę“.*

1 tyrimo dalyvis teigia, kad bendradarbiavimo procese nevyriausybinių organizacijų, veikiančių vaiko gerovės srityje, gali apjungti jėgas ir stiprinti savo pozicijas per bendras veiklas ir projektus, tuo pačiu efektyviau naudojant finansinius išteklius:

„Konkursuose jos dalyvauja pavienės. Per šešis metus (iki šiol – aut. pastaba), nebuvo jungtinio projekto. <...> Viena išvežė šešis vaikus į stovyklą, kita panašiu projektu dar kokius keturis, o apsijungus galėtume išvežti ne dešimt, o dvylika už tą pačią kainą <...> tą veiklą padaryti įdomesnę, sudėtingesnę, brandesnę ir panašiai“.

Tyrimo dalyviai pabrėžia, jog bendradarbiaujant galima išplėsti veiklas bei tuo pačiu pasiūlyti daugiau paslaugų organizacijos klientui. 3 tyrimo dalyvė teigia, kad: *“Bendradarbiaujam su socialinių paslaugų centru, tai psichologų paslaugų galima iš jų tikėtis, transporto paslaugų“*.

4 tyrimo dalyvė taip pat atkreipia dėmesį, jog bendradarbiaujant galima keisti paslaugos teikimo aplinką, tikintis, jog tai gali turėti poveikį vaiko elgesiui:

„Bendradarbiavimas su dienos centrais vyksta, tai vėlgi priklauso viskas nuo to, ką darom. Pavyzdžiui projektas „Kas puodelyje gyvena“. Tai yra keramikos projektas per mokslo metus darom. Yra du užsiėmimai per savaitę. Vaikai ateina pas mus į dirbtuves. Jie pakeičia aplinką – jie būna ne tik mokykloje, ne tik dienos centre. Ateina ir pas mus, ir žiūri – kas ten vyksta, iš ko vyksta“.

Kita vertus, bendradarbiavimas naudingas ir tuo, kad galima gauti kitų sričių specialistų konsultacijas ar organizuoti veiklas naudojant įvairias metodikas:

„Vyresnius vežu į priklausomybės, reabilitacijos centrus. Ten dirba psichologai, kurie dirba su mūsų vaikais turinčiais priklausomybę. Yra tas grįžtamasis ryšys. Tie potyriai yra stiprūs. Kai jie pabūna tarp reabilitantų. <...> Su krašto muziejum kartais pabendradarbiaujam, jeigu organizuojam kažkokias edukacines parodėles, arba pamokas“

5 tyrimo dalyvė turi bendradarbiavimo patirtį su teisėsaugos institucijomis. Ji teigia, kad: *“Bendruojam su policijos komisariato prevencijos skyriumi darbuotojomis. Su jais tiesiog bendruojam, šneku su jom apie tuos sunkesnius vaikus. Buvo projektas „Atrask save“. Tai ten vaikai atsiųsti iš policijos komisariato, Vaiko teisių apsaugos skyriaus“*.

Organizacijų tikslai ir prioritetai gana dažnai sutampa ar yra iš dalies panašūs. Kartu įgyvendinant veiklas, siekiant bendrų tikslų, bendradarbiaujant kuriama sinergija. Tiek rengiant, įgyvendinant ir vertinant veiklas partneriai atsižvelgia ar akcentuoja skirtingus tikslų įgyvendinimo prioritetus. Taip pasiekama, kad tikslai yra įgyvendinami efektyviau.

Organizacijoms pajungiant pastangas bendrai veiklai, iškyla koordinavimo problema. Kadangi Vaiko gerovės srityje veikiančių organizacijų atveju buvo priimtas sprendimas neformalizuoti tarpinstitucinio bendradarbiavimo, priešingai negu Jaunimo organizacijų atveju, tad koordinuojanti institucija pasirinkta savivaldybei pavaldi organizacija, kurios pagrindinis tikslas yra teikti „teikti kokybiškas, prieinamas socialines paslaugas visiems savivaldybės gyventojams, priklausantiems socialinės rizikos ar/ir atskirties grupėms, užtikrinant jų pilnavertį dalyvavimą visuomeniniame gyvenime [Socialinių paslaugų centro veiklos nuostatai]“

Informacijos sklaida. Siekiant sumažinti konkrečios organizacijos žinių ar informacijos stoką yra pasitelkiami kitų institucijų ištekliai ir pagalba. 1 tyrimo dalyvis teigia:

„Susirinkimuose būtų aptariami buvę tarybos sprendimai, planuojami tarybos sprendimai, taip pat būtų teikiama metodinė pagalba - gal koks konkursas paskelbtas <...> konferencijos savivaldybėje ar ministerijoje, vėlgi informacija paviešinama, kas norite dalyvaujate“

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas X rajono savivaldybėje yra atpažįstamas kaip naudingas telkiant organizacijų pastangas siekiant numatytų tikslų. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas reikšmingas, nes padeda racionaliau naudoti ribotus organizacijų išteklius, pirmiausiai finansinius - tai svarbu atsižvelgiant į pastarųjų dešimtmečių pokyčius viešojo administravimo srityje. Socialiniai, demografiniai, ekonominiai pokyčiai lemia socialinės rizikos pasireiškimą ir kompleksinių problemų atsiradimą, kurių sprendimui reikalingi vis didesni ištekliai. Valstybių ir savivaldybių finansinės galimybės patenkinti augančius socialinių paslaugų gavėjų poreikius ribotos, todėl tarpinstitucinis bendradarbiavimas leidžia efektyviau panaudoti turimus išteklius.

Pasitikėjimo problema tarpinstituciniame bendradarbiavime

Tyrimo duomenų analizė aprodė, jog efektyviam bendradarbiavimui vykti trukdo nepasitikėjimas vieni kitais. Pirmiausiai, nepasitikėjimas yra jaučiamas iš savivaldos institucijų, nevyriausybinių organizacijų atžvilgiu.

„Trūksta pasitikėjimo jaunimo nevyriausybinių organizacijomis kaip partneriu“ [2 tyrimo dalyvė].

3 ir 4 tyrimo dalyvės išsako panašią nuomonę dėl vyraujančios bendradarbiavimo atmosferos: *„nemanau, kad pasitikimai nevyriausybininkais, visada yra galvojama, kaip finansuojami projektai, kokios veiklos atliekamos, ar atliekamos taip kaip numatyta. Manau, kad nepasitikima” [3 tyrimo dalyvė]. “Dėl finansavimo nepasitikima, ar bus atliktai tai, kas numatyta” [4 tyrimo dalyvė].*

Carnwell, Buchanan, (2009) išskiria šiuos bendradarbiavimo proceso požymius: bendros intelektualinės pastangos, komandinis darbas, žinios ir patirtis yra svarbesnės nei vaidmuo komandoje, dalyvavimas planuojant ir priimant sprendimus, bendra rizika, nehierarchiniai santykiai, pasidalijimas patirtimi, noras dirbti kartu, siekiant bendro tikslo, pagarba ir pasitikėjimas, tarpusavio priklausomybė, veikimas tinkle. Bendradarbiavimo proceso dalyvių pasitikėjimas vieni kitais yra vienas iš kokybinių kriterijų, parodantis bendradarbiaujančių partnerių tarpusavio supratimą. Carnwell, Buchanan, (2009) pabrėždami bendradarbiavimo svarbą, išskiria skatinimo galimybes, susijusias su tarpusavio pasitikėjimu grįstos aplinkos kūrimu, vadybiniais sprendimais įgalinančiais imtis atsakomybės ir iniciatyvos. Tyrimo dalyvių nuomone, bendradarbiavimą užtikrintų gerai organizuotas grįžtamasis ryšys, nuolatinis situacijos vertinimas ir analizė:

„Jeigu iškilo problema, yra kažkoks sprendimas, kažkoks planas, tai po to turi būti ir įvertinimas to. Tai kartais pasigendu to atgalinio ryšio, pradžia lygtais buvo, bet galo nėra, tęstinumo to nebūna,

„Užtikrintumo, kad pradėtas darbas manau, turėtų būti pabaigtas, dažnai būna kad prasideda ir neaišku kaip baigėsi“ [3 tyrimo dalyvė].

Vietos savivaldos institucijos atstovas taip pat teigia, jaučiantis organizacijų nepasitikėjimą ir atsitraukimą sprendimų priėmimo. Socialinis nepasitikėjimas – viena pagrindinių visuomeninio pasyvumo priežasčių, ribojanti socialinių mainų tinklų kūrimą.

„Šiai diena yra taip, kad organizacijos mano, lai visam paradui vadovauja savivaldybė, lai priima sprendimus, o mes pasipiktinsim už akių, o kita tegul lieka. Tai toks rezultatas“.

Tyrimo dalyviai suprastami tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą, numato tobulinimo sritis, susijusias su glaudesnių ryšių tarp institucijų skatinimu, bendradarbiavimo sistemos kūrimu bei iniciatyvos skatinimu tam, kad problemos būtų sprendžiamos veiksmingai. Pasitikėjimas apibūdinamas kaip svarbiausias bendradarbiavimo koordinavimo mechanizmas, tačiau X rajono savivaldybės atveju matyti nepasitikėjimas tarp organizacijų. Galima manyti, jog dėl šios priežasties nėra įsipareigojimo veikti kartu bei bendradarbiavimas neformalizuotas. Nepasitikėjimas šiuo atveju vertinamas kaip barjeras, stabdantis tarpinstitucinių bendradarbiavimo tinklų kūrimą.

IŠVADOS

1. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas socialinio darbo kontekste gali būti traktuojamas kaip metodas, sudarantis galimybes organizuoti ir teikti kompleksinę pagalbą vaikui, užtikrinant jo pagrindinių teisių įgyvendinimą bei tinkamas sąlygas jo vystymuisi. Be to, tai leidžia apjungti kelių sričių specialistų kompetencijas bei organizacijų patirtis ieškant tinkamiausių situacijų sprendimo. Bendradarbiavimas vaiko gerovės srityje ypatingas ir tuo, kad tuo pačiu metu vyksta tarpinstitucinis ir tarpdisciplininis bendradarbiavimas, grindžiami komandiniu darbu. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas gali sukurti sinerginį efektą. Organizuojant tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaiko gerovės srityje kuriami tinklai, kurių veikla grindžiama pasitikėjimu.
2. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas vaiko gerovės srityje savivaldybėje pasižymi tuo, kad bendradarbiaujančios organizacijos atpažįsta ir sutinka, jog bendradarbiavimas kaip šių organizacijų veiklos koordinavimo būdas yra tinkamas siekiant pagrindinių tikslų. Suvokiama, jog apjungiant bendras organizacijų pastangas, galima būtų gauti efektyvesnius rezultatus bei veiksmingiau organizuoti organizacijų darbą. Pirmiausiai, teikti tinkamą socialinę pagalbą vaikui, tinkamai reaguoti į susidariusią situaciją, o antra - organizacijos gauna naudą, nes yra efektyviau panaudojami turimi ištekliai: laiko, žmogiškieji, finansiniai.
3. Ryški pasitikėjimo stoka tarp bendradarbiaujančių organizacijų, ypatingai kalbant nevyriausybinių organizacijų nepasitikėjimą savivaldos institucijomis ir jų priimamais sprendimais. Kita vertus, savivaldos institucijos taip pat iš dalies nepasitiki nevyriausybėmis organizacijomis, kada kalbama nevyriausybinių organizacijų finansavimo iš savivaldybės biudžeto bei atliekamų veiklų ir teikiamų paslaugų santykį. Ši susidariusi įtampa sąlygoja bendradarbiavimo barjerų atsiradimą.

LITERATŪRA

1. Bačiulienė, K., Zaborskis, A. (2004). Požiūris į vaiko sveikatą Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje. *Medicina*, Nr. 40 (8), 714-720.
2. Barkauskaitė, M., Indrašienė, V., Gaigalienė, M., Rimkevičienė, V., Vasiliauskas, R. (2004) Nesėkmingo mokinių mokymosi priežasčių tyrimo teoriniai ir empiriniai aspektai. *Pedagogika. Mokslo darbai*. P.32-43
3. Barkauskaitė, M., Radzevičiūtė, E. (2004). Nenoro mokytis priežastys mokinių ir mokytojų požiūriu. *Pedagogika: mokslo darbai*, 73, 89–93.
4. Brown, K., Keast, R. (2003). Citizen-Government Engagement: Community Connection Through Networked Arrangements. *Asian Journal of Public Administration*, Vol. 25(1), 107-132.
5. Carnwell, R., Buchanan, J., (2009). *Effective Practice in Health, Social Care and Criminal Justice: A Partnership Approach*. 2nd edition. Maidenhead: Open University Press.
6. Darnaus vystymosi strategija, 2005
7. Graham, J. R., Barter, K. (1999). Collaboration: A Social Work Practice Method. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 80 (1), 6-13.
8. Jonynienė, Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. *Acta paedagogica Vilnensia*, Nr. 15, 129-142.
9. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: Lietuvos Edukologijos universitetas.
10. Loughran, H., McCann, M. E. (2013). Employing Community Participative Research Methods to Advance Service User Collaboration in Social Work Research. *British Journal of Social Work*, Vol. 43(6), 625-635.
11. McLaughlin, H. (2009). *Service User Research in Health and Social Care*. London: Sage Publications,
12. Miginis, N., Ulozas, M. (2010). *Tarpžinybinis bendradarbiavimas nacionaliniu lygmeniu jaunimo politikos srityje*. Vilnius: Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.
13. Raišienė, A., G. (2006). Teoriniai vietos savivaldos institucijų bendradarbiavimo aspektai. Autorių kolektyvo monografija: *Savivaldos institucijų socialinis politinis veiksmingumas*. Red. S. Puškorius. Vilnius: MRU.
14. Ranade, W., Hudson, B. (2003). Conceptual Issues in Inter-Agency Collaboration. *Local Government Studies*, Vol. 29(3), 32-50.
15. Silverman, D. (2005). *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. London: Sage Publication.
16. Skurdo mažinimo strategija, 2000
17. *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija* (2003), Vilnius.
18. Valstybinė švietimo 2013-2022 m strategija, 2013
19. *Vietos savivaldos įstatymas* (2000), Vilnius.
20. Weinstein, J., Whittington, C., Leiba, T. (2003). *Collaboration in Social Work Practice*. London, New York: Jessica Kingsley Publishing.
21. Woodside, A. G. (2010). *Case Study Research: Theory, Methods and Practice: Theory, Methods, Practice*. London: Emerald Group Publishing Limited.

PECULIARITIES OF THE INTER-INSTITUTIONAL COOPERATION IN CHILD WELFARE

Vida Lukamskienė

Kolping University of Applied Sciences,

Auksė Grižaitė

Revuona Basic School

SUMMARY

The article analyzes the organization of inter-institutional cooperation which is is relevant object in the context of social policy and education, particularly with regard to the child's welfare. In order to ensure Child welfare coordination of several institutions work is necessary. The main conclusions are: at the same time, inter-institutional collaboration in the field of child welfare is going on two ways: the inter-institutional and interdisciplinary collaboration, based on teamwork. Inter-institutional collaboration in the field of child welfare is recognized and agreed as the coordination method for achieving the main objectives. It is realized by combining the joint efforts of organizations; it is possible to obtain more effective results and efficiency of the organization of the institution - to provide adequate social support to the child, responding to the situation.

LEGAL REGULATION OF COPYRIGHT CONTRACTS

DALIA PERKUMIENĖ, ROKAS JANKAUSKAS

Kauno kolegija/University of Applied Sciences

SUMMARY

The copyright contract is the agreement, the basis of which the author transfers or undertakes to transfer in the future his rights of the use of production to the assign in the limits and conditions as determined by mutual agreement. The copyright contract may be only if the contract's object is the copyright transfer or grant. Author's moral rights cannot be transferred. This means that if a person has a translation of another author's work, according the contract he may transfer all his rights to the property of another author's work of translation to the publishing house. Untypical conditions used in copyright contracts are one of the most common mistakes. Indeed the properly prepared copyright contracts could be an alternative employment or other contract.

INTRODUCTION

In 2003, March 21, the new Lithuanian Law on Copyright and Related Rights Act update has been set in. The update of the law didn't change it in principle, but some new aspects were regulating newly. The main purpose of the update was to accommodate the Copyright and related rights act with the European Union norms, to improve the Copyright and Related rights act according to Lithuania's international obligations and also to harmonize with the new Lithuanian Civil Code and Lithuanian Civil Procedure Code. Copyright and related rights act is the main document in Lithuania which regulates copyright contracts and other related issues (The Official Gazette, 2003, No. 28-1125). The common provisions of the copyright contracts under the existing copyright and related rights act are analysed in this thesis, focusing on the object of the copyright contracts and how the copyright contracts conditions are regulated.

In many states the legal doctrine and practice of the contract as a legal institution, has long been identified exclusively with private (civil) legal category. Perhaps, it's the reason why contract issues are not adequately known, disclosed and assessed. Shirabon noticed this problem: "it is necessary to declare that the jurisprudence is focused on "sectoral" contracts - the private contracts awarded on the basis of civil and commercial law, also focus on the contract performance in international law. Considering on this, the most important issues, related with the contractual legal relationship of public law, are not analysed enough" (Shirabon 2007).

The object - the legal regulation of copyright contracts.

The purpose - to analyse legal regulation of copyright contracts. **The tasks:**

1. To discuss the conception of the copyright contracts;
2. To analyse the inherent characteristics of copyrights contracts;
3. To analyse copyrights requirements in Great Britain;
4. To analyse a subject of copyright contracts.

The method used - the generalization of the scientific literature analysis, systematic and comparative analysis and logic - analytical methods.

The concept and characteristics of the copyright contracts

The article 6.159 of the Civil Code of the Republic of Lithuania (Civil Code of the Republic of Lithuania 2001) (hereinafter - CC) provides that the elements of the contract, which are enough for the validity of the contract, are the agreement of capable parts and also the form of contract according the law. It is stated that the contract is made when the parts agreed all essential conditions. The essential conditions are determined by the law, part's agreement and sometimes by the court. It is generally accepted that the essential condition of the contract is the object of the contract in all cases (Mikelėnas 1996; 1997; Usoniene 2002). The, copyright contract is one of the types of civil contracts regulated by the special law.

In the most general sense, the copyright contract is the agreement, the basis of which the author transfers or undertakes to transfer in the future his rights of the use of production to the

assign in the limits and conditions as determined by mutual agreement. The concept of copyright contract is introduced in article 39 of the Republic of Lithuania on Copyright and Related Rights Act (hereinafter - LCRR), in which determined that according the copyright contract the "one part (the author or his assign) transfers or gives the author's economic rights in literary, scientific or artistic work or undertakes to create a work specified in the contract and to transfer it or to give the author's economic rights on it to the other part (assign or licensee), meanwhile another part undertakes to use the work or to begin to use it under the circumstances based in the contract and to pay the salary unless the contract provides otherwise" (The copyright and related rights act of the Republic of Lithuania, 1999). The copyright contract may be only if the contract's object is the copyright transfer or grant. If the contract isn't agreed on the transfer of copyright or takes advantage of the grant, the contract does not constitute a copyright contract⁶.

Only the economic author's rights can be transfer⁷, for example, to reproduce, publish, interpret, adapt, disseminate, broadcast or use in other way. Author's moral rights cannot be transferred. This means that if a person has a translation of another author's work, according the contract he may transfer all his rights to the property of another author's work of translation to the publishing house. In this case, the publishing house will be able to publish the work in the discretion; however it must noticed who made the translation. Also the author of translation keeps the right to object any change or misrepresentation of translation.

Author's moral rights cannot be transferred. This means that if a person has a translation of another author's work, according the contract he may transfer all his rights to the property of another author's work of translation to the publishing house. In this case, the publishing house will be able to publish the work in the discretion; however it must noticed who made the translation. Also the author of translation keeps the right to object any change or misrepresentation of translation (The moral rights and protection, 2001).

It is possible to transfer property rights to an existing work, when the author and the publisher have already signed a contract to publish already written book. Also it's possible to make the work order contract, which will oblige the author to create the work under the contract's conditions and to transfer some rights of work to the customer (The copyright of literary, scientific and art works: Current Issues and Perspectives 2005). The copyright contract can be repayable or not. If the copyright contract is repayable, the salary must be provided or the salary's calculation must be noticed in the contract. There are two main methods to set the salary of the work or the rights on it: 1) The specific sum of money; 2) Percentage of the copyright assignee of income. In this case, the author has the right to get information about his work use and about the income of assignee (Copyright and related rights protection and the fight against piracy 1997).

It is noticed that the parts can make the agreement to pay all salary at once or to pay in instalment. In summary, in the most general sense, the copyright contract is the agreement, the basis of which the author transfers or undertakes to transfer in the future his rights of the use of production to the assign in the limits and conditions as determined by mutual agreement. Only the author's property rights can be transferred, for example, to reproduce, publish, interpret, adapt, disseminate, broadcast or use in other way.

Copyrights requirements in Great Britain

The modern concept of copyright occurred in United Kingdom on 1710, it was established by the Statute of Anne. Nowadays the author's rights are protected by the copyright, designs and patents act (1988) in Great Britain⁸.

According to Copyright, Designs and Patents Act⁹ (1988) in United Kingdom, non- property rights related to copyright is a moral rights, which are intended to protect the author's / creator's reputation, these rights cannot be inherited after the creators / authors death (Cornish 1999).

⁶ It may be a service contract or contract.

⁷ The copyright is the author's property rights and moral rights of the created work.

⁸ A number of legislative amendments entered into force on August 1, 1989, also a few small provisions on the 1990 and 1991. Various changes were mostly of European Union directives origin.

⁹ Copyright, Designs and Patents Act 1988, §107 (1) (a), UK.

There are four moral rights:

1. Authorship. This right identifies the author / creator.
2. Wholeness. Author / creator has the right to prevent belittle his work, change jobs, use not in accordance with the author's idea, or to take any action that would harm the author's reputation.
3. Incorrect assignment. Author's / creator's right to a fair ascribed authorship.
4. Disclosure. Author's / creator's right to withhold from publication of films or photos, or to prevent the display or distribution.

Copyright, Designs and Patents Act prohibits a third party without the holder's permission: 1) Copy; 2) Publish; 3) Lease or lending; 4) Publicly perform, display, play; 5) Broadcast, or partially applied. Copyright, Designs and Patents Act provides some exceptions. The main exception is known as "honesty", it is not a legal right, but the defense. Honest persons are permitted to use the work for nonprofit purposes or for research, news reporting, and criticism or review information. Other exceptions apply to educational institutions and libraries, such as copy to the purpose to give or receive instructions or assessment, librarians and archivists copying, local or interlibrary document supply. Copyright owners of press publications are very difficult to identify, not to mention the permission, because they consist of a number of copyright works (Bentley 2004).

All electronic media works provide the same restrictions for all copyright works. E-mails, web pages, and all the material available on the web is considered copyrighted works. Although this information is publicly available and free of charge, does not mean that it can be freely copied. Some web developers actually give the right to copy the material for educational purposes, but in all cases, the authorization or consent of the copied material must be obtained.

Confined works should never be copied without the author's permission. This can be various written papers, dissertations, personal letters, etc.

The subject of copyright contracts

The title of work is one of the main elements which determines the subject of copyright contract: the copyright contract is considered as made when the object of rights, which transference (or granting) are the subject of copyright contract, is clearly determined - the work, on the other words, when it is possible to determine what a given work rights are transferred or granted. As the associate professor Vileita says, both the title and the format, genre, extent, and other information of work must be defined (Vileita 2000). It must be noticed that the title of work is the only one element of copyright contract subject which must be determined in the contract. The transferred rights and the extent of transferred rights may be determined according the dispositive LCRRA norms. Examining the subject of copyright contract, it is also needed to notice the LCRRA article 40, part 3 and 4, in which it is said that according the copyright contract transferring all author's property rights, these rights are transferred just for those work using ways, which are defined in the contract; if the work using ways are not defined in the contract, it is considered that the contract is made just for those work using ways, which are necessary for the purpose on which the contract was made. Two rules are set in these provisions: the first - a strict copyright contract interpretation rule, according it the transferring of all copyrights is abridged to the particular ways of using the work; the second - the purposes of the copyrights transferring, according it if appears some uncertainty of extent of copyright transferring, this rule defines that it is enough extent to reach the purpose of the contract⁹.

According the copyright, designs and patents act (1988) in Great Britain, the subject of copyright contract is the transferring of author's property rights or the granting of author's property rights (in copyright license contract). In summary of legal regulation of this copyright contract element, some author's rights (including the property) transferring is strictly prohibited on purpose to assurance the author's interests (the condition of mentioned rights included in the contract wouldn't be as the contrary to the imperative norms), on the other hand, the selected copyright contract regulatory model allows not a very detailed contract, however, having any doubt of what rights are transferred, it is considered that the minimum of author's rights is transferred to reach the purpose of contract (Mikelėnas 1996).

Copyright protected by the laws of Lithuania respectively. The court finds that the works or objects of related rights have been fraudulently employed, recover from the user 5 times higher royalties than would be payable under license to use a work or object of related rights. In individuals who have, within one year from the royalties of recovery, repeated breach of the Copyright Law of the works and objects of related rights procedure recovered 10 times higher royalties than the one to pay for the rights granted under the license to use a work or object of related rights. Losses and property damages are governed by the Civil Code and the Copyright Law. Both in Lithuania copyright law norms as well as by the British Design and Patents Act 1988, in determining the amount of loss, the court took into account of infringements, the amount of damage and the lost income and other expenses of subject of copyright or related rights. Illegal works and objects of related rights specimen can be forwarded to the subject of copyright or related rights, if requested. A person which infringes the author's or artist's moral rights, must compensate for non-pecuniary damages, which amount in money determines the court. Moral damages is determined in each case shall not be the less than 5000 LTL and not more than 25000 LTL. In determining the moral damage, expressed in money, the amount shall take into account the offender's guilt, its financial position, the moral damage effects and other significant circumstances.

In the case of copyright infringement, the property damage is incurred costs and the loss of material property (income), which he would have received if there hadn't been illegal actions. Damages expressed in monetary are considered losses, which can be direct (real) and indirect (loss of income). Loss of income is the amount of money by which the victim's financial situation has not improved, on the other words, the loss of profit. It is calculated by excluding the costs associated with taxes, fees, and other costs (Vileita 2000). Therefore, the legal meaning of the term "loss of income" in economic terms is a loss of profit. The person who infringed the author's moral rights must to compensation moral damage. This amount of damages expressed by money is determined by the court in accordance with the Civil Code and the rules on non-pecuniary damages (Mikelėnas 1997). In order to find an infringement of copyright, the fact that the work is unauthorized use must be set - the use of a work (including the release and reproduction) and the distribution without the permission (a license). Unauthorized use of copyrighted works brings not only civil but also the administrative and criminal responsibility.

As one of the most important features of the work is its novelty (originality). Therefore, business people as subjects seeking the financial gain must think about the confidential contract with the author. This agreement provided that any creative process, from idea to result must be vigilantly protected. The idea of work - one of the most precious expressions of the author's intangible property, the disclosure would be forthcoming creations novelty infringement, it means that it cannot enter into a list of objects protected by copyright, and its use is not illegal and will not entail legal liability (Mizaras 2003).

Lithuanian courts are not which examined the relationship between work and shape. Meanwhile, in terms of the originality of the work as a criterion to determine whether a work is not copied, it should be noted Lithuanian Court of Appeal analyzed the case (Jurkunas v LLC „Though“ 2004). Applicant A.V. Jurkunas appealed to the court with the lawsuit in which the defendants are LLC "Though" and R. Sukeviciene on infringement of the author's property and moral rights. The applicant stated that the defendant LLC "Though" in 2001 publication "Encyclopedic book of forest" used the twenty-nine paintings of applicant without his permission and without mentioning his name. According to the applicant, drawings were a repaint of his drawings printed in 1988 publication "Lithuanian fauna: Mammals". The author of the drawings in "Encyclopaedic book of forest" is the respondent R. Sukeviciene. Defendant R. Sukeviciene said that she is the author of drawings published in LLC "Though". The court appointed examination of drawings. The experts have concluded that R. Sukeviciene's drawings are repainted of A. V. Jurkunas drawings. Based on the results of the examination, the court concluded that R. Sukeviciene's drawings are not original, but the illegal copy of the A. V. Jurkunas' drawings.

Lithuanian case law of compensation cases of author's non-pecuniary rights, based on which would be visually show what factors are important in determining the extent of damage, is

limited and not crystallized. An interesting and informative in this respect is Mizaras article (Mizaras 2003) on the German case law. It should be noted that the German Federal Court in determining the amount of non-pecuniary damage, usually takes into account the illegal nature of the actions and the difficulty and the form and degree of offender's guilt. For example, the offender's actions, re-made after he was warned of prohibition to distribute photographs without the author's permission, Court assessed as intentional and found a higher amount of compensation for non-pecuniary damage (Wieder holungsreröf-fentlichng 1996). German courts also define the circumstances, influencing the difficulty and the amount of damage, as the reasons and motivation of the offender's behaviour, which affects profit.

One of the greatest practical copyright remedies - damages, is regulated by both the Copyright and Related Rights Act and the Civil Code. Copyright and Related Rights Law Article 67 provides that the losses and property damage to be compensated according to the law and the Civil Code. Under Article 2 and 3 of this act, it is provided two copyright damage remedies - reparation and compensation. In determining the amount of the damages should be based on both the CC Article 6249 and Article 67 paragraph 2. CC 6.249 paragraphs 2 declares losses as the personal benefits of unlawful actions. This provision makes it easy for the author or his defender to prove the amount of loss, because the other person of the proceeds of unlawful action is much easier to prove than the victim's loss of income.

Lithuanian case law of compensation cases of author's moral rights, based on which would be visually show what factors are important in determining the extent of damage, is limited and not crystallized. An interesting and informative in this respect is Mizaras article on the German case law. It should be noted that the German Federal Court in determining the amount of moral damage, usually takes into account the illegal nature of the actions and the difficulty and the form and degree of offender's guilt. For example, the offender's actions, re-made after he was warned of prohibition to distribute photographs without the author's permission, Court assessed as intentional and found a higher amount of compensation for moral damage. German courts also define the circumstances, influencing the difficulty and the amount of damage, as the reasons and motivation of the offender's behaviour, which affects profit (Mizaras 2003).

It can be reasonably concluded that the non-pecuniary damage are not only the victim's spiritual suffering assessed in cash. This is the entirety of the factors that allow solving the degree and extent of the victim's subjective claims are based on facts.

Non-pecuniary damages aren't an alternative to pecuniary damages. Claim for non-pecuniary damages may bring any copyright holder, who has reason to believe that the damage done to him, whether it calls for pecuniary damage.

CONCLUSIONS

1. The copyright agreement may contract the author (or his successor) and the user of work. Therefore, in almost all cases one party of the contract will be a person, whereas the user of work can be a person or artificial person.
2. The copyright agreement may contract the author (or his successor) and the user of work. Therefore, in almost all cases one party of the contract will be a person, whereas the user of work can be a person or artificial person.
3. Copyright is valid all life of the author or sponsor (employer) plus 70 years after his death. If the author/creator is unknown, the copyright is protected 70 years after the publication. If there is a common authorship, 70 years from the last author's death. When the work is carried out by the official or servant of the queen, or by the queen, the term of copyright protection is 125 years since the work was created, except that cases when it is published in 75 years.
4. Copyright does not have to be registered, it automatically appears at the moment when the work is created, or is declared, published, or released, and if the creator is unknown, published or publicly displayed.
5. In order to ensure the economic interests of authors and the public a legitimate and reasonable interest to use a work balance, exclusive author property rights may be restricted by law

provided for socially important purposes, and provided that this does not conflict with a normal use of a work and does not prejudice the author's moral rights.

6. If the time limit of author's property rights or license is not noticed in the copyright contract, any part can terminate the contract before the year reporting other in writing. If the area of validity is not noticed in the copyright contract, it is considered that the author's property rights are transferred to the territory of the Republic of Lithuania.

REFERENCES

1. Amending the Law of the copyright and related rights act of Republic of Lithuania (2003-05-05 Nr. IX-1335, Off., 2003, No. 28-1125.
2. Bentley, L. Sherman, B. Intellectual Property Law. – Oxford: Oxford University Press, 2004.
3. Civil Code of the Republic of Lithuania // No.VIII-1864, 2000.
4. Copyright and related rights protection and the fight against piracy. Posts set./Compiler N. Matuleviciene. -Vilnius, 1997.
5. Cornish, W., R., Intellectual property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied rights. –London, 1999.
6. European Parliament and Council Directive on harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society, No. 2001/29/EB, May 22th, 2001.
7. Mikelėnas, V. Contract's law. – Vilnius: Justitia, 1996, P. 314.
8. Lithuanian Court of Appeal ruling, June 28th, 2004, No. 2 A 209/2004 Antanas Vilius Jurkunas v LLC „Though“, Ramute Sukeviciene.
9. Mikelėnas, V. Civil Law: tutorial. – Kaunas: Vijusta, 1997.
10. Mizaras, V. Copyright: civil remedies. Vilnius: Justitia, 2003.
11. Mizaras, V. Non-pecuniary damages for copyright and performers' rights infringement // Law, 2003.
12. Usoniene, J.(2002) Copyright regulation and the new Civil Code. General and specific norms ratio// Jurisprudence. T. 28(20).
13. The Administrative Code of Republic of Lithuania, Article 214(10)//The Official Gazette, 2002, No.124-5623
14. The Civil Code of Republic of Lithuania//State news, 2000. No.74-2262.
15. The copyright of literary, scientific and art works: Current Issues and Perspectives. Posts set. Vilnius, 2005
16. The copyright and related rights act of Republic of Lithuania//No. 50-1598, 1999.
17. The moral rights and protection. Scientific conference. -Vilnius: Justitia, 2001.
18. Shirabon, O. V. Agreement of Normative- Legal Character as the Source of Contemporary Russian Law. Thesis of Doctoral Research in the Field of Law. Moskva, 2007.
19. Vileita, A. The comment of copyright and related rights act of Republic of Lithuania. Vilnius: Lithuanian Writers' Union Publishers, 2000.
20. Von Hollebern, K. Geldersatz bei Persönlichkeitsverletzungen durch die Medien. Baden-Baden, 1999.

AUTORINIŲ SUTARČIŲ TEISINIS REGULIAVIMAS

Dalia Perkumienė, Rokas Jankauskas
Kauno kolegija

ANOTACIJA

Autorinių sutarčių sudarymas – aktualus klausimas. Sudarant autorines sutartis, ne visada įsigilinama į teisės aktų keliamus reikalavimus, neretai autorinės sutartys bandomos sudaryti net ir tada, kai jos negali būti taikomos. Viena dažniausiai pasitaikančių klaidų – į autorines sutartis įtraukiamos joms nebūdingos sąlygos. Iš tikrųjų autorinė sutartis kai kuriais atvejais gali būti puiki alternatyva darbo ar kitai, pavyzdžiui, rangos sutarčiai, tačiau reikia žinoti, kaip tinkamai ją parengti. Autorinėmis sutartimis laikomos tik tokios sutartys, kurių dalykas yra autorių teisių į kūrinių perdavimas ar suteikimas. Jei sutartimi nėra susitariama dėl autorių turtinių teisių perdavimo ar suteikimo pasinaudoti, tokia sutartis nėra laikoma autorine sutartimi. Autorinėmis sutartimis laikomos tik tokios sutartys, kurių dalykas yra autorių teisių į kūrinių perdavimas ar suteikimas.

TEISĖS SPECIALISTŲ SU KOLEGINIU IŠSILAVINIMU POREIKIO PANEVĖŽIO REGIONE TYRIMAS

ERMINA ČIŽIENĖ, VYTAUTAS PALIUKAS

Panevėžio kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu rengimo Panevėžio regione problematika bei poreikis. Temos aktualumas pagrindžiamas aukštais kvalifikaciniais reikalavimais keliamais teisininko profesijai bei demokratinėje visuomenėje priimamais teisės normomis pagrįstais sprendimais. Tyrimo tikslas - įvertinti teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu poreikį Panevėžio regione, tyrimo objektas – teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu poreikis Panevėžio regione, tyrimo uždaviniai: aptarti teisės specialistui reikalingas žinias, gebėjimus ir įgūdžius; išryškinti teisės koleginių studijų programos poreikį lemiančius aplinkos veiksnius ir galimas veiklos sritis; apibendrinti darbdavių apklausos rezultatus apie teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu poreikį Panevėžio regione lyginamuoju aspektu. Tyrimo metodai: informacijos šaltinių analizė, anketinė darbdavių apklausa. Dauguma apklausoje dalyvavusių teisinės veiklas Panevėžio mieste ir regione vykdančių įmonių vadovų patvirtino, kad teisės specialistai su koleginiu išsilavinimu rastų savo nišą darbo rinkoje.

ĮVADAS

Teisė yra susijusi su visomis visuomenės egzistavimo sritimis. Absoliuti dauguma sprendimų tiek viešojoje, tiek privačioje erdvėje priimami remiantis teisės normomis, todėl savaimė suprantamas kvalifikuotų teisės specialistų poreikis. Demokratinėje teisinėje valstybėje teisininko profesijai keliami dideli reikalavimai, nes užtikrinti tokias fundamentalias teises vertybes, kaip teisės viešpatavimas, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisinis saugumas ir teisinis tikrumas, teisinė pagalba ir kt., įmanoma tik tokioje teisinėje sistemoje, kurioje teisininkai turi būtina profesionalią kompetenciją.

Straipsnio tikslas – įvertinti teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu poreikį Panevėžio regione, **objektas** – teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu poreikis Panevėžio regione.

Straipsnio uždaviniai:

1. Aptarti teisės specialistui reikalingas žinias, gebėjimus ir įgūdžius.
2. Išryškinti teisės koleginių studijų programos poreikį lemiančius regioninius pokyčius darbo rinkoje.
3. Apibendrinti darbdavių apklausos rezultatus apie teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu poreikį Panevėžio regione lyginamuoju aspektu.

Metodai: informacijos šaltinių analizė, anketinė darbdavių apklausa.

Reikalavimai teisės specialistų rengimui

Teisės specialistų veikla reikalauja kūrybinio ir kritinio mąstymo, leidžiančio suvokti teisės vietą ir paskirtį socialinių normų sistemoje, išmanyti Lietuvos Respublikos teisės sistemą, norminius teisės aktus, mokėti juos taikyti ir sugebėti spręsti konkrečias praktines teisės problemas, turėti įgūdžius, susijusius su įmonių ir įstaigų veiklos teisiniu administravimu. Vystant verslą, plečiantis paslaugas teikiančių verslo įmonių ar viešųjų įstaigų tinklui, privačiose ir valstybinėse institucijose nuolat jaučiamas teisės specialistų, gebančių įgyvendinti, koordinuoti ir vykdyti teises veiklas, poreikis.

Konkretūs teisininkų rengimui keliami reikalavimai nurodyti Teisės studijų krypties apraše (toliau –Aprašas) (1). Analogiškai teisininkų rengimui keliami reikalavimai nurodomi ir Teisės studijų krypties aprašo projekte (2). Baigus kolegines teisės krypties studijas įgyjamas aukštasis koleginis išsilavinimas ir teisės profesinio bakalauro kvalifikacinis laipsnis. Apraše nurodomi bendrieji teisės studijų tikslai:

- išugdyti teisiniam darbui būtinas etines savybes;
- išugdyti tikslaus ir taisyklingo teisinių sąvokų vartojimo įgūdžius;
- suteikti žinių ir gebėjimų, reikalingų veikloje, susijusioje su suteikiama kvalifikacija;

- išugdyti poreikius išlaikyti profesinę kompetenciją per visą darbo veiklos laikotarpį tobulinant kvalifikaciją;
- suformuoti supratimą apie teisės mokslo reikšmę visuomeniniam gyvenimui.

Koleginėse ir universitetinėse studijose įgytų žinių, mokėjimų ir įgūdžių pobūdis skiriasi: universitetinių studijų absolventams labai svarbu įgyti nuodugnių ir plačių fundamentinių žinių ir pažintinių gebėjimų, koleginių studijų absolventams – fundamentinių žinių ir stiprių praktinių gebėjimų, tokių kaip mokėjimas rengti teisės taikymo aktų projektus; dokumentų valdymo įgūdžiai; mokėjimas sisteminti norminius teisės aktus; profesinės etikos įgūdžiai; mokėjimas naudotis teisinės informacijos duomenų bazėmis. Koleginėms studijoms keliami tikslai:

- išugdyti kūrybinį ir kritinį mąstymą, leidžiantį suvokti teisės vietą ir paskirtį socialinių normų sistemoje;
- išmanyti Lietuvos Respublikos teisės sistemą, norminius teisės aktus, mokėti juos taikyti ir sugebėti spręsti konkrečias praktines teisės problemas.

Taigi, koleginės teisės studijos daugiau orientuotos į praktinių gebėjimų ugdymą. Didelė dalis abiturientų kasmet teikia paraiškas į teisės studijų programas (2011, 2012, 2013, 2014 metų LAMA BPO duomenys (3)). Kaip viena iš populiarumo priežasčių nurodomas teisės studijų universalus pritaikomumas: teisės žinios reikalingos tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuje(4).

Darbo rinka kaip vienas iš pagrindinių aplinkos veiksnių, lemiančių koleginių studijų teisės programos poreikį

Nedarbo lygis Lietuvoje išlieka aukštas. Lietuvos darbo biržos duomenimis 2015 m. vasario mėn. 1 d. šalyje buvo registruota 174,9 tūkst. bedarbių. Palyginti su 2014 m. vasario mėn. 1 d. bedarbių skaičius sumažėjo per 17 proc. Darbo biržoje registruoti neturintys darbo asmenys sudarė 9,6 proc. visų šalies darbingo amžiaus gyventojų (5). 2015 m. sausio mėnesį nedarbas Panevėžio teritorinės darbo biržos aptarnaujamoje teritorijoje išaugo 0,4 proc. lyginant su 2014 m. gruodžio mėnesiu. 2015 m. vasario mėn. 1 d. Panevėžio teritorinėje darbo biržoje įregistruoti 16294 bedarbiai, kurie sudarė 11,3 proc. darbingo amžiaus Panevėžio regiono gyventojų (sausio 1 d. — 10,9 proc.). 2015 m. vasario mėn. 1 d. Panevėžio teritorinėje darbo biržoje įregistruoti 8834 bedarbiai vyrai, jie sudarė 12,2 proc. darbingo amžiaus vyrų. Moterų nedarbas siekė 10,4 proc. (7460), o jaunimo iki 25 metų amžiaus nedarbas - 5,1 proc. (1503). 2015 m. vasario mėn. 1 d. didžiausias nedarbas Kupiškyje (14,4 proc.) ir Pasvalyje (14,4 proc.), kiek mažesnis Rokiškyje (13,2 proc.) ir Biržuose (11,5 proc.), o mažiausias Panevėžyje (9,8 proc.)(6).

Pagrindinės nedarbo priežastys Lietuvoje dažniausiai įvardinamos kaip išsilavinimo, darbo patirties, žinių ir gebėjimų stoka. Aukštas nedarbo lygis Panevėžio regione skatina panevėžiečius rinktis aukštojo mokslo studijas, siekiant įgyti tinkamą kvalifikaciją.

2015 m. sausio mėn. 1 d. Panevėžyje veikė 3328 ūkio subjektai. Daugiausia buvo didmeninės ir mažmeninės prekybos bei variklinių transporto priemonių ir motociklų remonto įmonių (27,6 proc.). Mažiau buvo kitas aptarnavimo paslaugas teikiančių įmonių (20 proc.), apdirbamosios gamybos (9,5 proc.), transporto ir saugojimo veikla užsiimančių įmonių (8,6 proc.). Palyginus su 2014 m., veikiančių ūkio subjektų skaičius per metus Panevėžyje padidėjo 0,15 procento. Panevėžyje dominuoja smulkusis ir vidutinis verslas. Mieste daugiausia veikia įmonių, kuriose dirba 1-9 darbuotojai (7). Panevėžio miesto verslumo koeficientas aukštesnis už šalies vidurkius. Miesto savivaldybė, kaip numatyta 2009-2015 m. Panevėžio regiono strateginiame plane, skiria daug dėmesio paslaugų verslui plėtojimui, verslo infrastruktūros plėtrai.

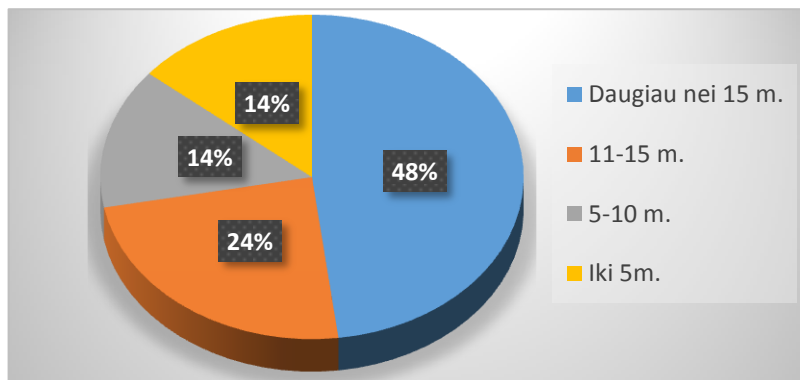
Ekonominė situacija šalyje turi tiesioginę įtaką pokyčiams darbo rinkoje. Nors padėtis darbo rinkoje išlieka sudėtinga, tačiau atsigauant šalies ekonomikai numatomas užimtumo augimas ir nedarbo lygio laipsniškas mažėjimas. Darbo biržos atliekamos darbdavių apklausos rodo, kad dėl didėjančio teigiamo darbo vietų likvidavimo ir steigimo balanso išaugs įsidarbinimo galimybės. Daugiausia steigiamų darbo vietų bus privačiame sektoriuje, paslaugų ir pramonės sektoriaus įmonėse. Daugiausiai laisvų darbo vietų bus dėl darbuotojų kaitos. Didžiausias teigiamas darbo vietų steigimo balansas prognozuojamas paslaugų sektoriuje: didmeninės ir mažmeninės prekybos,

sausumos transporto, viešbučių ir restoranų sektoriuje bei kitoje komunikacinėje, socialinėje ir asmeninėje aptarnavimo veikloje. Atkreiptinas dėmesys į teisės specialistų, gebančių administruoti viešųjų pirkimų bei kitas teises veiklas, augantį poreikį; perkančiųjų organizacijų atliekamų viešųjų pirkimų mastai tiek regioniniu, tiek ir ES vieningos rinkos lygiu kasmet auga, todėl viešasis bei privatus sektorius yra suinteresuoti efektyvia viešųjų pirkimų sistema ir jos tobulinimo galimybėmis. Darbuotojų, išmanančių teisę, poreikis akivaizdus ir viešojoje sferoje. Taigi, ekonominė regiono situacija bei galimybių vystyti įvairių subjektų veiklą analizė rodo, kad mieste veikia daug įmonių, kurios neišvengiamai susiduria su įvairia teisine veikla – tai sudaro prielaidas teigti, jog teisės specialistai gali rasti savo vietą darbo rinkoje. Tačiau darbo biržos pateikiamas įsidarbinimo galimybių barometras Panevėžio regione teisininkų ir jaunesniųjų teisės bei giminiškų profesijų specialistų įsidarbinimo galimybes vertina kaip vidutines ar mažas (8).

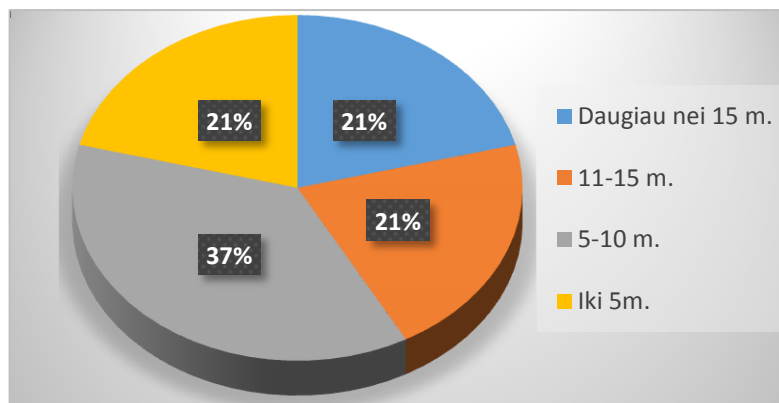
Darbdavių apklausos analizė

Panevėžio kolegija 2012 m. sausio – vasario mėn. ir 2014 m. gegužės mėn. atliko Panevėžio mieste ir regione veikiančių įmonių ir įstaigų, vykdančių viešųjų pirkimų, draudimo ir kitas teises veiklas (toliau – įmonių), vadovų anketinę apklausą. **Tyrimo tikslas** – nustatyti teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu poreikį Panevėžio mieste.

Tyrimo metodas – anketinė apklausa, naudojant anoniminę anketą. Tyrimo klausimynas 2012 m. išsiuntinėtas 30 Panevėžio miesto įmonių. Buvo sudarytos galimybės atsakyti į anketos klausimus internete arba raštu. Gauti atsakymai iš 21 mieste veikiančio subjekto: viešųjų įstaigų (švietimo, sveikatos priežiūros) ir draudimo bei turto saugos paslaugas teikiančių verslo įmonių. 2014 m. tyrimo metu buvo apklausta 19 mieste veikiančių subjektų: viešųjų įstaigų (švietimo, sveikatos priežiūros), draudimo ir kitas teises paslaugas teikiančių įmonių, įstaigų, organizacijų vadovai. Dauguma apklausoje dalyvavusių įmonių 2012 m. nurodė turinčios didesnę nei dešimties ir 5-10 metų veiklos patirtį (žr. 1 ir 2 pav.).

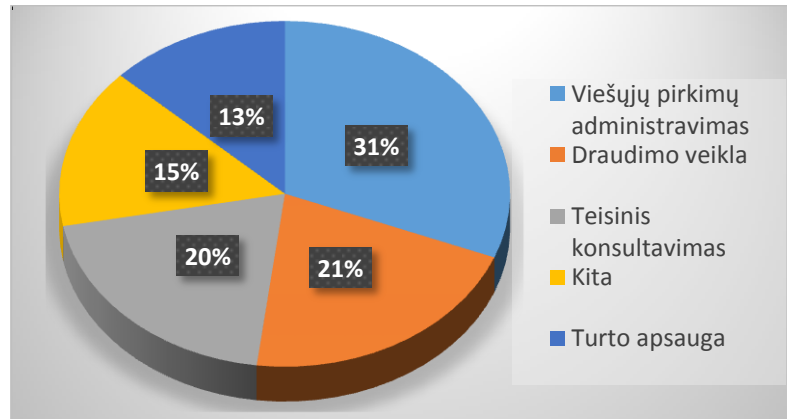

1 pav. Apklausoje 2012 m. dalyvavusių įmonių veiklos patirtis metais.
(Sudaryta autorių)

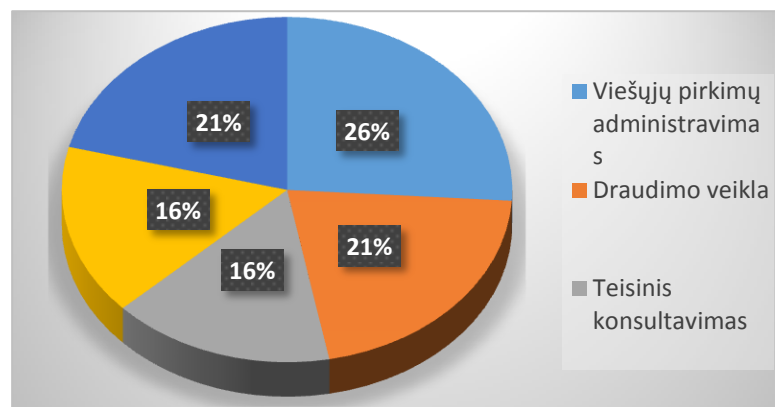
2 pav. Apklausoje 2014 m. dalyvavusių įmonių veiklos patirtis metais.
(Sudaryta autorių)

Tyrimu buvo siekta išsiaiškinti, kokio pobūdžio teisinės veiklos vykdomos miesto įmonėse. 2012 m. apklausos rezultatai rodo, jog beveik trečdalyje (31 proc.) apklausoje dalyvavusių įmonių vykdomi viešieji pirkimai, penktadalyje įmonių – draudimas ir jo administravimo veiklos. Teisinės veiklos susijusios su turto apsauga (13 proc.) ir kitos veiklos (15 proc.) atitinkamai sudaro mažesniąją vykdomų teisinių veiklų dalį (žr. 3 pav.). Tarp kitų teisinių veiklų paminėtos: darbo teisės klausimų sprendimas ir analizė, problemų teisinės bazės analizė ir priemonių planų rengimas, teisinės veiklos susijusios su švietimo veikla, teisingumo vykdymu bei paslaugų kokybės teisinių problemų sprendimu.

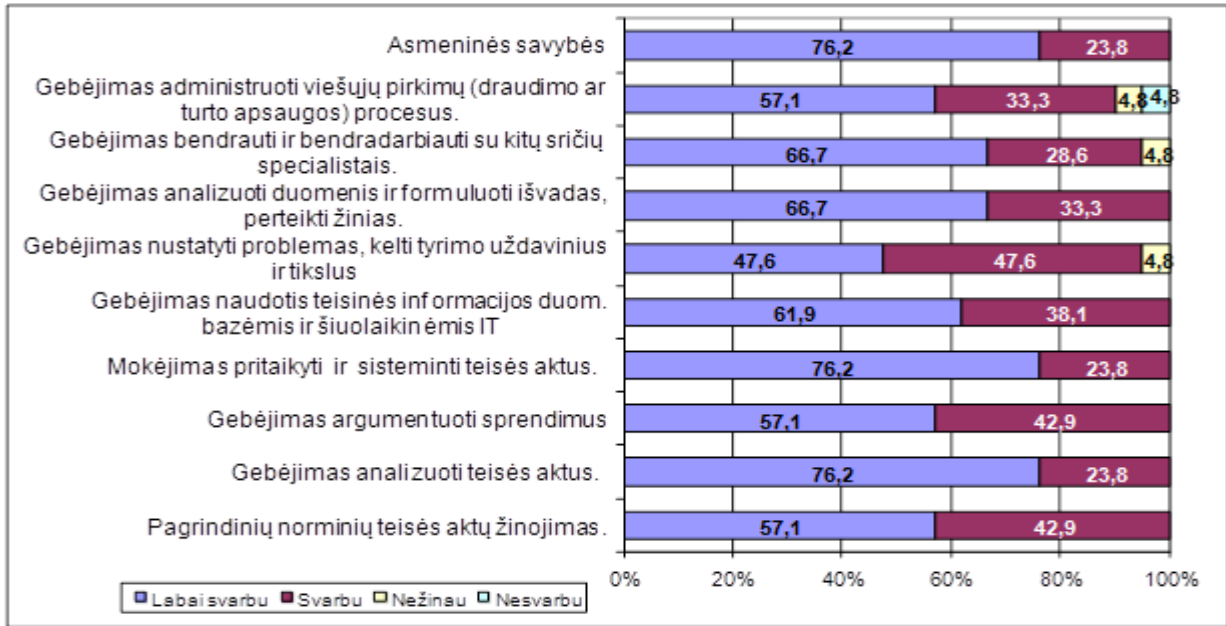
3 pav. Įmonėse vykdomos teisinės veiklos pobūdis (2012m.)
(Sudaryta autorių)

2014 m. apklausos rezultatai rodo, jog daugiausia vykdomi viešieji pirkimai (31 proc.), tada vienodai vykdomos turto apsaugos ir draudimo veiklos (21 proc.), o mažiausiai vykdomas teisinis konsultavimas ir kitos veiklos (16 proc.). Tarp kitų teisinių veiklų paminėtos: teismų sprendimų vykdymas, privalomojo sveikatos draudimo fondui padarytos žalos administravimas (žr. 4 pav.).

4 pav. Įmonėse vykdomos teisinės veiklos pobūdis (2014 m.)
(Sudaryta autorių)

2012 m. apklausos metu įvairaus pobūdžio teisinės veiklas vykdančių įmonių vadovų, potencialių darbdavių, buvo prašoma įvertinti savybes, žinias ir įgūdžius, svarbius įmonėje dirbančiam teisės specialistui. Visi respondentų vertinimui pateikti teisės specialisto įgūdžiai ir gebėjimai buvo įvertinti kaip svarbūs arba labai svarbūs. Prioritetą respondentai atidavė gebėjimams analizuoti, sisteminti ir taikyti teisės aktus ir bei asmeninėms teisės specialisto savybėms, tokioms kaip tikslumas, sąžiningumas, atsakingumas, organizuotumas bei atsakomybės už savo veiklos rezultatus suvokimas. Respondentų teigimu, labai svarbus teisininko gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti su kitų sričių specialistais, dirbti savarankiškai ir komandoje, vadovautis profesine etika (žr. 5 pav.)

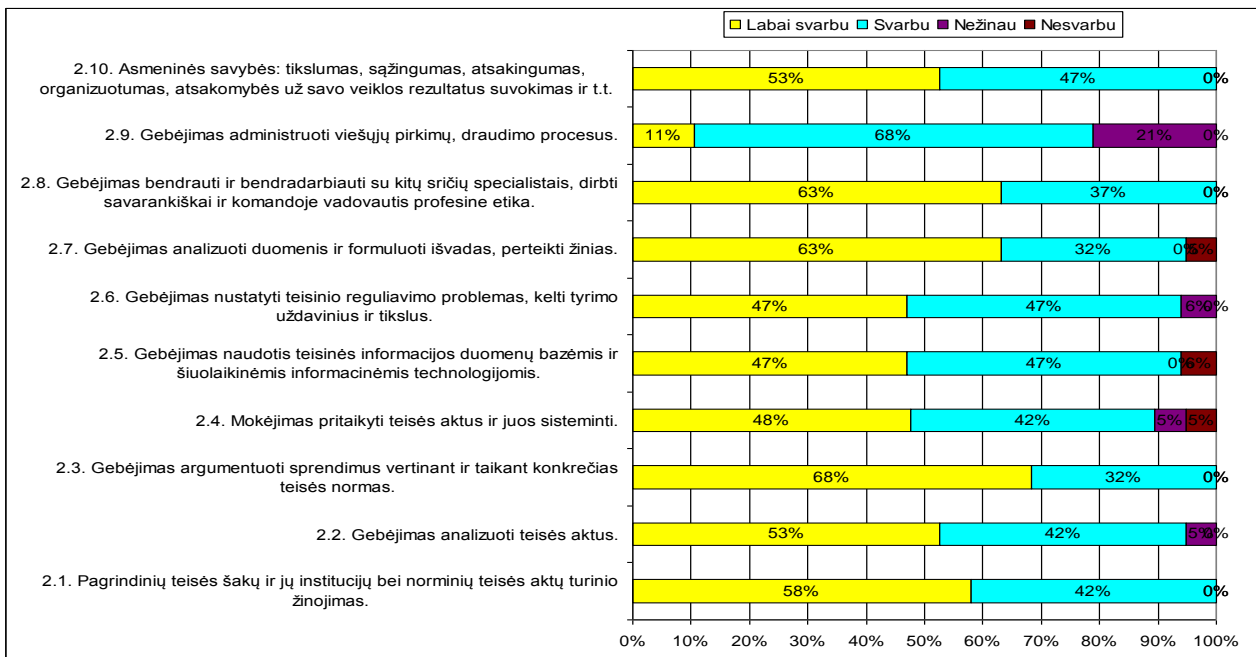

5 pav. Teisės specialisto kompetencijų svarbos vertinimas (2012 m.)

(Sudaryta autorių)

Iš kitų, respondentų nuomone svarbių įgūdžių, buvo paminėtas profesionalus ir geranoriškas požiūris į klientą, gebėjimas analizuoti teisinę problemos bazę bei pateikti galimas priemones problemai spręsti, teisinio darbo patirtis, pasitikėjimas savimi, nuolatinis tobulėjimas.

2014 m. duomenimis visi respondentų vertinimui pateikti teisės specialisto įgūdžiai ir gebėjimai įvertinti kaip labai svarbūs, svarbūs. Prioritetą respondentai teikė gebėjimams analizuoti teisės aktus, pagrindinių teisės šakų ir jų institucijų bei norminių teisės aktų žinojimui, asmeninėms savybėms: tikslumas, sąžiningumas, atsakingumas, organizuotumas, atsakomybės už savo veiklos rezultatus suvokimas. Respondentų teigimu, labai svarbus gebėjimas argumentuoti sprendimus vertinant ir taikant konkrečias teisės normas, bei gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti su kitų sričių specialistais, dirbti savarankiškai ir komandoje vadovaujantis profesine etika (žr. 6 pav.).

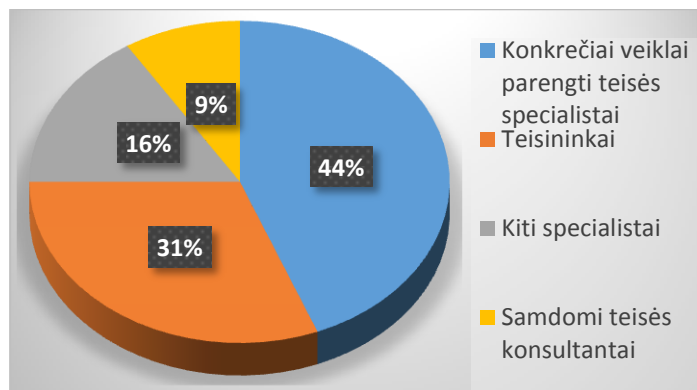

6 pav. Teisės specialisto kompetencijų svarbos vertinimas (2014 m.).

(Sudaryta autorių)

Apibendrinant galima teigti, jog visi aptarti teisės specialistų įgūdžiai ir gebėjimai darbdavių nuomone yra svarbūs teisės specialistui, dirbančiam įmonėje. Ypač aukštai darbdaviai vertina profesinius gebėjimus: argumentuoti sprendimus bei analizuoti duomenis ir pateikti išsamias išvadas. Pastebimas augantis gebėjimų analizuoti, sisteminti bei pritaikyti teisės aktus praktinėje veikloje vertinimas.

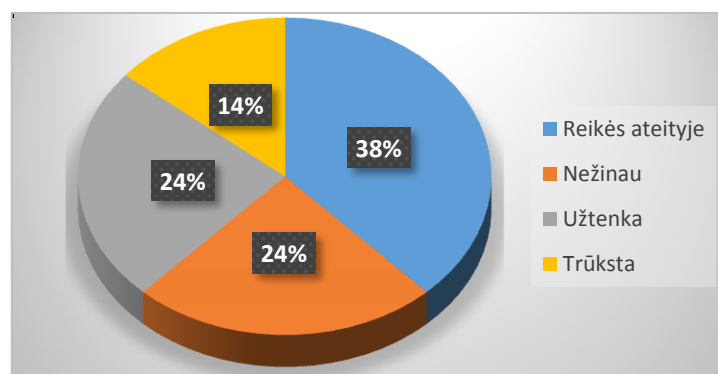
Siekiant nustatyti teisės specialistų poreikį, darbdavių buvo klausiama, kokie specialistai, jų nuomone, turėtų įmonėje vykdyti teises veiklas. Didžioji dalis respondentų paminėjo, jog geriausiai teisinę veiklą galėtų vykdyti konkrečiai teisei veiklai parengti teisės specialistai (44 proc.) ir teisininkai su aukštuoju išsilavinimu (31 proc.). Mažiau nei dešimtdalis respondentų išreiškė nuomonę, jog jų institucijoje teisinę veiklą galėtų vykdyti samdomi teisės konsultantai. Niekas iš respondentų nesiryžtų patikėti institucijos teisinės veiklos vykdymo įstaigos darbuotojams, neturintiems teisinio išsilavinimo. Respondentai pažymėjo, jog įstaigoje būtinas teisės specialistas, turintis aukštąjį išsilavinimą, o teisės konsultantai galėtų būti samdomi tik specifinėms problemoms spręsti (žr. 7 pav.).

7 pav. **Specialistai, reikalingi įmonės teisinių veiklų vykdymui (2012 m.).**
(Sudaryta autorių)

Remiantis apklausos rezultatais galima daryti išvadą, jog darbdavių vertinimu konkrečiai teisei veiklai parengti teisės specialistai su aukštuoju išsilavinimu, būtų reikalingi ir turėtų vykdyti institucijos teises veiklas. 2014 m. apklausos duomenys patvirtina šį teiginį; konkrečiai veiklai parengtų specialistų poreikį respondentai vertino dar aukščiau (52 proc.).

Vertindami apklausos metu egzistuojantį teisės specialistų poreikį savo institucijoje 2012 m. dalis respondentų paminėjo, jog toks poreikis sustiprės netolimoje ateityje (38 proc.). Aiškų teisės specialistų trūkumą organizacijose šiuo metu išreiškė 14 proc. apklaustųjų, kiek mažiau nei penktadalis (24 proc.) neapsisprendė dėl šio poreikio. Tokia pat dalis įmonių vadovų teigia, jog teisės specialistų, dirbančių jų institucijose šiuo metu pakanka. Pažymėtina, kad trijose apklausoje dalyvavusiose įmonėse (14,3 proc.) dirba teisės specialistai su koleginiu išsilavinimu (žr. 8 pav.).

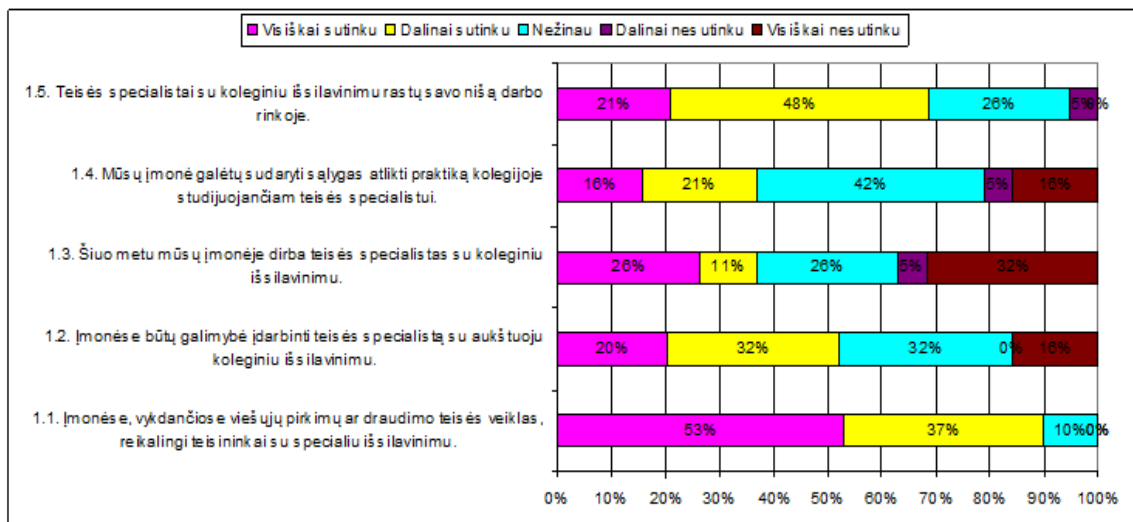

8 pav. **Respondentų nuomonė apie teisės specialistų poreikį jų įmonėse 2012 m.**
(Sudaryta autorių)

Atsižvelgiant į tai, jog daugiau kaip pusė respondentų teigia jog teisės specialistai bus reikalingi jų institucijose ateityje arba jų trūko 2012 m. (52 proc.), galima daryti išvadą, jog teisės specialistai su aukštuoju koleginiu išsilavinimu reikalingi Panevėžio miesto ir regiono institucijose, todėl jų rengimas yra tikslingas.

Vertindami apklausos metu egzistuojantį teisės specialistų poreikį institucijoje 2014 m. dalis respondentų paminėjo, kad užtenka (36 proc.), ir jog toks poreikis sustiprės ateityje (32 proc.). Aiškų teisės specialistų trūkumą organizacijoje 2014 m. išreiškė 11 proc. apklaustųjų, ir 21 proc. liko neapsisprendęs dėl šio poreikio ar jo nežino. Tęstinės apklausos duomenys patvirtina išvadą, jog teisės specialistai su aukštuoju koleginiu išsilavinimu reikalingi Panevėžio regiono institucijose.

2014 m. apklausos rezultatai parodė, jo įmonėse, vykdančiose viešųjų pirkimų, draudimo ar kitas teises veiklas reikalingi darbuotojai su specialiu teisiniu išsilavinimu. Teigiamai atsiliepta ir apie teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu galimybes rasti savo nišą darbo rinkoje (21 proc. visiškai sutinka, 48 proc. sutinka). Dauguma respondentų sutinka, kad įmonė turėtų galimybes įdarbinti teisės specialistus su aukštuoju koleginiu išsilavinimu (20 proc. visiškai sutinka, 32 proc. sutinka), mažiausiai buvo paminėta, kad įmonė galėtų sudaryti sąlygas atlikti praktiką kolegijoje studijuojančiam teisės specialistui, nors dauguma iš jų neturi nuomonės arba nežino. Taip pat didžioji dauguma respondentų visiškai nesutinka, kad šiuo metu jų įmonėje dirba specialistas su koleginiu išsilavinimu (20 proc. sutinka, 32 proc. nesutinka) (žr. 9 pav.).

9 pav. Teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu poreikio aspektų įvertinimas
(Sudaryta autorių)

Remiantis tyrimo duomenimis galima daryti išvadą, jog Panevėžio miesto ir regiono įmonėse, vykdančiose viešųjų pirkimų, draudimo ar kitas teises veiklas, aiškiai išreikštas teisės specialistų su atitinkama specializacija poreikis, dauguma įmonių vadovų patvirtino, kad būtų galimybė įdarbinti teisės specialistą su aukštuoju koleginiu išsilavinimu, tačiau dauguma nežino/neapsisprendė, ar galėtų sudaryti sąlygas atlikti praktiką kolegijoje studijuojančiam teisės studentui, o teisės studijų programos absolventai, darbdavių nuomone, turėtų galimybes rasti savo nišą darbo rinkoje. Šiuo metu įmonėse dirba nedaug teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu.

Apibendrinant respondentų nuomones apie tai, kas pagerintų teisinių klausimų sprendimą jų institucijoje, verta paminėti, jog dauguma respondentų nurodė, jog teisinių problemų sprendimus palengvintų suderinti įstatymai, bet dauguma neturi nuomonės apie tai.

Atlikus 2012 m. ir 2014 m. Panevėžio mieste ir regione veikiančių įmonių ir įstaigų, vykdančių viešųjų pirkimų, draudimo ar kitas teises veiklas, vadovų anketinę apklausą galima teigti, jog abiejų metų duomenys yra labai panašūs. Skiriasi tuo, jog 2012 m. daugumos darbuotojų patirtis buvo nurodyta virš 10 metų, o 2014 m. darbuotojų patirtis buvo nurodyta 5-10 metų. Įmonėse vykdomos teisinės veiklos pobūdis 2012 m. ir 2014 m. išliko toks pat, populiariausiomis išliko viešųjų pirkimų administravimo ir teisinio konsultavimo veiklos. Teisės specialistų

kompetencijų svarbos vertinimas taip pat nepakito, ir 2012 m. ir 2014 m. svarbiausia išliko asmeninės savybės: tikslumas, sąžiningumas, gebėjimas analizuoti, bendrauti, bendradarbiauti, bei mokėjimas pritaikyti ir sisteminti teisės aktus. Respondentų nuomonė apie teisės specialistų poreikį jų įmonėse tiek 2012 m., tiek 2014 m. patvirtino, jog specialistų reikės ateityje, arba užtenka šiuo metu. Teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu poreikio aspektų įvertinimas 2012 m. ir 2014 m. labai panašus; duomenys rodo, jog įmonėse, organizacijose, vykdančiose viešųjų pirkimų, draudimo ar kitas teises veiklas, reikalingi darbuotojai su specialiu teisiniu išsilavinimu. Teigiamai atsiliepta ir apie teisės specialistų su koleginiu išsilavinimu galimybes darbo rinkoje.

IŠVADOS

Aptarus pokyčius darbo rinkoje bei atlikus ir įvertinus Panevėžio miesto ir regiono darbdavių apklausą apie teisės specialistų poreikį, galima daryti šias išvadas:

1. Teisės specialistas šiandieninėje visuomenėje privalo turėti kūrybinį ir kritinį mąstymą, leidžiantį suvokti teisės vietą ir paskirtį socialinių normų sistemoje; išmanyti Lietuvos Respublikos teisės sistemą, norminius teisės aktus, mokėti juos taikyti; gebėti spręsti konkrečias praktines teisės problemas; turėti įmonių ir įstaigų veiklos teisinio administravimo įgūdžius. Darbdaviai ypatingai vertina dalykines kompetencijas. Pastebimas augantis gebėjimų analizuoti, sisteminti bei pritaikyti teisės aktus praktinėje veikloje, vertinimas.
2. Teisės specialistų poreikį didele dalimi lemia pokyčiai darbo rinkoje: augant užimtumui bei mažėjant nedarbiui, teisės specialistų poreikis turėtų didėti.
3. Dauguma apklausoje dalyvavusių teises veiklas Panevėžio mieste ir regione vykdančių įmonių vadovų patvirtino, kad teisės specialistai su koleginiu išsilavinimu rastų savo nišą darbo rinkoje.

LITERATŪRA

1. Teisės studijų krypties aprašas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 102-5306.
2. <http://www.lamabpo.lt/bendrojo-priemimo-rezultatai/2014#top>
3. Teisės studijos: kodėl į jas plūsta šimtai abiturientų? Paimta 2015-02-18 iš tinklapio: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/mokslo-metas/teises-specialybe-394-432474>
4. Paimta 2015-02-18 iš tinklapio: <http://www.ldb.lt/Informacija/Puslapiai/default.aspx?mode=normal>
5. Paimta 2015-02-18 iš tinklapio: <http://www.ldb.lt/TDB/Panevezys/DarboRinka/Panevio%20teritorinje%20darbo%20biroje/LastSituacija>
6. Paimta 2015-02-18 iš tinklapio: <http://www.panevezys.lt/lt/verslininkams/ekonomika-ir-verslas.html>
7. Paimta 2015-02-18 iš tinklapio: http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Puslapiai/isidarbinimo_galimybiu_barometras.aspx

DEMAND FOR LAW SPECIALISTS WITH COLLEGE EDUCATION IN PANEVĖŽYS REGION SURVEY

Ermina Čižienė, Vytautas Paliukas
Panevėžio College

SUMMARY

Article analyzes law specialists with college education in Panevėžys region preparation and demand problematic. Topic actuality is based on high qualification requirements for law professionals and decision making in democratic society based on legal norms. Goal of the research – to evaluate law specialists with college education in Panevėžys region demand, object of the research – demand of law specialists with college education in Panevėžys region, research tasks: to describe knowledge, competences and skills required for the law specialist; to clarify demand of college law study programme demand environment factors and possible activity areas; to summarize employers' survey results on law specialists with college education demand in Panevėžys region and compare results. Methods of the research: analysis of informational sources; employers' survey. Most of the survey participants employers and companies' managers in Panevėžys city and region confirmed that law specialists with college education would find their niche in the job market.

BAUSMĖS TIKSLAI IR JŲ REIKŠMĖ TEISINGUMO PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMUI

VIDA RAINIENĖ
Kauno technikos kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjamos temos aktualumą lemia tai, kad visuomenės gerovės ir saugumo užtikrinimas labai priklauso nuo teisingumo principo įgyvendinimo. Vienas iš būdų, padedantis įtvirtinti šį principą visuomenėje yra bausmės skyrimas nusikaltusiems asmenims. Todėl straipsnyje aptariamos bausmės teorijos, jų įtaka valstybės baudžiamajai politikai, pateikiama LR Baudžiamajame kodekse numatytos bausmių sistemos analizė, atskleidžiamas bausmės tikslų turinys, analizuojama jo reikšmė praktiniam teisingumo principo įgyvendinimui. Straipsnyje atskleidžiant bausmės sampratos formavimosi ir jos funkcijų kitimą, taikytas istorinis, lyginamasis metodai, loginės analizės metodo pagalba išnagrinėta bausmės tikslų įtaka visuomenei, nusikaltusiam asmeniui bei socialiniam teisingumui, sisteminės analizės metodas padėjo atskleisti bausmės sampratos ir tikslų teorinį bei praktinį suvokimą. Straipsnis yra teorinio analitinio pobūdžio, jame nagrinėjamos problemos, susijusios su bausmės tikslų realizavimu, siekiant įgyvendinti teisingumo principą, pateikiami galimi problemų sprendimo būdai.

IVADAS

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 str. įtvirtina, jog pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės¹⁰, nepriklausomai nuo to kokių mastu valstybė skirtingais teisės aktais jas įtvirtina. Konstitucinis Teismas nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 str. sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Konstitucijai“ pabrėžė, kad „šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausiai, ir blogiausiai žmonės“.¹¹ Tačiau asmuo negali turimomis teisėmis piktnaudžiauti, elgtis neteisėtai, tarsi savo elgesiu parodydamas, kad jis gali riboti ir pažeisti kitų žmonių teises. Kiekvienas žmogus savaip supranta teisingumą. Tai lemia daug veiksnių: auklėjimas, aplinka, moraliniai bei doroviniai kriterijai, temperamentas ir visa eilė kitų objektyvių bei subjektyvių priežasčių. Todėl įstatymų leidėjas LR Baudžiamojo kodekso 54 str. 3 d. teismui formuluoja užduotį – skiriant bausmę atsižvelgti į nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, kaltės formą, nusikalstamos veikos motyvus, tikslus, kaltininko asmenybę ir kitus kriterijus¹². Kadangi, Gumuliausko teigimu, „teisingumas yra vertinamasis požymis, priklausantis nuo individo išsilavinimo, moralės, gyvenimo patirties ir daug kitų veiksnių, sunku tikėtis vienodos teismų praktikos taikant naujojo LR BK 54 str. 3 d. įtvirtintą nuostatą. Gali susiklostyti paradoksali situacija, kai teismas, vykdydamas vieną iš teisingumo priesakų – skirtingas bylas traktuoti skirtingai, kartu pažeis kitą teisingumo priesaką – vienodas bylas traktuoti vienodai“¹³.

Temos aktualumas. Bausmė, tai viena iš prievartos priemonių, kuri taikoma asmenims padariusiems tam tikrą nusikalstamą veiką. Šio straipsnio aktualumą lemia faktas, kad Lietuvoje nusikalstamumas vis dar labai didelis. Remiantis statistikos duomenimis, pavyzdžiui, 2000 m. Lietuvoje užfiksuota 82370 asmenų, kurie buvo kaltinami nusikalstamų veikų padarymu, 2012 m. – 82492 asmenys, 2013 m. – 84715 asmenų, o 2014 m. 82872 asmenys.¹⁴ Pastebėtina, kad asmenų ratas, kuriems yra taikomos šios prievartos priemonės, šiuo metu neturi tendencijos ryškiai mažėti, todėl sankcijos, jų turinys yra aktuali problema. 2000 m. LR Baudžiamasis kodeksas nustatė naują bausmės tikslų sąrašą. Dėl šių bausmės tikslų turinio diskutuojama iki šiol.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.

¹² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000 m., Nr. 89-274.

¹³ Gumuliauskas, A. (2003) Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse. Paimta: 2015-02-28 <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-001:J.04~2003~1367189568249/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

¹⁴ Paimta 2015 02 28 iš Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos tinklalapio: http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?metai=2015&menuo=1&idAta=1&rt=1&oldYear=2015&id=198&idStat=10®ionas=0&id3=1#Atas-1Z

Tyrimo objektas – baudmės tikslų reikšmė, išreiškiama per baudmės paskirtį ir ja siektinų tikslų įgyvendinimą.

Tyrimo tikslas – remiantis baudmės tikslų teoriniu suvokimu ir Lietuvos baudžiamosios politikos praktiniu įgyvendinimu atskleisti bausme siektino teisingumo principo įgyvendinimo būdus Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti baudmės teorijų reikšmę valstybės baudžiamajai politikai;
2. Išanalizuoti LR Baudžiamajame kodekse įtvirtintų baudmės tikslų turinio ypatumus;
3. Apibendrinti LR Baudžiamajame kodekse nustatytą bausmių sistemą ir įvertinti jos įtaką teisingumo principo įgyvendinimui.

Tyrimo metodai: istorinis, lyginamasis, lingvistinis, loginės analizės, sisteminės analizės, apibendrinimo.

Bausmės teorijos

Mūsų visuomenė yra įpratusi galvoti, kad baudmė nusikaltėliui, ypač jei nusikaltimas yra sunkus, tai mūsų, visuomenės, kerštas jam. Taip pat, visuomenėje plačiai paplitęs požiūris, esą kuo griežčiau ar net žiauriau bausime nusikaltėlius, tuo saugiau gyvensime. Bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, apribojant nuteistojo teises ir laisves.¹⁵ Bausmė yra viena, tačiau ne vienintelė baudžiamosios atsakomybės realizavimo priemonė.

Bausmės teorijose galima išskirti dvi pagrindines kryptis: tai retribucinė (atpildo) ir prevencinė (išankstinio kelio užkirtimo). Pirmoji retrospektyviai kildina bausmę iš jau padaryto nusikaltimo, tuo tarpu kai prevencinė kryptis orientuojasi į ateitį, kad būtų galima užkirsti kelią būsiamiems teisės pažeidimams. Bausmės teorijos pasirinkimas yra valingas valstybės sprendimas, todėl įvairūs mokslininkai skirtingai apibrėžė baudmės esmę bei paskirtį, rėmėsi įvairiomis teorijomis ir ieškojo būdų, kaip teisingai nubausti asmenį ir netgi sprendė klausimą, ar toks dalykas kaip baudmė apskritai yra reikalingas visuomenei ir valstybei. Daugiausia diskusijų visą laiką kėlė klausimas, ar baudmė nėra primityvus dalykas, kadangi ji taikoma kaip kerštas už padarytą nusikalstamą veiklą, o kerštas civilizuotoje visuomenėje neturėtų būti toleruojamas.

Valstybėje vyraujanti baudmės teorija turi ir grįžtamąjį ryšį, svarbų tiek įstatymų leidybai, tiek ir baudžiamajai politikai, nes padeda apibrėžti baudmės esmę ir suformuluoti jai keliamus tikslus, sudaryti ir tobulinti bausmių sistemą, taip pat orientuoja teismų praktiką, kai reikia skirti bausmes, bei bausmes vykdančių institucijų veiklą.¹⁶ Bausmės teorijos pagal baudmės esmę dažniausiai klasifikuojamos į absoliučiąsias ir utilitarines teorijas. Neretai minimos ir tokios teorijos kaip įbauginimo ir rehabilitacijos.

Utilitarinė baudmės teorija pagrindine baudmės funkcija pripažįsta pažeistos teisės atstatymą. Utilitarinės teorijos bausmei iškelia specialias funkcijas, pagal kurias jos skirstomos į tris grupes: 1) baudmės esmė pripažįstančias bendrąją prevenciją; 2) baudmės esmė pripažįstančias specialiąją prevenciją; 3) baudmės esmė pripažįstančias ir bendrąją, ir specialiąją prevenciją.

Pirmoji ir pati seniausia baudmės teorija – tai **atpildo teorija**. Jos šaknys glūdi bendruomeninėje santvarkoje galiojusiam keršte, kurio esmė apibūdinama taisykle “dantis už dantį, akis už akį”. Atpildo sistemos šalininkai tvirtina, kad keršto, kitaip tariant, atpildo, pradai yra būtinas sudedamasis baudimo motyvas, ir jo iš baudmės sąvokos išmesti negalima. Ši teorija teigia, kad už kiekvieną padarytą nusikaltimą turi būti paskiriama atitinkama baudmė, asmuo negali likti nenubaustas. Tačiau, dabartiniu laikotarpiu gryna atpildo teorija demokratinėse valstybėse jau nebėra taikoma. Be to, atpildo teorija reikšminga baudžiamajai teisei tuo, kad suformulavo keletą esminių principų, tokių kaip negalėjimas skirti baudmės jei nebuvo padarytas nusikaltimas, už kiekvieną nusikaltimą turi būti paskirta baudmė. Tiesa, besivystančių valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose ir baudžiamojoje politikoje galima aptikti jos bruožų – tai platus mirties baudmės taikymas, kūno baudmės. Pavyzdžiui, Sudano ir Libijos BK numato plakimą, mušimą akmenimis,

¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, bendroji dalis, Vilnius, 2004, p. 263.

¹⁶ Švedas, G. (2001). *Baudžiamoji teisė, trečias pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia. p. 347.

rankos ar kojos nukirtimą.¹⁷ Nors atpildas, kaip bausmės tikslas XX a. ir JAV Aukščiausiąjame teisme buvo pripažįstamas pakankamu mirties bausmės pagrindu. 1976 m. Aukščiausiasis teismas pareiškė nuomonę, kad nors atpildo koncepcija nėra dominuojanti, tačiau ji visiškai pateisina mirties bausmės taikymą išimtiniais atvejais, kaip vienintelis adekvatus ir visuomenei priimtinas atsakymas į itin pavojingą ir žiaurų nusikaltimą. Teismas teigė, kad atpildo troškimas yra žmogiškosios prigimties dalis, o mirties bausmė – tai visuomenės moralinio pasipiktinimo nusikaltimu išraiška. Tokia bausmės funkcija gali atrodyti nepatraukliai, tačiau ji būtina, kad išliktų piliečių pasitikėjimas teisiniu procesu ir jie nesiimtų savavališkų veiksmų gindami savo teises¹⁸.

Įbauginimo teorijos atstovas Bentamas teigė, kad bausme reikia įbauginti asmenį, kad jis daugiau nedarytų nusikaltimų. Įbauginimo teorija – tai tam tikras poveikis nusikaltėliui, kuriuo siekiama atimti iš jo galimybę padaryti naujus nusikaltimus. Bentamo nuomone, nusikaltimas yra ne tik natūralus biologinis individo polinkis, jo ištakų reikia ieškoti įvertinant individo asmenybę, jo socialines, ekonomines bei kultūrinės gyvenimo sąlygas. Bentamas taip pat pabrėžė, kad tik žinant pagrindines žmogaus elgesio paskatas galima sudaryti dirbtinių veiksmų, turinčių įtakos žmogaus elgesiui, sistemą. Šia teorija pirmą kartą išskirtos bendroji ir individualioji prevencijos, kurios iki šių dienų išliko baudžiamosios teisės teorijoje.¹⁹ Pažymėtina, kad jau Feri teigė, jog „bauginimas bausme apskritai neefektyvus ir negali užkirsti kelio nusikaltimams“. Toks požiūris nėra vienintelis, nes, kai kurių autorių (Skriabino, Polubinskajos) nuomone, apie 20-40 procentų asmenų nuo nusikaltimo padarymo sulaiko kaip tik bausmės baimė. Dabartiniu metu pasaulyje atlikta per 500 tyrimų, analizuojančių bauginamąjį bausmės poveikį, tačiau rezultatų, kurie leistų padaryti vienareikšmes išvadas, negauta. Kadangi nusikaltėlis turi tam tikrų įgimtų, paveldėtų arba įgytų bruožų, kurie verčia jį nusikalsti, tai reikia juos neutralizuoti. XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje, kai biologinė nusikalstamumo prigimties teorija buvo gana populiarė, jos atstovai (Lombrozo, Feri, Garofalo) baudžiamajai teisei siūlė naujoviškas nusikaltimų prevencijos priemones – kastraciją, sterilizaciją, amputaciją, deportaciją į negyvenamas salas arba atokius šalies kampelius, mirties bausmę. Kai kurie iš šių pasiūlymų realizuoti. Pavyzdžiui, kastracija numatyta Danijos, Vokietijos, Suomijos, Norvegijos, sterilizacija - JAV, Meksikos, Šveicarijos baudžiamuosiuose įstatymuose²⁰. Istoriskai, kūno bausmės suvaidino didelį vaidmenį kaip nusikaltimo aukų ir visuomenės reakcija į nusikaltimus, į teisingumo principo įgyvendinimą. Vėliau, nepasitvirtinus daugelio biologinių nusikalstamumo prigimties teorijų išvadoms, siūlomos prevencijos priemonės švelnėjo – taikomas įkalinimas iki gyvos galvos, ilgalaikis laisvės atėmimas ir panašiai. JAV Konstitucijos 8-oji pataisa uždraudė žiaurių ir neįprastų bausmių taikymą. Tą patį sako ir svarbiausios tarptautinės sutartys, priimtose žmogaus teisių ir laisvių srityje²¹.

Pati naujusia yra **reabilitacijos teorija**, kurios tikslas - paveikti asmenis, kad jie daugiau nenusikalstų. Apie nusikaltėlio pataisymą, kaip apie vieną iš tikslų, pirmasis prabilo vokiečių mokslininkas Štelceris XIX a. pabaigoje. Reabilitacijos teorijos esmė – grąžinti nusikaltusį asmenį į doros kelią, siekti, kad jis prisitaikytų visuomenėje, kad daugiau nedarytų nusikaltimų, kad visuomenėje neliktų tokio reiškimo kaip pakartotinis nusikalstamumas. Dauguma civilizuočių valstybių kaip Olandija, Vokietija, Švedija, Norvegija, Danija, Škotija dabartiniu metu baudžiamąją politiką orientuoja į šią bausmės teoriją. Viena iš įdomesnių šios krypties teorijų yra „naujos socialinės gynos“ teorija. Jos atstovas Anselis, kritikuodamas atpildo teorijas ir nesureikšmindamas įbauginimo teorijų, daugiausia dėmesio skyrė resocializacijai. „Naujos socialinės gynos“ atstovai bausmei suteikia resocializacinę funkciją, kuri turi įtikinti nusikaltėlį, kad nusikalstamas elgesys yra nepriimtinas ir jam pačiam, ir visuomenei. Jų manymu bausmė per resocializaciją turi apsaugoti nusikaltėlį nuo kitų nusikaltimų padarymo, nuo tų negatyvių pasekmių, kurias sukelia bausmė. Resocializacija suprantama kaip žmogaus prisitaikymo prie socialinio gyvenimo įgūdžių

¹⁷ Švedas G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvoje*, Vilnius: Teisinės informacijos centras. p. 37.

¹⁸ Titus R. S. (2000). *Crime and Criminology*. United States, McGraw - Hill Companies, Inc, p. 67-69.

¹⁹ Švedas G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvoje*, Vilnius: Teisinės informacijos centras. p. 38.

²⁰ Švedas G. (2001). *Baudžiamoji teisė*, trečias pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, p. 348.

²¹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016.

atstatymas. Jos metu žmogaus sąmonėje stengiamasi įtvirtinti tas vertybes ir elgesio taisykles, kurios leidžia derinti individo poreikius ir socialinės tvarkos reikalavimus.²²

Apibendrinant galima teigti, kad jau nuo seniausių laikų egzistuoja daug bausmių teorijų. Vienos akcentuoja, kad asmuo už padarytą nusikalstamą veiką negali būti nenubaustas ir, kad jam turi būti paskirta atitinkama bausmė. Kitų tikslas - taip paveikti nusikaltėlį, kad jis grįžtų į doros kelią ir daugiau nebedarytų nusikalstamų veikų. Kaip teigia Švedas, bausmės teorijos pasirinkimas turi principinę reikšmę, nes leidžia:

- 1) įtvirtinti bausmės paskirtį ir atskiroms bausmėms keliamus tikslus;
- 2) nustatyti bausmių sistemą ir apibrėžti atskirų bausmių rūšių turinį;
- 3) numatyti bausmių rūšis ir dydžius už konkrečias nusikalstamas veikas;
- 4) nustatyti bausmių skyrimo taisykles;
- 5) sudaryti teisinės bausmių vykdymo prielaidas;
- 6) įvertinti bausmių sistemos ir atskirų bausmių rūšių efektyvumą²³.

Lietuvoje šiuo metu bandoma orientuotis į reabilitacijos teoriją, kuri turi įtakos ne tik bausmėms, bet ir kitoms baudžiamosios teisės poveikio priemonėms, atskirų jų rūšių turiniui bei skyrimo taisyklėms. Visos šios priemonės, numatytos baudžiamuosiuose įstatymuose nukreiptos į teisingumo principo reikalavimų įgyvendinimą.

Bausmės tikslų turinio ypatumai

Pagal LR Baudžiamąjį kodeksą bausmės paskirtis – tai galutinis rezultatas, kurio nustatydamas ir taikydama bausmės siekia valstybė. Bausmės paskirties nustatymą nulemia nusikalstamumo būklė ir dinamika, baudžiamosios politikos kryptingumas, vyraujanti bausmės teorija. Bausmės paskirties įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme turi principinę reikšmę, nes tai lemia atskirų bausmių turinį, leidžia sudaryti minėtus faktorius atitinkančią bausmių sistemą, nustatyti atskiroms bausmių rūšims keliamus tikslus, sudaryti esmines teisinės bausmių vykdymo sąlygas ir įvertinti bausmių efektyvumą.²⁴

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje bausmės paskirtis vertinama nevienareikšmiškai. Vieni autoriai, pavyzdžiui, Bluvšteinas, Vaišvila teigia, kad bausmės tikslas yra atkurti teisingumą. Kiti mano, kad svarbiausias tikslas – paskirti teisingą bausmę už kaltai padarytą nusikalstamą veiką (Piesliakas), tretieji nurodo, kad bausmė siekiama specialiosios prevencijos, kuri gali grąžinti nusikaltusį asmenį į normalų visuomenės gyvenimą (Pavilonis, Riepšas), ketvirtieji yra įsitikinę, kad bausmei, kaip bendrinei sąvokai, turėtų būti keliamas tik vienas tikslas – individuali prevencija, t. y. siekis, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo, atlikęs bausmę, nebedarytų naujų nusikaltimų (Švedas).²⁵ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas kelia bausmei šiuos tikslus:

- 1) sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo;
- 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį;
- 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas;
- 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų;
- 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.²⁶

Pažymėtina, kad bausmės paskirtį įstatymų leidėjas apibūdina per tam tikrą tikslų visumą. Taip pat, bausmės skyrimo tikslai išdėstyti nuoseklia tvarka, atsižvelgiant į jų realizavimo eiliškumą, ir sudaro vieningą bausmės paskirtį.²⁷ Pirmojo tikslo įgyvendinimui reikalinga ir bendroji, ir specialioji prevencija. Asmenų sulaikymas nuo nusikaltimų padarymo pagal baudžiamosios teisės teoriją vadinamas **bendrają prevencija**.²⁸ Ši prevencija skirta visiems

²² Anselis M. (1954). *Naujoji socialinė gyna*, p. 12.

²³ Švedas G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 36.

²⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą komentaras, bendroji dalis, Vilnius, 2004, p. 264.

²⁵ Bluvšteinas J. (1994). Akivaizdžios ir latentinės kriminalinės bausmės funkcijos. *Teisės problemos*, Nr. 2, p. 53; Vaišvila A. (2000). *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*, Vilnius, p. 388; Piesliakas V. (1990). Kaip kovosime su nusikalstamumu? *Teisės apžvalga*, Nr. 2, p. 12; Pavilonis V., Riepšas J. (1987). Kriminalinių bausmių skyrimo praktika Respublikoje. *Socialistinė teisė*, Nr. 3, p. 18; Švedas G. (2003). *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius, p. 69.

²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

²⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą komentaras. Vilnius, 2004, p. 264.

²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą komentaras. Vilnius 2004, p. 264.

visuomenės nariams. Šiuo atveju poveikis pasireiškia kai priimamas ir paskelbiamas baudžiamasis įstatymas, kuris nustato nusikalstamą veiką bausmę, bausmės skyrimu ir atlikimu. Bendroji prevencija nesusijusi su konkrečiu nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu. Vienas iš pagrindinių prevencijos aspektų - bausmės neišvengiamumas. Bendrąja prevencija siekiama atkreipti asmenų, kurie nepadarė nusikalstamos veikos, bet pagal savo socialines nuostatas linkę pažeidinėti baudžiamuosius įstatymus, dėmesį į baudžiamąjį įstatymą ir galimus nusikalstamos veikos padarinius. Baudžiamieji įstatymai ir jų sankcijos grasina tokiems asmenims tam tikrais nemalonumais (bausmėmis). Pavyzdžiui, kriminalinės bausmės buvimas iš dalies sulaiko asmenis nuo pagundos padaryti nusikaltimą, sulaukti nemalonumų, kurie patiriami padarius visuomenei pavojingą veiką.²⁹ Taigi, bausmės tikslas – sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo iš esmės tai yra kitų asmenų išpėjimo, bauginimo, kad jie nepadarėtų nusikalstamos veikos, priemonė.³⁰ Pasak, Švedo, Lietuvoje bausmei kaip bendrinei sąvokai turėtų būti keliamas tik vienas tikslas – individuali prevencija, t.y. siekimas, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo, atlikęs bausmę, nebedarytų naujų nusikalstamų veikų.³¹ Jo manymu, bendroji prevencija nukreipta į neapibrėžtą nusikalstamų veikų nepadariusių asmenų ratą, nesusijusi su nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu, tuo pačiu nekuria baudžiamųjų teisinių santykių.

Specialioji prevencija skirta paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi valstybėje galiojančių įstatymų ir vėl pakartotinai nenusikalstų. Taikant šią prevenciją siekiama bent kažkiek paveikti asmens mąstyseną, elgesį, kad bent nedarytų naujų nusikalstamų veikų. Šios prevencijos tikslas vertinamas kaip pažangus, nes valstybė įsipareigoja nuteistajam taikyti pozityvias poveikio priemones, kurios kiekvienai bausmei yra skirtingos, pavyzdžiui, skyrus laisvės atėmimą pataisymo priemonės yra bausmės atlikimo režimas, nuteistųjų darbas, profesinis ir bendrasis lavinimas, nuteistųjų socialinė rehabilitacija. Reiktų paminėti, kad nuteistųjų socialinė rehabilitacija - visuomenės kultūros, pataisos įstaigų darbuotojų, valstybės institucijų, visuomeninių organizacijų ir bendrijų bei kitų juridinių ir fizinių asmenų ir nuteistųjų konstruktyvi sąveika, apimanti nuteistųjų gero vardo atitaisymą, humanišką santykių su auka atkūrimą, moralinės ir materialinės žalos atlyginimą, teisių grąžinimą, teistumo panaikinimą, fizinį, psichologinį, ekonominį, dorovinį, teisinį parengimą integruojantis į visuomenę, socialinio statuso atkūrimą, piliečio ugdymą, kad nuteistasis galėtų pakankamai gerai funkcionuoti visuomenėje ir taptų naudinga bei vertinga asmenybe tiek pačiam sau, tiek šeimai ir visuomenei.³² Šių priemonių visuma turi įtikinti asmenį, jog jo neteisėtas elgesys kenkia jam pačiam, jo gyvenimui, kitiems asmenims, todėl jis privalo atlikęs bausmę suprasti jog savo tikslų reikia siekti tik teisėtais būdais ar priemonėmis. Manytina, kad nesant bendrosios ar specialiosios prevencijos teisingumo principo įgyvendinimas, ar jo veikimas būtų neįmanomas.

Galiojančio Baudžiamojo kodekso 41 str. 2 d. numatyta, kad vienas iš bausmės tikslų yra **nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį**. Asmeniui reikia paskirti bausmę, kurią skiria teismas. Taikant bausmių vykdymo įstatymus, vadovujamasi principu, kad visi nuteistieji lygūs nepaisant jų kilmės, lyties, socialinės ar turtinės padėties, tautybės ar rasės, politinių pažiūrų ir partiškumo, išsilavinimo, kalbos, religinių ar kitokių įsitikinimų, genetinių savybių, neįgalumo, seksualinės orientacijos, veiklos rūšies ir pobūdžio, gyvenamosios vietos ir kitų nenumatytų Lietuvos Respublikos įstatymuose aplinkybių.³³ Bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms. Asmens nubaudimo tikslą labiausiai atspindi laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, kadangi tokiais atvejais asmens pataisymas nėra skiriamos bausmės efektyvumo kriterijus. Nubaudimo tikslas keliamas kiekvienai bausmei. Nors bausme nesiekama daryti fizinių kančių ar žeminti žmogaus orumą, tačiau ją vykdant nuteistajam atsiranda rimtų nepatogumų – fizinių, moralinių, turtinių. Tokie dažnai sunkūs nepatogumai pasak Kazlauskos yra būtinas bausmės elementas.³⁴ Taigi kiekvienai bausmei būdingi nubaudimo elementai, tačiau įvairių rūšių bausmėms būdingi skirtingi

²⁹ Piesliakas V. (1983), Kriminalinė bausmė ir jos tikslai. *Mokslas ir gyvenimas*, Vilnius, , p. 24.

³⁰ Piesliakas V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė*, antroji knyga. Vilnius: Justitia, p. 209.

³¹ Švedas G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 146.

³² Dermontas J. (2005). Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme rehabilitacija. *Acta paedagogica Vilnensia, mokslo darbai*, 15, p. 224.

³³ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.

³⁴ Kazlauskas M. (1980). *Nuo nusikaltimo iki bausmės*. Vilnius, p. 93.

baudimo elementai. Bausmė negalima be nubaudo elementų. Tuo bausmė skiriasi nuo civilinio poveikio priemonių, taikomų civilinėje teisėje, kurios priemonės nebaudžia, jų tikslas ne nubausti teisės normą pažeidusį asmenį, o priversti atlyginti padarytą žalą, atkurti pažeistą teisę.³⁵

Galimybės padaryti naują nusikaltimą atėmimo ir apribojimo tikslas reiškia, kad bausme siekiama sudaryti tokias fizines sąlygas, kurios užkirstų kelią naujai nusikalstamai veikai padaryti. Šio tikslo įtvirtinimą Lietuvos baudžiamajame įstatyme nulemia bausmės esmės samprata, o teismų praktikoje jis pasireiškia plačiau laisvės atėmimo bausmės taikymu. Šis tikslas puikiai atspindi paskiriamą, pavyzdžiui, viešųjų teisių atėmimą ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veika atėmimas. Nes taikant Baudžiamojo kodekso 42 str. išvardytas bausmes, pavyzdžiui, baudą, neįmanoma pasiekti tokio tikslo, nes šios bausmės turinio nesudaro galimybė apriboti asmens laisvę ir taip atimti arba apriboti galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas. Taigi, taip siekiama apsaugoti kitus asmenis, bei saugomas visuomenės, valstybės vertybes.

Paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų padeda pats paskirtos bausmės atlikimas, bei taikomos kitos baudžiamojo poveikio priemonės. Daugeliui asmenų sukeltas bausmės nepatogumas padeda suprasti, kad teisingas požiūris į visuomenės saugomas vertybes yra geriau, nei patiriami apribojimai, įvairūs nepatogumai, nuolatinė baimė. Tai įtakoja netgi bausmės vietos parinkimas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė teisėjų kolegija byloje Nr. 2K-594/2005 nurodė, kad BK 50 str. 3 d. nustato, jog bausmės atlikimo vietą parenka teismas, atsižvelgdamas į kaltininko asmenybę, padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą. Bausmių vykdymo kodekso 63 str. nustato analogišką nuostatą, kad tai, kokios rūšies pataisos įstaigoje nuteistasis atliks laisvės atėmimo bausmę, nustato teismas remdamasis BK 50 str. nuostatomis. Taigi, parinkdamas terminuoto laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietą, teismas nėra varžomas BVK nuostatų, reglamentuojančių paskirtos laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygas³⁶.

Bausmės paskirties įtaka teisingumo principo įgyvendinimui

Bausmė pasižymi specifiniais požymiais, kurie leidžia ją išskirti iš kitų valstybės prievartos priemonių – administracinių nuobaudų, procesinių prievartos priemonių, pavyzdžiui, suėmimo, baudos. Pavyzdžiui, Piesliakas išskiria septynis bausmės požymius: bausmė – tai nubaudimas, valstybės prievartos priemonė, bausmę skiria tik teismas, ji skiriama Lietuvos Respublikos vardu, bausmė skiriama tik teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu bei tik už nusikalstamą veiką, o jos skyrimas užtraukia kaltininkui tam tikrus neigiamus padarinius atlikus bausmę, būtent teistumą.³⁷

Kiti autoriai išskiria net iki 50 tokių požymių - tai nubaudimas, nuteistojo teisių ir laisvių apribojimas visuomenės labui, valstybės prievartos priemonė, pripažinimas kaltu padarius nusikaltimą kaip vienintelis bausmės pagrindas, individualumas, teisių pasekmių atlikus teismo paskirtą bausmę atsiradimas ir pan. Pažymėtina, kad yra kalbama ir apie kitus kriminalinės bausmės požymius: efektyvumą, ekonomiškumą, tikslingumą, lankstumą, skyrimą valstybės vardu, atleidimą nuo jos tik teismo sprendimu (išskyrus malonę ir amnestiją) ir kt. Kaip teigia dauguma teisės autorių iš pateiktų bausmės požymių svarbiausi yra bausmės skyrimo pagrindas ir tvarka, jos oficialumas ir viešumas, individualumas bei sukeltos teisinės pasekmės.³⁸

LR Baudžiamojo kodekso 41 str. 2 d. 5 p. skelbiama, kad bausmės paskirtis yra užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Tai bendrasis, būdingas visoms teisės šakoms, principas. Tačiau, bausmių skyrimo jis įgauna specifinių ypatumų, kuriuos nulemia būtinumas užtikrinti kaltininkui tokios tinkamai individualizuotos bausmės paskyrimą, kuri geriausiai atitiktų įstatyme įtvirtintos bausmės paskirtį.³⁹ Be to, teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas yra nauja baudžiamajame įstatyme įtvirtinta bausmės paskirtis. Teisingumas – tai teisingas baudžiamasis įstatymas, kuris sudaro vienodas sąlygas teisminei praktikai. Teisingumas turi veikti ne tik kuriant, bet ir įgyvendinat teisę. Šis principas realizuojamas tada, kai skiriamos bausmės, nemenkinančios

³⁵ Piesliakas V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė*, antroji knyga, Vilnius: Justitia, p. 210.

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis kasacinėje byloje (bylos Nr. 2K-594/2005 m.).

³⁷ Piesliakas V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė*, antroji knyga, Vilnius: Justitia, p. 208.

³⁸ *Baudžiamoji teisė*. (2003), bendroji dalis, Vilnius: Eugrimas, p. 350.

³⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius 2004, p. 265.

nusikaltusiojo asmens orumo. Pažymėtina, kad teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas suteikia galimybę teismui skirti mažesnę bausmę už padarytą nusikalstamą, arba švelnesnę bausmės rūšį negu numatyta straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstama veiką.

Būdvytis, nagrinėdamas teisingumo principo sampratą, remdamasis *common law* teisinės sistemos atstovų nuomone, pažymėjo, kad kaltininkai už savo padarytas veikas nusipelno bausmės, o bausmės teisingumas kyla iš aukos teisių pažeidimo, jos teisėtų interesų negerbimo. Kitaip tariant, teisingumo principas orientuojamas į nukentėjusiojo pažeistų teisių ir teisėtų interesų atkūrimą kaip teisingos socialinės santarvės egzistavimą⁴⁰. Autorius, teigia, kad teisingumas, visų *pirma*, susijęs su *įstatymu*. Todėl *antras teisingumo aspektas* baudžiamąja prasme įvardijamas kaip teismo veikla represinių poveikio priemonių skyrimo procese, kai *bausmė* kaltininkams yra *individualizuojama*. Tačiau išeitis turėtų būti aptartų dviejų ir *trečiojo teisingumo aspekto*, apimančio *vienodą baudžiamąją praktiką*, sąsaja. Konkretūs skiriamų kriminalinių bausmių kriterijai teisiamesiems turėtų visapusiškai garantuoti teisingumo principo įgyvendinimą baudžiamajoje byloje nesvarbu, kokios apimties ji būtų, kiek ja domisi visuomenė, koks teismojo socialinis statusas, turtinė padėtis ir t. t. Tik stabili baudžiamoji politika, teismų praktika patikimai užtikrina teisingumą. Galima būtų teigti, jog *šis „teisingumo triados“* modelis padeda įgyvendinti teisingumo principą ir parinkti teisingą bausmę kiekvienu individualiu atveju atskiroje baudžiamajoje byloje, tačiau tik teoriniu lygmeniu. Aptarti trys teisingumo „žingsniai“ Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje atrodo įtikinamai ir solidžiai, bet praktiškai neatskleidžia, o kokia bausmė yra teisinga.⁴¹

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. birželio 11 d. byloje Nr. 2K-260/2009 konstatavo, kad Lietuvos apeliacinis teismas, skirdamas bausmę pagal BK 284 str. 1 d. ir už šį nusikaltimą nustatydamas vidutinės trukmės laisvės atėmimo bausmę, kurios skyrimo nemotyavo ir neatsižvelgė, kad A. B. pirmą kartą teisiamas už nesunkų nusikaltimą, todėl jam taikytina BK 55 str. esanti bausmių skyrimo taisyklė. Nesilaikant šio straipsnio reikalavimų, nemotyvuojant laisvės atėmimo bausmės paskyrimo pagrįstumo buvo pažeisti baudžiamajo įstatymo reikalavimai. Nebuvo įvertintos nužudymo pavojingumo laipsnį lemiančias konkrečioje byloje nustatytas aplinkybės: nužudymo padarymo būdas (smurto naudojimo intensyvumas ir jo pobūdis, panaudoti įrankiai ir priemonės), tyčios rūšis, poelgio motyvai ir kt. Į šias aplinkybes apeliacinės instancijos teismas skirdamas bausmę neatsižvelgė.⁴² Darytina išvada, kad teismas neatsižvelgė į bausmei keliamus tikslus.

Piesliakas teigia, kad „analogiški nusikaltimai, padaryti analogiškais sąlygomis, turi būti baudžiami analogiškai. Jei teisėjas tokius nusikaltimus vertins skirtingai, tai ir kaltininkus baus skirtingai, nesvarbu, ar griežtai, ar švelniai, tai nebus teisingumas. Tai anarchija, kuri gimdo piktnaudžiavimus ir blogybes“.⁴³ Teisingumo aspektas skatina siekti vienodos baudžiamosios politikos, kad už analogiškas veikas, teismai skirtų tokias pačias bausmes, neatsižvelgiant kuriame teisme priimamas nuosprendis. Sakydami, kad bausmė turi būti teisinga, turime galvoje ir tai, kad asmens padariusio vagystę ar sužalojusio asmenį dėl Kelių eismo saugumo taisyklių pažeidimo Vilniuje, veika bus įvertinta ir bus nubaustas kaip pažeidėjas, padaręs tokią veiką Alytuje. Jei vairuotojas, sužalojęs vaiką, nubaudžiamas griežčiau negu sužalojęs pagyvenusį asmenį tik dėl nukentėjusiojo amžiaus ar dėl rezonanso visuomenėje, tai kelia abejonių teisingumui.⁴⁴

Pažymėtina, kad teisingumo principas skatina teismą atsižvelgti tiek į nukentėjusiojo, tiek į teismojo interesus, jo pasitaisymo galimybes. Vadovaudamasis bendraisiais bausmės skyrimo pagrindais, teismas turėtų kaltininkui parinkti tokią bausmę, kuri labiausiai pozityviai veiktų asmenį ir užkirstų kelią nusikalstamo elgesio recidyvui. Pavyzdžiui, teisėjų kolegija byloje Nr. 2K-419/2009, atsižvelgė į nuteistojo asmenybę ir kitas aukščiau šioje nutartyje jau išvardytas aplinkybes, dėl kurių laisvės atėmimo bausmės dydis švelnintinas, bausmės tikslams pasiekti

⁴⁰ Būdvytis G. (2012). Išimtinių aplinkybių anatomija arba teisingumo principo samprata ir jo įgyvendinimas bausmių skyrimo procese. *Socialinių mokslų studijos*. 4(3), p. 1157–1176.

⁴¹ Būdvytis G., *supra note* 31, p. 1157–1176.

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. birželio 11 d. nutartis kasacinėje byloje (bylos Nr. 2K-260/2009 m.)

⁴³ Piesliakas V. (1996). Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos. *Teisės problemos*. 2, p. 8.

⁴⁴ Piesliakas V. (2006). Lietuvos baudžiamoji teisė, pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, p. 104.

nuteistajam paskirta laisvės atėmimo bausmė atliktina atviroje kolonijoje. Taip pat atsižvelgiama į tai, kad atlikdamas bausmę atviroje kolonijoje kasatorius nepraras ryšio su sūnumi, kuris yra nepilnametis, su kuriuo kartu gyvena, ir kuriuo rūpinosi⁴⁵.

Byloje Nr. 2K-466/2009 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija pakeitė Kauno apygardos teismo 2008 m. gruodžio 30 d. nuosprendį ir Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 9 d. nuosprendį: pagal BK 149 str. 3 d. (už J. T. išžaginimą 2007 m. birželio 2 d.) H. S. paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmė sumažinta iki aštuonerių metų; pagal BK 149 str. 3 d. (už J. T. išžaginimą 2007 m. birželio 3 d.) H. S. paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmė sumažinta iki aštuonerių metų. Teisėjų kolegija padarė išvadą, kad byloje buvo netinkamai pritaikytos BK Bendrosios dalies normos, paskiriant H. S. bausmę. Motyvuodamas nuteistajam skiriamų bausmių dydį pirmosios instancijos teismas skundžiamame nuosprendyje nurodė, kad įvertinus BK 41 str., 54 str. 2 d., 61 str. išdėstytus bausmės skyrimui keliamus reikalavimus bei duomenis apie H. S. asmenybę ir jo padarytas nusikalstamas veikas, už nusikalstamą veiką jam skirtina sankcijoje numatytos bausmės vidurkiui artima bausmė. Tačiau nuosprendžio rezoliucijoje už nepilnametės J. T. išžaginimą, t. y. už du BK 149 str. 3 d. numatytus nusikaltimus, teismas H. S. paskyrė ne artimą šios normos sankcijos vidurkiui, o maksimalią bausmę – laisvės atėmimą dešimčiai metų. Jokių motyvų, kodėl už šias dvi nusikalstamas veikas H. S. paskiriama maksimali bausmė, teismas nenurodė. Apie šių nusikaltimų išskirtinį pavojingumą nėra duomenų ir baudžiamojoje byloje. Nenustatyta, kad padarant šias veikas būtų daugiau atsakomybę sunkinančių aplinkybių nei padarant kitas, už kurias H.S. nuteistas ar pan. Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija konstatuoja, kad už aptariamus du nusikaltimus paskirdamas kasatoriui maksimalią bausmę nemotyvuotai (byloje nesant duomenų tokio bausmės dydžio parinkimui) pirmosios instancijos teismas netinkamai pritaikė BK 54 str. 2 d., 61 str. nuostatas, o apeliacinės instancijos teismas, priimdamas sprendimą nuteistojo H. S. apeliacinį skundą atmesti, šios klaidos neištaisė⁴⁶.

Remdamasis Baudžiamojo kodekso 54 str. 3 d. nuostata teismas turi teisę skirti švelnesnę bausmę, negu numatyta sankcijoje, jei to reikalauja teisingumo principas. Tačiau reikėtų nepamiršti, kad bausmės efektyvumas ypatingai svarbus kriterijus teisingumo principui užtikrinti. Ar kiekviena bausmė yra efektyvi poveikio priemonė kiekvienam nusikaltusiam asmeniui? Pavyzdžiui, kaip teigia Šimašius, „kartais areštas apskritai asmeniui nėra bausmė, nes areštinėje galima šiltai pabūti ir gauti maisto. Dėl to valstybė, vietoj to, kad jai būtų atlyginta žala, dar patiria papildomų nuostolių už pažeidėjų išlaikymą arešto patalpose. Baudą keičiant viešaisiais darbais bausmė būtų realizuota žymiai efektyviau – ne tik taupomi mokesčių mokėtojų pinigais, bet ir atliekamas visuomenei naudingas darbas“.⁴⁷ Tokiu principu galime vertinti bausmės – baudos dydį. Vienam nusikaltusiam asmeniui sankcijoje numatyta bauda gali pasirodyti labai didelė, kitam asmeniui, turinčiam dideles pajamas, – per maža. Tai leidžia daryti išvadą, kad įstatymas palieka teisę teismui parinkti sankciją, bet ir įpareigoja nepamiršti teisingumo principo.

Teisingumo principo įgyvendinimas kartu reikalauja visapusiškos baudžiamaisiais įstatymais ginamų gėrių apsaugos, pavyzdžiui, žmogaus gyvybės, sveikatos, nuosavybės, laisvės ir kitų. Pabrėžtina, kad LR Konstitucinis Teismas 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 str. 2 d. ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 str. 1 ir 2 p. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pabrėžė, jog „negalima teigti, kad visuomenė yra teisinga ir humaniška, jeigu nusikaltėliai gali elgtis laisviau negu žmonės, kurie laikosi įstatymo reikalavimų“.⁴⁸ Todėl mokslininkai ir praktikai iki šių dienų diskutuoja dėl bausmės tikslų svarbos ir turinio. Vis tik manytina, kad Lietuvoje baudžiamoji politika orientuojasi

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 13 d. nutartis kasacinėje byloje (bylos Nr. 2K-419/2009 m.).

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis kasacinėje byloje (bylos Nr. 2K-466/2009 m.).

⁴⁷ Informacija žiūrėta internetiniame puslapyje, <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?Tema=1&str=42812>.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl LR Baudžiamojo kodekso 148 str. 2 d. ir LR Baudžiamojo proceso kodekso 93 str. 1 ir 2 p. atitikimo LR Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1993-12-18, Nr. 70-1320

į reabilitacijos teoriją, tačiau įbauginimo ir galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorijos šiandien dar svarbios nusikalstamumo užkirtimui ir bausmės tikslų ir teisingumo įgyvendinimui.

IŠVADOS

1. Baudžiamosios teisės moksle egzistuoja įvairių bausmės teorijų. Vienos akcentuoja, kad asmuo už padarytą nusikalstamą veiką negali būti nenubaustas ir, kad jam turi būti paskirta atitinkama bausmė. Kitos teorijos akcentuoja nusikalstamą veiką padariusio asmens resocializacijos svarbą, bausmės prevencinius tikslus. Nors bausmės teorijos klasifikuojamos įvairiais pagrindais, tačiau galima teigti, kad mokslininkai išskiria absoliučiąsias ir utilitarines teorijas ir akcentuoja jų svarbą valstybės baudžiamosios politikos pasirinkimui.
2. LR Baudžiamasis kodeksas de jure įtvirtina tokius bausmės tikslus: sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo (*prevencinis poveikis*), nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį (*atpildas, kerštas*), atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas (*fiziškas sulaikymas nuo nusikaltimų padarymo ateityje*), paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų (*perauklėjimas*), užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą (*teisingumo įgyvendinimas*).⁴⁹ Galima daryti išvadą, kad visos bausmės koncepcijos, pasireiškia baudžiamuosiuose įstatymuose. Tai liudija apie aptariamą temą daugialypiškumą ir vienareikšmiško atsakymo į klausimą apie bausmės paskirtį ir pagrindimą nebuvimą, todėl mokslininkų diskusijos objektu toliau lieka bausmės tikslų svarba teismų praktikoje ir jų turinys įgyvendinant teisingumo principą.
3. Teisingumas – visų pirma vienoda teismų praktika. Teisingumo principas savaime nepaneigia to, kad tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingoje padėtyje, atžvilgiu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas. Įstatymų leidėjas, nustatydamas teisės normas ir poveikio priemones, užtikrinančias jų laikymąsi, paprastai remiasi teisingumo samprata ir preziumuoja, kad priimamas įstatymas gali garantuoti teisingumo principo įgyvendinimą. Tačiau priimtas įstatymas pats savaime nebūtinai teisingas, todėl jį galima kritikuoti ir siūlyti pakeitimus.
4. Teisinėje literatūroje bausmės požymių išskiriama daug, tačiau teigtina, kad svarbiausiais yra bausmės oficialumas, individualumas, viešumas, sukeltos teisinės pasekmės bei skyrimo tvarka. Šie požymiai turi ypatingą reikšmę teisingumo principo realizavimui visuomenėje.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33 – 1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinto, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 str.2 d. ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 str. 1 ir 2 p. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1993-12-18, Nr. 70-1320.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 2004.
7. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.
8. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016.
9. Anselis, M. (1954). *Naujoji socialinė gyna*.
10. *Baudžiamoji teisė, bendroji dalis*. (2003). Vilnius: Eugrimas.
11. Blaževičius, J., Dermontas, J., Stalioraitis, P., Usik, D. (2004). *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
12. Bluvšteinas, J. (2005). Akivaizdžios ir latentinės kriminalinės bausmės funkcijos. *Teisės problemos*, 2.
13. Būdvytis, G. (2012). Išimtinų aplinkybių anatomija arba teisingumo principo samprata ir jo įgyvendinimas bausmių skyrimo procese. *Socialinių mokslų studijos*.4(3).
14. Dermontas, J. (2005). Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme reabilitacija. *Acta paedagogica Vilnensia, mokslo darbai*, 15.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

15. Gumuliauskas, A. (2003). Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame LR Baudžiamajame kodekse. Paimta 2015-02-28 iš tinklapio: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2003~1367189568249/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
16. Kazlauskas, M. (1980). *Nuo nusikaltimo iki bausmės*. Vilnius: Mintis.
17. Mackevičius, T. (2004). Užsienio valstybių probacijos tarnybų veikla. *Jurisprudencija*, 51(43).
18. Mališauskaitė, S. (2003). Bausmių veiksmingumo vertinimo problemos ir jų sprendimo būdai. *Jurisprudencija*, 47(39).
19. Namavičius, J. (2012). Bausmės teorijos ir jų įtaka baudžiamajai politikai. Paimta 2015-01-30 iš tinklapio: <http://www.teise.org/data/2012-10-30-Namavicius.pdf>
20. Pavilionis, V., Riepšas, J. (1987) Kriminalinių bausmių skyrimo praktika Respublikoje. *Socialistinė teisė*, 3
21. Piesliakas, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė*, pirmoji knyga. Vilnius: Justitia.
22. Piesliakas, V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė*, antroji knyga. Vilnius: Justitia.
23. Piesliakas, V. (1996). Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos. *Teisės problemos*, 2.
24. Piesliakas, V. (2008). Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija*, 11(113).
25. Piesliakas, V. (1983). Kriminalinė bausmė ir jos tikslai. *Mokslas ir gyvenimas*. Vilnius.
26. Švedas, G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
27. Švedas, G. (2001). *Baudžiamoji teisė, trečias pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia.
28. Vaišvila, A. (2000). *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius.
29. Švedas, G. (2003). *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
30. Titus, R. S. *Crime and Criminology*. United States: McGraw-Hill Companies, Inc., 2000.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis 2009 m. gruodžio 29 d. kasacinėje byloje (bylos Nr. 2K-563/2009 m.).
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 11 d. nutartis kasacinėje byloje (bylos Nr. 2K-260/2009 m.).
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis kasacinėje byloje (bylos Nr. 2K-594/2005 m.).
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 13 d. nutartis kasacinėje byloje (bylos Nr. 2K-419/2009 m.).
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis kasacinėje byloje (bylos Nr. 2K-466/2009 m.).

PUNISHMENT AIMS AND THEIR IMPORTANCE TO THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF JUSTICE

Vida Rainienė

Kauno technikos kolegija

SUMMARY

The relevancy of the article topic is caused by the fact that the assurance of the public welfare and safety is highly dependent on the implementation of the principle of justice. One of the means to strengthen this principle in society is sentencing of offenders. Therefore the theory of punishment and its influence on state criminal policy are discussed, the analysis of punishment system foreseen in the Criminal Code of the Republic of Lithuania is provided, the content of the punishment purposes is revealed, its significance for practical implementation of the principle of justice is analysed. The formation of the punishment concept and its functions changes are revealed in the article applying the historical and comparative methods, the influence of the punishment aims to society, offender and social justice is analysed applying the logical analysis method; the method of systematic analysis helped to reveal the theoretical and practical understanding of punishment concept and its aims. The article is of a theoretical analytical nature, it analyses the problems related to the implementation of punishment aims in order to implement the principle of justice, possible ways of problem solution are presented.

KONSTITUCINĖS NUTEISTOJO TEISĖS Į NELIEČIAMYBĘ UŽTIKRINAMAS PENITENCINĖSE ĮSTAIGOSE

SIMONA DEMENTAVIČIENĖ

Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje analizuojama konstitucinė nuteistojo teisė į neliečiamybę bei šios teisės užtikrinimas penitencinėse įstaigose apimant šias sritis: nuteistojo teisę į asmens, jo orumo bei privataus gyvenimo gerbimą, taip pat nuteistojo teisę į gyvybę ir kt., t. y. konstitucijoje garantuojamą šių teisių neliečiamumą. Šiame straipsnyje bus aptariama asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, statusas žmogaus teisių kontekste.

ĮVADAS

Lietuva įsijungė į Europos Sąjungą sukūrusi vieningą žmogaus teises ginančių teisės normų sistemą, t. y. turi Lietuvos Respublikos Konstituciją (toliau LR Konstitucija arba Konstitucija) (kuri garantuoja platų spektrą politinių, pilietinių, socialinių, ekonominių bei kultūrinių teisių, kurių paskirtis – apsaugoti Lietuvos žmonių orumą, užtikrinti jų saugumą, sukurti lygias galimybes jų savirealizacijai), priėmė pagrindinius teisės aktus šiuo klausimu, ratifikavo svarbiausias konvencijas,⁵⁰ įkurta ne viena institucija, kuri prižiūri ir sprendžia ginčus dėl žmogaus teisių pažeidimų,⁵¹ reformuota bausmių vykdymo sistema.⁵² Tačiau negalima tvirtinti, jog viskas daroma taip, kaip reikalauja nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai. Situacijos analizė penitencinėse įstaigose atskleidžia, kad užtikrinant tinkamą nuteistų asmenų teisių įgyvendinimą, kyla nemažai problemų, visų pirma susijusių su laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygų gerinimu, socialiniu ryšių su išoriniu pasauliu stiprinimu, be to, pataisos įstaigų perpildymas ir pataisos įstaigų populiacijos augimas šių įstaigų administracijai ir kriminalinės justicijos sistemai iškelė sunkumų užtikrinant žmogaus teises ir penitencinių įstaigų valdymą.⁵³ Nors naujausios įstatymų nuostatos pavirtina bausmių vykdymo politikos humanizavimą,⁵⁴ jos įgyvendinimas nėra nuoseklus ir kai kuriais atvejais tik deklaratyvaus pobūdžio. Skelbti, jog žmogaus teisės ginamos, dar nereiškia, jog ši sritis nekelia problemų. Svarbiausia yra tai, kaip realiai galima pasinaudoti vienu ar kitu įstatymu, straipsniu ar nuostata.

Tyrimo tikslas - kompleksiškai tiriant teisės normas, reguliuojančias nuteistojo teisę į asmens, jo orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumą, apibrėžti teisės į neliečiamybę sąvoką, jos ypatumus bei įvertinti šios teisės užtikrinimą penitencinėse įstaigose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti teisės į neliečiamybę sąvoką;
2. Ištirti teisės normas, reguliuojančias nuteistojo teisę į asmens, jo orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumą;
3. Išanalizuoti nuteistojo teisės į neliečiamybę ribojimo sąlygas bei įvertinti šių ribojimų teisėtumą.

⁵⁰ Viena reikšmingiausių Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950); Konvencija prieš kankinimą ir kitą žiaurų, nežmonišką, ar žeminantį elgesį ir baudimą (1987); Europos nuteistųjų asmenų perdavimo konvencija (1983) ir kt.

⁵¹ Lietuvoje veikiančios administraciniai teismai, ikiteisminė institucija - Vyriausioji administracinių ginčų komisija. Svarbiausia žmogaus teisių gynimo įstaiga - Seimo kontrolierių įstaiga, kuri turi ribotas teises galimybes ginti konstitucines žmogaus teises ir kt.

⁵² 1998 m. birželio 25 dieną LR seimas patvirtino naujos redakcijos Teisinės sistemos reformos metmenis, kuriuose pirmą kartą buvo išdėstyti bausmių vykdymo sistemos reformos principai ir etapai, nustatytos esminės laisvės atėmimo vykdymo reformos gairės. Metmenys numatė, jog bausmių vykdymo reforma susideda iš *teisinės* (naujas BK ir BVK parengimas ir priėmimas) ir *organizacinės* (Pataisos reikalų departamento prie VRM ir jam pavaldžių įstaigų perdavimas Teisingumo ministerijos kompetencijai) dalių, taip pat buvo įtvirtinti esminiai reformos principai: pvz., reikalavimas nuteistųjų teisinę padėtį reglamentuoti tik įstatymais, Vyriausybei ir kitoms valdymo institucijoms suteikti teisę reglamentuoti tik nuteistųjų teisių, laisvių ir pareigų vykdymo tvarką; reikalavimas numatyti daugiau pozityvių pareigų nuteistiesiems, kurios leistų pastariesiems daryti didesnę įtaką savo teisei padėčiai ir pan. Tačiau daugiausiai dėmesio buvo skirta, kai kuriems laisvės atėmimo bausmės vykdymo aspektams: nuteistųjų klasifikavimui, nuteistųjų profesiniam rengimui ir mokymui, skatinimo priemonėms, taikomoms nuteistiesiems.

⁵³ Jonas Blaževičius ir kt. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė (Vilnius: LTU, 2004), p. 487.

⁵⁴ Dėl įkalinimo įstaigų renovavimo ir kalinimo sąlygų humanizavimo 2004 – 2009 m. programos patvirtinimo, LR Vyriausybės nutarimas (2004 05 24, Nr. 619).

Tyrimo objektas ir dalykas. Konstitucinės nuteistojo teisės į neliečiamybę samprata, šios teisės turinys, pagrindinės taikymo sritys. Dalyką apibūdina pats straipsnio pavadinimas.

Metodika: analizuojama su bausmių vykdymu susijusi literatūra, teisės aktai. Metodai: lyginamosios teisėtyros, sisteminės analizės, lyginamosios analizės, interviu, anketavimo, ekspertinio vertinimo. Alytaus pataisos namuose *interview* metodu apklausta 10 nuteistųjų siekiant gauti išsamesnę informaciją apie laisvės atėmimo bausmės sąlygas, ar pastarieji jaučiasi saugūs pataisos namuose ir pan. Atliekant empirinį tyrimą buvo panaudotas *anketinės apklausos* metodas, kuriuo (pagal parengtą Nuteistųjų apklausos anketą) apklausta 105 nuteistieji, bausmę atliekantys Alytaus pataisos namuose. Tyrimo metu gauti duomenys buvo apdoroti SPSS 10.0 ir Microsoft Word programa. *Ekspertinio vertinimo* metodu apklausti pataisos įstaigos pareigūnai bei psichologai, kuriems buvo nurodomas tyrimo objektas, apie kurį jie pateikė argumentuotą nuomonę. Jog šis metodas būtų veiksmingesnis, autorė nurodė labiausiai jį dominančius aspektus, tokius kaip fizinis bei psichinis nuteistojo neliečiamumas penitencinėse įstaigose, laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygos, socialinių ryšių su išoriniu pasauliu užtikrinimas ir pan.

Teisės į neliečiamybę samprata. Sukonkretinant pasirinktą temą, autorė apsiribos nuteistųjų teisės į *asmens neliečiamybę* aptarimu, t. y. šiame straipsnyje autorė analizuos nuteistojo teisę į asmens, jo orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumą.

Žmogaus, jo orumo neliečiamumą įtvirtina LR Konstitucijos 21 str. *Žmogaus neliečiamumas* yra pagrindas daugelio kitų teisių ir teisės principų. Straipsnyje apie konstitucinį asmens neliečiamumo principą kalbama kaip apie teisinių, moralinių priemonių sistemą, kuriomis garantuojamas asmens autonomiškumas, jo apsauga nuo nepagrįsto kitų asmenų įsikišimo, nuo neteisėto psichinio ir fizinio poveikio. O r u m a s – tai žmogaus esmės norma. Būti žmogumi yra neatskiriama nuo žmogaus orumo.⁵⁵ Orumas, kaip ir gyvybė, *a priori*⁵⁶ vertybė ir reiškia žmogaus gyvybės svarbą, tad kiekvieno žmogaus orumas turi būti ginamas nepriklausomai nuo to, kokia teisinė ar kokybinė savybės jis turi⁵⁷. Ir nuteistajam, paskirta laisvės atėmimo bausmė neturėtų žeminti pastarojo orumo. Žmogaus orumo neliečiamumas suprantamas ir kaip draudimas žmogų kankinti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes.

Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą (teisė į privatą gyvenimą) yra viena iš konstitucinių žmogaus teisių, kurią garantuoja LR Konstitucijos 22 str. Ši teisė yra viena iš naujausių konstitucinių žmogaus teisių Lietuvoje, kuri įstatymuose buvo įtvirtinta tik paskutiniajame dešimtmetyje. Daugeliui žmonių mūsų šalyje ji dar nėra žinoma arba žinoma mažai. Kita vertus kalbėdami apie teisę į privatą gyvenimą susiduriame su įvairiosiomis sąvokomis – asmeninis gyvenimas, privatus gyvenimas, šeiminis gyvenimas, privati informacija ir pan. Tačiau Lietuvos Konstitucinis teismas (toliau Konstitucinis teismas) nustatė:⁵⁸ „asmens teisės į privatumą norma apima privatą, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kt. Savavališkai ir neteisėtai kišantis į žmogaus privatą gyvenimą kartu yra kėsিনamasi į jo garbę ir orumą“. Sąvoka *a s m e n i n i s* apibrėžiama kaip priklausianti asmeniui, susijusi su asmeniu, o sąvoka *p r i v a t u s* reiškia priklausomybę atskiram asmeniui.⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nurodė, jog Lietuvos Respublikos įstatymai bei teismų praktika nėra suformavę tikslios ir bendros *asmeninio gyvenimo* sąvokos sampratos ir aiškinimo, todėl nustatant žinių priklausymą asmeninio gyvenimo sričiai būtina atsižvelgti į Europos valstybėse taikomas nuostatas⁶⁰. Asmeninis

⁵⁵ Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras. Teisės problemos. Vilnius. 1999/1 – 2. P. 54;

⁵⁶ *A priori* [lot. iš pat pradžių]: 1. iš anksto, nepažinus faktų; 2. filosofinės žinios iki patyrimo ir nepriklausančios nuo jo.

⁵⁷ Pavilionis V. Konstitucijos 21 str. komentaras // Teisės problemos. 1999, Nr. 1 – 2. P. 54

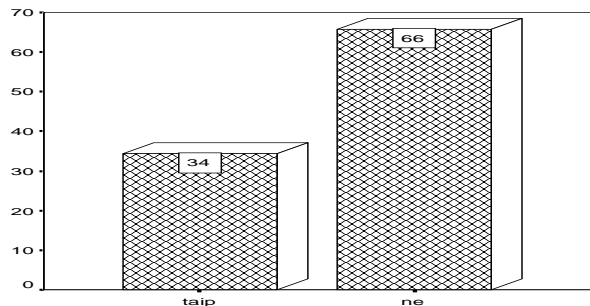
⁵⁸ 1999 m. spalio 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo LR Konstitucijai“;

⁵⁹ 1998 m. gegužės 15 d. Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7str. 7¹ str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7str. 7¹ str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas, apžvalga“//Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis. Teismų praktika. Vilnius. 11998 m. 998 m. Nr. 9.

⁶⁰ Ten pat. P. 49 – 111.

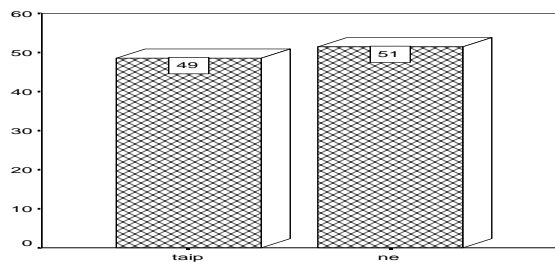
gyvenimas, kaip teigia Warren bei Brandeis⁶¹: „Tai pripažinimas, kad asmuo turi teisę būti paliktas vienas“ (angl. – right to be left alone). Asmeninio gyvenimo gerbimas apima asmens teisę nustatyti ir plėsti santykius su kitais žmonėmis, tad ne visada galima aiškiai atskirti, kokia asmens veiklos dalis profesinė, o kokia – asmeninė⁶². Straipsnyje teisė į privatų gyvenimą nagrinėjama LR Konstitucijos kontekste, aptariant tiek ir nuteistojo teisę į korespondencijos slaptumą.

LR Konstitucijos 21 str. įtvirtintą teisę į žmogaus asmens, jo orumo neliečiamumą. Šiame skyriuje bus nagrinėjama Konstitucijos 21 str. įtvirtinta teisė į nuteistojo asmens, jo orumo neliečiamumą ir šios teisės užtikrinimą penitencinėse įstaigose. **Nuteistojo asmuo neliečiamas** - ši konstitucinė norma įtvirtinama vieną svarbiausių prigimtinių teisių, t. y. įtvirtina žmogaus saugumo pagrindus⁶³. Visuomenėje saugumas⁶⁴ suprantamas kaip bet kuriam individui būtinas, gyvybiškai svarbus poreikis, po kurio patenkinimo tik tuomet galima kalbėti apie aukščiausiųjų bei esminių žmogaus poreikių (socialinius, pripažinimo, saviraiškos) įgyvendinimą. Žmogaus asmuo privalo būti apsaugotas nuo neteisėto fizinio ar psichinio poveikio ir kaip autorės atlikti tyrimo duomenys rodo, itin aštriai ši problema pasireiškia laisvės atėmimo vietose. Į klausimą „Ar jaučiatės saugūs pataisos įstaigoje?“ teigiamai atsakė tik 34 nuteistieji iš 105 apklaustųjų, t.y. dauguma apklaustųjų nesijaučia saugūs pataisos namuose (žr. 1 pav.), jie jaučia nerimą dėl savo gyvybės, sveikatos ar kitų asmenybės vertybių.

1 pav. Ar jaučiatės saugūs pataisos įstaigoje? (proc.)

Beveik pusė apklaustųjų (49 proc.) mano, jog būtų saugesni, jeigu būtų iš vien su kitais nuteistaisiais, o ne su pataisos įstaigos administracija (žr. 2 pav.).

2 pav. Kaip manote ar Jūsų saugumas pataisos įstaigoje būtų labiau užtikrintas būnant iš vien su kitais nuteistaisiais, nei bendraujant su administracija? (proc.)

Esant šiai situacijai, prioritetu tampa įstatymo bei laisvės atėmimo vietų administracijos galių sustiprinimas. Valstybė, skirdama nuteistajam laisvės atėmimo bausmę, privalo laikytis tarptautinių bei vidaus teisės aktų nuostatų ir vadovaudamasi jais užtikrinti *nuteistojo teisę į asmens saugumą*⁶⁵.

⁶¹ Warren S., Brandeis L. The right to privacy // Harvard Law Review, 1890. P. 193-220.

⁶² Žr.: sprendimą byloje Niemietz prieš Vokietiją // <http://www.echr.coe.int/> - prisijungimo laikas 2008 – 04 – 02;

⁶³ Tai reiškia, jog jei žmogaus elgesys nesukelia kitiems žmonėms pavojaus ar nepatogumų, jis negali būti kokiu nors būdu varžomas bei pats žmogus, išskyrus įstatyme numatytus atvejus, negali būti kokiu nors būdu veikiamas.

⁶⁴ Poreikis pasitikėti, vengti pavojau, baimė, kad gali kas atsitikti, prarasti tai ką turi. Nuteistieji būtent baiminasi nuteistųjų kartu atliekančių laisvės atėmimo bausmė bei administracijos. M. Bliumenzonienė. Bendravimas su įkalinti asmeniu // Kryžkelė, 2005 Nr.().P. 20.

⁶⁵ Apsaugoti nuteistąjį nuo įvairių negatyvaus pobūdžio veiksnių, trukdančių ramybei, darbui, poilsiui ir gresiančių asmenybės gerbei ir orumui (apie tai autorė plačiau kalbės skyriuje „), sveikatai arba gyvybei. Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006. P. 117.

Asmens neliečiamumui garantuoti nustatytas teisės normos, kurios realizuoja šią konstitucinę nuostatą, galima suskirstyti į kelias grupes:

1) *Teisės normos, suteikiančios galimybę pačiam asmeniui atremti pasikėsinimą į jo neliečiamumą.* Tai visų pirma Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau LR BK) bei Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau LR ATPK) įtvirtinta būtinosis gintis galimybė. Įstatymai, pripažindami, kad būtinosis gintis sąlygomis užpuolikiui padaryta žala yra teisėta, pakankamai dažnai gali sudrausminti asmenį, kad jis neteisėtai nesikėsintų į kitų žmonių teises.⁶⁶ Pasak autorės, pataisos įstaigoje tarp nuteistųjų egzistuojančios neformalios elgesio taisyklės („zakonai“), trukdo nuteistiesiems pasinaudoti įstatyme įtvirtinta būtinosis gintis galimybe. Pokalbio metu pasisakę nuteistieji teigia, jog pagal pataisos įstaigoje tarp nuteistųjų galiojančias neformalias taisykles „nuskriaustasis“ (penitencinėje įstaigoje įgijęs stigmatizuojantį statusą, tapęs „atstumtuuju“ dėl polinkio į homoseksualius santykius) negali suduoti atgal „bachurui“⁶⁷ nors pastarasis jį ir muša⁶⁸. Tačiau, jeigu „nuskriaustasis“ sumušamas nepelnytai, tai jis gali kreiptis į „vierchus“, jog pastarieji nubaustų „bachurą“. Baimė dėl savo sveikatos ar gyvybės, ypač „atstumtųjų“⁶⁹ kastos nuteistuosius, paskatina daryti pačius jūžiliausius nusikaltimus ir neretai prieš save. Neretai pasitaiko atveju, kuomet nuteistieji siekdami išvengti smurtinio pasikėsinimo grėsmės, bando pabėgti iš penitencinių įstaigų, pažeidžia bausmės atlikimo režimo reikalavimus ir tokiu būdu paspartina savo izoliavimą. Dėl to, autorė sutiktų su Petkaus siūlymu LR BVK 70 str. 6 d. papildyti nuostata: „Jei dėl kitų nuteistųjų veiklos ar elgesio kyla pavojus konkrečiam nuteistojo gyvybei, sveikatai arba kitokio nusikaltimo padarymo pavojus, pataisos įstaigos personalas privalo nedelsiant izoliuoti tokį asmenį saugioje vietoje.“

2) LR BK normos, nustatančios baudžiamąją atsakomybę už nužudymą⁷⁰, kūno sužalojimo padarymą, lytinės laisvės pažeidimą, psichinio neliečiamumo pažeidimą. Tad šios LR baudžiamajame kodekse įtvirtintos teisės normos privalo garantuoti, jog nuteistasis laisvės atėmimo vietoje bus saugomas nuo bet kokio nepagrįsto poveikio jo gyvybei, sveikatai, seksualiniam apsisprendimui, fizinio aktyvumo laisvei, t.y. garantuoti **fizinį nuteistojo neliečiamumą**. Kriminologo Petkaus atlikti tyrimo duomenys parodė, jog iš daugybės išorinių ir vidinių veiksnių, darančių įtaką laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų saugumui, yra susiję su laisvės atėmimo bausme nuteistų asmenų kriminaline subkultūra, jog būtent šie veiksniai yra pagrindiniai konfliktinių situacijų determinantai. Pastarųjų pagrindu padaroma daugiausiai nusikaltimų asmeniui.⁷¹ To pasekoje, nuteistieji, o ypač „nuskriaustieji“ kenčia *fizinę bei seksualinę prievartą*. Nors LR BVK 70 straipsnis ir numato nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimą (pastarųjų suskirstymą į tam tikras grupes pagal skirtingus kriterijus), kurio vienas iš tikslų padėti užtikrinti nuteistųjų priežiūrą ir jų saugumą, tačiau vis tik egzistuoja pastovus agresijos ir prievartos prieš asmenybę pavojus. Organizuojant ankstyvąją konfliktinių situacijų penitencinėse įstaigose prevenciją bei užtikrinant šiose įstaigose laikomų asmenų saugumą, kai kuriose Europos valstybėse dar tardymo izoliatoriuose nuteistieji atskiriami nuo suimtųjų ir patalpunami į specialiai įrengtas patalpas, tad gal būtų tikslinga tokią praktiką įgyvendinti ir Lietuvoje. Be to, dalis nuteistųjų prieš

⁶⁶ Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras. Teisės problemos. Vilnius. 1999/1 – 2. P. 51;

⁶⁷ Iš kart po aukščiausiųjų kastos atstovų (vierchų) įsitvirtina asmenys, betarpiškai priklausantys „lyderio aplinkai“. Iš esmės jiems būdingos daugmaž tokios pačios savybės kaip ir „vierchams“, tačiau jų statusas nėra toks stabilus ir nekintantis, kaip lyderių. Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006. P. 73.

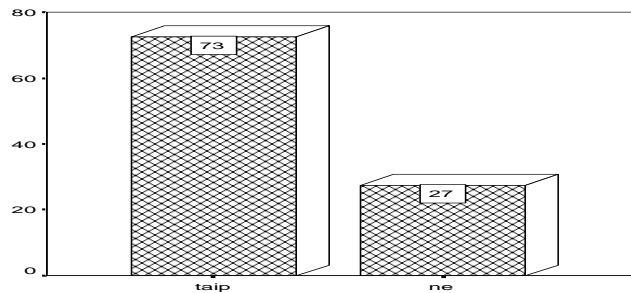
⁶⁸ Nuteistųjų stratifikacijai, t.y. „k a s t o m s“ būdingi vertikalios hierarchijos ryšiai (**Hierarchiniai ryšiai** - daugiapakopė organizacinė struktūra, kurios grandys, einant nuo viršaus į apačią, sudaro griežtai reglamentuotus pavaldumo ir priklausomybės laiptus. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius. 1985. P. 199). Kiekviena ši specifinė nuteistųjų grupė turi tam tikrą statusą, teises bei pareigas, kurios grindžiamos laisvės atėmimo vietoje egzistuojančiomis neformaliomis, nerašytomis taisyklėmis („zakonais“).

⁶⁹ Penitencinėse įstaigose įgijęs stigmatizuojantį statusą, tapęs „atstumtuuju“ dėl tokių priežasčių kaip: polinkis į homoseksualius santykius (tokie asmenys vadinami „nuskriaustieji“, „gaidžiai“), dėl kriminalinės subkultūros normų pažeidimo, turintiems patologijos formų (ypač oligofreniją - tai įgimtas ar įgytas protinis atsilikimas, kuris pasireiškia bendru psichikos neišsivystymu, dominuojant intelekto nepakankamumui) ar kitokių tai priežasčių.

⁷⁰ Nužudymo ir sunkaus kūno sužalojimo atvejai pataisos įstaigoje yra praktiškai visuomet išaiškinami. Šie nusikaltimai gan retai pasitaiko pataisos įstaigose, kadangi nuteistieji ne tik, jog už tai nubaudžiami įstatymo numatyta tvarka, ar gali būti pervežti į kitą pataisos įstaigą, tačiau ir netenka galimybės būtų lygtinai paleisti iš patisos įstaigos.

⁷¹ Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. Daktaro disertacija, 2006. P. 117;

patekdami į pataisos įstaigas jau turi psichinių anomalijų, tad šioje vietoje būtinas nuoseklus itin dėmesingas psichologų darbas. Psichologų būtinumą patvirtino ir patys nuteistieji (žr. 3 pav.).

3 pav. Ar reikalingas psichologas pataisos įstaigoje? (proc.)

Tačiau, jog darbas būtų veiksmingas ir efektyvus, autorės nuomone, tikslinga būtų išplėsti psichologines tarnybas pataisos įstaigose, nes šiuo metu su kažkur 1 tūkstančiu nuteistųjų dirba tik 3 psichologai (Alytaus pataisos namai). Pasak pačių psichologų, norint, jog darbas su nuteistuoju būtų veiksmingas ir efektyvus, psichologas idealiausiu atveju turėtų dirbti vienu metu su 4 – 5 nuteistaisiais. Kitas labai svarbus nuteistųjų saugumo užtikrinimo elementas yra konfliktuojančių nuteistųjų izoliavimas pataisos įstaigos viduje⁷². Iškilus pavojui nuteistojo gyvybei ar sveikatai išimtiniais atvejais LR BVK numato nuteistojo perlėkimą į kamerų tipo patalpas⁷³.

Anksčiau, pataisos įstaigose egzistavo reiškiny, kaip „ritualinis išprievartavimas“, siekiant pašalinti nuteistąjį į žemiausią „kastą“, tačiau šiandienos pataisos įstaigose ši tradicija išnykus, tad seksualinio išnaudojimo atvejai pasitaiko retai. Pasak pačių nuteistųjų ir pataisos įstaigų pareigūnų: „išprievartavimas šių dienų penitencinėse įstaigose retas reiškinys, kadangi atsirado pakankamai savanorių, už atitinkamą atlygį, šią funkciją atlikti“. Autorės nuomone išnykus vienam iš neigiamų aspektų – seksualiniam išnaudojimui, homoseksualumo problema, itin opi dėl AIDS ir ŽIV grėsmė. Lietuvoje pirmasis ŽIV infekuotas asmuo į pataisos įstaigą pateko 1992 m., o antrasis – tik 1996 m. Vėliau tokių asmenų skaičius nuosekliai augo ir 2002 m. sausio 1 d. Laisvės atėmimo vietose buvo 118 asmenų, infekuotų ŽIV. Kitų užsienio šalių patirtis šiuo atveju žymiai skaudesnė.⁷⁴ Nuo 1997 m. Lietuvoje pastebėtas ŽIV plitimas tarp intravertinių narkomanų, o tai skaudžiai atsiliepė Alytaus pataisos namams, kurioje 2002 m. nustatyta beveik 200 nuteistųjų, užsikrėtusių ŽIV bausmės atlikimo metu. Homoseksualizmą laisvės atėmimo vietose iš dalies galima paaiškinti tuo, jog ilgą laiką nuteistieji būdami tarp tos pačios lyties atstovų, priversti susilaikyti nuo lytinių santykių. Švedo atlikti tyrimai rodo, jog priverstinis lytinis susilaikymas yra viena iš skausmingiausių laisvės atėmimo pasekmių. LR BVK priklausomai nuo grupės, numatyti 4 – 6 ilgalaikiai pasimatymai per vienerius metus, nėra išeitis, nes jie leidžiami tik su sutuoktiniu ar asmeniu, su kuriuo nuteistasis turi bendrą vaiką, o kaip žinia, apie 37 proc. recidyvistų yra išsiskyrę, o žinoma yra nevedusių. Kita vertus teisinių priemonių kompleksas turėtų apsaugoti nuteistąjį nuo kėsinosi į pastarojo psichinę ir dvasinę būseną, jo intelektinę ir vidinę sferas (*psichinis nuteistojo neliečiamumas*). Dauguma nuteistųjų, buvę laisvės atėmimo vietose, turi psichologinių sutrikimų. Laisvės atėmimo bausmė - slegianti, depresyvi aplinka, itin negatyviai veikia „nuskriaustųjų“ kastos atstovus, neigiamai paveikia pastarųjų psichiką. „Nuskriaustųjų“ („gaidžių“)⁷⁵ „kastos“ atstovai penitencinėje įstaigoje kenčia nuolatines patyčias⁷⁶ - tai žlugdo šių asmenų orumą ir savigarbą, mažėja pasitikėjimas savimi, jie tampa abejingi savo gyvenimo sąlygoms. Ypač buvimas laisvės atėmimo vietoje bei priklausomybė egzistuojančiai asocialiai subkultūrai veikia asmenų psichologinę būklę. Moksliniai

⁷² Petkus, A. (2006) Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. Daktaro disertacija. P. 119

⁷³ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. Nr. 73 – 3084.

⁷⁴ Ukrainoje 2002 m. buvo 1679 asmenys, infekuoti ŽIV, mūsų kaimyninėse šalyse Latvijoje – 319, o Estijoje – 156, Rusijoje – 34000, JAV – 25757. Švedas 2003.

⁷⁵ Apklausos metu taip nuteistieji įvardijo „nuskriaustųjų“ kastos atstovus.

⁷⁶ Pataisos įstaigų autoritetams, apsvaigusiems nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, būtent šie asmenys tampa patyčių objektu.

tyrimai parodė,⁷⁷ kad nuteistųjų subkultūros įsisąmoninimas, jos normų ir tradicijų perėmimas gali sukelti įvairias psichologines problemas (agresija, apatija, depresija, beviltiškumo būsena, įvairios liguistos manijos ir pan.). Tai būdinga nepastoviams, silpno charakterio, lengvai pasiduodantiems kitų asmenų įtakai nuteistiesiems. Atlikus laisvės atėmimo bausmę, minėtos psichologinės būsenos, gali lemti šių asmenų recidyvinių nusikalstamumą. Tokie asmenys dažnai padaro nusikaltimus žmogaus sveikatai ir gyvybei, įvairaus pobūdžio smurtines nusikaltimas veikas, bei pasikėsina į savo gyvybę. Laisvės atėmimo vietose savižudybių būna daugiau nei vidutiniškai visuomenėje. Šį skirtumą galima paaiškinti tuo, kad pats asocialus elgesys, patekimas į įkalinimo įstaigą, o kartu ir darbo netekimas, išsiskyrimas su artimaisiais, socialinio statuso pasikeitimas, piktnaudžiavimas alkoholiu ar narkotikais yra pripažinti faktoriais, didinančiais savižudybės riziką. Situacijos sampratai svarbus faktas, kad beveik 21 proc. nuteistųjų ir suimtųjų yra diagnozuoti psichikos sutrikimai, neretai lemiantys savižudiškas elgesio tendencijas.⁷⁸ Neretai, kaip išeitį iš susiklosčiusios sudėtingos situacijos, nuteistieji renkasi savęs žalojimą kaip priemonę, palengvinančią išgyvenimus. Dažniausiai tai reiškia, kad asmuo turi neišspręstų vidinių problemų. Žalojant save siekiama nusiraminti, sukontroliuoti save, dažnai – išlieti neapykantą sau arba aplinkiniams.

3) Tarptautinių sutarčių, kurias ratifikavo Seimas ir kurios pagal Konstitucijos 138 str. 3 d. normą⁷⁹ tapo Lietuvos teisinės sistemos sudedamąją dalimi, nustatyti atvejai. Kalbant apie nuteistojo neliečiamumą, reikėtų paminėti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, jos ketvirtąjį, septintąjį bei vienuoliktą protokolus.⁸⁰ Fizinio asmenybės neliečiamumo pažeidimo atvejai pataisos įstaigose (ypač nusikaltimai žmogaus gyvybei ir sunkūs nusikaltimai žmogaus sveikatai) nėra dažni, palyginus su psichinio neliečiamumo pažeidimo atvejais pataisos įstaigose. Menkas baudžiamumas, viena didžiausių to pasekmių. Už psichinio smurto panaudojimą nuteistasis dažniausiai nubaudžiamas paskiriant nuobaudą. Pagal teismų praktiką, jei pataisos įstaigos administracija už psichinio smurto panaudojimą nuteistąjį nubaudžia administracine tvarka, tai jis už tą pačią nusikalstamą veiką negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybės.

Žmogaus orumą gina įstatymas. Konstitucinis teismas pažymi, jog iš prigimtinių teisių⁸¹ tarptautinė bendruomenė išskiri žmogaus gyvybę ir *o r u m ą*. Prigimtines žmogaus teises - tai individo prigimtines galimybes, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityje. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes⁸². Tarptautinių pilietinių politinių teisių paktas skelbia, kad kiekvienas žmonių bendruomenė narys turi prigimtinių orumą, o žmogaus orumas yra svarbiausias teisių šaltinis, nes žmogaus „teisės kyla iš žmogaus asmenybei būdingo orumo“⁸³. Europos kalinimo įstaigų taisyklių preambulėje nurodoma: „jog šiose taisyklėse akcentuojama pagarba žmogaus orumui, pataisos įstaigų administracijos ryžtas elgtis su nuteistaisiais humaniškai ir geranoriškai, profesionaliai...“. Tokie pat reikalavimai įtvirtinti ir LR BVK 7 str., kuris įteisina humanizmo principą vykdant bausmes, akcentuojant žmogaus garbę ir orumą užtikrinančių **bausmės atlikimo sąlygų sudarymą** (apie tai autorė plačiau aptars skyriuje „Draudžiama nuteistąjį kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“). Siekiant apsaugoti žmogaus orumą, LR BK už tai numato ir baudžiamąją atsakomybę. LR BK 154 str. numato baudžiamąją atsakomybę už **šmeižimą**⁸⁴ bei LR BK 155 str.

⁷⁷ Krestev J., Prokipidis P., Sycamnas E. The Psychological Effects of Imprisonment.

<http://www.uplink.com.au/lawlibrary/Documents/Docs/Doc82.html> - prisijungimo laikas 2008 – 03 – 15;

⁷⁸ Kalėjimų departamento prie LR TM direktoriaus įsakymas „Dėl Savižudybių ir savęs žalojimo laisvės atėmimo vietose prevencijos programos patvirtinimo“. // Valstybės žinios, 2007. Nr. 67.

⁷⁹ Tarptautinės sutarys, kurias ratifikavo LR seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

⁸⁰ Žin., 1995, Nr. 37 – 913, Nr. 38 – 936; 1996, Nr. 5 – 112; Nr. 1995, Nr. 40 – 987.

⁸¹ Prigimtines žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, jog jas turi ir geriausiai ir blogiausiai. 1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl LR BK 105 str. sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo LR Konstitucijai“;

⁸² 1998 m. gruodžio 9 d. LR Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl LR BK 105 str. sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo LR Konstitucijai“;

⁸³ Tarptautinių pilietinių politinių teisių paktas

⁸⁴ Objektiviai **šmeižimas** – tai melagingų prasimanymų, kurie žemina kito asmens garbę, skleidimas;

numato baudžiamąją atsakomybę už **įžeidimą**⁸⁵. Vienas pagrindinių atstūmimo būdų penitencinėse įstaigose yra melagingų žinių apie nuteistąjį – auką paskleidimas (*šmeižimas*): dažnai toks nuteistasis apkaltinamas, jog priklauso pasyviems homoseksualistams, jog pavogė kitam nuteistajam priklausantį turtą ir pan. Kitiems nuteistiesiems, sužinojus panašaus pobūdžio faktus apie tam tikrą nuteistąjį, pastarasis tampa atstumtuuju, jis nuolat žeminamas bei įžeidinėjamas. Tokio pobūdžio veiksmus, konkrečioje situacijoje, būtų galima kvalifikuoti atitinkamai pagal LR BK 154 str. ar LR BK 155 str., pagal kuriuos atitinkamai baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas asmuo, paskleidęs apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paneigti ar pažeminti tą asmenį arba paskirti pasitikėjimą juo (LR BK 154 str.) arba tas, kas viešai veiksmu, žodžiu ar raštu užgauliai pažemino žmogų (LR BK 155 str.). Tačiau vis tik įrodyti tokius veiksmus penitencinėse įstaigose yra labai sunku. Autorės nuomone, Kalėjų departamentas nepakankamai skiria dėmesio nuteistųjų santykių skaidrumui ir tai ir sudaro galimybę pažeisti žmogaus teises.

Draudžiama nuteistąjį kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. Žmogaus orumo neliečiamumas suprantamas ir kaip draudimas žmogų kankinti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, nustatyti tokias bausmes. Vienas svarbiausių kankinimų, žiauraus, nežmoniško ar žeminančio žmogaus orumą elgesio ir baudimo draudimo aspektų yra tas, jog kankinimų, žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas yra a b s o l i u t i norma ir nėra leidžiamas joks šios teisės apribojimas. Tik šioje normoje (kuris įtvirtinta tiek LR Konstitucijoje, tiek ir daugelyje tarptautinių bei regioninių dokumentų žmogaus teisių srityje⁸⁶) nėra jokių išlygų ir išimčių, ir jokių apribojimų šiai garantuojamai teisei.⁸⁷ LR Konstitucijos 21 str. įtvirtintos teisės tiesiogiai susijusios su asmens neliečiamybe ir orumu. Kankinimas yra itin svarbi savo prigimtimi teisė, tačiau kriterijai, kuriais remiantis sprendžiama, ar valstybė pažeidė šią teisę yra gan subjektyvaus pobūdžio.⁸⁸ Ne visuomet blogas elgesys traktuojamas kaip pažeidimas. Tokios standarto vertinimas yra reliatyvus; jis priklauso nuo visų bylos aplinkybių – tokio elgesio trukmės, jo fizinio ar emocinio poveikio, ir tam tikrais atvejais aukos lyties, amžiaus bei sveikatos būklės.⁸⁹ Tiksli sąvoka, kas yra kankinimai, suformuluota nesenai, nors kankinimai tarptautiniu mastu buvo pradėti drausti jau XIX a.⁹⁰ Daugelis autorių sutaria, jog kankinimas – tai tyčinis fizinio ar psichinio skausmo bei kančių sukėlimas asmeniui.⁹¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau Konvencija) vartojami du terminai: kankinimas ir žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis elgesys. Komisija ir Teismas šių sąvokų skirtumus sprendė keliose bylose: 1969 m. *Danijos, Prancūzijos, Norvegijos, Švedijos, Olandijos prieš Graikiją byloje* (Graikijos byla)⁹² ir 1978 m. *Airijos prieš Jungtinę Karalystę byloje*. Graikijos byloje Komisija pirmą kartą analizavo Konvencijos 3 str. nuostatų sampratą teigdama, jog: „...visi kankinimai yra nežmoniškas ar žeminantis elgesys, o nežmoniškas elgesys yra žeminantis elgesys. Nežmoniško elgesio sąvoka apima bent jau tokį elgesį, kuris sukelia žiaurų, nepakenčiamą fizinį ar psichinį skausmą, kuris nepateisinamas. Kankinimai reiškia nežmonišką elgesį, kurie turi tikslą...“⁹³ Europos Žmogaus Teisių Teismas, nagrinėdamas bylą Airija prieš Jungtinę karalystę, taip apibūdino draudžiamo elgesio tipus, kurie yra numatyti LR Konstitucijos 21 str. 3 d.: k a n k i n i m a s – sąmoningas, nežmoniškas elgesys, sukeliantis dideles kančias; n e ž m o n i š k a s e l g e s y s arba b a u d i m a s – didelių moralinių ar fizinių kančių sukėlimas; ž e m i n a n t i s e l g e s y s arba b

⁸⁵ Objektivi įžeidimo išraiška – nepadurus kito žmogaus įvertinimas arba užgaulūs veiksmai, kurie žemina šį žmogų jo paties ar aplinkinių akyse.

⁸⁶ Tarptautinių ir politinių teisių pakte (1966 m.); Deklaracijoje, saugančioje visus asmenis nuo kankinimų ir kito žiauraus, nežmoniško ir žeminančio orumą elgesio ir baudimo (1975 m.); Konvencijoje prieš kankinimą ir kitą žiaurų, nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį ar baudimą (1984 m.); Europos konvencijoje prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1987 m.); Amerikos Žmogaus teisių konvencijoje; Afrikos Žmogaus teisių chartijoje. Kovoiant su kankinimų bei nežmoniško elgesio pažeidimais buvo priimtos ir atskiros JT, ET bei Amerikos konvencijos prieš kankinimus, žiaurų, nežmonišką ar žeminantį žmogaus orumą elgesį bei tokį baudimą.

⁸⁷ Owey C., White R. *European Convention on Human Rights*. – Great Britain: Oxford University Press, 2002. P. 58

⁸⁸ Gomien D. *Trumpas Europos Žmogaus teisių konvencijos vadovas*. – Vilnius: Europos Taryba, 1995. P. 12

⁸⁹ Ireland v. UK. Judgment of 18 January 1978, para. 162

⁹⁰ Lahaine O. Kankinimai – tamsus žmonijos istorijos skyrius, www.prizme.lt/straipsniai/search

⁹¹ Žilinskas. J Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje bei LR teisėje. – Vilnius: LTU, 2003. P. 96

⁹² Greek case. Judgment of 5 November 1969, para. 186

⁹³ Greek case. Judgment of 5 November 1969, para. 186

a u d i m a s – toks elgesys, kuriuo tam kad įžeistų, pažemintų arba palaužtų fizinį ar moralinį pasipriešinimą, aukai siekiama sukelti baimės, sielvarto ar nepilnavertiškumo jausmą. Tačiau „žeminantis“ negali būti interpretuojamas tik kaip nemalonus ar nepriimtinas. Konstitucinis teismas⁹⁴ atkreipė dėmesį į tai, jog tokie kankinimų, žiaurus, nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimai yra nustatyti siekiant apginti žmogų nuo neteisėtų valstybės pareigūno ar kito asmens, turinčio valstybės įgaliojimus, veiksmų. Tačiau pažymėtina, jog ne kiekvienas pareigūno elgesys, kuris sukelia žmogui nemalonius padarinius, gali būti pripažintas neteisėtu. Vadinasi, jog pats laisvės atėmimo baudmės taikymas, sukeliantis asmeniui atitinkamus suvaržymus, negali būti traktuojamas kaip autorės analizuojamos absoliučios normos pažeidimas. Laisvės atėmimo baudmė jau pati savaime dėl laisvės atėmimo yra baudmė. Todėl laisvės atėmimo sąlygos bei pataisos įstaigos režimas, išskyrus elementus, kuriuos pateisina izoliacija bei būtinumas palaikyti discipliną, neturi didinti nuteistųjų kančių⁹⁵. Europos kalėjimų taisyklės rekomenduoja, kad laisvės atėmimo baudmė turi vykti tokiomis materialinėmis ir moralinėmis sąlygomis, kurios užtikrina pagarbą žmogaus orumui. Iš tiesių, tai aptariant kankinimus, žalojimą, orumo žeminimą ir žiaurų elgesį, labai daug dėmesio yra skiriama **nuteistųjų baudmės atlikimo sąlygoms** ir teigiamas žingsnis tas, jog Lietuvos Vyriausybė patvirtino Įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo sąlygų humanizavo 2004-2009 m. programą, kurios tikslas rekonstruoti įkalinimo įstaigas, kad jos atitiktų tiek Lietuvos higienos normas, tiek Europos įkalinimo įstaigų taisyklių nustatytus reikalavimus. Programoje nurodoma, kad bus siekiama gerinti nuteistųjų sveikatos priežiūra bei jų gyvenamąją aplinką. Ši programa parengta vadovaujantis 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos papildomais protokolais; 1987 m. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą⁹⁶; Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą rekomendacijomis⁹⁷; Europos kalinimo įstaigų taisyklėmis, priimtomis Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1987 m. vasario 12 d.⁹⁸; Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimu Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“⁹⁹; Lietuvos higienos norma HN 76:1999 „Laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo įstaigos. Įrengimas, eksploatavimo tvarka, sveikatos priežiūra“, patvirtinta sveikatos apsaugos ministro 1999 m. spalio 22 d. įsakymu Nr. 461¹⁰⁰ Pataisos įstaigos – vienas pagrindinių objektų, iš kurių būklės sprendžiama, kaip valstybė narė laikosi minėtų konvencijų reikalavimų. Lietuvos įkalinimo įstaigas tikrinę Europos Tarybos ir Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų ir nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą ekspertai tikrinimo aktuose nurodė trūkumus ir rekomendacijas, susijusias su tinkamų buities ir gyvenimo sąlygų, atitinkančių rekomenduojamąsias Europos kalinimo įstaigų taisyklėse, užtikrinimu Lietuvos įkalinimo įstaigose. Nors ir imtasi priemonių situacijai pagerinti, asmenų laikymo sąlygos laisvės atėmimo vietose problema liko neišspręsta: Mažai tenka gyvenamųjų patalpų ploto vienam asmeniui, palyginti su higienos norma (ypač Šiaulių tardymo izoliatoriuje, Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime ir Laisvės atėmimo vietų ligoninėje), t.y. perpildytos pataisos įstaigos dėl to dažnai nėra galimybės nuteistiesiems garantuoti įstatymo suteiktų teisių; ventiliacijos stoka; trumpos pasivaikščiojimų laikas; vandens trūkumas, kameroje esantys atviri tualetai ir kiti nepatogumai. Laikant nuteistuosius tokiomis sąlygomis yra pažeidžiama tiek LR Konstitucija, tiek ir Europos Žmogaus Teisių Konvencija. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra ne kartą pabrėžęs, jog laisvės atėmimo vietų sąlygos, neturi sukelti asmeniui tokių kančių ir sunkumų, kurių intensyvumas viršytų neišvengiamai kalinimui būdingą kentėjimo laipsnį. Vyriausybės pasirašytos

⁹⁴ 1998 m. gruodžio 9 d. Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties baudmės atitikimo LR Konstitucijai“;

⁹⁵ Europos kalinimo įstaigų taisyklės.

⁹⁶ Žin., 1998, Nr. 86-2393;

⁹⁷ Be tarptautinių sutarčių kaip privalomo pobūdžio teisės aktų, tarp tarptautinės teisės dokumentų yra ir rekomendacinio pobūdžio teisės aktai – tarptautinių organizacijų rekomendacijos ir rezolucijos. Jie pasižymi ypatumu, nes valstybė, nenorėdama /negalėdama įgyvendinti rekomendacijomis ar rezolucijomis įtvirtintų nuostatų ar principų, turi pateikti tarptautinei organizacijai priežastis ir motyvus, dėl kurių tai neįgyvendinama. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73;

⁹⁸ Rekomendacija Nr. R(87)3;

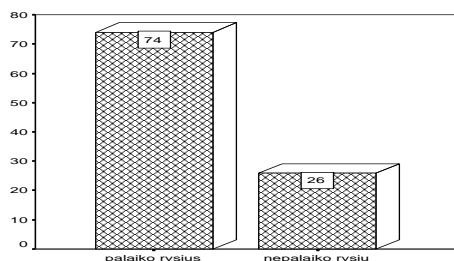
⁹⁹ Žin., 1998, Nr. 61-1736;

¹⁰⁰ Žin., 1999, Nr. 90-2668

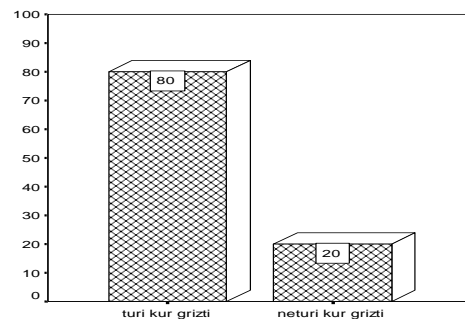
minėtos programos tikslas – iki 2010 m. rekonstruoti įkalinimo įstaigas¹⁰¹, kad jos atitiktų Lietuvos higienos normų ir Europos kalinimo įstaigų taisyklių nustatytus reikalavimus, pagerinti įkalinusių asmenų gyvenamąją aplinką, sveikatos priežiūrą, aprūpinti bausmių vykdymo institucijas ilgalaikiu materialiuoju turtu. Tokiu būdu pagerėtų psichologinis klimatas Lietuvos įkalinimo įstaigose, pagerėjus gyvenimo sąlygoms, atsirastų daugiau nuteistųjų asmenų socialinės reabilitacijos galimybių bei būtų humanizuotos laisvės atėmimo bausmės atliko sąlygos ir tokiu būdu būtų pašalinti trūkumai, nurodyti Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų ir nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą raporte Lietuvos Respublikos Vyriausybei. Autorės nuomone, labai svarbu, jog vykdant pataisos įstaigų renovavimą ir laisvės atėmimo vietų sąlygų humanizavimo programą, gerinti nuteistųjų laikymo sąlygas, gyvenamąsias patalpas suskirstyti į mažesnes, taip sumažinti tarpusavio kontaktus ir galimybę formuotis pataisos įstaigų subkultūrai.

Konstitucijos 22 str. įtvirtinta teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Šiame skyriuje analizuojama konstitucinė nuteistojo teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, kuri įtvirtinta LR Konstitucijos 22 str. 1 d. ir tiesiogiai sauganti asmens teisę į privatų gyvenimą. Ši teisė priskirta asmeninėms neturtinėms žmogaus teisėms, kurios pagal jų įteisinimo laiką vadinamos „trečiosios kartos“ subjektinėmis teisėmis, istoriškai jau taip susiklostė, jog teisė į privatumą nustumta į šalį kitų prioritetinių žmogaus teisių (politinių, ekonominių, socialinių). Teisė į privataus gyvenimo apsaugą nėra absoliuti, kaip teisė į gyvybę ar draudimas asmenį kankinti, žeminti jo orumą, ir gali būti įstatymų numatytais atvejais ribojama. Anksčiau precedentinėje teisėje buvo laikomasi nuostatos, jog nuteistųjų privatus gyvenimas turi būti apribotas dėl teisėtam laisvės atėmimui būdingos savybės. Būtina nustatyti, ar tie apribojimai yra teisėti pagal teisės aktų nustatytus reikalavimus. Atskyrimas nuo kitų nuteistųjų, priežiūra ir intymių vietų apžiūra, kurią vykdoma pataisos įstaigų prižiūrėtojai, atmetimas santuokinio gyvenimo, žmonos, vaikų, giminių ar draugų apsilankymų priežiūra¹⁰² - visa tai kišimasis į asmens gyvenimą, tačiau gali būti pateisinami, kai būtini visuomenės saugumo, tvarkos, nusikaltimų prevencijos ir kitų asmenų teisių ir laisvių apsaugos sumetimais¹⁰³. Yra bendra Europos Žmogaus Teisių Teismo pozicija, kad nuteistiesiems leisti pataisos įstaigų ribose susitikti su šeima, draugais. Tai priskirtina teisei į privataus gyvenimo gerbimą, kuris apima iki tam tikro laipsnio teisę užmegzti ir plėtoti santykius su kitais asmenimis.

Privatus gyvenimo neliečiamybė reiškia, kad žmogus gali neformaliai bendrauti su draugais, užmegzti bei palaikyti ryšius su šeima ar kitais žmonėmis, turėdamas galimybę ugdyti ir realizuoti save kaip asmenybę. Pataisos įstaigose vyksta natūralūs procesai. Nuteistieji bendrauja ne tiek su administracija, specialistais, bet ir tarpusavyje, spontaniškai. Nuteistieji, atliekantys bausmę laisvės atėmimo vietose, turi tuos pačius poreikius kaip gyvendami laisvėje, bet specifines sąlygas ir ribotas galimybes tuos poreikius patenkinti. Vis tik viena didžiausių asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, vertybė yra **šeima**. Tai patvirtina ir atliktų tyrimų duomenys. Į klausimą „Ar palaikote ryšius su šeima?“, 74 proc. recidyvistų atsakė teigiamai ir jog atlikę laisvės atėmimo bausmę turėtų kur grįžti, teigiamai atsakė 80 proc. recidyvistų (žr. 4, 5 pav.).

4 pav. Ar palaikote ryšius su šeima? (proc.)

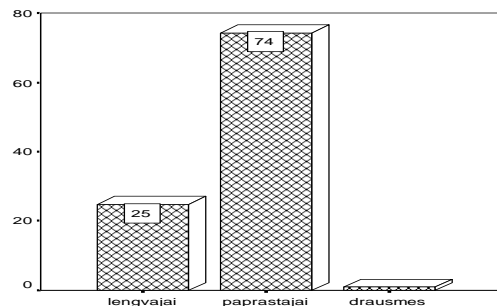
5 pav. Ar turite kur grįžti atlikus bausmę?

¹⁰¹ Įkalinimo įstaigos – areštinės, pataisos namai, nepilnamečių pataisos namai, kalėjimai, atviros kolonijos, gydymo ir pataisos namai, laisvės atėmimo vietų ligoninės, kardomojo kalinimo vietos (tardymo izoliatoriai);

¹⁰² X v. United Kingdom. Application No 9054/80;

¹⁰³ Boyle and Rice v. UK. Judgment of 27 April 1988;

Europos įkalinimo taisyklėse rekomenduojama pataisos įstaigose užtikrinti nuteistiesiems galimybes dažnai turėti kontaktus su išoriniu pasauliu. Nuteistiesiems turi būti leidžiama bendrauti su šeimomis bei su kitais asmenimis¹⁰⁴ ar išorės organizacijos atstovais ir būti jų lankomiems. Pasimatymai, laiškai, telefoniniai pokalbiai padeda išsaugoti socialinius ryšius su artimaisiais, šalina sąlygas santuokos nutraukimui. Palaikyti ryšį su šeima ypač svarbu, nes daugelis nuteistųjų jaučiasi sugniuždyti dėl baimės prarasti šeimą. Petkaus¹⁰⁵ tyrimai rodo, jog recidyvistai, atliekantys laisvės atėmimo bausmę, labiausiai pergyvena dėl nutrūkusių ryšių su šeima. Be to, santuokos su nuteistais laisvės atėmimo bausme asmenimis išyra du kartus dažniau nei laisvėje. Nors pabrėžiama asmenų socialinių ryšių svarba, trumpalaikių pasimatymų, suteikimų per metus, skaičius mažinamas. Anksčiau nuteisti asmenys, atliekantys bausmę bendrojo režimo pataisos darbų kolonijoje, turėjo teisę į 6 trumpalaikius pasimatymus, dabar turi teisę tik į 4. Įvesti apribojimai reglamentuojant laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų teisę skambinti telefonu. Kai siekiant pasirengti narystei ES ir įgyvendinti tarptautinių teisės aktų nuostatas Pataisos darbų kodeksas buvo papildytas nauja nuteistų asmenų teise paskambinti telefonu, ši teisė reglamentuota nenustatant riboto galimų skambučių telefonu skaičiaus. Jį pakeitęs Bausmių vykdymo kodeksas skambučių telefonu neriboja tik tiems, kurie priskirti prie lengvosios grupės. Daugumai nuteistųjų paskambinti telefonu galima iki 12 kartų/savaitę.¹⁰⁶ LR BVK reglamentuoja nuteistiesiems leidžiamus pasimatymus: trumpalaikius – iki 4 val., ilgalaikius – iki 2 parų. Ši pasimatymų trukmė maksimali. Minimali pasimatymų trukmė priklauso nuo nuteistojo ir atvykusiojo į pasimatymą pageidavimų.

6 pav. Priklausymas grupei Alytaus pataisos namuose (N=105)

Pataisos namuose *paprastajai grupei* priskiriami nuteistieji turi teisę per 3 mėnesius gauti vieną ilgalaikį ir vieną trumpalaikį pasimatymą. *Lengvajai grupei* priskirti nuteistieji turi teisę per 2 mėnesius gauti vieną ilgalaikį pasimatymą ir vieną trumpalaikį, o *drausmės grupei* priskirti nuteistieji neturi teisės gauti pasimatymų. Tyrimų duomenys rodo, jog net 74 proc. recidyvistų priklauso paprastajai grupei, tad nemaža recidyvistų dalis su šeima gali pasimatyti du kartus per tris mėnesius. Kiti nuteistieji priklauso lengvajai grupei, kurie su artimaisiais gali pasimatyti du kartus per du mėnesius ir tik vienas nuteistasis nurodė, kad priklauso drausminiai grupei. (žr. 6 pav.).

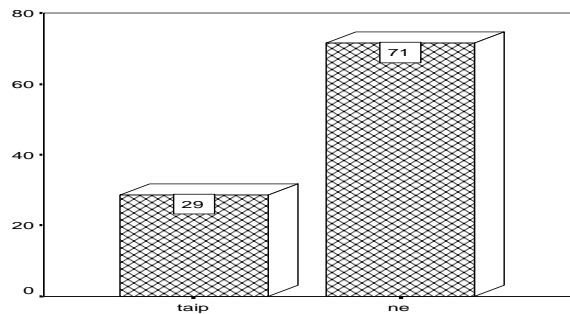
Autorės atlikti tyrimų duomenys parodė, jog ir šiuos pasimatymus ne kiekvienas išnaudoja, į klausimą „Ar išnaudojate visus gautus pasimatymus?“ tik 29 proc. visų apklaustųjų nurodė, jog išnaudoja visus gautus pasimatymus (žr. 7 pav.). Pasimatymų neišnaudojimo priežastys įvairios. Nesukūrę savo šeimų recidyvistai pasisakė, jog nėra vidinio ryšio su tėvais, nėra ką kalbėti susitikus, kitiems atrodo, jog nėra reikalo susitikti ir nenori su artimaisiais turėti nieko bendro. Vieną iš priežasčių recidyvistai, nurodė, jog jie prašo, kad pas juos nevažiuotų, nes sunku išsiskirti. Vedę recidyvistai nurodė, jog išnaudoja tik ilgalaikius pasimatymus. Buvo ir tokių nuomonių, jog artimieji nelabai nori atvykti *dėl pareigūnų negražaus elgesio su lankytojais*. Dalis nuteistųjų nurodė, jog jie yra iš vaikų namų - tai ir sąlygoja nuolatinį jų buvimą pataisos įstaigose. Tačiau

¹⁰⁴ Kiekvienoje pataisos įstaigoje įrengiamos trumpalaikių pasimatymų patalpos. Įstaigos direktorius suderinęs su Kalėjimų departamentu, patvirtina pataisos įstaigos trumpalaikių pasimatymų patalpų įrengimo reikalavimus. Trumpalaikiai pasimatymai skiriami ne tik su sutuoktiniu, sugyventiniu bei artimaisiais giminaičiais, bet ir su kitais asmenimis. Pasimatymai vyksta pataisos įstaigos atstovo akivaizdoje, bet pokalbio nesiklausoma. Tokiu būdu užtikrinama visų dalyvaujančių pasimatyme asmenų, tuo tarpu ir nuteistųjų, privataus gyvenimo teisė.

¹⁰⁵Petkus A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. Daktaro disertacija, 2006. P. 134.

¹⁰⁶ Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: 2004 apžvalga. Vilnius, 2005. P. 35.

didžioji dalis recidyvistų, kaip priežastį neišnaudotų pasimatymų, nurodė, jog nėra galimybių artimiesiems visada atvykti, nes artimieji toli gyvena ir jų sunki materialinė padėtis riboja galimybes išnaudoti pasimatymus. Ilgalaikiai ir trumpalaikiai pasimatymai yra pagrindinė priemonė sąlygojanti betarpišką nuteistųjų bendravimą su šeima ir ši teisė yra įtvirtinta LR BVK 94 str., tačiau deja šioje srityje galima išvelgti teisės į privatų gyvenimą pažeidimų. Autorės atlikti tyrimai rodo, jog pasimatymų skaičiaus įtvirtinimas LR BVK, pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklėse ir kituose teisės aktuose ne visuomet garantuoja *nuteistųjų pasinaudojimą suteikta subjektine teise*. Iš autorės pateiktų pavyzdžių galima išvelgti ir pačių pataisos įstaigų kaltę, kurie neužtikrina subjektinės nuteistojo teisės bei todėl pažeidžiama nuteistojo konstitucinė teisė į privatų gyvenimą.

7 pav. Ar išnaudojate visus gautus pasimatymus? (proc.)

Privataus gyvenimo neliečiamybė reiškia, kad žmogus gali laisvai tuoktis ir sukurti šeimą, gyventi šeimoje ar nutraukti santuoką. Šią teisę laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims garantuoja LR BVK 107 str. Šeima, vadovaujantis LR Konstitucijos 38 str., yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 12 str. nustato¹⁰⁷, kad „vyras ir moteris, sulaukę santuokinio amžiaus, turi teisę tuoktis ir kurti šeimą pagal naudojimąsi šia teise reguliuojančius valstybės įstatymus“. Šia teise naudojasi ir atliekantys arešto, laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes nuteistieji. Pagrindinis įstatymas, kuriuo vadovaujasi sudarant nuteistajam santuoką pataisos įstaigoje yra LR Civilinio kodekso trečiosios knygos II d., o LR BVK 107 str. nustato tik santuokos sudarymo pataisos įstaigoje tvarkos y p a t u m u s. Norintys susituokti nuteistieji paduoda prašymą civilinės metrikacijos įstaigai (registruoja ta civilinės metrikacijos įstaiga, kurios teritorijoje yra pataisos įstaiga). Pataisos įstaiga skiria tinkamas patalpas saugomoje pataisos įstaigos teritorijoje (dažnai tai ilgalaikių ar trumpalaikių pasimatymų patalpos). Santuokos sudarymo metu nuteistieji gali dėvėti tai progai skirtus drabužius. Pataisos įstaigos vidaus tvarkos taisyklėse numatyta, jog santuokos sudarymo metu gali dalyvauti ir svečiai. Norintiems susituokti nuteistiesiems, kurie abu atlieka laisvės atėmimo bausmę, įstatymas numato galimybę susituokti vienoje iš pataisos įstaigų, kurioje atliekama laisvės atėmimo bausmė¹⁰⁸. Nuteistieji gali dėvėti tai progai skirtus drabužius, o išlaidas, susijusias su vieno iš nuteistųjų sutuoktinių pervežimu (konvojavimu) iki pataisos įstaigos, kurioje vyks pasimatymas, ir atgal apmoka abu ar vienas iš jų. Dėl teisinio statuso ir padėties susituokęs nuteistasis neturi galimybės gyventi kartu su sutuoktiniu. Nuteistasis turi tik į papildomą ilgalaikį pasimatymą ir tik tuo atveju, jeigu jis turi teisę į ilgalaikį pasimatymą. Pvz.: priskirti paprastajai grupei nuteistieji, atliekantys bausmę kalėjime, turi teisę tik į trumpalaikius pasimatymus (LR BVK 85 str.), todėl tokiam asmeniui sudarius santuoką pataisos įstaigos direktorius neturi teisės suteikti papildomą ilgalaikį pasimatymą. Pažymėtina, jog tokiu atveju kalėjimo direktorius ar jį pavaduojantis pareigūnas turi teisę suteikti papildomą trumpalaikį pasimatymą socialiniams ryšiams palaikyti (LR BVK 94 str.) ir toks pasimatymas gali vykti be pataisos įstaigos atstovo.

Teisė į privataus gyvenimo gerbimą apima ir asmens teisę į informacijos apie sveikatą konfidencialumą. Tačiau pastebim ne vienas šios teisės pažeidimas laisvės atėmimo vietose. Pravieniškųjų 3 – ūjų pataisos namų direktoriaus įsakymu į narkologinę įskaitą įrašyti nuteistieji

¹⁰⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Žin., 2000, Nr. 96 – 3016.

¹⁰⁸ Kurioje pataisos įstaigoje bus sudaryta santuoka numato pataisos įstaigų, kuriose norintys susituokti nuteistieji atlieka bausmę, direktoriai.

paskiriami į du būrius, privalo nešioti dešinėje krūtinės pusėje prisegtą asmens identifikavimo ženklą su mėlyna juostele ir yra izoliuojami nuo bendravimo su kitais nuteistaisiais.¹⁰⁹ Panašus atvejis buvo nustatytas Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime, kur vadovaudamasis Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcija, direktorius įsakė, kad nuteistieji įrašyti į įskaitą asmenų linkusių nusižudyti, žalotis ar užpulti, nešiotų specialiai pažymėtus identifikavimo ženklus – ant drabužių viršaus kortelę su vardu, pavarde, nuotrauka ir rudos spalvos įstriža juosta. Asmenims būtų taikomi režimo reikalavimai, išskiriantys juos iš kitų nuteistųjų.¹¹⁰ Pataisos įstaigų vadovai, taikydami tokias priemones, pažeidžia LT Konstitucijoje bei Europos Žmogaus Teisių Konvencijoje įtvirtintą žmogaus teisę į privatumą, kuri apima informaciją apie sveikatą slaptumą.

Nuteistojo teisė į korespondencijos slaptumą. Užtikrinant konstitucinę nuteistojo teisę į susirašinėjimo slaptumą, jų gaunamų ir siunčiamų laiškų cenzūravimas (t.y. laiško turinio skaitymas) leidžiama tik tam, kad būtų užkirstas kelias pažeidimams ar nusikalstamoms veikoms arba apsaugotos kitų asmenų teisės ir laisvės. Cenzūravimui reikalingas prokuroro ar pataisos įstaigos direktoriaus nutarimas arba teismo nutartis. Nutarime (nutartyje)¹¹¹ turi būti išdėstyti teisinis pagrindas ir motyvai, dėl kurių priimamas sprendimas cenzūruoti nuteistojo gaunamą ir siunčiamą laišką (pvz.: gali būti pakankamas pagrindas manyti, kad nuteistojo laiškuose gali būti informacijos apie jo ar kitų asmenų rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, pataisos įstaigos vidaus tvarkos ar režimo pažeidimą ir pan.), neužtenka vien paaiškinimo, kad tai yra nustatyta įstatymo. Tačiau vis tik užfiksuota atvejų, kai laisvės atėmimo vietos administracija cenzūravo nuteistųjų skundus, rašymus, pasiūlymus įvairioms institucijoms motyvuodama tuo, jog stengiasi laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų problemas išspręsti vietoje. Buvo teigiama, jog tokiu būdu taupomos valstybės lėšos.¹¹² Tokie veiksmai šurkščiai pažeidžia Lietuvos Respublikos įstatymus bei Europos Žmogaus Teisių Konvenciją. Europos Žmogaus Teisių Teismas pažymėjo trūkumus dėl netobulos LR įstatyminės bazės, reglamentuojančios korespondencijos cenzūrą. Lietuvos teisės aktai reglamentuojantys korespondencijos cenzūrą turi būti detaliam apibrėžti ir aiškūs, jie turi numatyti priimtų sprendimų cenzūruoti korespondenciją patikrinimo mechanizmą. Antai Kardomojo kalinimo įstatymas leidžia tyrėjo prokuroro ar teismo nutartimi¹¹³ atplėšti laiškus, juos skaityti, konfiskuoti, užlaikyti ar kitaip cenzūruoti korespondenciją, tačiau nenumato konkrečių reikalavimų dėl nutarimų paskirties, turinio bei korespondencijos kontrolės trukmės. Penitencinėse įstaigose nuteistiesiems vis dar aktuali korespondencijos cenzūros problema. Lietuva turėtų atidžiau reglamentuoti ir vykdyti nuteistųjų korespondencijos cenzūrą, nes susirašinėjimas yra fundamentali nuteistųjų teisė, ginama Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 str. *Baranowski v Poland*¹¹⁴ byloje buvo išreikšta nuostata, kad kaip liečiamas laisvės atėmimas, labai svarbu, jog teisės aktas būtų tiksliai apibrėžtas. *Petra v Romania*¹¹⁵ byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas suformulavo bendrą principą, jog penitencinių įstaigų taisyklės, kurios reguliuoja intervenciją į nuteistojo korespondenciją ir leidžia pareigūnams sulaikyti bet kokią medžiagą, nesuderinamą su nuteistojo perauklėjimu, yra per daug neapibrėžtos, kad atitiktų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 str. Nuteistųjų susirašinėjimas su teisininkais, teisinėmis institucijomis laikomas privilegijuotu ir neliečiamu dalyku, kuris gali būti pažeistas tik ypatingomis aplinkybėmis, kuomet piktnaudžiaujama šia privilegija ar iškyla grėsmė penitencinių įstaigų saugumui¹¹⁶. Nepaisant nuteistųjų specifinio statuso, jų teisė į privataus gyvenimo apsaugą taip pat turi būti gerbiama. Ši teisė gali būti ribojama tik teisės aktuose numatytais pagrindais ir esant realiai būtinybei.

¹⁰⁹ Seimo kontrolierių darbo ataskaita 2006 m. P. 30. <http://www.lrski.lt/files/233.pdf> - prisijungimo laikas 2008-04-18

¹¹⁰ Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos direktoriaus 2005 m. liepos 4 d. įsakymu Nr. 4/07 – 130 patvirtinta Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcija, 137 punktas.

http://kalejimudepartamentas.lt/default.aspx?item=ta_kddisak&id=A762 – prisijungimo laikas 2008-04-18

¹¹¹ Atsižvelgiant į Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą A. Puzino byloje prieš Lietuvą (Pareiškimo Nr. 44800/98)

¹¹² Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: 2005 apžvalga. Vilnius, 2006. P. 53.

¹¹³ Kardomojo kalinimo įstatymas, Žin. (metai, Nr.), 15 str. 1 d.

¹¹⁴ *Baranowski v Poland*. Judgement of 28 March 2000;

¹¹⁵ *Petra v Romania*. Judgement of 23 March 1998;

¹¹⁶ *Silver and others v. UK*. Judgment of 25 March 1983. *Campell v. UK*. Judgment of 25 March 1992

Nuteistojo seksualinis gyvenimas. Nuteistojo seksualinis gyvenimas neabejotinai priklauso jo privačiam gyvenimui ir sudaro svarią jo dalį, kaip ir kiekvieno žmogaus. Kai kurie seksualinio gyvenimo aspektai gali būti valstybės kišimosi objektu (apsaugot vaikus).¹¹⁷ Anksčiau buvo laikomasi nuostatos, jog apskritai homoseksualūs santykiai yra draudžiami, siekiant apsaugoti žmonių sveikatą ir moralę.¹¹⁸ Vėliau nuomonė apie seksualinių santykių draudimą pakito: bendrą homoseksualinių santykių draudimą pakeitė draudimas homoseksualinių santykių iki pilnametystės (konkretaus pilnametystės amžiaus nustatymas priskirtas valstybių – narių kompetencijai).¹¹⁹ Reglamentuojant seksualinį gyvenimą, svarbiausia laikoma būtinybė apsaugoti visuomenės sveikatą, moralę bei kitų asmenų teises ir laisves. Jei konkrečiu atveju tokios būtinybės nėra, nepažeidžiamos niekieno teisės ir jei veiksmai buvo atliekami visiškai privačiai (be ketinimų juos demonstruoti viešai), tai į asmens seksualinį gyvenimą neturėtų būti kišamasi.

IŠVADOS

1. Kalėjimų departamentas nepakankamai skiria dėmesio nuteistųjų santykių skaidrumui ir tai ir sudaro galimybę pažeisti žmogaus teises.
2. Svarbu, jog vykdant pataisos įstaigų renovavimą ir laisvės atėmimo vietų sąlygų humanizavimo programą, gerinti nuteistųjų laikymo sąlygas, gyvenamąsias patalpas suskirstyti į mažesnes, taip sumažinti tarpusavio kontaktus ir galimybę formuotis pataisos įstaigų subkultūrai.
3. Žmogaus asmuo privalo būti apsaugotas nuo neteisėto fizinio ar psichinio poveikio ir kaip autorės atlikti tyrimo duomenys rodo, itin aštriai ši problema pasireiškia laisvės atėmimo vietose.

LITERATŪRA

Norminiai aktai

1. LR Konstitucija. Lietuvos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. Referendumu // Lietuvos aidas. 1922 11 10. Nr. 220; Valstybės žinios. 1992 11 10. Nr. 31 – 953; Valstybės žinios. 1992 11 30 Nr. 33 – 1014.
2. LR administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.
3. LR baudžiamasis kodeksas. // Valstybės žinios. 2002. Nr. 104 – 4661.
4. LR bausmių vykdymo kodeksas. // Valstybės žinios. 2002. Nr. 73 – 3084.
5. LR baudžiamojo proceso kodeksas. // Valstybės žinios. 2002. Nr. 37-1341.
6. LR civilinis kodeksas. // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74 – 2262.
7. LR Vyriausiojo valstybinio gydytojo higienisto įsakymas Nr.37 “Dėl higienos normos HN67 – 1996 „Ilgalaikių pasimatymų kambariai“ tvirtinimo“. // Valstybės žinios. 1997. Nr.6.
8. Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės // Valstybės žinios. 2003. Nr. 76 – 3498; Valstybės žinios, 2003.08.27, Nr. 82.
9. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas „Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupės kriterijų patvirtinimo // Valstybės žinios. 2003. Nr. 4/07 – 68.
10. Tipinės minimalios elgesio su kalintais taisyklės // Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991.
11. LR Seimo nutarimas Nr.VIII-810 (1998 06 25) "Dėl teisinės sistemos reformos metmenų naujos redakcijos". // Valstybės žinios. 1998. Nr.61-1736.
12. Kalėjimų departamento prie LR TM direktoriaus įsakymas „Dėl Savižudybių ir savęs žalojimo laisvės atėmimo vietose prevencijos programos patvirtinimo“. // Valstybės žinios. 2007. Nr. 67 – 2639.
13. LR Kardomojo kalnimo įstatymas Nr. I – 1175 (1996 01 18)// Valstybės žinios. 1996, Nr. 12 – 313.
14. LR Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1998, Nr. 109 – 3004.
15. LR Vyriausybės 2002 m. sausio 9 d. nutarimas Nr.14 „Dėl fiziologinių mitybos normų asmenims, laikomiems kardomojo kalnimo ir laisvės atėmimo vietose, patvirtinimo“/Valstybės žinios. 2002,Nr.4-98

¹¹⁷ Drzemczewski A. The right to respect for private and family life, home and correspondence as guaranteed by Article 8 of the European Convention on Human Rights. – COE, 1993, P. 8;

¹¹⁸ X v. Federal Republic Of Germany, Application No 104/55

¹¹⁹ Van Dijk P., van Hoof G. J. H. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. – Deventer, Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1990, P. 374

16. LR Vyriausybės 2004 m. gegužės 24 d. nutarimas Nr.619 „Dėl įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo sąlygų humanizavimo 2004-2009 m. programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios,2004, Nr. 85-3081.
17. LR Vyriausybės 2005 gruodžio 13 d. nutarimas Nr. 1329 „Dėl Lietuvos Respublikos jungtinio antrojo ir trečiojo periodinio pranešimo pagal 1984 metų Jungtinių Tautų konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą“/Valstybės žinios,2005, Nr.146-5326
18. Sveikatos apsaugos ministro 1999 m. spalio 22 d. įsakymas Nr. 461 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 76: 1999 „Laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo įstaigos. Įrengimas, eksploatavimo tvarka, sveikatos priežiūra“ tvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 90 – 2668.
19. Vyriausiojo valstybinio gydytojo higienisto 1996 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr.37 „Dėl higienos normos HN 67-1996 „Ilgalaikių pasimatymų kambariai“ tvirtinimo“ //Valstybės žinios. 1997, Nr. 6-112
20. Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriaus 2005 m. birželio 7 d. įsakymas Nr. 4/07-120 „Dėl Nuteistųjų ir suimtųjų laiškų išsiuntimo ir jų vardu gautų laiškų įteikimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 74-2698.
21. Konstitucijos II Skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras // Teisės problemos (1999, Nr. 1 – 2).
22. Sveikatos apsaugos ministro 1999 m. spalio 22 d. įsakymas Nr. 461 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 76: 1999 „Laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo įstaigos. Įrengimas, eksploatavimo tvarka, sveikatos priežiūra“ tvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 90 – 2668.
23. Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą bei jos pirmasis ir antrasis protokolai // Valstybės žinios. 1998, Nr. 86 – 2393.
24. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacija Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos mažinimo“.
25. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2006 m. sausio 11 d. rekomendacija Nr. R. (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“.
26. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą // Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1991.
27. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija //Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. -Vilnius, 1991.
28. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96 - 3016.
29. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą // Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys / red. S. Simutyte. – Vilnius: LTA, 1999.
30. Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės // Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys / red. S. Simutyte. – Vilnius: LTA, 1999.
31. Dėl LR Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo LR piliečio pase“ atitikimo LR Konstitucijai“, LR Konstitucinio Teismo nutarimas (1999 10 21);

Knygos ir straipsniai

1. Blaževičius, J., Dermontas, J. ir kt. (2004) Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. – Vilnius: LTU.
2. Birmontienė, T. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė, Vilnius: LTU
3. LR bausmių vykdymo kodekso komentaras (2004). – Vilnius: Teisinės informacijos centras.
4. Švedas, G. (2003) Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Teisinės informacijos centras.
5. Švedas, G. (1997) Dabartinė baudžiamoji politika Lietuvoje. // Teisės problemos, Nr.4.
6. Švedas G. (1991) Laisvės atėmimo bausmės teisiniai aspektai. // Teisės apžvalga, Nr.4.
7. Petkus, A.(2001) Kriminalinė subkultūra ir jos įtaka recidyviniam nusikalstamumui//Jurisprudencija.T. 20
8. Žlioba, A. (2000) Įkalinimo principai kaip valdžios veiksmingumo garantas (1) // Justitia, Nr. 3.
9. Žlioba, A. (2000) Įkalinimo principai kaip valdžios veiksmingumo garantas (2) // Justitia, Nr. 4 – 5.
10. Suslavičius, A., Valickas, G. (1999) Socialinė psichologija. Vilnius.
11. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. UNDP Jungtinių Tautų vystymosi programa / SPC socialinė politikos grupė. Vilnius, 1998.
12. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. UNDP Jungtinių Tautų vystymosi programa / SPC socialinė politikos grupė. Vilnius, 1999.
13. Kalėjimo įniamiai: grįžimo į visuomenę lūkesčiai / Red. A. Vosyliūtė ir kt. Vilnius, 2006.
14. Acus, A., Kraniauskas, L. (2007) Socialinio elgesio nukrypimų sociologija. Klaipėda.
15. Švedas, G. (2003) Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius.
16. Švedas, G. (2006) Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius.
17. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius: Mintis, 1991.
18. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius: Mintis, 1993.
19. Normantas, A. (1993) Lietuvos Respublikos Konstitucijos tęstinumas ir žmogaus teisės // Teisė. Nr. 26.

20. Pumputis, A. Poreikių ir žmogaus teisių sistemos klausimu/Jurisprudencija.Teisinės valstybės link.Nr.15
21. Vaišvila, A., Mesonis, G. (2000) Žmogaus teisės ir jų gintis. Lietuvos teisės akademija. Vilnius.
22. Pataisos sistemos vaidmuo ir vertybės.-Vilnius, 1999 (Kanados ir Lietuvos pataisos projekto informacinis leidinys Nr. 3).
23. Stalioraitis, P. (1999) Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys / red. S.Simutytė. – Vilnius: LTA.
24. Bliumenzonienė, M. (2005) Bendravimas su įkalintu asmeniu // Kryžkelė. Nr. 1.
25. Stačiokienė, M. N. (2004) Žmogaus teisės Lietuvoje // Kryžkelė. Nr. 1 (15).
26. Kuodienė, L. (2003) Svarbiausia įkalinimo įstaigų problema – jų perpildymas // Kryžkelė. Nr.2 (12).
27. Bliumenzonienė, M. (1999) Tarptautinių dokumentų analizė // Kryžkelė. Nr. 2.
28. Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką: 2001 01-2002 01 01; 2- as leidimas / Mockevičius R. - Vilnius, 2002.
29. Asocialios kriminalinės (nuteistųjų) subkultūros reiškinys laisvės atėmimo vietoje//Kryžkelė.Nr. 1, 1999.
30. Jočienė, D. (2002) Lietuvos Respublikos pralaimėtos Europos žmogaus teisių teisme bylos: teisinės pamokos ir perspektyvos // Justitia, Nr. 1 – 2.
31. Jovaišas, K. (2005) Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą // Žmogaus teisės Lietuvoje, Vilnius.
32. Sakalauskas, G. (2005) Asmenų, kuriems apribota laisvė, teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje, Vilnius.
33. Fitzgerald, M., Sim, J. (1982) British prisons. – Oxford.
34. Ferrell, J. (1995) Culture, crime, and cultural criminology // Journal of criminal justice and popular culture. No. 3 (2).
35. Blagg, H, Smith, D. (1989) Crime, penal policy and social work. – London.
36. Scott D., Gerald G. Criminogenic effects of the prison environment on inmate behavior: some experimental evidence. Washington, 2004.
37. Blumstein A., Cohen J., Farrington D. P. Criminal career research: Its value for criminology. Criminology, 26(1). 1998.
38. Walker N. Sentencing theory, law and practice. – London, 1985.
39. Cost of Criminal Justice system. Volume 1. The Crown Court. – London, 1992.
40. Hudson B. Justice through punishment. – London, 1987.
41. Joycelyn M. Pollock. Prisons today and tomorrow. – A.P.Maryland, 1997.
42. Compendium of United Nations standards and norms in crime prevention and criminal justice: New York: UN, 1992.

Europos žmogaus teisių teismo bylos

1. Niemietz v. Germany, Application no. 13710/88, (1922).
2. Ireland v. UK, (1978), Application no. 5310/71.
3. X v. United Kingdom. Application, no 9054/80.
4. Boyle and Rice v. UK, Application no. 9659/82; 9658/82 (1988).
5. Greek case (1969).
6. A. Puzinas v. Lithuania (Pareiškimo Nr. 44800/98).
7. Baranowski v Poland. Application no. 28358/ 95 (2000).
8. Petra v Romania. 115/1997/899/1111 (1998).
9. Silver and oth(1983) UK.Application no.5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75
10. Campell v. UK. Judgment of 25 March 1992.
11. X v. Federal Republic of Germany, Application No 104/55.
12. J. Jėčius v. Lithuania (Pareiškimo Nr. 34578/97).

CONVICT CONSTITUTIONAL RIGHT TO ENSURING THE INTEGRITY PENAL INSTITUTIONS

Simona Dementavičienė

Kolping University of Applied Sciences

SUMMARY

This article examines the constitutional right to the inviolability of the convicted person and that right is penal institutions including the following areas: the right to convict a person of his dignity and privacy, as well as the right to life of the convicted et al., Vol. y. Constitution guarantees the inviolability of these rights. This article will discuss the persons serving sentences in the status of human rights context.

SIENOS APSAUGOS IR POLICIJOS INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMO TEISINIAI ASPEKTAI

JURGITA BALTRŪNIENĖ, ROKAS JANKAUSKAS

Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjami išorinė ES sienos ribą galima traktuoti, kaip duris į ES teritoriją bei pro jas atvykstančių ir išvykstančių asmenų kontrolės vietą. Igyvendinant šią funkciją, atsiduriama dviejų vertybių sankirtoje: teisės laisvai judėti ir būtinybės teikti ES ir jos piliečiams apsaugą nuo grėsmių. Prisijungimas prie Šengeno Konvencijos 2007 m. gruodžio 21 d. Lietuvai ir jos tarnyboms, atsakingoms už valstybės sienos apsaugą, iškėlė papildomus integracinius reikalavimus. Straipsnyje įvardinamos naujausios kontrabandos tendencijos.

ĮVADAS

Nuo įstojimo į Šengeno erdvę dienos, Lietuva tapo atsakinga ne tik už savo vidinių sienų, bet ir už Europos Sąjungos (toliau ES) išorinių sienų, apsaugą. Šiuo klausimu ES vykdo bendrą politiką vidinių ir išorinių sienų apsaugos srityje - įsigaliojus Amsterdamo sutarčiai, didžioji šios politikos priemonių pradėta įgyvendinti virš valstybinio teisinio reguliavimo priemonėmis, t.y. šioms priemonėms suteikta bendrijos teisinio reguliavimo lygmuo, todėl visos bendrijos narės privalo besąlygiškai ją vykdyti bei įgyvendinti keliamus reikalavimus prisijungimui prie Šengeno erdvės.

Siekiant užtikrinti aukštą valstybės sienos apsaugą, formalių veiksmų nepakanka, kad sienų kontrolė būtų įgyvendinama laikantis aukščiausių reikalavimų, būtinas glaudesnis tiek formalus, tiek neformalus bendradarbiavimas tarp valstybių narių. Siekiant užkardyti tarptautinio masto nusikaltimus (kaip nelegalią prekybą žmonėmis, narkotikais, nelegalią migraciją), reikia operatyviai keistis informacija, taikyti vienodus kriterijus, suteikti reikalingą pagalbą bei prisiimti bendrą valstybių narių atsakomybę siekiant surasti, išaiškinti bei sulaikyti kaltus asmenis.

Tyrimo objektas: Policijos bei sienos apsaugos institucijų bendradarbiavimą įtakojantys veiksniai, taip pat minėtų institucijų sąveika Šengeno erdvėje.

Tyrimo tikslas – Šengeno Konvencijos nuostatas ir ES reikalavimus dėl valstybių narių bendradarbiavimo saugant vidines ir išorines sienas, pagrįsti jų reikalingumą, dėl kurių bendradarbiavimas tam tikrose srityse nevyksta, ar negali vykti.

Uždaviniai:

1. Šengeno susitarime numatyto bendradarbiavimo kriterijus bei jų raidą ir pasikeitimus atsižvelgiant į priimamus įstatymus.
2. Identifikuoti Policijos ir Sienos apsaugos institucijų bendradarbiavimo sampratą, formas ir metodus
3. Remiantis Šengeno susitarimu bei ES teisyne, apibrėžti Lietuvos policijos ir Valstybės sienos apsaugos tarnybos bendradarbiavimą nacionaliniu bei tarptautiniu lygmeniu.

Tyrimo teorinį pagrindą sudaro užsienio ir Lietuvos autorių darbai kriminalistikos mokslo, baudžiamosios teisės, įstatymai ir poįstatyminiai aktai, kita teisinė literatūra, valstybės institucijų, analitinės veiklos pažymos ir ataskaitos, kitų mokslininkų atliktų tyrimų rezultatai.

ES priimtų sutarčių raida bendradarbiavimo, teisėsaugos srityje, aspektu

Bendradarbiavimo tarp valstybių narių policinių institucijų, bei jų atstovų oficiali pradžia yra 1976 m., kai buvo įkurta TREVI grupė, kurios tikslas - bendradarbiavimas siekiant kovoti su narkotikų vartojimu ir nelegaliu jų pervežimu. Ši sritis tapo svarbi, suteikus valstybių narių piliečiams galimybę laisvai judėti Šengeno erdvėje. Tolesni svarbūs žingsniai žengti Maastrichto sutartyje¹²⁰, kuri įsigaliojo 1993 m. lapkričio 1 d. Šioje sutartyje numatytos bendrojo intereso sritys, kuriose skatinamas bendradarbiavimas: terorizmas, narkotikai ir kitos tarptautinio nusikalstamumo formos. Kartu su visą ES teritoriją apimančia informacijos mainų sistema (SIS), įsteigiamas

¹²⁰ Maastrichto sutartis priimta 1992 m. liepos 29d. <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>; prisijungimo laikas: 2014-10-10

Europos policijos biuras (Europol). Trečiasis ramstis, t.y. ES Bendra užsienio ir saugumo politika (BUSP) buvo sukurtas būtent Maastrichto Sutartimi. Šiuo žingsniu siekta sustiprinti esamas ES pozicijas kitų šalių atžvilgiu. Maastrichto sutartimi buvo apibrėžti pagrindiniai BUSP'o uždaviniai:

- užtikrinti ES pamatinius interesus ir nepriklausomybę;
- stiprinti ES saugumą;
- saugoti taiką pasaulyje ir didinti tarptautinį saugumą;
- skatinti tarptautinį bendradarbiavimą;
- stiprinti demokratiją, įstatymo galią ir pagarbą žmogaus teisėms.

Kiek vėliau pasirašyta Amsterdamo sutartis¹²¹ apibrėžė valstybių narių tikslus bei sritis, kuriose turi būti vykdomas policijos, muitinių ir teisminių institucijų bendradarbiavimas, siekiant užtikrinti aukštą saugumo lygį. Buvo ženkliai sustiprintas Europolo vaidmuo. Šios sutarties įsigaliojimas atnešė radikalių permainų ir institucinių pakeitimų pačioje ES. Iki šiol Šengeno bendradarbiavimas buvo tarpvyriausybiniškas, nepriklausantis Bendrijos teisynui. Amsterdamo sutarties protokolu Šengeno *acquis* buvo įtrauktas į EB steigimo sutarties IV sk. 61 str. (vizų, prieglobsčio suteikimo, migracijos ir laisvo asmenų judėjimo politika). Tokiu būdu didžioji Šengeno reikalų dalis pateko į EB reguliavimo sritį. Reikšmingų pasikeitimų bendradarbiavimo srityje atsirado pasirašius sutartį „dėl Konstitucijos Europai“¹²². Šia sutartimi Policijos bendradarbiavimas įvedamas į ES politiką, t.y. suteikiama didesnė reikšmė, bei atsakomybė rengiamiems klausimams šioje srityje. Atitinkamai Europolas yra integruojamas į institucijų sistemą. Ir tampa visateise ES institucija, šiuo žingsniu suteikiama daugiau įgaliojimų.

2004 m. Patvirtinusi Hagos programą, Europos Vadovų Taryba parengė ES naują penkerių metų programą, kuri pratęsia Tamperės programos nuostatas. Esminis pokytis buvo tai, kad Europolui skiriamas pagrindinis vaidmuo kovojant su sunkiomis organizuoto nusikalstamumo ir tarpvalstybinio terorizmo formomis.

Daugiausia pokyčių bendradarbiavimo srityje įgyvendinta po Lisabonos sutarties įsigaliojimo. Šioje sutartyje pabrėžiama, kad ES sukuria laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, kurioje gerbiamos pagrindinės teisės ir skirtingos valstybių narių teisinės sistemos bei tradicijos. Pagal Lisabonos sutartį¹²³ panaikinama buvusi ES trijų ramsčių struktūra, kur vienas iš jų buvo bendradarbiavimas užsienio saugumo srityje. Sutartyje numatyta, jog ES valstybių narių bendradarbiavimo teisingumo ir vidaus reikalų srityje klausimai reglamentuojami vienoje sutartyje – Sutartyje dėl ES veikimo. Vienas reikšmingų pokyčių - nuo šiol teisėsaugos institucijų bendradarbiavimas perkliamas į Bendrijos lygmenį. Dėl šios priežasties išplečiamas bendro sprendimo, kvalifikuotosios daugumos procedūros Taryboje, tiesioginį poveikį turinčių Bendrijos teisėkūros priemonių taikymas, sustiprinamas Teisingumo Teismo vaidmuo, nustatant penkerių metų pereinamąjį laikotarpį.

Lisabonos sutartimi taip pat buvo sudarytas Operatyvinio bendradarbiavimo vidaus saugumo srityje nuolatinis komitetas (COSI), kurio paskirtis užtikrinti veiksmingą teisėsaugos ir sienų valdymo institucijų veiklos koordinavimą ir bendradarbiavimą, įskaitant išorės sienų kontrolę ir apsaugą, o atitinkamais atvejais – teisminį bendradarbiavimą baudžiamosiose bylose, susijusiose su operatyviu bendradarbiavimu.

Dėl šio bendradarbiavimo tarp policijos ir teisminių institucijų Taryba priima sprendimus pagal specialią teisėkūros procedūrą – vieningai po konsultacijos su Parlamentu. Jeigu nepavyksta pasiekti vieningo sprendimo, ne mažiau kaip devynių valstybių narių grupė gali prašyti, kad klausimas būtų perduotas Europos Vadovų Tarybai. Teisingumo Teismas neturi kompetencijos tikrinti, ar valstybės narės policijos ar kitų teisėsaugos tarnybų atliktos operacijos yra teisėtos ar proporcingos (240b straipsnis).

Europolas perkliamas į Bendrijos lygmenį, o jo struktūra, veikla, veiksmų sritis ir užduotys turi būti apibrėžtos reglamentu pagal įprastą teisėkūros procedūrą. Europos Teisingumo Teismui

¹²¹ Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos bendrijų steigimo sutartį ir tam tikrus su jomis susijusius aktus, priimta Europos Sąjungos valstybių narių 1997 m. spalio 2 d.//

http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=29686&p_query=&p_tr2=2; prisijungimo laikas: 2015-01-10

¹²² Sutartis „dėl Konstitucijos Europai“ 2004 m. spalio 29 d. <http://www.consilium.europa.eu/igcpdf/1t/04/cg00/cg00087-re02.lt04.pdf>; prisijungimo laikas: 2015-01-10

¹²³ Lisabonos sutartis 2007m. Gruodžio 17d. <http://www.euro.lt/documents/lisabonos%20sutartis.pdf>; prisijungimo laikas:2015-02-22

suteikiama jurisdikcija policijos ir baudžiamosios teisės bendradarbiavimo srityje, t. y. teismas galės aiškinti teisės aktus bei tikrinti jų teisėtumą laisvės, saugumo ir teisingumo srityje.¹²⁴

Policijos ir Valstybės sienos apsaugos institucijų vieta ES instituciniame kontekste

Šengeno Konvencijos pasirašymas Lietuvai ir valstybės institucijoms, atsakingoms už valstybės sienos apsaugą, iškėlė papildomus integracinius reikalavimus. Vienas iš jų – tinkama ES išorinių sienų apsauga. Lietuva privalėjo pakeisti esamą teisinę bazę, priimti naujus nacionalinius teisės aktus, susijusius su valstybės sienos apsauga bei bendradarbiavimu tarp valstybių narių.

Šengeno sutarties viena iš nuostatų yra ES išorinių ir vidinių sienų apsaugą laikyti ne kaip vienos valstybės „atsakomybės sritį“, bet kaip šiuolaikinį globalų išūkį bendram Europos bendruomenės saugumui. Todėl ES valstybės narės siekia surasti unifikuoatų sprendimų dėl įvairių poveikio priemonių sukūrimo ir taikymo siekiant sukurti patikimesnį sienų apsaugos variantą. Svarbu garantuoti, kad ES išorinės ir vidinės sienos būtų apsaugotos nuo nelegalios migracijos, organizuoto nusikalstamumo, viešosios tvarkos ir kitų teisės pažeidimų t.y kad nusikaltimai netaptų globaliais, jų mastai netaptų tarptautiniais. Dėl to valstybės narės privalo keisti tradicinį bendradarbiavimo modelį pritaikant jį šiandieninėms aktualijoms t.y. sukurti modelį kuris galėtų adaptuotis bet kokiomis sąlygomis. Taigi, valstybės sienos apsaugos organizavimas bei valdymas vis dar veikiamas euro-integracinių, socialinių, politinių, ekonominių ir teisinių veiksnių, nuo kurių priklauso pasienio tarnybos veiklos situacija ir jos vertinimas kiekvienoje ES valstybėje narėje.

Pagal Šengeno priemonę susitarimo valstybėse narėse sukurtos ryšių pareigūnų institucijos, koordinuojančios keitimąsi informacija apie terorizmą, narkotikus, organizuotą nusikalstamumą ir nelegalios imigracijos tinklus. Nustatyta teisė atlikti tarpvalstybinį sekimą, pagal kurią policijos pareigūnai gali sekti įtariamąjį kitos valstybės teritorijoje, tačiau ši teisė valstybių taikoma nevienodai. Mobilieji padaliniai, kuriuos kartais sudaro įvairių šalių policininkai, vykdo kontrolę visoje teritorijoje. ES išorinių sienų saugumas yra esminis saugumo trūkumą šalinantis veiksnys. Pagal Šengeno *acquis*, į ES išorinių sienų saugumą reikia žiūrėti kaip į daugiapakopę atskirų zonų apsaugos sistemą, kurios kiekvienoje grandyje siekiama to paties tikslo.

Viena iš esminių grandžių analizuojant Šengeno erdvės apsaugą yra operatyvus informacijos apsikeitimas tarp teisės saugos institucijų atsakingų už valstybės sienos apsaugą, bei kontrolę. Tam buvo sukurta Šengeno informacinė sistema (SIS)¹²⁵ skirta Šengeno erdvės valstybių bendrų sienų kontrolės panaikinimui suderinti. SIS paskirtis – pagal Konvenciją dėl Šengeno susitarimo įgyvendinimo valstybių narių teritorijose palaikyti viešąją tvarką ir visuomenės saugumą, įskaitant nacionalinį saugumą, ir tose teritorijose taikyti šios Konvencijos nuostatas dėl asmenų judėjimo. Valstybės narės teikia informaciją per savo nacionalinę sekciją (NSIS), kuri sujungta su centrine duomenų sekcija (CSIS). Ši bendra sistema sukuria ryšį tarp visų valstybių narių ir suteikia galutiniamis vartotojams (policijos departamentai, ambasados ir konsulatai, migracijos įstaigos, kt.) realiu laiku priėjimą prie informacijos, reikalingos jų tiesioginėms funkcijoms vykdyti. Tai svarbus svirtas įgyvendinant Šengeno susitarime numatytus bendradarbiavimo kriterijus. Šios sistemos dėka valstybių narių bendradarbiavimas tampa kur kas tikslesnis greitesnis bei optimalesnis.

Šiuo metu diegiama antros kartos, tobulesnė, Šengeno informacinė sistema (SIS II) kuri preliminariai turėtų pradėti veikti šiais metais. Siekiant palengvinti Šengeno erdvei priklausančių valstybių apsikeitimą su vizomis susijusia informacija įkurta Vizų informacinė sistema (VIS), kurioje centrinė sistema sujungta su nacionalinėmis sistemomis, ES nepriklausančių šalių konsulatais ir visais sienos kirtimo punktais prie ES išorinės sienos. Ši sistema leidžia apdoroti duomenis, susijusius su trumpalaikėmis vizomis ir tranzitui per Šengeno erdvės šalis reikiamomis

¹²⁴ Lisabonos sutarties nuostatos

http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/TREIDAs/ES/Lisabonos_sutarties_nuostatos_del_teisingumo_ir_vidaus_reikalu_srityje_raida.pdf; prisijungimo laikas: 2015-03-08

¹²⁵ LR Vidaus reikalų ministro įsakymas „Dėl Lietuvos nacionalinės Šengeno informacinės sistemos nuostatų patvirtinimo“
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=304732&p_query=&p_tr2=2; prisijungimo laikas: 2014-12-10

vizomis. VIS leidžia, naudojantis biometriniais duomenimis (pirštų antspaudais) identifikuoti ir patikrinti asmenis, atvykusius į ES teritoriją.¹²⁶

Šengeno susitarimas ir jo pagrindinės nuostatos dėl bendradarbiavimo Šengeno erdvėje

1985 m. birželio 14 d. penkios valstybės Belgija, Nyderlandai, Liuksemburgas, Vokietija ir Prancūzija, pasirašė Šengeno susitarimą dėl laipsniško jų bendrų sienų kontrolės panaikinimo (Šengeno susitarimą), kurio tikslas – panaikinti asmenų, valstybių narių piliečių, kertančių bendras sienas, kontrolę ir palengvinti transporto ir prekių judėjimą.¹²⁷ Šiam tikslui pasiekti valstybės narės numatė ilgalaikes ir trumpalaikes taikytinas priemones, kurių pagalba būtų kompensuojamas valstybių narių sienų kontrolės panaikinimas ir užtikrinamas valstybių ir visos ES saugumas. Apžvelgiant minėtas priemones galima teigti, jog bendradarbiavimas yra vienas iš pagrindinių instrumentų užtikrinant visapusišką ES erdvės saugumą. Analizuojant 9, 10 ir 11 Šengeno susitarimo straipsnius pastebima, kad ypatingas dėmesys skiriamas kovojant su neteisėta narkotikų ir ginklų prekyba, neleistinu asmenų atvykimu ir apsigyvenimu, sukčiavimu muitinėse ir mokesčių srityje bei kontrabanda t.y. nusikalstamomis veikomis, kurios dažnai apima kelias valstybes ir yra vykdomos kertant kitų valstybių narių sienas. Tuo tikslu Šalys stengiasi aktyvinti keitimąsi informacija ir gerinti tą keitimąsi tais atvejais, kai informacija galėtų būti naudinga kitos Šalims kovojant su nusikalstamumu. Nurodoma, privalomumas rengti šalių kompetentingų institucijų susitikimus. Vienas iš ilgalaikių priemonių taikymo imperatyvų yra tai, jog atsižvelgiant į trumpalaikių taikytinų priemonių rezultatus, būtina organizuoti diskusijas trimis kryptimis¹²⁸:

- susitarimų dėl policijos bendradarbiavimo nusikaltimų prevencijos ir tyrimo srityje sudarymas;
- sunkumų, kurie gali iškilti taikant susitarimus dėl tarptautinės teismų pagalbos ir ekstradicijos, nagrinėjimas, kad būtų galima nustatyti tinkamus sprendimus, gerinančius Šalių bendradarbiavimą tose srityse;
- bendrų kovos su nusikaltimais priemonių ieškojimas, *inter alia* tiriant galimybę nustatyti policijos pareigūnams teisę persekioti kitos Šalies teritorijoje, atsižvelgiant į esamas komunikacijos priemones ir tarptautinę teismų pagalbą.

IŠVADOS

1. Sienos apsaugos ir Policijos institucijų bendradarbiavimas yra efektyvus, visapusiškas ir pilnai išnaudojamas ES bei Šengeno erdvės rėmuose, dalinai pasitvirtino, nes išanalizavus bendradarbiavimą reglamentuojančius teisės aktus bei atlikus tyrimą gautos išvados parodė, jog, pagrindiniai teisiniai instrumentai yra sudėlioti ir galimybės bendradarbiauti yra sukurtos, tačiau nepilnai išnaudojamos, tam įtakos turi tiek institucinis tarnybų savarankiškumas, tam tikrų dvišalių susitarimų trūkumas, ekonominis faktorius, o taip pat ir žmogiškieji išteklių.
2. Išanalizavus ES teisyne, bei Šengeno susitarime numatytus bendradarbiavimo kriterijus bei jų pasikeitimus priimant naujus teisės aktus, pastebėtina tai, jog nors ES lygmeniu priimtuose teisės aktuose yra įtvirtintos pamatinės bendradarbiavimo nuostatos, kurias Lietuva yra perkėlus į nacionalinę teisę, minėtos nuostatos yra abstrakčios ir neretai, netgi be aiškaus reglamentavimo. Šiuo atveju neišvengiamas poreikis dvišaliams bei daugiašaliams susitarimams bei sutartims, o taip pat įstatymams, kurie gali tiksliau nustatyti bei reglamentuoti konkrečią bendradarbiavimo sritį ar aspektą, tai patvirtina ir tyrimo metu gautos išvados.
3. Išnagrinėjus Policijos ir Sienos apsaugos institucijų bendradarbiavimo sampratą, formas ir metodus, bei Šengeno susitarimo įgyvendinimo praktines problemas, galima teigti, jog dažniausiai yra vykdomas formalus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, kurio nauda tam tikrais atvejais yra abejotina. Šioje srityje dažniausiai pasitaikantys trukdžiai, kuriuos įvardijo ir kompetentingi savo sričių ekspertai yra gana didelis institucinis savarankiškumas bei tam tikrų

¹²⁶ Veiksmingų ES išorės sienų apsauga kaip Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai prioritetą ES iniciatyvų ir Lietuvos interesų kontekste tyrimo ataskaita 2012-11-16. ; prisijungimo laikas: 2015-02-22

¹²⁷ Konvencija dėl Šengeno susitarimo 1985 m. birželio 14 http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:02:42000A0922%2802%29:LT:PDF;

¹²⁸ Šengeno susitarimas 18 str. www.policija.lt/get.php?f.2702; prisijungimo laikas: 2015-02-22

funkcijų bei uždavinių dubliavimasis, kuris trukdo efektyviai bendradarbiauti bei operatyviai keistis reikalinga informacija, kartais sukeldamas net konfrontaciją tarp minėtų institucijų.

LITERATŪRA

1. 2006 m. kovo 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 562/2006, nustatantis taisyklių, reglamentuojančių asmenų judėjimą per sienas, Bendrijos kodeksą (Šengeno sienų kodeksas)// http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=50916&p_query=&p_tr2=2
2. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti ES sutartį, Europos bendrijų steigimo sutartį ir tam tikrus su jomis susijusius aktus, priimta ES valstybių narių 1997 m. spalio 2 d.// http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=29686&p_query=&p_tr2=2
3. Conclusion No 42 of the Laeken European Council of 14 and 15 December 2001 http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf;
4. Maastrichto sutartis <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>
5. Sutartis „dėl Konstitucijos Europai“ <http://www.consilium.europa.eu/igcpdf/lt/04/cg00/cg00087-re02.lt04.pdf>
6. Benyon, J. The developing system of police cooperation in the European Unijon
7. Heberton, B. and Terry, T. //POLICING EUROPE *Co-operation, Conflict and Control* 58 psl.
8. Crime and law enforcement in the global village. Cincinnati, OH, Anderson, 1997.
9. Euroean Commission, Directorate General Home Affairs, Directorate C: Migration and Borders Unit C1: Border Management and return Policy, 14.06.2012 Expet meeting „ Discussion paper and Different types of Checks carried out at the External Border- Border guard- Customs administrations Cooperation“
10. Europol http://europa.eu/agencies/regulatory_agencies_bodies/pol_agencies/europol/index_lt.htm prisijungimo laikas: 2013-01-18
11. Kuksaitė A. (2005) Išorinių sienų apsauga kaip vidinio ES saugumo garantas// *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: MRU. T. 78(70). P. 39–45.
12. Šakočius A. (2000) ES valstybių bendradarbiavimas teisingumo ir vidaus reikalų srityse (ES laisvės, saugumo ir teisingumo sritis)// *ES: institucinė sąranga ir politikos aktualijos*. P. 73–107.
13. Tarptautinis policijos bendradarbiavimas nacionalinio saugumo kontekste// dr. Mindaugas Bilius, *Jurisprudencija*, 2005, t. 76(68); 90–101
14. Vadapalas V. (2002) Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. - Vilnius: Justitia.
15. Žeruolis D., Šakočius A. (2000) ES valstybių bendradarbiavimas teisingumo ir vidaus reikalų srityje // *Europos Sąjunga, Institucinė sąranga ir politikos aktualijos*.

THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF COOPERATION BETWEEN BORDER GUARD AND POLICE INSTITUTIONS IN THE SCHENGEN AREA

Jurgita Baltrūnienė, Rokas Jankauskas
Kolping University of Applied Sciences

SUMMARY

The thesis deals with analysis of the factors that influences cooperation between Border Guard and Police institutions, presents the theoretical and practical problems and proposes possible solutions. The aim of this research is to evaluate the problems of cooperation between the police and the Boarder Guard institutions in respect with assessment of the following issues: the Schengen Agreement and the application and implementation of its main provisions; the problems of the legal regulations that determine cooperative relations between the police and the Boarder Guard institutions; the problems of cooperation between the Police and the State Border Guard Service institutions in the process of ensuring the safety of the internal and external borders of Republic of Lithuania. The main object of the analysis - factors which influences the cooperation between the police and the Boarder Guard institutions as well as the liaison between the mentioned institutions in the control of the external borders of EU in the Schengen area.

The above assessments are based on the analysis of the provisions of Schengen Convention and regulations of EU for the Member States cooperation in safeguarding the external and internal borders. The survey of related laws and legislation allowed to present and define applicable instruments of cooperation and legislative regulatory mechanism of police and Border Guard institutions in Schengen area.

SKAITMENINIO PIRATAVIMO VALDYMO MUZIKOS ĮRAŠŲ INDUSTRIJOJE VERSLO MODELIŲ FORMAVIMASIS

MARIUS AKULAVIČIUS

Vilniaus universitetas

ANOTACIJA

Intensyvi skaitmenizacija, susijusi su internetu plėtra, programinėmis ir techninėmis turinio dalinimosi priemonėmis bei besikeičiančiais vartotojų įpročiais, lemia augantį skaitmeninio piratavimo patrauklumą. Ši problema aktuali muzikos įrašų pramonėje, kurios produktai yra patogūs platinimui skaitmeninėje erdvėje. Didėjanti skaitmeninio piratavimo formų įvairovė ir mažėjantys techniniai apribojimai sukuria ir naujas galimybes valdyti skaitmeninį piratavimą, tam panaudojant naujus techninius, teisinius ar ekonominius sprendimus. Svarbu charakterizuoti šiuo metu veikiančius skaitmeninio piratavimo valdymo modelius, įvertinant jų naudojamų verslo modelių ypatumus bei ekonominės naudos generavimo galimybes visų industrijos dalyvių požiūriu. Tyrimo tikslas – išnagrinėti skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje empirinius verslo modelių formavimosi tendencijas ir atlikti šių modelių palyginamąją analizę. Atlikta skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje verslo modelių palyginamoji analizė leidžia teigti, kad šiuo metu veikiantys verslo modeliai pasižymi skirtinga pinigų srautų valdymo ir plėtros rizika, tačiau jų pranašumai ir vystymosi galimybės ilgalaikėje perspektyvoje sunkiai identifikuojamos, nes legalių muzikos įrašų platinimo sektorius yra intensyvios transformacijos stadijoje.

ĮVADAS

Intensyvi skaitmenizacija, susijusi su vis didesniu internetu prieinamumu, naujomis programinėmis ir techninėmis turinio dalinimosi priemonėmis bei besikeičiančiais vartotojų įpročiais, lemia didėjantį skaitmeninio piratavimo patrauklumą. Tai kelia naujus iššūkius kūrybinio turinio pramonei, siekiant apsaugoti nuo pajamų mažėjimo ir autorių teisių pažeidimų. Ši problema pirmiausiai pasireiškia muzikos įrašų pramonėje, kurios kūriniai ypatingai patogūs platinimui skaitmeninėje erdvėje ir pasižymi trumpu gyvavimo ciklu bei nuolatiniu atnaujinimo poreikiu. Didėjanti skaitmeninio piratavimo formų įvairovė ir mažėjantys techniniai tokio piratavimo ribojimai tuo pačiu sukuria ir naujas galimybes valdyti skaitmeninį piratavimą, tam panaudojant naujus techninius, teisinius ar ekonominius sprendimus.

Sparčiai plintanti skaitmenizacija ir su tuo susiję muzikos įrašų vartojimo įpročių pokyčiai neišvengiamai lemia poreikį kurti naujus muzikos įrašų pardavimo verslo modelius, nes iki šiol vyravę tradiciniai modeliai tampa vis mažiau veiksmingi, nes nepajėgia konkuruoti su naujai susiformavusiais turinio platinimo būdais skaitmeninėje terpėje. Muzikos įrašų verslo dalyviams suvokus, kad skaitmeninio piratavimo prieinamumas smarkiai apriboja jų galimybes generuoti pajamas, pradėjo formuotis nauji muzikos įrašų platinimo verslo modeliai, siekiantys paskatinti vartotojus rinktis ne piratinę, o legalią produkciją, o tuo pačiu – naujais kanalais generuoti pajamas muzikos įrašų versle.

Egzistuojantys skirtingi požiūriai į skaitmeninio piratavimo keliamą žalą ir kenksmingumą kūrybinio turinio industrijai lemia nevienodą suvokimą apie skaitmeninio piratavimo valdymo priemonių ir sprendimų tinkamumą, todėl ganėtinais dažnai nauji verslo modeliai, skirti skaitmeninio piratavimo valdymui ir pajamų iš jo generavimui traktuojami kaip skaitmeninio turinio autorių požiūriu netinkamos alternatyvos, ribojančios jų galimybes gauti maksimalias įmanomas pajamas iš savo kūrinių. Tačiau tobulėjančios informacinės technologijos, lemiančios vis lengvesnę priėjimą prie nelegalaus skaitmeninio turinio, skatina skaitmeninio turinio kūrėjus peržiūrėti savo principines pajamų uždirbimo strategijas ir prisitaikyti prie naujų rinkos sąlygų.

Tyrimo problema. Skaitmeninio piratavimo valdymo galimybes ir egzistuojančius skaitmeninio piratavimo valdymo modelius muzikos įrašų industrijoje nagrinėjusių Anderson (2008), Kampmann (2010) ir Madden (2009) tyrimai formuluoja nuomonę, kad muzikos įrašų industrijos transformacijos, orientuotos į prisitaikymą prie skaitmeninio piratavimo ir jo aktyvų valdymą, neišvengiamos, ir ateityje muzikos įrašų industrijoje vyraus nauji verslo modeliai, dalis kurių pradeda funkcionuoti jau šiuo metu. Esamus skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų

industrijoje verslo modelius analizuojantys Aguiar ir Martens (2013), Madden (2009), Waldfogel (2010), Ek (2012), Kafka (2012), Hammond (2012) bei Kreitz ir Niemela (2010) akcentuoja, kad šie modeliai kol kas yra pradinio vystymosi stadijoje, ir ne visi iš jų yra išgryninę komercinius verslo modelio aspektus. Daugelis autorių, nagrinėdami minėtus modelius, orientuojasi į jų principinės pozicijos muzikos įrašų industrijoje arba socialinėje medijoje analizę, tačiau gerokai mažiau dėmesio skiria komercializacijos ir pridėtinės vertės kūrimo ypatumams, kurie ateityje, evoliucionuojant muzikos įrašų industrijai, taps pagrindiniu verslo modelių vystymąsi ir išlikimą lemiančiu veiksniu. Esama situacija formuoja prielaidą, kad esami skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje verslo modeliai nepakankamai ištyrinėti, o jų charakteristikos, susijusios su ekonominės naudos generavimu skirtingiems muzikos įrašų industrijos dalyviams, nėra aiškiai identifikuotos. Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad egzistuoja poreikis išsamiau išnagrinėti esamus skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje verslo modelius, daugiau dėmesio skiriant su ekonominės naudos kūrimo gebėjimu susijusioms charakteristikoms.

Skirtingi požiūriai į skaitmeninį piratavimą ir jo valdymą evoliucionuojančioje muzikos įrašų industrijoje kelia mokslinę problemą – kaip charakterizuoti šiuo metu veikiančius skaitmeninio piratavimo valdymo modelius, įvertinant jų naudojamų verslo modelių ypatumus bei ekonominės naudos generavimo galimybes visų industrijos dalyvių požiūriu.

Šiame straipsnyje apžvelgiamas skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje aktualumas ir teoriniai tokio valdymo aspektai, bei pateikiama šiuo metu bene plačiausiai paplitusių skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje verslo modelių palyginamoji analizė.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje empirinius verslo modelių formavimosi tendencijas ir atlikti šių modelių palyginamąją analizę.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išryškinti skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje aktualumą,
2. Atlikti skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje empirinių modelių palyginamąją analizę.

Tyrimo mokslinį ir praktinį reikšmingumą rodo atlikta skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje empirinių modelių palyginamoji analizė, charakterizuojanti šiuo metu veikiančius verslo modelius, bei nusakanti jų evoliucionavimo tendencijas. Tokia analizė aktuali transformacijos stadijoje esančiai muzikos įrašų pramonei, ieškančiai tiek koncepcinių, tiek praktinių verslo valdymo sprendimų, orientuotų į ekonominės naudos generavimą iš skaitmeninio piratavimo valdymo.

Skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje aktualumas

Nors muzika neapčiuopiama, o skirta klausyti, muzikos pramonėje pagrindiniai šio verslo produktai yra materialūs. Kūryba parduodama kaip materialus produktas (kasetė, kompaktinė plokštelė). Atlikėjai dažnai rengia gyvų pasirodymų turus, kurie yra papildomas pajamų šaltinis, tačiau pagrindinės pajamos gaunamos iš muzikos įrašų produktų pardavimo. Todėl pagrindiniai tradicinių pramogų industrijos verslo modelių bruožai yra masinė gamyba ir platinimas (Vaccaro, Cohn, 2004). Pasak Anderson (2008), pats muzikos įrašų industrijos produktas iš dalies materialus (pavyzdžiui, kompaktinė plokštelė), iš dalies — ne (daina) ir būtent pastaroji, nematerialioji dalis yra kur kas svarbesnė. Siekiant įrašą padaryti vertingu, reikia ne tik įdėti labai daug pastangų ir kūrybinio darbo, bet ir turėti nuojautą, padedančią atpažinti produktą, kurį bus lengva parduoti. Paprastai 80 proc. įrašų parduodami kaip nenusisekę, o likusieji 20 proc., kuriuos galima vadinti „hitais“, atneša pakankamai pelno, kad muzikos prodiusavimas būtų laikomas sėkmingu verslu.

Siekdamos pelno, muzikos įrašų pramonėje veikiančios įrašų kompanijos turi investuoti dideles lėšas į muzikos kūrinio sukūrimą, jo įrašymą ir fiziniame formate patalpinto įrašo platinimą, įskaitant marketingo veiklas, skatinančias įrašo pirkimą. Tokiu būdu įrašų kompanijų veiklos sėkmė didele dalimi priklauso nuo masto ekonomijos: muzikos įrašo kūrimo ir platinimo sąnaudos yra santykinai pastovios, o pajamos tiesiogiai priklauso nuo parduotų įrašų skaičiaus. Dėl šios priežasties skaitmeninis piratavimas, sparčiai plintantis vystantis skaitmeninės įrangos ir interneto pramonėms, yra viena didžiausių grėsmių, mažinančių muzikos įrašų industrijos pajamas.

Skaitmeninio piratavimo paplitimo priežasčių ir pasekmių tyrėjai akcentuoja įvairius veiksnius, lemiančius piratinės skaitmeninio turinio rinkos egzistavimą ir jos gyvybingumą bei plėtrą. Išsamiai šiuos veiksnius charakterizavo OECD (2007), išskirdama tris esmines veiksmų grupes piratinio turinio tiekėjų ir vartotojų požiūriu (0):

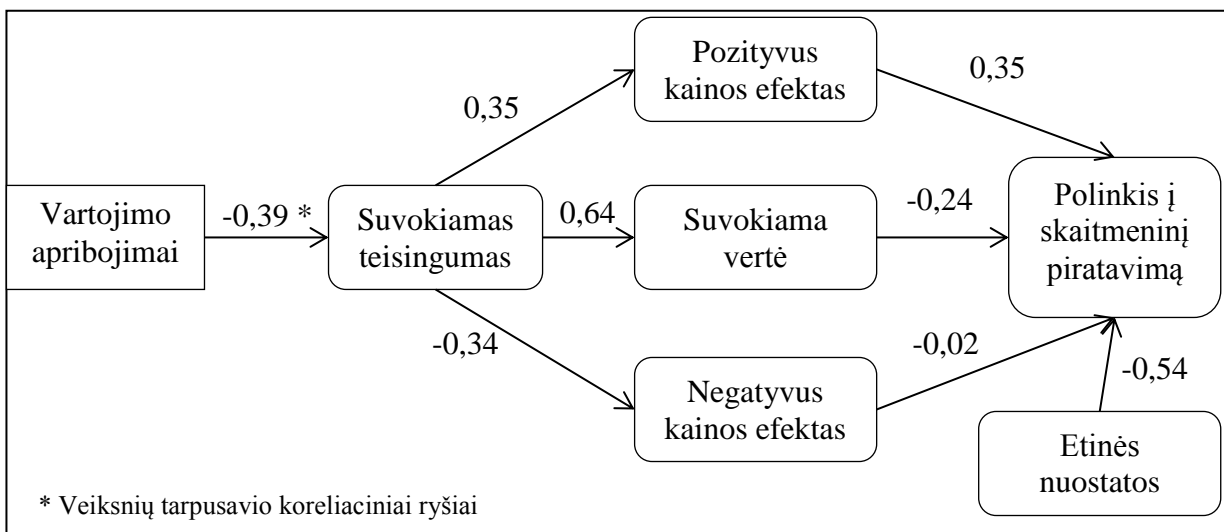
- Rinkos / prekės veiksniai, nusakantys piratinio skaitmeninio turinio paklausos ir pasiūlos egzistavimą ir tarpusavio sąveiką.
- Gamybos, paskirstymo ir technologijos / vartojimo veiksniai, kurie lemia skaitmeninio turinio atgaminimo ir dalinimosi patrauklumą bei suinteresuotumą naudotis tokiu turiniu.
- Instituciniai veiksniai, lemiantys palankią skaitmeninio piratavimo veiklos teisinę – politinę aplinką.

1 lentelė

Skaitmeninio turinio piratavimą skatinantys veiksniai
(Šaltinis: OECD, 2007)

Skaitmeninio piratinio turinio tiekimą skatinantys veiksniai	Skaitmeninio piratinio turinio vartojimą skatinantys veiksniai
Rinkos veiksniai: - Aukštas produkto vieneto pelningumas; - Didelė potenciali rinka; - Autentiško prekės ženklo galia.	Prekės veiksniai: - Žemos kainos; - Priimtina gaunama kokybė; - Galimybė nuslėpti piratavimo faktą.
Gamybos, paskirstymo ir technologijos veiksniai: - Saikingas investicijų poreikis; - Saikingi technologiniai reikalavimai; - Neprobleminis paskirstymas ir tiekimas; - Palankios galimybės nuslėpti prekybos operacijas; - Lengva apgaudinėti vartotojus.	Vartojimo veiksniai: - Nėra rūpesčių dėl sveikatos; - Nėra rūpesčių dėl saugumo; - Asmeninių finansų suvaržymai; - Mažas dėmesys intelektinės nuosavybės teisių apsaugai.
Instituciniai veiksniai: - Žema aptikimo rizika; - Teisinis ir reguliacinis režimas; - Silpna teisėsaugos tarnybų kontrolė; - Neatgrasančios sankcijos.	Instituciniai veiksniai: - Žema aptikimo ir teisinio persekiojimo rizika; - Mažos arba neegzistuojančios baudos; - Platus prieinamumas ir lengvas įsigijimas; - Socialiniai – ekonominiai veiksniai.

Kampmann (2010) Nyderlandų rinkoje atlikta vartotojų polinkį į skaitmeninį piratavimą lemiančių veiksnių tarpusavio ryšių analizė leidžia teigti, kad daugiausiai įtakos sprendimui naudotis piratiniu skaitmeniniu turiniu turi pozityvus kainos efektas bei suvokiama vertė, kurių bendras pozityvus poveikis nusveria ganėtinai ryškų neigiamą etinių pažiūrų veiksni (0.).

1 pav. Skaitmeninį piratavimą lemiančių veiksnių tarpusavio ryšių stiprumas
(Šaltinis: Kampmann 2010)

Savo ruožtu, suvokiama nauda iš naudojimosi piratiniu skaitmeniniu turiniu daugiausiai kyla iš stipraus šio veiksnio ryšio su suvokiamu naudojimosi piratiniu skaitmeniniu turiniu teisingumu, kurį formuoja turinio vartojimo apribojimai, kylantys tuomet, kai nėra galimybės naudotis skaitmeniniu turiniu (pavyzdžiui, platinimo apribojimai, papildomų pastangų, norint įsigyti pageidaujamą turinį, poreikis ir pan.). Suvokiamas teisingumas, kylantis iš vartojimo apribojimų, sukuria didesnį pozityvų nei negatyvų piratinio skaitmeninio turinio kainos efektą, kuris, greta suvokiamos tokio turinio naudojimo vertės, taip pat skatina skaitmeninį piratavimą.

Analizuojant skaitmeninio piratavimo valdymą, svarbu įvertinti interneto, kaip skaitmeninio turinio plitimui palankiausios terpės, vaidmenį skaitmeninio piratavimo srityje. OECD (2007) pabrėžia šiuos interneto naudojimo piratavimui ir kopijavimui intensyvėjimą lemiančius veiksnius:

- Anonimiškumas. Internetas leidžia nesunkiai nuslėpti vartotojų ir piratinio skaitmeninio turinio platintojų tapatybes ir maskuoti šio turinio platinimo faktus.
- Lankstumas. Piratinio skaitmeninio turinio platintojai gali lengvai migruoti po įvairius geografinius regionus, steigdami piratinio turinio platinimo taškus įvairiose valstybėse ar tiesiog skirtinguose serveriuose, taip apsisaugodami tiek nuo konkrečių valstybių teisinių sankcijų, tiek nuo grėsmės, kad jų piratinio turinio saugyklos bus likviduotos.
- Rinkos dydis. Interneto vartotojų skaičius nuolat auga, interneto naudojimas intensyvėja, formuojasi naujos internetinio turinio skleidimo formos (pavyzdžiui, mobilusis internetas), todėl internetas tampa viena patraukliausių vietų ne tik legaliems prekybininkams, bet ir piratinio turinio skleidėjams.
- Rinkos pasiekiamumas. Internetu šiuolaikiniame pasaulyje pasiekiamos praktiškai viso pasaulio rinkos, o skaitmeninio turinio perdavimo paprastumas užtikrina lengvą vartotojų prieinamumą, neapsiribojant geografiniais barjeriais.
- Apgaulės galimybė. Šiuo atveju akcentuojama, kad piratinio skaitmeninio turinio platintojai turi galimybę apgauti vartotojus, sukurdami patikimai atrodančias teisėtą turiniu prekiaujančias interneto prekyvietes, kuriose lygiagrečiai legalaus turinio platinamas piratinis turinys. Tokiu atveju vartotojas nesavavališkai tampa nelegalių skaitmeninio turinio kopijų naudotoju.

Įvertinant esamas skaitmeninio piratavimo tendencijas kūrybinio turinio industrijoje, kurios, kaip rodo praktika, bene dažniausiai pirmiausiai paliečia muzikos įrašų industriją, kyla poreikis detaliau pažvelgti į muzikos įrašų industrijoje pasireiškiančius skaitmeninio piratavimo mastus bei jų valdymo galimybes. Dėl šios priežasties tampa aktualu išnagrinėti empirinius skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje modelius ir jų veikimo principus.

Skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje empirinių verslo modelių palyginamoji analizė

Intensyvi skaitmenizacija lėmė poreikį formuoti naujiems verslo modeliams, orientuotiems į skaitmeninio piratavimo valdymą, siekiant paskatinti potencialius piratinės muzikos įrašų kopijas besirenkančius vartotojus naudotis legaliais muzikos įrašais ir tokiu būdu generuoti pajamas muzikos įrašų industrijos dalyviams. Vienas pirmųjų bandymų uždirbti iš muzikos įrašų migravimo į skaitmeninę erdvę proceso buvo skaitmeninio turinio apsikeitimo tarp galutinių vartotojų sistema „Napster“, kuri siekė asmeninės ekonominės naudos, suteikdama galimybę vartotojams dalintis skaitmeniniu turiniu (Bergman, 2004). Kaip akcentuoja Madden (2009), „Napster“ nesuderinama su autorių teisių apsaugos reikalavimais, todėl jos egzistavimas buvo palyginti neilgas, tačiau davęs pradžią skaitmeninio turinio dalinimosi ir platinimo verslui. Madden (2009) teigia, kad „Napster“ paskatino muzikos įrašų industriją susirūpinti autorių teisių apsauga skaitmeninėje erdvėje ir labiau susikoncentruoti į naujų skaitmeninių muzikos įrašų platinimo vartotojams verslo modelių paiešką.

Pirmieji reikšmingi autorių teisių apsaugos reikalavimus tenkinantys skaitmeninių muzikos įrašų platinimo modeliai buvo „iTunes“ ir „Amazon MP3“, pagrįsti individualių mokamų muzikos įrašų platinimu (Hammond, 2012). Pasak Aguiar ir Martens (2013), šie modeliai pakeitė vyravusią praktiką muzikos įrašus pardavinėti albumo forma, ir suteikė vartotojams galimybę įsigyti atskirą kūrinį, mokant būtent už jį, o ne už visą albumą. Waldfoegel (2010) akcentuoja, kad toks sprendimas

šiuolaikiniam vartotojui pasirodė patrauklus, nes dabartiniai muzikos įrašų vartotojai, turėdami galimybę praktiškai neribotai įsigyti piratinius muzikos įrašus, nėra linkę pirkti atskirų atlikėjų ar jų grupių albumus, kuriuose yra galbūt tik kelios vartotojui aktualios dainos. Žvelgiant iš finansinės pusės, natūralu, kad visas albumas brangesnis nei atskira daina, todėl jo pirkimas lemia didesnes išlaidas vartotojams, o tai itin jautrus aspektas skaitmeninio piratavimo valdymo kontekste. Didėjanti skirtingų atlikėjų muzikos įrašų pasiūla bei sparčiai besikeičiančios muzikos „mados“ (t.y. trumpėjantis atskiros dainos, kaip to laikmečio hito, gyvavimo ciklas) riboja albumų pirkimo patrauklumą. Įvertinant šiuos muzikos įrašų vartojimo pokyčius galima teigti, kad „iTunes“ ir „Amazon MP3“ pasirinkti verslo modeliai dabartinėje rinkoje turėjo būti patrauklūs. Faktiniai šių verslo modelių veiksmo rodikliai tą patvirtina: „Amazon MP3“ šiuo metu vartotojams siūlo virš 20 mln. muzikos įrašų (Amazon, 2013), o „iTunes“, siūlantis virš 26 mln. muzikos įrašų bei filmų ir televizijos programų (Apple, 2013), kaip nurodo Aguiar ir Martens (2013), dažnai pristatomas kaip pavyzdinis šiuolaikinis muzikos įrašų platinimo modelis.

„iTunes“ ir „Amazon MP3“ verslo modeliai grindžiami principu, kad vartotojas turi susimokėti už kiekvieną į savo skaitmeninį įrenginį parsisiųstą muzikos įrašą. Taikomi įkainiai, lyginant su įprastinėmis muzikos albumų kainomis, nėra aukšti („iTunes“ siūlo įsigyti muzikos įrašus po 0,69, 0,99 ar 1,29 eurų (Apple, 2013)), tačiau tai yra papildomos išlaidos vartotojui, kurios riboja prieinamų muzikos įrašų asortimentą. Kaip nurodo Waldfogel (2010), nors didesnes pajamas gaunančių vartotojų polinkis rinktis piratinius įrašus sumažėja, tačiau nemažai daliai vartotojų išlieka ekonominis motyvas rinktis piratinius muzikos įrašus, nors ir mažesniais mastais.

Kiek kitokią verslo modelį naudoja kiti skaitmeninių muzikos įrašų rinkos dalyviai „YouTube“ ir „Spotify“. Šie verslo modeliai yra orientuoti į nemokamo turinio vartotojams teikimą, pajamas generuojant iš reklamos arba iš abonentinio mokesčio.

„YouTube“, būdama, visų pirma, vaizdo įrašų dalinimosi sistema, daugiausiai koncentruojasi į pajamų generavimą iš reklamos. Šioje sistemoje cirkuliuojančio skaitmeninio turinio pagrindas yra autorių teisių nesaugomi vaizdo įrašai (tiek muzikiniai klipai, tiek filmai ar kitokia filmuota medžiaga), todėl vartotojų apmokestinimo galimybės, kaip akcentuoja Aguiar ir Martens (2013), ribotos. Dėl šios priežasties „YouTube“ turi ribotas galimybes objektyviai atsilyginti komercinių muzikos įrašų autoriams, ir, iš esmės, ji nesuinteresuota aktyvinti būtent komercinių muzikos įrašų platinimo veiklą. Kiek kitokia situacija yra Švedijoje sukurto „Spotify“ verslo modelio atveju. Šis verslo modelis sukurtas būtent komercinei naudai iš muzikos įrašų gauti, siekiant pritraukti tą vartotojų dalį, kuri linkusi naudotis piratiniais muzikos įrašais (Kafka, 2012). „Spotify“ vartotojams siūlo dvi muzikos įrašų klausymosi galimybes (Spotify, 2013):

- „Free Spotify“, kuomet suteikiama nemokama prieiga prie muzikos įrašų, iš dalies ribojant jų asortimentą, bei greta vartotojams rodant reklamą.
- „Unlimited Spotify“, kuomet už 3,49 eurų abonentinį mėnesinį mokestį suteikiama neribota prieiga prie muzikos įrašų be reklaminių pranešimų.
- „Spotify Premium“, kai už 6,99 eurų abonentinį mėnesinį mokestį suteikiama neribota prieiga prie muzikos įrašų be reklaminių pranešimų, suteikiant galimybę atsisiųsti pageidaujamus įrašus ir jų klausytis visuose vartotojo įrenginiuose, neprisijungus prie interneto.

Kaip akcentuoja Ek (2012), neribotas įrašų kiekis nemokamai arba už palyginti mažą mėnesinį mokestį tampa patrauklia alternatyva piratinius muzikos įrašus besirenkantiems vartotojams: „Spotify“ paslaugos naudojimas beveik nesukuria papildomų nepatogumų, lyginant su piratiniais įrašais (atsiranda reklaminių įrašų prievolė nemokamoje versijoje bei muzikos įrašų klausymosi neprisijungus prie interneto apribojimas ne „Premium“ versijose), tačiau užtikrinama, kad muzikos įrašai bus aukštos kokybės, turės tikslius pavadinimus bei papildomą informaciją apie kūrinį ir atlikėją. Kaip rodo 2011 m. Švedijoje atliktas muzikos įrašų piratavimo mastų tyrimas, „Spotify“ turėjo realų teigiamą poveikį piratinių muzikos įrašų paplitimui: 15 – 74 m. amžiaus vartotojų grupėje „Spotify“ nuo 2010 m. labiausiai paplitęs skaitmeninių muzikos įrašų klausymosi instrumentas (Media Vision, 2013). Aptarti skaitmeninių muzikos įrašų platinimo verslo modeliai

siūlo skirtingas priegios prie legalių muzikos įrašų galimybes vartotojams, dėl ko egzistuoja šių verslo modelių potencialaus patrauklumo mažėjimo rizika keičiantis vartotojų poreikiams.

Pavyzdžiui, vartotojui, turinčiam poreikį nedideliame kiekiui (3 – 5 įrašams per mėnesį), bet muzikos įrašų, kuriuos jis galėtų klausyti bet kuriame skaitmeniniame įrenginyje ir bet kuriuo metu, finansiškai patraukliausi, tikėtina, būtų „iTunes“ ir „Amazon MP3“ modeliai. Vartotojui, kuriam aktualus didelis kokybiškų muzikos įrašų kiekis iš muzikos industrijoje lyderiaujančių garso įrašų platinimo kompanijų, patrauklesnis „Spotify“ modelis. Analogiškai, vartotojui, kuris neigiamai vertina išlaidas, susijusias su muzikos įrašų klausymu, ir linkęs neapsiriboti vien tik lyderiaujančių garso įrašų platinimo kompanijų siūlomais įrašais, o pageidauja susipažinti su įvairių pradedančiųjų atlikėjų kūryba (dažnai platinama nemokamai), patrauklesnis gali tapti „YouTube“ modelis.

Be teikiamos naudos vartotojui, aptarti verslo modeliai siūlo skirtingą naudą ir muzikos įrašų autorių teisių savininkams. Kaip teigia Kafka (2012), būtent šioje srityje kyla daugiausiai nesutarimų kuriant naujus muzikos įrašų platinimo modelius, nes nauji modeliai keičia nusistovėjusias naudos pasiskirstymo tarp platinimo tarpininkų ir atlikėjų taisykles, įskaitant ir patį pritraukiamų pajamų už muzikos įrašus dydį. Skirtingi užmokesčio muzikos įrašų autoriams modeliai lemia nevienodą aptartų verslo modelių patrauklumą iš muzikos įrašų autorių pozicijų, bei skirtingą šių verslo modelių prisiimamą ekonominę verslo riziką.

Ek (2012) manymu, paprasčiausiu ekonominiu sprendimu pasižymi „iTunes“ ir „Amazon MP3“ modeliai, kuriuose muzikos įrašų vartotojai moka nustatytą kainą už kiekvieną įsigytą muzikos įrašą, o autoriai gauna atlygį už kiekvieną parduotą įrašą. Verslo modelį valdantys platinimo tarpininkai pasilieka maržą (skirtumą tarp iš vartotojo gautų pajamų ir autoriams sumokėtos dalies), kurios turi pakakti pastoviesiems verslo modelio kaštams padengti. Ekonominė rizika tokiaame verslo modelyje susijusi su dviem elementais (Waldfoegel, 2010; Hammond, 2012):

- Su muzikos įrašų paklausos apimtimi – esant mažesnei paklausai nei planuota, tarpininkui gali nepakakti numatytos maržos, todėl gali kilti poreikis didinti muzikos įrašų pardavimo kainas (dėl ko gali dar labiau sumažėti paklausa) arba mažinti išmokas autoriams (dėl ko gali mažėti verslo modelio patrauklumas autoriams ir jie gali nuspręsti nedalyvauti šiame verslo modelyje, o tai lemtų muzikos įrašų asortimento mažėjimą).
- Su nevienodų įkainių skirtingiems autoriams poreikiu – tikėtina, kad populiariausi ir daugiau iš koncertų bei albumų pardavimo uždirbantys autoriai tikėtis didesnio uždarbio nuo kiekvieno parduoto muzikos įrašo nei mažiau žinomi autoriai, todėl kyla rizika, kad už populiariausius įrašus vartotojai platintojui sumokės mažiau nei platintojas bus išsipareigojęs sumokėti autoriams, o neigiama marža kompensuojama iš mažesnių įkainių pageidaujančių autorių muzikos įrašų pardavimo. Kyla rizika, kad bus netinkamai subalansuotas muzikos įrašų asortimentas, dėl ko faktinė platintojui liekanti ekonominė nauda mažesnė nei planuota.

„YouTube“ ir „Spotify“ verslo modeliai ekonominių srautų subalansavimo požiūriu yra sudėtingesni, nes šiuo atveju nėra tiesioginės priklausomybės tarp iš vartotojų gaunamų pajamų ir platintojo finansinių išsipareigojimų autoriams. Kaip teigia Hammond (2012) bei Kreitz ir Niemela (2010), nei „YouTube“, nei „Spotify“ modelyje neegzistuoja ribinės pajamos, t.y. papildomas perklaustytas muzikos įrašas nesukuria papildomų pajamų. Tokios ribinės pajamos iš dalies gali būti formuojamos reklamos pranešimų pagalba (su nuostata, kad papildomas muzikos įrašas lemia papildomą reklamos parodymą, už kurį sumoka reklamos užsakovai, nors ši priklausomybė ir nėra visiškai tiesioginė), tačiau tai nesukuria tiesioginių papildomų pajamų už kiekvieną vartotojo praklaustytą muzikos įrašą. Šiuose verslo modeliuose pajamos sąlyginai pastovios: „Spotify“ atveju jos iš esmės priklauso nuo abonentinės įmokos mokančių vartotojų skaičiaus, o „YouTube“ atveju jas didžiaja dalimi formuoja bendras sistemoje esančių įrašų klausymo intensyvumas, nepriklausomai nuo to, kurie įrašai populiariausi, o kurie – mažiau populiarūs.

Žvelgiant iš atlygio autoriams pusės, „YouTube“ ir „Spotify“ modeliai skiriasi, nes „YouTube“ atveju autorių teisių saugomų kūrinių autoriams mokamas iš anksto nustatytas pastovus atlygis, o „Spotify“ modelyje autoriams mokama už kiekvieną vartotojo praklaustytą dainą. Todėl „YouTube“ modelyje iš esmės nei autoriams, nei platintojui nėra svarbus atskiro muzikos įrašo

patrauklumas, o svarbiausias yra kuo didesnio bendro įrašų klausymosi intensyvumo didinimas (nes didesnis intensyvumas lemia didesnes pajamas iš reklamos). Taigi, „YouTube“ atveju galima teigti, kad egzistuoja pastovios platintojo išlaidos autoriams (iš anksto nustatytos sumos), o platintojo pajamos kinta priklausomai nuo įrašų klausymosi apimčių, todėl didesnis įrašų klausymosi intensyvumas didina platintojo gaunamą naudą. „Spotify“ modelyje iš vartotojų gaunamos pajamos pastovios, o platintojo išlaidoms autoriams kinta priklausomai nuo muzikos įrašų klausymosi apimčių. Todėl šiame modelyje, kaip teigia Kafka (2012), susiformuoja platintojo suinteresuotumas riboti bendrą muzikos įrašų klausymosi intensyvumą, kad išlaidoms autoriams neviršytų iš vartotojų gaunamų pajamų, įvertinus platintojo veiklai palaikyti būtiną minimalią maržą. Aptartų verslo modelių ekonominės naudos generavimo ypatumų palyginimas pateikiamas 2 lentelėje.

2 lentelė

**Skaitmeninių muzikos įrašų platinimo verslo modelių palyginimas
ekonominės naudos generavimo požiūriu**
(Sudaryta autoriaus)

Verslo modelis	Pajamos iš vartotojų	Sąnaudos įrašų autoriams	Esminiai ekonominės naudos rizikos veiksniai
„iTunes“	Proporcingai įsigytiems muzikos įrašams	Proporcingai parduotiems muzikos įrašams	Nepakankama marža pastovioms sąnaudoms padengti
„Amazon MP3“	Proporcingai įsigytiems muzikos įrašams	Proporcingai parduotiems muzikos įrašams	Nepakankama marža pastovioms sąnaudoms padengti
„YouTube“	Reklamos pajamos, priklausančios nuo bendro įrašų klausymo intensyvumo	Pastovios iš anksto nustatytos sąnaudos	Mažesnis nei planuota bendras įrašų klausymo intensyvumas, dėl ko mažėja gaunamos pajamos
„Spotify“	Pastovios pajamos iš abonentinų mokesčių (priklauso nuo vartotojų skaičiaus) ir reklamos pajamos (priklauso nuo bendro įrašų klausymo intensyvumo)	Proporcingai perklausytiems muzikos įrašams	Didesnis nei planuota įrašų klausymo intensyvumas, dėl ko didėja gaunamos sąnaudos autoriams

Pateiktas palyginimas leidžia teigti, kad ekonominiu požiūriu didžiausias pajamų ir sąnaudų nesubalansuotumo rizika pasižymi „Spotify“ modelis, tačiau būtent šis modelis gali būti patraukliausia alternatyva į piratinius muzikos įrašus linkusiems vartotojams, kuriems ekonomiškai nėra patrauklūs „iTunes“ ar „Amazon MP3“ modeliai, o „YouTube“ modelis neužtikrina reikiamo asortimento bei kokybės, todėl „Spotify“ modelis turi didžiausią potencialą didinti vartotojų skaičių ir tapti vyraujančiu verslo modeliu skaitmeninių muzikos įrašų rinkoje.

IŠVADOS

1. Skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje aktualumo analizė leidžia teigti, kad intensyvi skaitmenizacija skatina muzikos įrašų vartotojų įpročių kaitą ir muzikos įrašų plitimo kanalus. Vartotojams patogūs skaitmeninio turinio platinimo būdai riboja galimybes muzikos įrašų industrijai apsaugoti autorių teises, ribojant nelegalių muzikos įrašų sklaidą, todėl skaitmeninis piratavimas muzikos įrašų industrijoje tampa viena iš aktualiausių šios industrijos problemų. Vyraujanti muzikos įrašų vartojimo praktika skaitmeninėje erdvėje nėra palanki tradiciniams verslo modeliams, kurie grindžiami fizinio formato muzikos įrašų platinimui, todėl egzistuoja poreikis formuoti naujiems, į skaitmeninio piratavimo valdymą orientuotiems verslo modeliams, kurie užtikrintų pajamų generavimą muzikos įrašų industrijai.
2. Atlikta skaitmeninio piratavimo valdymo muzikos įrašų industrijoje empirinių modelių palyginamoji analizė parodė, kad šiuo metu veikiančius į skaitmeninio piratavimo valdymą orientuotus muzikos įrašų industrijos verslo modelius galima išskirti į dvi pagrindines grupes: orientuotus į pajamų generavimą iš vartotojų už muzikos įrašų klausymą, ir orientuotus į pajamų generavimą iš trečiųjų šalių, skatinant vartotojus rinktis jų siūlomus muzikos įrašus. Šios dvi verslo modelių grupės pasižymi skirtinga pinigų srautų valdymo ir plėtros rizika, tačiau jų pranašumai ir vystymosi galimybės ilgalaikėje perspektyvoje gali būti sunkiai identifikuojamos, nes legalių muzikos įrašų platinimo sektorius kol kas yra intensyvios transformacijos stadijoje.

LITERATŪRA

1. Aguiar, L., Martens, B. (2013). Digital Music Consumption on the Internet: Evidence from Clickstream Data. *JRC Technical Reports: Digital Economy Working Paper 2013/04*. Institute for Prospective Technological Studies.
2. Amazon MP3 . (2015). Paimta 2015 01 15 iš Amazon tinklapio: http://www.amazon.com/MP3-Music-ownload/b/ref=sa_menu_mp3_str?ie=UTF8&node=163856011
3. Anderson, C. (2008). *Free! Why \$0.00 Is the Future of Business*. Paimta 2014 09 25 iš Wired tinklapio: http://www.wired.com/techbiz/it/magazine/16-03/ff_free
4. Apple iTunes (2015). Paimta 2015 01 15 iš Apple tinklapio: <http://www.apple.com/lt/itunes/what-is/>
5. Bergman, F. (2004). *Napster & The Music Industry*. Barcelona: ESADE. Paimta 2013-08-05 iš tinklapio: <http://www.fraber.de/gem/Napster%20and%20the%20Music%20Industry%2010617.pdf>.
6. Ek, D. (2012). *Apple, Playlists and the End of the CD*. Wall Street Journal's All Things Digital conference, California, May. Paimta 2014-08-05 iš Allthingsd tinklapio: <http://allthingsd.com/20120530/sean-parker-and-daniel-ek-on-apple-playlists-and-the-end-of-the-cd-the-d10-highlights-video/>
7. Hammond, R. G. (2012). *Profit Leak? Pre-Release File Sharing and the Music Industry*. Working paper, North Carolina State University, Raleigh, North Carolina.
8. Kafka, P. (2012). *Spotify vs. the Pirates*. Wall Street Journal's All Things Digital conference, California, May. Paimta 2014-08-05 iš Allthingsd tinklapio: <http://allthingsd.com/20120530/spotify-vs-the-pirates/>
9. Kampmann, M.W. (2010). *Online Piracy and Consumer Affect: To pay or not to pay*. Netherlands: University of Twente.
10. Kreitz, G., Niemela, F. (2010). *Spotify - Large Scale, Low Latency, P2P Music-on-Demand Streaming*. Peer-to-Peer Computing (P2P), 2010 IEEE Tenth International Conference. Delft, 25-27
11. Madden, M. (2009). *The State of Music Online: Ten Years After Napster*. Pew Internet & American Life Project, Washington. Paimta 2014 10 15 iš Pewinternet tinklapio: <http://www.pewinternet.org/files/old-media/Files/Reports/2009/The-State-of-Music-Online-Ten-Years-After-Napster.pdf/>
12. Media Vision (2013). *Musiksverige – Fildelning & nedladdning. Utdrag ur rapport Q2 2011* Paimta 2014-08-05 iš Scribd tinklapio: <http://www.scribd.com/doc/66658516/Musiksverige-Svenskarnas-Internet-Van-Or-Q2-2011>.
13. OECD (2007). *The Economic Impact Of Counterfeiting And Piracy*. Secretary-General of the OECD. Paimta 2014 10 15 is OECD tinklapio: [http://www.oecd.org/sti/38707619.pdf /](http://www.oecd.org/sti/38707619.pdf/)
14. Spotify About Us. (2013). Paimta 2013-08-05 iš Spotify tinklapio: <https://www.spotify.com/lt/about-us/contact/>.
15. Vaccaro, V. L., Cohn, D. Y. (2004). *The Evolution of Business Models and Marketing Strategies in the Music Industry*. The International Journal on Media Management, 61(1&2): 46-58.
16. Waldfoegel J. (2010). Music file sharing and sales displacement in the iTunes era. *Information Economics and Policy*, No. 22. p. 306-314.

THE FORMATION OF BUSINESS MODELS IN DIGITAL PIRACY MANAGMENT OF MUSIC RECORDS INDUSTRY

Marius Akulavičius
Vilnius University

SUMMARY

Intensive digitalization related to web development, software and technical content sharing tools development and changing consumer behavior leads to increased attractiveness of digital piracy. This problem is particularly relevant to the recorded music industry. The increasing variety of digital piracy forms and declining technical limitations at the same time creates new opportunities to manage digital piracy through the use of new technical, legal or economic decisions.

The aim of the research is to analyze the evolution tendencies of business models of digital piracy management in music industry and to perform the comparative analysis of those models. The performed comparative analysis of digital piracy management in music industry business models allows concluding that currently performing business models differ in the context of cash flow management and development risk, but the advantages and development possibilities in long term cannot yet be clearly identified because the sector of legal music distribution sector is currently in a stage of very intensive transformations.

STATISTINIŲ ATRANKOS METODŲ PRAKTINIS TAIKYMAS AUDITO PROCESĖ

AURELIJA KUSTIENĖ

Klaipėdos valstybinė kolegija

ANOTACIJA

Atranka – viena iš pagrindinių procedūrų, kuri taikoma beveik kiekvieno audito metu. Tyrimo tikslas – identifikuoti įvairių statistinės atrankos metodų praktinio taikymo audito procese skirtumus. Siekiant šio tikslo atlikta mokslinės ir normatyvinės literatūros šaltinių analizė, sintezė, indukcija, deducija; atliekant empirinį tyrimą atlikti statistiniai skaičiavimai ir palyginamoji analizė. Straipsnyje pateikti statistinės atrankos įvairių metodų (paprastos atsitiktinės, sisteminės, stratifikuotos ir sankaujų atrankos) taikymo praktikoje rezultatai. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad sudėtingiausi statistinio atrankos būdo metodai yra sankaujų ir stratifikuotos atrankos metodai, kadangi audituojamos visumos skaidymas į stratas ar panašias sankaujas reikalauja daug laiko ir darbo sąnaudų. Tai didina atliekamo audito kainą. Nustatyta, kad taikant paprastą atsitiktinę, sistemingą atsitiktinę, stratifikuotą ir sankaujų atrankas, atrankos rezultatai neženkliai skiriasi, todėl auditorius gali pasirinkti bet kurį pagal aplinkybes tinkamą metodą.

ĮVADAS

Atliekant finansinių ataskaitų auditą visumoje ūkinių operacijų gali būti labai daug, todėl auditorius fiziškai yra nepajėgus visų jų patikrinti. Jei būtų atliekamas šimtaprocentinis auditas, labai išaugtų auditoriaus darbo ir laiko sąnaudos, todėl auditas brangiai kainuotų. Lakio (2007) nuomone, tam tikrais atvejais atranka gali duoti geresnių rezultatų nei visų ūkinių operacijų patikrinimas, kadangi auditorius tuomet turėtų atlikti daug mechaninio darbo. Įsigilindamas į kiekvieną tinkamą operaciją, auditorius galėtų nesuvokti bendros situacijos. Atranka auditoriui suteikia galimybę gauti ir įvertinti audito įrodymus ir remiantis tuo padaryti išvadas apie visą visumą, iš kurios atlikta atranka.

Bendrąja prasme atranka – atrinkimas tam tikrų dalykų, kurie geriausiai reprezentuoja visumą. Audito mokslinėje literatūroje (Robertson, 1990; Arens, Loebbecke, 1997; Kabašinskas, Toliatienė, 1997; Mackevičius, 2001; 2009; Daujotaitė, 2006; Lakis, 2007; Mackevičius, Raziūnienė, 2011; Giriūnas, Okockytė, 2014; Шеремет, Суйц, 2009) atranka apibūdinama kaip audito testų taikymas mažiau kaip 100 procentų tiriamos visumos, siekiant įvertinti ir padaryti išvadas apie visą visumą.

Panašiai atranka apibūdinama ir audito reglamentuose. 530 – ajame tarptautiniame audito standarte (toliau – TSA) „Audito atranka“ pateiktas toks atrankos apibrėžimas: audito atranka (toliau – atranka) – audito procedūrų taikymas mažiau kaip 100 procentų auditui svarbios visumos vienetų, kai visi atrankos vienetai turi galimybę būti atrinkti, taip sudarant auditoriui tinkamą pagrindą padaryti išvadas apie visą visumą (Tarptautiniai audito..., 2009).

Darant atranką auditorius turi įvertinti turimų duomenų patikimumą. Auditorius turi įsitikinti, kad į turimų duomenų sąrašą įtraukti visi audituojamos visumos elementai ir kad ši visuma atitinka audito tikslus ir yra išsami. Tik įvertinęs visumą auditorius sudaro imtį, kuri turi atspindėti visos visumos charakteristikas. Taigi šiuo atveju, auditorius įgyvendina 500-ojo TSA „Audito įrodymai“ nurodymą, kad atrinkdamas elementus testavimui, auditorius turi įsitikinti informacijos, kuri bus naudojama kaip audito įrodymai, tinkamumu ir patikimumu (Tarptautiniai audito..., 2009). Profesionaliai atlikta atranka leidžia auditoriui pareikšti nuomonę apie finansines ataskaitas kaip visumą, netikrinant visų ūkinių operacijų ir dokumentų.

Remiantis audito mokslinės literatūros ir reglamentų analize galima teigti, kad atlikdamas atranką auditorius gali naudoti tiek statistinį, tiek nestatistinį atrankos būdą.

Mokslo darbuose audito atranka nėra plačiai nagrinėjama. Šiame straipsnyje pasirinkto statistinio atrankos būdo analizei tiek lietuvių (Kabašinskas, Toliatienė, 1997; Daujotaitė, 2006; Lakis, 2007; Mackevičius, 2001; 2009; Mackevičius, Valkauskas, 2007; Mackevičius, Raziūnienė, 2011;), tiek užsienio autoriai (Robertson, 1990; Arens, Loebbecke, 1997; Burtescu, Grigore, 2011; Giriūnas, Okockytė, 2014; Grigore, 2014; Dikins, Fallatah, Higgs, 2013; Durney, Elder, Glover,

2014; Westfall, 2008-2009; Шеремет, Суйц, 2009) neskiria labai daug dėmesio, o praktinio taikymo pavyzdžių jų darbuose neaptinkama. Todėl šiame straipsnyje keliama **moksinė problema**: ar identifikuojami esminiai atrankos formavimo rezultatų skirtumai pritaikius skirtingus statistinės atrankos metodus audito procese ?

Tyrimo objektas – statistinės atrankos metodai ir jų taikymas audito procese.

Tyrimo tikslas – identifiкуoti įvairių statistinės atrankos metodų praktinio taikymo audito procese skirtumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti įvairių statistinės atrankos metodų esmę;
2. Atlikti įvairių statistinės atrankos metodų praktinio taikymo tyrimą remiantis įmonės duomenimis;
3. Palyginti statistinės atrankos formavimo rezultatus, gautus naudojant skirtingus metodus.

Tyrimo metodai: mokslinės ir normatyvinės literatūros šaltinių analizė ir sintezė, palyginamoji analizė. Empirinis tyrimas atliktas naudojant įmonės duomenis ir praktiškai taikant įvairius statistinės atrankos metodus.

Tyrimo apribojimai: straipsnyje tiriami tik tie statistinės atrankos metodai, kurie dažniausiai analizuojami mokslo darbuose ir audito reglamentuose, atsiribojant nuo metodų, kurie minimi tik pavieniuose šaltiniuose, analizės.

Statistinės audito atrankos metodai: teoriniai aspektai

Audito mokslinėje literatūroje bei audito reglamentuose nurodoma, kad auditorius gali pasirinkti tiek statistinį, tiek nestatistinį atrankos būdą bei įvairius imties atrankos metodus. Atrankos būdo pasirinkimas – tai auditoriaus profesinis sprendimas. Statistinis atrankos būdas – tai duomenų atrinkimas ir įvertinimas siekiant pateikti išvadą apie visumą, remiantis tikimybių teorijos dėsniais. Mokslu darbuose (Mackevičius, Raziūnienė, 2011; Giriūnas, Okockytė, 2014) teigiama, kad statistinei atrankai būtinos šios sąlygos:

- duomenys turi būti atrinkti atsitiktiniu būdu;
- rezultatams vertinti bei matuoti naudojami statistiniai metodai.

530 – ajame TSA „Audito atranka“ nurodyta, kad atliekant statistinę atranką, imties vienetai atrenkami taip, kad visi atrankos vienetai turėtų galimybę būti atrinkti. Kadangi atrankos tikslas suteikti tinkamą pagrindą audito išvados apie visumą, iš kurios atrinkta imtis, svarbu, jog auditorius atrinktų reprezentatyvią imtį, kad būtų išvengta tendencingumo atrenkant imties vienetus, kuriems būdingos tipiškos visumos charakteristikos (Tarptautiniai audito standartai, 2009). Mokslinėje literatūroje (Mackevičius, Valkauskas, 2007) teigiama, kad statistinio atrankos būdo taikymui audito procese išskiriami trys pagrindiniai etapai:

- pasirengimas tyrimui;
- atrankos vykdymas ir gautų rezultatų kontrolė;
- gautų duomenų analizė ir panaudojimas.

Kaip teigia minėtieji autoriai, naudojant statistinį atrankos būdą sudėtingiausia suformuoti atranką. Todėl šiame straipsnyje praktiškai taikant įvairius atrankos metodus pagrindinis dėmesys skiriamas atrankos formavimui.

Atlikus audito mokslinės literatūros (Robertson, 1990; Arens, Loebbecke, 1997; Lakis, 2007; Mackevičius, Raziūnienė, 2011; Wiley, 1998; Westfall, 2008-2009; Шеремет, Суйц, 2009) ir audito reglamentų (Tarptautiniai audito standartai, 2009) analizę nustatyta, kad vykdant atranką statistiniu būdu, gali būti taikomi šie atrankos metodai:

- paprastoji atsitiktinė atranka;
- sisteminė atsitiktinė atranka;
- stratifikuotoji atranka;
- sankaupų atranka.

Taikant *paprastosios atsitiktinės atrankos metodą* tiriami objektai atrenkami atsitiktinai. Kadangi atranka atspindi visumą, laikoma, jog atrinkti dokumentai ir ūkinės operacijos atspindi jų visumą. Paprastoji atsitiktinė atranka atliekama naudojant atsitiktinių skaičių lentelę ar skaičių generatorių. Šio metodo taikymo ypatumas – privalomas informacijos apie visus atrankos vienetų žinojimas ir tikslus kiekvieno iš jų identifikavimas, būtinas visumos homogeniškumas.

Sisteminė atsitiktinė atranka yra tokia, kai iš visumos elementų sąrašo pirmas objektas parenkamas atsitiktinai ir toliau imamas kiekvienas objektas k dydžio intervalu (Westfall, 2008 – 2009). Arba, kitaip tariant, parenkamas atsitiktinis pradžios taškas x , paskui, pasirinkus tam tikrą skaičių n , atrenkami visi $x + n$, $x + 2n$, $x + 3n$ ir kiti vienetai. Svarbu, kad atrinkimo intervalas nesutaptų su visumos pasiskirstymo kitimu (Mackevičius, 2001; Mackevičius, Valkauskas, 2007). Atsitiktinei atrankai vykdyti būtinos šios sąlygos:

- vienalytė populiacija;
- populiacijoje turi būti dokumentai, atspindintys visus veiklos elementus;
- populiacija neturėtų atspindėti ciklinės veiklos.

Lakio (2007) teigimu, atsitiktinės atrankos metodą sunku pritaikyti, kai dokumentai saugomi skirtingose vietose ir skirtingai numeruojami.

Stratifikuotoji atranka – tai atranka, kai visuma dalijama į vienas ar daugiau dalių – stratas. Jose objektai imami proporcingai atsitiktinės atrankos būdu. Konkrečių dokumentų atrinkimą atliekame pasinaudoję skaičių generacija, t.y. atsitiktinai. Tokiu būdu gauname iš atrinktų dokumentų sudarytą stratifikuotą atranką, kuri atspindi visą generalinę aibę (Lakis, 2007; Mackevičius, Valkauskas, 2007; Mackevičius, Raziūnienė, 2011). Šis metodas yra tinkamiausias taikyti esant dideliui populiacijos nevienodumui ir kai manoma, kad didesnis tikslumas bus gautas visą visumą susiskirstant į grupes. Tuomet, palyginus su kitais atrankos metodais, stratifikuota atranka yra tinkamiausia. Didžiausias šio metodo trūkumas – jis reikalauja daug darbo sąnaudų.

Taikant *sankaupų atrankos metodą* visuma suskaidoma į panašias sankaupas – grupes. Tuomet paprastosios atsitiktinės atrankos būdu atrenkamos kelios sankaupos, kurių visi objektai tiriami (Mackevičius, Valkauskas, 2007; Mackevičius, Raziūnienė, 2011). Šio metodo skiriamasis bruožas nuo stratifikuotos atrankos yra tas, kad stratifikuotos atrankos atveju atrinkti vienetai yra homogeniniai ir atspindi visą visumą, o sankaupų atrankos vienetai yra heterogeniniai (Westfall, 2008-2009). Kad sankaupų vienetai kuo geriau atspindėtų visą visumą, jie imami iš skirtingų sankaupų grupių.

Išanalizavus įvairius statistinės atrankos metodus galima teigti, kad kiekvienas iš jų turi tam tikrų ypatumų. Tačiau apibendrinant galima teigti, kad naudojant statistinės atrankos būdą, nepaisant kurio jo metodo bus pasirinktas, svarbiausia išskirti požymius, kurie reprezentuotų visumą, o vienetus atrinkti atsitiktinai.

Statistinės atrankos metodų praktinis taikymas N įmonėje

Statistinę atrankos būdą rekomenduojama taikyti tuomet, kai visuma gerai sutvarkyta, galima lengvai gauti reikalingus duomenis ir dokumentus. Tačiau auditorius ne visuomet yra tikras, kad turi apskaitos ar kitų duomenų visumą. Neturėdamas duomenų apie visą visumą, auditorius nėra tikras, kad jo atrinkta imtis bus reprezentatyvi. Ši aplinkybė traktuojama kaip statistinio būdo trūkumas. Empirinis tyrimas atliekamas N įmonėje, kuri gamina viršutinį trikotažą suaugusiems ir vaikams. Šios įmonės finansinėse ataskaitose didžiausią lyginamąjį svorį sudaro straipsnis „Ilgalaikis materialusis turtas“ (IMT), o svarbiausią IMT grupę „mašinos ir įrenginiai“ sudaro skirtingas darbo funkcijas atliekančios mašinos: mezgimo mašinos; siuvimo mašinos; ardymo, narstymo mašinos; skalbimo mašinos ir džioviklos; lyginimo presai; staklės; vyniojimo mašinos; įvairūs kompiuteriai; įrenginiai reikalingi mašinų priežiūrai; dujiniai šildytuvai. Kiekvienos grupės mašinos naudojamos atskiroje gaminio gamybos stadijoje.

Analizuojant mokslinę literatūrą buvo nustatyta, kad naudojant statistinį atrankos būdą sudėtingiausia suformuoti atranką. Todėl toliau straipsnyje pateikiamas atrankos formavimas praktiškai taikant įvairius statistinės atrankos metodus.

Pirmiausiai, atrankos dydžiui nustatyti sunumeruojami dokumentai. Atliekant empirinį tyrimą daroma prielaida, kad tyrimui pateikta visi reikalingi dokumentai. Taigi, tiriamą grupę „mašinos ir įrengimai“ sudaro 288 sunumeruoti dokumentai. Tai yra tiriama visuma.

Antrajame žingsnyje atliekamas atrankos pavyzdžių atrinkimas. Nustačius tiriamos visumos dydį, pagal 1 formulę apskaičiuojamas reikalingas imties dydis. Imties dydžiui nustatyti naudojama tokia formulė (Schwarze, 1993):

$$n = \frac{N \times 1.96^2 \times p \times q}{\varepsilon^2 \times (N - 1) + 1.96^2 \times p \times q} \quad (1)$$

Čia:

n – imties dydis;

N – populiacijos dydis;

reikšmė 1,96 atitinka standartizuoto normaliojo skirstinio 95 proc. patikimumo lygmenį;

p – numatomo įvykio baigmės tikimybė, kad nagrinėjamas požymis pasireikš tiriamoje aibėje (dažniausiai imama blogiausio varianto tikimybė, kad požymis būdingas pusei ,t.y. 50 proc. aibės ir pasirenkama $p = 0,5$);

q – yra tikimybė, kad nagrinėjamas būdingas požymis nepasireikš tiriamoje populiacijoje ($q = 1 - p = 0,5$);

ε – yra pageidautinas tikslumas, dažniausiai 0,005).

Pagal 1 formulę gauname, kad imties dydį sudaro 165 audituoti dokumentai:

$$n = \frac{288 \times 1.96^2 \times 0.5 \times 0.5}{0.05^2 \times (288 - 1) + 1.96^2 \times 0.5 \times 0.5} = 165$$

Vadinasi, iš visos visumos, kurią sudaro 288 IMT grupės „mašinos ir įrengimai“ vienetai, turime atrinkti 165 IMT grupės „mašinos ir įrengimai“ audituotinus vienetus, kuriais remiantis bus padarytos išvados apie visą tiriamą visumą. Toliau atliekamas audituotinių pavyzdžių atrinkimas, taikant šiuos statistinės atrankos metodus:

- 1) paprastą atsitiktinę atranką;
- 2) sisteminę atsitiktinę atranką;
- 3) stratifikuotą atranką;
- 4) sankauptą atranką.

Taikant *paprastą atsitiktinę atranką*, panaudojus atsitiktinių skaičių generatorių, gauti tokie skaičiai: 131, 227, 104, 256, 43, 110, 255, 46, 182, 202, 165, 85, 199, 30, 111, 252, 60, 141, 276, 21, 4, 213, 38, 218, 99, 48, 279, 277, 230, 226, 250, 210, 82, 233, 149, 241, 17, 220, 198, 69, 40, 78, 13, 167, 97, 287, 183, 260, 148, 207, 52, 23, 229, 251, 204, 259, 47, 7, 15, 115, 274, 271, 112, 103, 216, 61, 62, 96, 205, 187, 86, 180, 179, 195, 263, 67, 264, 248, 44, 272, 240, 143, 100, 129, 196, 209, 153, 145, 33, 288, 169, 136, 122, 50, 134, 239, 254, 45, 273, 197, 232, 147, 76, 41, 25, 189, 91, 125, 269, 135, 123, 154, 162, 238, 278, 203, 2, 8, 119, 121, 73, 116, 152, 36, 242, 170, 12, 261, 177, 284, 246, 81, 120, 228, 74, 219, 224, 146, 5, 160, 90, 10, 55, 88, 65, 283, 84, 244, 109, 106, 94, 157, 19, 71, 231, 26, 236, 275, 24, 258, 190, 142, 168, 89, 16. Viso: 165 vnt.

Pagal šiuos skaičius atrenkami dokumentai iš IMT grupės „mašinos ir įrengimai“ sąrašo.

Taikant *sisteminę atsitiktinę atranką* apskaičiuojamas intervalo dydis, remiantis 2 formule:

$$K = \frac{N}{n} \quad (2)$$

Čia:

K – intervalo dydis;

N – populiacijos dydis;

n – imties dydis.

Pagal 2 formulę apskaičiuojame intervalo dydį:

$$K = \frac{288}{165} = 1.74 \approx 2$$

Tai reiškia, kad pagal apskaičiuotą intervalo dydį, į atranką pateks kas antras dokumentas. Atsitiktinai iš dviejų skaičių buvo ištrauktas 1, t.y. pradedant šiuo numeriu formuojama atranka. Atranka formuojama iš 288 dokumentų, pradedant skaičiumi 1, atrenkant kas antrą dokumentą. Pavyzdžiui: $1 + 2 = 3$; $3 + 2 = 5$ ir t.t.

Remiantis apskaičiuotu intervalo dydžiu, atrenkami dokumentai, turintys tokius numerius IMT grupės „mašinos ir įrengimai“ sąraše: 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77, 79, 81, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 97, 99, 101, 103, 105, 107, 109, 111, 113, 115, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 129, 131, 133, 135, 137, 139, 141, 143, 145, 147, 149, 151, 153, 155, 157, 159, 161, 163, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 177, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 191, 193, 195, 197, 199, 201, 203, 205, 207, 209, 211, 213, 215, 217, 219, 221, 223, 225, 227, 229, 231, 233, 235, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 259, 261, 263, 265, 267, 269, 271, 273, 275, 277, 279, 281, 283, 285, 287. Viso: 144 vnt.

Šiuo atveju imties dydis gautas mažesnis nei paprastosios atsitiktinės atrankos atveju.

Nors pagal 1 formulę apskaičiuotas imties dydis buvo 165 audituoti vienetai, bet niekas negali paneigti, kad atrinkti 144 audituoti vienetai, nereprezentuoja visos 288 IMT grupės „mašinos ir įrengimai“ visumos, kadangi į atranką pateko kiekvienas galimybę turėjęs patekti visumos vienetas, intervalo dydžiu 2.

Taikant *stratifikuoją atranką*, aibė dalijama į vienas dalis – stratas. Šio atrankos metodo esmė, kad suformuotos grupės turi skirtis. Tiriamą visumą „mašinos ir įrengimai“ sudaro pagal požymius išskirtos tokios grupės, kur kiekvienos grupės darbo funkcija skirtinga:

- 1 grupę „mezgimo mašinos“ sudaro 29 vnt.
- 2 grupę „siuvimo mašinos“ sudaro 109 vnt.
- 3 grupę „ardymo, narstymo mašinos“ sudaro 44 vnt;
- 4 grupę „lyginimo presai“ sudaro 13 vnt;
- 5 grupę „skalbimo mašinos ir džioviklos“ sudaro 4 vnt;
- 6 grupę „staklės“ sudaro 11 vnt;
- 7 grupę „dujiniai šildytuvai“ sudaro 29 vnt;
- 8 grupę „vyniojimo mašinos“ sudaro 7 vnt;
- 9 grupę „įrengimai reikalingi mašinų priežiūrai“ sudaro 18 vnt;
- 10 grupę „įvairūs kompiuteriai: sudaro 24 vnt. Viso: 288 vnt.

Atlikus dokumentų grupavimą pagal audituojamą požymį sudaryta dešimt vienas grupių, kurias sudaro skirtingas audituotinių dokumentų skaičius. Dėl šios priežasties atliekamas neproporcingas vienetų ėmimas į atranką sujungiant grupes:

- 1) sujungus 1, 3, 4 ir 5 grupes, gaunama viena bendra grupė, kurią sudaro 90 vnt.;
- 2) sujungus 6, 7, 8, 9, 10, grupes, gaunama taip pat viena grupė, kurią sudaro 89 vnt.;
- 3) 2 grupę sudaro didžiausias audituotinių dokumentų skaičius 109 vnt., todėl ši grupė neprijungiama nei prie vienos išvardintos;

Iš pirmos ir antros sujungtos grupės atrenkama po 50 audituotinių dokumentų, iš trečios paimama 65 audituoti dokumentai. Konkretų dokumentų atrinkimas atliekamas atsitiktinai.

Iš pirmos sujungtos grupės atrenkami tokie dokumentai:

- mezgimo mašinos: atrenkame 15 audituotinių dokumentų: 4, 6, 8, 9, 11, 13, 15, 17, 18, 20, 28, 30, 32, 34, 35;
 - ardymo, narstymo mašinos: atrenkame 25 audituotinius dokumentus: 1, 36, 54, 56, 63, 65, 76, 82, 85, 89, 211, 222, 223, 227, 232, 240, 241, 246, 247, 249, 250, 254, 259, 209, 75;
 - lyginimo presai: 8 audituoti dokumentai: 57, 59, 60, 79, 213, 23, 163, 212;
 - skalbimo mašinos, džioviklos 2 audituoti dokumentai: 52, 53.
- Viso šių grupę sudaro: 50 audituotinių dokumentų.

Iš antros grupės atrenkami dokumentai, turintys šiuos numerius IMT grupės „mašinos ir įrengimai“ sąraše:

- staklės: 7 audituoti dokumentai: 129, 131, 132, 133, 134, 136, 137;
- dujiniai šildytuvai: 15 audituotinių dokumentų: 99, 100, 103, 105, 107, 109, 111, 112, 115, 116, 119, 121, 122, 125, 126;
- vyniojimo mašinos: 4 audituoti dokumentai: 210, 234, 256, 262;
- įrengimai reikalingi mašinų priežiūrai: 10 audituotinių dokumentų: 26, 27, 72, 78, 91, 93, 94, 96, 97, 127;
- įvairūs kompiuteriai: 14 audituotinių dokumentų: 265, 267, 270, 271, 272, 274, 276, 278, 280, 282, 284, 286, 287, 288.

Viso: 50 audituotinių dokumentų.

Iš trečios grupės „siuvimo mašinos“ atrenkami 65 audituoti dokumentai: 37, 39, 41, 43, 44, 48, 50, 84, 88, 139, 140, 142, 145, 147, 148, 149, 150, 152, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 166, 168, 170, 172, 173, 175, 176, 177, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 191, 193, 195, 196, 198, 202, 203, 204, 206, 208, 214, 215, 217, 219, 225, 231, 237, 239, 244, 251, 252, 261, 263, 264, 67, 257.

Susumavus visas tris grupes (50 + 50 + 65), gauname, kad į atranką pateko 165 audituoti vienetai. Taip gauname iš 165 audituotinių vienetų sudarytą stratifikuotą atranką, kuri atspindi visą IMT grupę „mašinos ir įrengimai“.

Taikant **sankaupų atranką** visumą suskaidome į panašias sankaupas – grupes, kurių visi objektai tiriami. Kadangi N įmonėje IMT grupė „mašinos ir įrengimai“, jau turi šiai grupei būdingų požymių ir kiekviena iš šių mašinų ir įrengimų jau yra priskirta konkrečiam Barui, kurių įmonė turi penkis, atsižvelgiant į tai, atranka bus taikoma penkiuose Baruose, kuriuose naudojamos šios mašinos ir įrengimai. Kiekvienas Baras turi konkretų mašinų ir įrengimų skaičių, todėl kiekviename bare skirsis atrenkamų objektų skaičius.

Baras 1 siuvykla – 35 mašinos ir įrengimai;

Baras 2 mezgimas – 46 mašinos ir įrengimai;

Baras 3 mezgimais – 45 mašinos ir įrengimai;

Baras 4 mezgimas – 109 mašinos ir įrengimai;

Baras 5 mezgimas – 53 mašinos ir įrengimai. Viso: 288 vnt.

Sankaupų atrankos esmė ta, kad dokumentų atrinkimas kiekvienoje grupėje prasidės tuo pačiu numeriu. Taikant sankaujų atranką dokumentai yra atrenkami taikant apskaičiuotą intervalo dydį. Intervalo apskaičiavimas pateiktas sisteminėje atrankoje, kurio dydis lygus 2.

Vadinasi, į atranką turi patekti kas antras dokumentas panašiai kaip sisteminėje atrankoje. Atsitiktinai ištraukiame skaičių 1, juo ir pradedama formuoti atranka kiekvienoje grupėje. Kiekvienos grupės dokumentai sunumeruojami pradedant skaičiumi 1. Tačiau pačių dokumentų numeriai išlieka tokie, kokie buvo IMT „mašinos ir įrengimai“ sąraše.

Baras 1 siuvykla – pradedant atranką pirmuoju numeriu arba pirmuoju dokumentu, šiame Bare 1, atrenkant kas antrą dokumentą patekusį į atranką, atrenkame 18 audituotinių „mašinos ir įrengimai“ dokumentų.

Sunumeravus šio baro dokumentus nuo 1 iki 35, atrenkami tokie IMT dokumentai, turintys savo numerį IMT sąraše: 1, 3, 5, 7, 9, 10, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35. Viso: 18 audituotinių dokumentai.

Baras 2 mezgimas – pradedant atranką pirmuoju numeriu arba pirmuoju dokumentu, šiame bare bei atrenkant kas antrą dokumentą patekusį į atranką, atrenkame 23 audituotinius „mašinos ir įrengimai“ dokumentus: 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 74, 76, 78, 80. Viso: 23 audituoti dokumentai.

Baras 3 mezgimais – pradedant atranką pirmuoju numeriu arba pirmuoju dokumentu šiame bare, atrenkant kas antrą dokumentą patekusį į atranką, atrenkame 23 audituotinius „mašinos ir įrengimai“ dokumentus: 82, 84, 86, 88, 90, 92, 94, 96, 98, 100, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 120, 122, 124, 126. Viso: 23 audituoti dokumentai.

Baras 4 mezgimas – pradedant atranką pirmuoju numeriu arba pirmuoju dokumentu šiame bare, atrenkant kas antrą dokumentą patekusį į atranką, atrenkame 55 audituotinus „mašinos ir įrengimai“ dokumentus: 127, 129, 131, 133, 135, 137, 139, 141, 143, 145, 147, 151, 153, 155, 157, 159, 161, 163, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 177, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 191, 193, 195, 197, 199, 201, 203, 205, 207, 209, 211, 213, 215, 217, 219, 221, 223, 225, 227, 229, 231, 233, 235 Viso: 55 audituoti dokumentai.

Baras 5 mezgimas – pradedant atranką pirmuoju numeriu arba pirmuoju dokumentu šiame bare, atrenkant kas antrą dokumentą patekusį į atranką, atrenkame 27 audituotinus mašinos ir įrengimai dokumentus: 236, 238, 240, 242, 244, 246, 248, 250, 252, 254, 256, 258, 260, 262, 264, 26, 268, 270, 272, 274, 276, 278, 280, 282, 284, 286, 288. Viso: 27 audituoti dokumentai.

Susumavus atrinktus duomenis (18 + 23 + 23 + 55 + 27), atrenkame 146 audituotinus dokumentus. Taigi atrenkant kas antrą dokumentą, suskirsčius visą visumą į 5 grupes, gaunamas panašus rezultatas kaip sisteminėje atrankoje. Taigi, pasitvirtina nuostata, kad taikant intervalinį atrinkimą ne visada gaunamas toks pats imties dydis, kuris yra apskaičiuotas panaudojus imties apskaičiavimo formulę.

Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus galima teigti, kad N įmonėje audito procese pritaikius statistinės atrankos metodus gauti pakankamai tikslūs atrankos imties formavimo rezultatai, nes jie gauti naudojant statistinius skaičiavimus. Tačiau vis dėlto galima teigti, kad taikant statistinį atrankos būdą atrankos formavimo požiūriu atranka formuojama sudėtingai. Iš visų taikytų statistinės atrankos metodų sudėtingiausia buvo stratifikuota ir sankaujų atrankos, nes visumos elementų suskirstymas į stratas ir panašias sankaujas pareikalavo daug laiko sąnaudų.

IŠVADOS

1. Statistinį atrankos būdą galima taikyti tuomet, kai visuma yra gerai sutvarkyta, galima lengvai gauti reikalingus duomenis ir dokumentus.
2. Atlikus praktinį statistinės atrankos metodų taikymą gauti rezultatai leidžia teigti, kad pagal skirtingus atrankos metodus suformuotos atrankos imtys skiriasi nežymiai, nes į audituotinių dokumentų atranką patenka panašus vienetų skaičius: 165 audituoti dokumentai buvo atrinkti taikant paprastą atsitiktinę ir stratifikuotą atrankas, 144 dokumentai – taikant sisteminę ir 146 dokumentai – taikant sankaujų atranką. Kadangi taikant paprastą atsitiktinę, sisteminę atsitiktinę, stratifikuotą ir sankaujų atrankas, atrankos rezultatai neženkliai skiriasi, todėl auditorius gali pasirinkti bet kurį pagal aplinkybes tinkamą metodą.
3. Nepriklausomai nuo to, ar atrankai taikoma paprasta atsitiktinė, sisteminė, stratifikuota ar sankaujų atranka, visais atvejais pavyzdžių tikrinimas atliekamas ta pačia seka, tiktai skiriasi pačių dokumentų atrankos metodas. Nepriklausomai nuo to, koks atrankos metodas naudojamas, kiekvienas visumos vienetas turėjo galimybę patekti į atranką. Patekę į atranką dokumentai atspindėjo visos visumos charakteristikas, t.y. reprezentavo visą visumą.
4. Sudėtingiausi statistinio atrankos būdo metodai yra sankaujų ir stratifikuotos atrankos metodai, kadangi audituojamos visumos skaidymas į stratas ar panašias sankaujas reikalauja daug laiko ir darbo sąnaudų.

LITERATŪRA

1. Arens, A. A., Loebbecke J. K. (1997) *Auditing: an integrated approach 7 ed.* Upper sand rives: Parntice hall.
2. Burtescu, C., Grigore, G. (2011). *Sampling in Audit and Proffesional Reasoning. Agricultural Management/ Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol.* Vol. 13, No. 3, p.165-172.
3. Daujotaitė, D. (2006). *Finansinis auditas.* Vilnius: Vilniaus vadybos aukštoji mokykla.
4. Dickins, D., Fallatah, Y., Higgs, J. (2013). *The Importance of Sample Selection: An Instructional Resource Case Using U.S. Presidential Elections.* Journal of Accounting Education, Vol.31, No.1, p. 68-83.
5. Durney, M., Elder, R., Glover, S. M. (2014). *Field Data on Accounting Error Rates and Audit Sampling.* Auditing: A Journal of Practice and Theory, Vol. 33, No. 2, p. 79-110.

6. Elder, R. J., Akresh, A. D., Glover, S. M., Higgs, J. L., Liljegren, J. (2013). *Audit Sampling Research: A Synthesis and Implications for Future Research*. Auditing: A Journal of Practice & Theory, Vol.32, No.1, 99-129.
7. Giriūnas, L., Okockytė, D. (2014). *Statistinio audito atrankos metodo pasirinkimo galimybių vertinimas*. Paimta 2015 01 29 iš internetinės svetainės: http://old.vkk.lt/uploads/Konferencijos_CD_2014/data/files/GiriunasOkockyte.pdf
8. Grigore, M. (2014). *The Sampling Process in The Financial Audit*. Technical Practice Approach. The Annals of the University of Oradea. Economic Sciences” No. 2, Tom XXIII, 227-231.
9. Kabašinskas, J.; Toliatienė, I. (1997). *Auditas*. Vilnius: Amžius.
10. Lakis, V. (2007). *Audito sistema: raida ir problemos: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Mackevičius, J. (2001). *Auditas: teorija, praktika ir perspektyvos*. Vilnius: Lietuvos mokslas.
12. Mackevičius, J. (2009) *Finansinių ataskaitų auditas ir analizė: monografija*. Vilnius: TEV.
13. Mackevičius, J.; Raziūnienė, D. (2011). *Auditas. Klausimai, atsakymai, testai*. Mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universitetas.
14. Mackevičius, J.; Valkauskas, R. (2007). *Statistinio atrankos būdo metodika atliekant auditą*. Ekonomika. nr.78, p. 84-95
15. Robertson, J. C. (1990). *Auditing. 6 ed edition*. Boston.
16. Schwarze, J. (1993). *Grundlagen der Statistik – Herne / Berlin: Neue Wirtschaftsbriefe*.
17. *Tarptautiniai audito standartai*. (2009). Paimta 2015 02 02 iš internetinės svetainės: <http://lar.lt/www/new/page.php?326>.
18. Westfall, L. (2008-2009). *Sampling Methods*. Paimta 2015 01 29 iš internetinės svetainės: <http://www.westfallteam.com/sites/default/files/papers/Sampling%20Methods.pdf>
19. ШЕРЕМЕТ, А.Д., СУЙЦ, В.П. (2009). *Аудит*. М.: Инфра-М.

PRACTICAL APPLICATION OF STATISTICAL SAMPLING METHODS IN THE AUDIT PROCESS

Aurelija Kustienė

Klaipėda State University of Applied Sciences

SUMMARY

Sampling is one of the most important audit procedures, to be used in almost everyone audit. The aim of the research – to identify the differences of a variety statistical methods for the selection of the practical application in the audit process. For that purpose, an analysis and synthesis of audit scientific works and normative literature was conducted; in empirical investigation statistical calculations and comparative analysis was performed. In the article submitted results of the statistical selection of different methods (simple, random, systematic, stratified sampling, and aggregates) in practice.

The results revealed that the most difficult methods of statistical selection are methods of aggregates and the stratified selection methods. This increases the cost of the audit. The use of the simple random, systematic random, stratified, and stock selections, gives slightly different results. Therefore, total application of statistical selection methods is reliable and can be applied in audit practice.

IŠŠŪKIAI IR SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ VERSLE

Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų medžiaga

ISSN 2029–7130

SL 344. 2015-03-23. 10 leidyb. apsk. l.

Tiražas 40 egz. Užsakymas 107. Kaina sutartinė.

Išleido Kolpingo kolegija, Raguvos g. 7, 44275 Kaunas

Spausdino leidyklos “Technologija“ spaustuvė, Studentų g. 54, 51424 Kaunas